De werken. Deel 23.
Brieven aan Cd. Busken Huet 1870-1874

E.J. Potgieter

editie Gideon Busken Huet

bron
E.J. Potgieter, *De werken. Deel 23. Brieven aan Cd. Busken Huet 1870-1874* (ed. Gideon Busken Huet). H.D. Tjeenk Willink & Zoon, Haarlem 1902

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/potg001jczi20_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

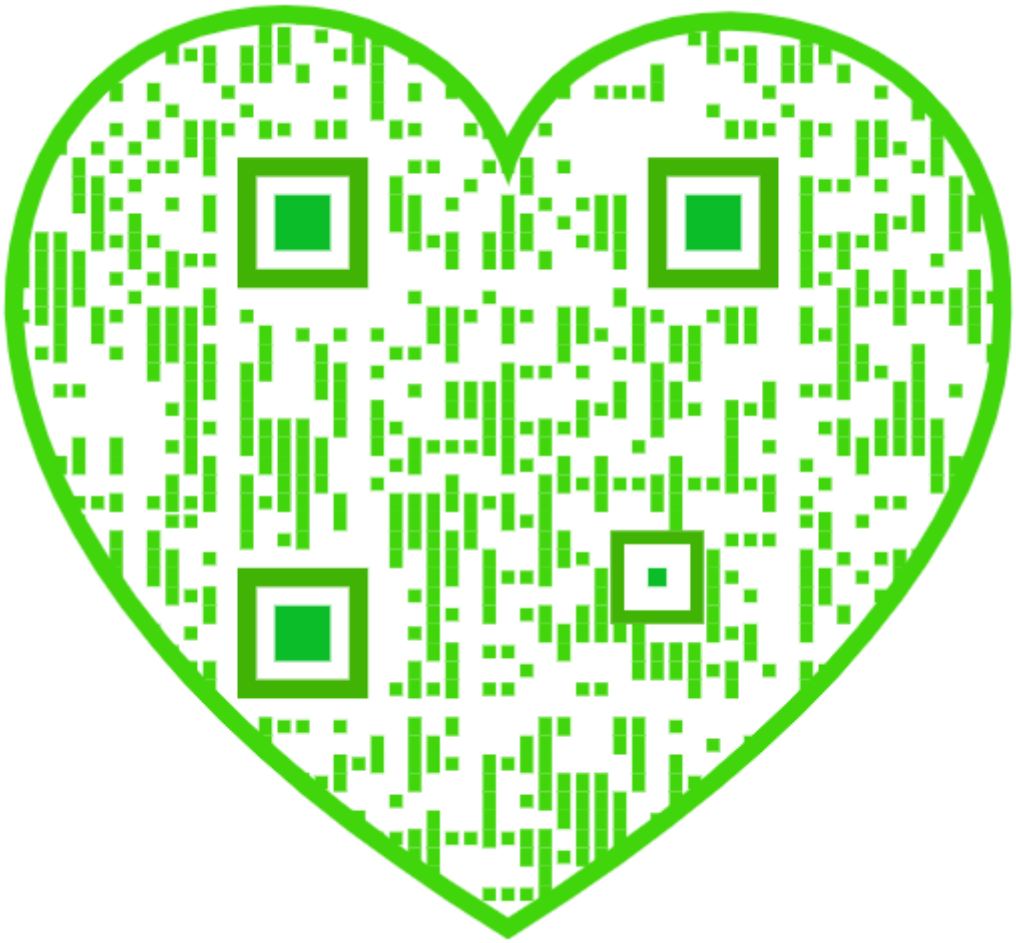

t.o. III

DE LELIEGRACHT TE AMSTERDAM, WAAR POTGIETER WOONDE. (Phot. A. KOK.)

I
Amst., 10 Jan. 1870.

Petit bonhomme vit toujours, en juister gezegd, Lieve Vriend! hij is beter gestemd dan voor zijne ongesteldheid. Voor veertien dagen zeide Dr. Rive op zekeren ochtend tegen mij: 'Maar God vertrooste me! dat is *spleen*' - droegen mijne jongste brieven er blijken van? Antwoord opregt.

Twee Uwer aangenamen zijn mij geworden sedert ik U het laatst schreef, - de eene, toen ik begon te beteren - de andere heden-morgen. Dat ziek te bed liggende het hiaat in Uwe correspondentie mij ontrustte, ergerde, behoef ik het te zeggen? Maar toen de dag voorbij was gegaan droeg het verdriet vrucht. Ik nam mij stellig voor, over politiek geen polemiek meer met U te voeren, - *voyons*, of het vol te houden zal zijn. Ge krijgt daarom geen woord *à propos de toutes vos plaisanteries*, naar aanleiding van zekere opdragt, over zekeren ommezwaai - vindt Gij de uitdrukking niet keurig?

De goede Quack, wij hadden zoo gehoopt, hem met de Kerstdagen eens bij ons te zien - al wat wij aan elkander hebben gehad, was een praatje tusschen de levenslust in persoon en de flaauwheid zelve. Dat vlotte niet, is te weinig gezegd - dat hokte te veel.

Gij ontvangt met dezen den *Rotterdammer*, waarin Quack

zijn *entrée en campagne* maakt - letterkundig heeft het artikel verdienste. Ollivier, van wien onze dagbladen in den laatsten tijd allerlei piepjonge détails meedeelden, is bij hem een beeld geworden - en de trek over phantasten aan het adres van Opzoomer, waarmeê hij besluit, alleraardigst.

Apropos van Calame, herinner ik mij eens te hebben gelezen: 'Alle zijne pogingen om de Zwitsersche natuur in hare verhevenheid schilderende of teekenende weer te geven, mislukten, moeten mislukken, zij is te grootsch om te worden afgebeeld. Laat hij doen, wat hij wil, die besneeuwde bergkroonen komen altijd digter tot ons, dan in de werkelijkheid, van den onmetelijken afstand, van de verte geven zij geen indruk.' Ik geloof, dat iets dergelijks met Uwe Javaansche landschappen het geval zoude zijn, - de voorgrond, de vreemde gewassen, de tweede grond, het ons alleen uit dezen of genen *Hortus* bekend geboomte, gaat nog aan, maar het verschiet, het helder verschiet heeft mij, in al wat ik er in teekening van zag, den achtergrond bedorven.

Een groot talent zou misschien in groepen van figuren met deze of gene Italiaansche voorstelling kunnen wedijveren, als Uwe Chineezen en Maleijers, als Uwe Javanen zelfs, in onze oogen maar niet zoo leelijk waren. Verder dan Egypte schijnt de menschelijke gestalte voor het aanmatigend, bevooroordeeld Kaukasisch ras weinig bekoorlijks meer te hebben, wat wonder vormen en kleuren schreeuwen om strijd in onze oogen! Een Bles, zegt Gij, maar ach lieve Vriend! al schilderde hij Uw volkje nog zoo geestig, we zouden het niet gevoelen, daar we het niet begrijpen - een groot gedeelte van het genot dat hij ons verschaft, is het gevolg onzer kennis van tijden en zeden; hoe meer wij ontwikkeld zijn, hoe meer wij ons verlustigen in iedere geestige toespeling; *quelquefois nos jouissances sont gâtées par nos connaissances*, als hij zich vergreep. Zou Java wel eens de lichteffecten kunnen leveren

waaraan Decamps zijn reputatie verschuldigd is? Ik bedoel, hebt Gij in Uw huis een enkel vertrek zoo somber, waarin het spel der lichtstralen op den muur het winnen zou van de belangrijkheid van U drietjes? Soms heb ik mij verbeeld, dat meerder afbeeldingen, getrouwer voorstellingen ons allengs in Uwe wereld zouden inwijden, en dan in mijzelven geknord over de weinige kunstenaars, die het beproefden, enz., enz., maar in billijker vlaag, deze waaijen mij voor ons volk te zelden aan - beweert men - erkende ik, dat ook aan de overzijde des Kanaals in schilderijen en plaatwerken weinig het licht ziet, dat het Oosten in de wereld die kunstwaarde geeft.

Hoe Gij Uwe bedenking, of mijn gedrag jegens de voormalige bondgenooten strookt met mijne brieven aan U, zoudt hebben doorgeschrapt, zoudt hebben teruggehouden, als Gij mij met Quack hoordet praten, - als Ge wist, hoe X. en Y. van tijd tot tijd den vlugtigen omgang moeten bezuren. Geen artikel, of zij krijgen een dwaasheid naar het hoofd over den doctrinair Vissering of den herkaauwer Buijs.

Als ik middel zag, de *Gids* beter te maken, als ik jonge lieden wist, in staat de pruiken te vervangen, ik zou nog hart voor het tijdschrift hebben, - zijne tegenwoordige bestuurders zijn, als ik hun indertijd schreef, in vele opzigten respectabele lieden, als redacteurs varieert mijn oordeel over hen bij de maand.

Wat ik er toen niet bijvoegde, zou ik er nu op laten volgen. Helaas! het wankelt schier niet meer, *guarda e passa*.

Den 12den.

Gister is er, met wandelen en bezoeken ontvangen, van schrijven niet gekomen, geen schepsel heeft in waarheid minder beschikking over zijn tijd dan een reconvalescent, en toch heeft de toestand zijn prettige zijde, het leven is nieuw na

de afzondering, waartoe de zieke zich verpligt zag. Gij weet van dat alles niets, stel de kennismaking met ‘het rusten in Abrahams schoot’ uit, zoo lang Gij kunt.

De *Java-Bode* gaat dagelijks uitkomen, *bravo*, *bravissimo*. Rinaldo zal minder weelderig in den hof van Armida kunnen rusten, - *eh*, *le grand malheur! Au contraire*, Uw beste tijd is geweest, toen Gij verpligt waart, het drukst te arbeiden, de dagen van de *Gids*, - in de week vier, vijf artikelen meer te moeten leveren, zal U verpligten, niet altijd den strijkstok over de O.I. aangelegenheden te doen krassen.

Neen, vrees niet, dat ik mijne beloften van eergister ontrouw ga worden en weer polemiek begin. Ge zult van politieke twisten rust hebben, maar van letterkundige opmerkingen, ‘neen, ik mag U niet vleijen, want ik ben Uw vriend,’ schreef v.d. Brink aan Millies. Het is, of de O.I. dampkring, de Javaansche maatschappij, de ader voor wat zal ik het noemen, grove boert is misschien het beste woord, weliger doet vloeijen, liever nog 't wilde haartje groeit *à fair peur*. *De Kamers van Koophandel en de Nieuwe Suikerwet*, No. 94, is, ik beken het gaarne, een bewijs, hoeveel tact Gij bezit, als Ge begrijpt, dat Gij dien aanwenden moet. Maar No. 93 *Ongezeggelijke feiten*, ‘die keukenmeid: Ze lusten het niet’ enz., *allons donc*, ik verbaas er mij over, dat Gij het schrijven kondt, na het in zekeren zin nog koninklijke: *Après moi* etc., maar dat Gij er bij de correctie de pen niet doorhaaldet - en nu *passe*.

Onlangs is hier een deurwaarder, een Israëliet, G., overleden, boven zijn stand naar den geest beschaafd, vermogender dan men hem geloofde, maar *après tout* toch eigenlijk een leibje - ongehuwd, levende met een huishoudster, die goed was voor zijn boel, maar met welke toch eigenlijk geen gesprek viel te houden, waarom hij haar dan ook alleen te huis liet eten, en zelf in de Kalverstraat bij Ebel at.

Het is een kleine trek, maar die een kijkje op den man geeft. Overleden, bleek het, dat hij tot zijne executeuren had benoemd de Heeren W. en A.

En nu geef ik mijn vriend Van E., dien ook Gij kent, den associé in het Huis Cramerus & Co., - waarin G. door velerlei veilingen veel geld had verdiend, het woord over 's mans begrafenis.

'Verbeeld U,' zegt v.E., 'daar komt aan het kantoor een invitatie of de Heeren zoo goed willen zijn, overmorgen om half elf ure aan het sterfhuis te zijn, en C. neemt onbedachtelijk aan. Daarna eene verhindering voor te wenden, zou lomp zijn geweest en wij tijgen dus op den bepaalden dag naar het kleine huis op de Joden Heerengracht, over den *Hortus*. Och, hoe benaauwd was het, toen wij de trap opgestegen, in de kleine kamer waren, een vierde zoo groot als de Uwe' (wij zaten boven, waar Uw portret zonder schatkist[1] maar ten voeten uit, iederen bezoeker straf aanblikt) 'oef! welk een drom van dikbuikige, diepbuigende Israëllers! De eenige Christenen buiten ons waren de wolmakelaar V., die met G. de Japansche veilingen hield, en professor H., die jaren lang met hem bij Ebel at.

Een hoekje borg ons viertjes, nadat wij door W. en A. waren ontvangen, maar wij krompen niet in, als dat hoekje deed, daar telkens nieuwe begrafenisgasten, allemaal Israëllers, de trap opkwamen. We waren veertig geweest, we werden vijftig, we werden zestig, ik wrong mij in een oogenblikje uit het hoekje, daar word ik aan het einde der kamer drie rouwdragende dochteren Jacobs gewaar, die ik binnenkomende niet had gezien.

"Wie zijn die dames?" vroeg ik mijn buurman. "Dat zijn de erfgenamen." - "Dan dien ik die toch wel mijn compliment te maken." - "Niet noodig, niet noodig, die zitten daar

1 Vgl. dl. I, 225, 247.

stom als een visch.” Oef, wij waren zestig geweest, wij werden zeventig, tachtig schier - ik dreigde te stikken, daar hoor ik “Mijnheer Van E., Mijnheer Van E.” roepen, het rijtuig was voor, waarin ik met W. en nog een paar Hebreërs plaats zou nemen. Het weer was niet alles, het regende, het jagtsneeuwde, maar “ach, doe dat portier niet digt,” was mijn hartelijke wensch. Wij hadden plaats genomen, onze rossinanten reden eenige stappen voorwaarts, toen moesten wij wachten, weer een huis of zes, weer wachten, de file was nog niet voltooid.

Twee en twintig rijtuigen, ieder met vier personen, volgden het lijk van dien eenzamen G., - welk een poerem. Eindelijk begon de togt, het Muiderplein over - langs en om de eene synagoge en toen langs de andere, dus den ganschen omtrek van het Pleintje, waarop Gij, Amice, de statue van Spinoza woudt zien, die Ge niet klaar krijgt, en eindelijk de Plantage in, tot aan de Muiderpoort toe.

“Is er iemand van de Heeren, die den overledene de eer wil bewijzen, mee te rijden naar Muiderberg?” Dat was van ons, van C., van V., van mij te veel gevergd, we werden naar huis gebragt; maar H. moest het onderste uit de kan hebben, hij verklaarde, geneigd te zijn, mee te gaan. Of hij het gedaan had, als hij had geweten, welk een schrik hij er in al die rijtuigen den Israëllers door om het hart deed slaan. Een Christen op dat kerkhof bij eene begrafenis, een Christen die misschien zou willen speechen, ofschoon de ritus het verbiedt, *o wai mir!* De goede H. hij begreep niet, waarom, op het kerkhof gekomen, de talmudische plegtigheden werden afgeraffeld, wat ben je me, waarom, toen het laatste woord eruit, de kist met bliksemsnelheid in het graf ging; - hij had zijn mond niet kunnen opendoen, - te gauw afgeweest!’

Als het verhaal U niet een beetje heeft geamuseerd, als Gij dien vogelenkop H.'s niet *tout ébahi* voor U ziet, dan

schort het niet aan de levendige voorstelling van E., dan schort het aan den Uw onderdanigen dienaar, den reconvalescent.

Ik beken, dat het onderdoet voor Uwe verspreide trekken der sinjo-maatschappij, maar *j'en conviens*, *c'est un genre à part*.

Den 13den.

Heden ochtend had ik een bezoek van Dr. H., den emerituspredikant. De goede man heeft geen genade gevonden in de oogen van Sophie, dat gedurig trekken aan de oogleden, dat onophoudelijk opstrijken der nog zoo zwarte, harde haren, ergerde haar. Ik beweerde, dat het overvloed van electriciteit verraadt. Zij raadt mij met vier van hare antipathien een ouderwetsche kast op te schikken, - de beide kanten zouden dan de bustes van de H. en Helvetius van den Bergh dragen, twee vogelverschrikkers, ik beken het. En in het midden? 'Twee andere vrienden van U, die ik evenmin kan uitstaan, de taaije B., onze vroegere buurman, en Honigh, een onderwijzer van Koog a/d Zaan, die wel van zitten maar niet van heengaan weet!' O vooroordeel! B. heeft eene meesterlijke novelle geschreven, en, in goeden ernst, ik heb groote verwachting van Honigh als minnedichter, *tout raide qu'il est!*

Een volgende mail zal U wat boeken en brochures brengen. Voor heden niets meer, dan onze vriendelijkste groeten aan U drietjes. *Portez vous bien et nous aussi*.

II
Amst., 18 Jan. 1870.

Lieve Vriend!

Ik lei naar het ligchaam nog een lui leventje, - wat een profusie van l's, ik overtref Licht, Liefde en Leven. En naar

den geest? heb ik een navolgenswaardig voorbeeld gegeven, een week lang snuffelen in de vergeelde Archieven van een Amsterdamsch Studenten-Genootschap in 1802 opgerigt, omstreeks 1830 in vollen bloei. Gij begrijpt om wiens wille het geschiedde, - bedrieg ik mij niet dan heeft het een aardig kijkje gegeven op den letterkundigen toestand van dien tijd, en op de ontwikkeling van Bakhuizen van den Brink. Op zichzelven hadden notulen, verhandelingen, brieven, enz. weinig aanlokkends - maar ik had geen Gorter die mij met een opstelletje ter aanvulling kon helpen. Of ik het gebruikt zou hebben, al ware het mij aangeboden? Ik twijfel er aan, evenmin als ik hem Sainte-Beuve[1] zou hebben afgestaan, ware ik Busken Huet geweest. Foei, Gij die meer in de *Causeries* te huis zijt dan iemand, die over dien kritikus in een uur beter opstel hadt kunnen leveren, dan de Wormerveerder in een ganschen dag, Gij laat U remplaceren. Gij beloofdet in het vervolg op het onderwerp te zullen terugkomen, o klimaatschieter!

Den 19den.

Een winterdag zooals hij er geen brengen moest. Om negen ure nog niet licht, blijft de hemel zelfs op den middag graauw, schoon de noord-oostewind van tijd tot tijd den voetgangers eenige hagelsteenen in het gezigt snerpt, de sneeuw die boven onze hoofden hangt, ontlaadt zich niet. Heugt U zulk een morgen, zulk een middag? Ge begrijpt hoe gewillig ik te huis blijve! En toch wat een genot zou het zijn, als het tusschen hier en de overzijde van witte vlokjes wemelde, als het gansch verschiet zich bewoog en blonk, dank zij een invallende zonnestraal, bleekjes als de sneeuw zelve. Onder Uwe onbeschaamde vuurkogel smaakt Ge dat laatste nooit,

1 B.H. had in den *Java-Bode* een artikel van S. Gorter over Sainte-Beuve overgenomen.

op zijn best doen zijne helle glansen in de verte de roerlooze massa wat op de bergtoppen glinsteren - hebt Ge nog geen heimwee naar zulk een dwarrelend zwerk? Ge waart in Uwe kleine woning aan het Tolhek in de gelegenheid het ongeevenaard te genieten. Het zwierde en zwarelde tot niet slechts het Klooster schuil ging, tot zelfs de St. Janskerk verdween!

Quack heeft tot onderwerp van zijn tweede opstel Bismarck genomen. Hij schreef mij, dat hij zich verpligt had gevoeld thans die figuur te kiezen, ofschoon zijne sympathiën hem altijd naar Fransche toestanden doen overhellen. Allergelukkigst karakteriseert hij het leven onzer dagen in Parijs: een stuk van Shakespeare. Het doet iemand goed weêr eens te zien, dat de *Weltgeschichte* bij wijle nog eens iets van het *Weltgericht* heeft. Rochefort overdrijft in zijn dolheid als hij de Bonaparte's de Borgia's onzer dagen scheldt,[1] maar opmerkelijker is het hoe de gruwelen van den 2den December, door straffer Nemesis dan die van *Lidewyde*, sneller worden gewroken dan die der Medici. O verkozene des volks! hoe moet het U te moede zijn, als Ge krank naar lijf en ziel, geenerlei genoegen meer scheppende in den glans die U in de Tuileriën omgeeft, de marmeren trappen afstrompelt, aan den arm van dezen of genen niet om zijne of Uwe deugden aan U gehecht, vertrouwd. Trots den winter is uw tuin nog een lust der oogen, wat zegt het of die gewassen morgen wegkwijnen, uit de warme in de ongure lucht overgebragt, als zij U heden maar hebben verrukt? Verrukt, alsof Gij naar planten of bloemen zaagt, het lorgnon trilt in Uwe vingeren, want voor het Palais Bourbon schoolt de schare zaam, schreeuwt zij, - wat wil zij, - '*encore la liberté*, *mais ne l'ai je pas accordée?*' Alsof Gij haar na twintigjarige balling-

1 Toespeling op een gezegde van Rochefort, in het Wetgevend Lichaam, den 11 Januari 1870, naar aanleiding van het doodschieten van Victor Noir door Pierre Bonaparte.

schap slechts had uit te noodigen om terug te keeren, opdat zij dadelijk het verledene uitwissche, opdat zij ijlings vrede stichten zou. '*C'est une ovation à Rochefort*, *Sire!*' De dagen zijn voorbij, waarin hem zulk eene dwaasheid genoegen zou hebben gedaan; - *il ne s'agit plus de mitrailler les charognes*, *le peuple est redevenu une puissance*. Hij heeft er zich reeds in geschikt er als zoodanig mee te onderhandelen, maar dat hij, de Afgod van zoovele jaren, dat hij tot opvolger een Rochefort heeft, dat is eene ironie des lots, een sarcasme op de *Idées napoléoniennes*, op heel het *Césarisme*, dat dien kranken man meer zeer doet, dan zijne kwaal. Een oogenblik gaat het door zijn geest: Hoe zou ik mij wreken, als ik afstand deed, een oogenblik, maar, *is it his redeeming passion?* wat zou er worden van zijn zoon? Een avonturier als hij is geweest, een - voltooi zelf de vlugtige schets, als zij U de moeite waard schijnt.

Welke monstruositeiten in verscheiden zin, die zoon van Lucien[1], vreemd aan alle vaderlijke ingenomenheid met de Republiek, vreemd aan alle beschaving van zeden, met een wapenrek in zijn kamer en een revolver in zijn zak, - en dat *enfant du peuple*, misgeboorte der pers, er op uit, den ganschen toestand zijns volks om te keeren, dewijl hij de voorkeur geeft aan een anderen regeeringsvorm.

Alberdingk Thijm heeft mij dezer dagen bezocht, wij hebben prettig en goed zamen gepraat. Ik beklaagde mij, dat wij in letterkundig opzigt zoo weinig bij de afschaffing van het dagbladzegel hadden gewonnen. Hij had in geen drie weken eene courant ingezien. Die beroerde journalistiek, die nooit eerlijk zijn kan!

Och! groote mannen, dat Ge wat meer bedacht dat, geloovig of ongeloovig, *die Leiden eines Sterblichen viele sind*, dat zelfs Goethe kreunde als hij den rug in den hofcirkel

1 Pierre Bonaparte.

krommen moest, als hij zich verpligt zag te staan, terwijl jongeren zaten!

Me voilà en veine de prêcher. Het is een bewijs dat ik nog niet geheel beter ben? Toch niet. *le sujet m'emportait*. Maar daarom sluit ik niet zonder de hartelijkste groeten aan U drietjes, zoo van Sophie als van

Uwen E.J.P.

III
Amst., 26 Jan. 1870.

O ondeugd! die ons diets zoudt willen maken, dat Uwe *Java-Bode*-artikelen over de Drukpers in Indië zijn ingezonden, Gij hebt niemand beet dan U zelven, - daar ik nog niet eens geheel zeker van ben. Immers, als Ge waarlijk een mom hadt willen voordoen, moest Ge zorgen, dat niet de minste beweging dien telkens opligtte. Er is geen zweem onderscheid tusschen den stijl van dat opstel en dien van '*Wat zal hij er mee doen*?' (*En parenthese*, het stilletjes ignoreeren zoo lang partij er geen melding van maakt, en die schijnt evenzeer voorgenomen te hebben dood te zwijgen). Vergelijk eens den betoogtrant in beide stukken, naar aanleiding van het woordeke: Indien - indien, indien. *Bien bête qui ne dirait pas: je vous connais*, *beau masque!*

Ik stel mij de klimaatschieters voor, toen ze tot hun genoegen de bladen ontvingen, waarin Mr. C.W. Opzoomer's *Vrije Wetenschap*[1] prijkt. Huet, hm, zeggen de meesten, dat zal niet lekker smaken, en leggen het blad ter zijde.

1 B.H. had die redevoering, waarvan geen exemplaren in den Indischen boekhandel beschikbaar waren, vooraf in den *Java-Bode* opgenomen, zonder er bij te voegen dat hij voornemens was haar te wederleggen. Van daar P.'s verbazing.

Een paar beproeven - en de eene brengt het, - die spookhistories herinnerden hem zijne jeugd, - ze waren zoo onaardig niet, zelfs Petermanneke, dat rillen deed wat ben je me! - hij brengt het tot aan het citaat uit Shakespeare.

'Waarachtig, niets nieuws, Professor!'

En hij roept zijn jongen uit de pendoppo, zou Jan ten Brink zeggen, om ik denk zijne uitgegane sigaar weêr aan te steken.

De andere is van hoogere natuur, - hij verduwt zelfs het bijzonder leerzame van dat 'alledaagsche verschijnsel.' De man heeft waarschijnlijk dien dag maar sobertjes gedineerd; stellen de artsen ten Uwent nog al veel op dieet? Maar die 'Godin der kennis met dien uil aan hare voeten', maar de verklaring dier symboliek - oef! die uil doet hem denken aan den uilentroep, dien hij bij zijn jongst verblijf in Europa in *Artis* zag - hij ving daar van een spotter het woord op: dat zijn de theologen. Oef, het lagchen ging ook al niet van harte, uilen of niet, ze zijn wijs, dat ze dutten, - het blad ligt op den grond. Wat sluimert zoo'n klimaatschieter zalig!

27 Jan.

> 'En zelfs wanneer ik nu en dan Uwe pijlen nog eens bezie, vind ik, dat ik reeds op dit oogenblik aanspraak op eene plaats onder de dikhuiden heb. Dat is gezond, beweert Gij, en in zoover hebt Gij gelijk, dat ik er tot heden nog niet melankoliek of een druiloor van geworden ben.'
>
> Batavia, 13 Dec. 1869.

Ik schreef deze passage over, meent Gij, om ondanks alle beloften in mijn vorigen recidivist te worden? - Toch niet. Maar Gij, die nooit ziek zijt geweest, weet niet hoe zich, bij ernstige ongesteldheid, aan taaije dagen bange nachten rijen, - hoe soms de droomen in dien toestand U een voor-

gevoel geven van die welke zelfs Shakespeare duchtte, *the dreams who in that sleep of death may come*. Vrees intusschen niet, dat ik U op zulk een *horror* onthalen zal, ik heb nooit *la bosse du terrible* bij U zeer ontwikkeld gevonden, en bovendien mij faalt volslagen het talent van een Hoffmann of een Hawthorne. Ook ben ik gelukkig die periode voorbij, maar een reconvalescent heeft evenzeer zijn droomen, en Gij, met Uwe *dikhuiden*, moet de gevolgen dragen Uwer eigene vergelijking.

Voor veertien dagen, toen ik voor de tweede maal met Sophie weder een luchtje ging scheppen, waren wij naar *Artis* gereden, het was een Maandag, den dag te voren had ik het Vondelspark gekozen, waar het op den voor den middag van den dag des Heeren in den regel stiller is. De zon scheen Maandagmorgen allerliefst, de zoölogische tuin maakte een prettigen indruk, 'laat ons naar de overzijde gaan,' zeide ik, den zoogenaamden *jardin francais*, tegenover de hokken van leeuwen en tijgers, van welke men intusschen in dit seizoen door een met glas gedekten en beschutten gang gescheiden is. 'Het is het zonnigste plekje uit den ganschen hof,' en het bleek het ook toen weder, maar bij het binnenkomen door den overvloed van *primula veris* naar de broeikast gelokt, moesten wij om het te bereiken, de verblijven van twee dikhuiden langs. Ik zag ze, zoo ik meende, zonder ze te zien, maar hoe had ik mij vergist, toen ik mij den nacht na het ontvangen van Uwen brief in Africa droomde! Of ik tenminste de sierlijke, maar deerniswaardige giraffes had ontmoet, of de vlugge, langhoornige harrisbocks om mij hadden gesprongen! Maar neen, in het licht der laaije zon steeg daar, wolken schuim uit het stille water om zich heen verspreidende, een rhinoceros, niet ziekelijk als die in *Artis*, de bruine schalen blinkende van het pas genomen bad. Over het hooge gras kwam het monster plompende naar ons toe.

Van waar eensklaps al de honden kwamen, die ik om mij heen hoorde bassen, van waar al de zwartjes opdoken, die beloofden, mij, die nooit jagen leerde en dus ook geen geweer had, te zullen beschermen, dat behoort tot de raadselen van den droom. Maar het medelijden, dat ik gevoelde met een paar honden, door den rhinoceros beetgepakt en *mir nichts*, *dir nichts* in de lucht geslingerd, het heugt mij nog. Echter was het de minst vreesselijke der aandoeningen. Stel U mijnen angst voor, toen de eene neger voor, de andere neger na, zijn pijlen, zijn javelijnen zoo Ge wilt, zijne scherp gepunte moordtuigen tusschen de schilden van het monster zocht te werpen, en deze miste, en gene niet trof, en wie het al deed, hem naauwelijks scheen te deeren, een speldeprik, al zou een Hercules er het hachje bij hebben ingeschoten! Akeligheden over dikhuiden genoeg, Uwe verbeelding vulle het ontbrekende aan.

Ik ontwaakte, ik rees op, ik schudde mijn hoofdkussen zacht, nadat ik eens een glas Selters gedronken had, ‘drink alle dagen een kruik’, had Rive mij vergund, en zoo ooit aan iemand, aan mij werd van Alphens versje bewaarheid:

'k Heb dikwerf water uit de bron
Met meerder smaak gedronken,
Dan ooit de wijn mij geven kon,
Bij bekers ingeschonken.

Het bleek waarachtig inspireerende, tenzij Gij, die voor alles natuurlijke verklaringen zoekt, den sleutel voor de wending in mijn droom mogt vinden in den raad, door Goethe aan Eckermann gegeven: Begin den dag met het zien van eenige mooije platen, het stemt voor iets meer dan het gewone leven. En ik doe dat bij wijle, het behoorde tot mijne liefste ontspanningen als reconvalescent.

Naauwelijks was ik weder ingesluimerd of ik had niet langer te wenschen dat ‘Africa dood was,’ Africa was ver-

dwenen, ik bevond mij in Italie, en vreemd genoeg, waar ik nimmer geweest ben, te Rome. Vreemder nog was het, dat ik er niet rusteloos heen en weer zwierf als de vloo, kies wat woord Ge wilt, dat ik zeer bedaard naar een schilderij zat te kijken, en wel naar een enkel beeld van heel de groep, een bijna naakt jongeling, de regter of de linkerzijde van een pijl doorgroefd en toch niet weeklagend, toch niet lijdend, - het was eene voorstelling, il Tiziano waardig. Het ging mij intusschen, zooals het altijd in droomen gaat, regt helder wilde zij mij niet worden, wat moeite ik mij ook gaf; leer nooit de eigenaardige kwellingen van zulk een toestand kennen, ze zijn allerpijnlijkst. Toch duurden zij maar kort - een reminiscentie van ons jongst uitstapje, we waren in Dresden, en ik bewonderde het - talent is te min en genie is te veel - ik bewonderde de sensualiteit van Correggio, maar ik benijdde hem die niet. Een beeldschoone jongeling met golvende gouden haren, een geïdealiseerde van den door pijlen getroffene van zooeven, stond op te zien naar het kind Jezus en de Moedermaagd, *the devil may take me*, *to whom most*. Het was bijna een triomf des vleesches in dubbelen zin, ‘niets voor een reconvalescent,’ zal een spotter van mijn kennis zeggen. ‘Ge zijt te kort hier geweest,’ hoorde ik vriend Fischer zeggen, ‘ik kan U te weinig laten zien,’ we waren blijkbaar te Genua, ‘ga meê naar het Palazzo Brignole.’ En daar gekomen, was het of ik eindelijk gevonden had wat ik zocht, het torso des schoonsten jongen mans was met de handen boven het hoofd aan een zwaren boom gebonden - twee pijlen, een in de regter borst en een in de linkerzijde verkondden de woede, waaraan hij ten doel had gestaan - maar de smart misvormde dat naakte schilderachtige lijf niet, het weergalooze hoofd opbeurende ten hemel, de zwarte haren als een krans den schedel tooijende, sprak er verrukking uit die donkere, fluweelzachte, zoo innemende oogen.

Eere aan Guido Reni, hij schiep den waren Sint Sebastiaan. En hoe maakt het Huet en zijne famille? vroeg Fischer - ik was ontwaakt.

Den 28sten.

Mijn laatsten regel op van Lenneps monument mag ik niet veranderen.

'En gaf zich nog der gisping prijs,' is eene toespeling op het ziertje kritiek; dat Beets zich in het laatste deel van *Vondel*, in zijne schets van Mr. Jakob veroorloofde. 'Toen deze,' zegt hij ongeveer, 'beweerde door het *Elk zijn wijs*, de zijne te hebben aangegeven, toen was die wijs nog de wijs van Moore, Scott en Byron.' Ik citeer niet, want het versje werd door mij niet voor den druk bestemd, tenzij ik het later in de Biographie van Bakhuizen mogt opnemen.

Autour d'une source,[1] heb ik tot mijne schande en schade niet gelezen. Meen ik dit ernstig? *Du tout*, die dingen beginnen mij een beetje te vervelen. Gij weet, ik behoorde niet tot de hartstogtelijke bewonderaars van *Monsieur*, *Madame et Bébé* - louter sensueel talent, *qui fourmille en France* - toen heb ik *Entre Nous* geslikt, oprakelingen uit de asch van vergeten tijdschriften - ik zal met *Autour d'une source* nu maar wachten, tot Gij het vertaald in Uwe *Mengelingen*[2] opneemt.

'Kwelgeest!'

Toch niet, lieve Vriend! maar *au risque* van U het voorhoofd te doen fronsen, Gij moest zelf meer werken, er zou dan eenige eenheid in die *Mengelingen* kunnen komen. Wat kan ik er thans tegen degenen, welke er U over aanvallen, ter Uwer verdediging van zeggen? Eerst de letterkundig-karakterlooze admiratie van Gorter zoo zonderling gekwalificeerd, toen het uitstellen van een eigen woord over Sainte-

1 Van Gustave Droz.
2 Rubriek van den *Java-Bode*.

Beuve, over wien Uwe verontschuldiging niets om 't lijf heeft, - wie weet niet, dat Gij hem veel zijt verschuldigd? en waarom zoudt Gij U schamen dat te erkennen?

Ergst van al, nu dien overdruk *mir nichts dir nichts* van Opzoomers redevoering, voor welke geen schepsel hier begrijpen kon, dat Gij sympathie kunt hebben. Er blijft mij nog eene hoop, dat Gij het niet louter bij die noodeloos ergerlijke bladvulling laten zult, dat Gij het moedwillig misverstand van Martinus aan het licht zult brengen.

Zonderlinge sophist dat Ge zijt! Al geloofde ik, met Uwen pastoor, dat het Evangelie nog maar het beste is, wat men er op gevonden heeft, en dat mensch en burger één zijn, dan zou ik daarom nog volstrekt niet durven beweeren, dat Kerk en Staat niet mogen, niet moeten zijn gescheiden. Zonder onwellevendheid, dunkt mij, valt dit den man aan zijn verstand te brengen, sedert er zoovele ringen in de wereld in omloop zijn, en ieder de zijne de echte gelooft. Leef Gij dus naar die leer, laat er tusschen U als mensch en burger volmaakte harmonie zijn, - ik streef er ook naar, maar op mijne wijze, - waarom echter zoudt Gij mij in de maatschappij daarmee hinderen of ik U?

Gij kent de anecdote van den sterrekundige, 's avonds naar den hemel ziende, *who would go to the bottom of that problem and who fell*.

Daar bemerk ik tot mijn schrik, dat deze gister reeds op de post had moeten zijn. Misschien haalt hij hem met den ochtendtrein nog in.

Wees hartelijk van ons gegroet.

de Uwe.

IV
Amst. 8 Febr. 1870.

Lieve Vriend!

Heb dank voor Uwe aangename letteren van den 26sten Dec., - hoe weinig ik stemmen mag in den Lofzang op de Rust, waarmede zij beginnen. Ik wil niet ondeugend genoeg zijn om te beweeren, dat niemand straffeloos ‘lepeltjes-gewijze, dag aan dag zijn publiek eene portie conservatisme’ toedient, dat hijzelf der dommelzucht, welke hij predikt, ter prooi wordt. - Uw jongste *Java-Bodes* zouden mij bovendien in het ongelijk stellen.

Eer ik het vergete, zij het hier geboekt, aan de laatste zending ontbreekt
No. 114 Woensdag 22 Dec.

Ik ga tegenwoordig te zelden naar *Doctrina* om te weten, of ik veel aan dat nommer mis, maar de orde eischt een compleet exemplaar.

Quack heeft mij II. Zondag na den middag van 3 tot 4 ure zijn gezelschap gegund, - er was vergadering van de *Gids* geweest. Schneevoogt wiens beurt het bleek de heeren te ontvangen, had het Amstel-Hotel tot plaats der bijeenkomst gekozen. De levenslustige! - hij weet aan alle werkzaamheden gaarne een gezelligen, aangenamen tint te geven; maar wat baten alle dergelijke pogingen, als Ge met stokstijve luidjes zijt opgescheept?

Quack intusschen was prettig. De onaangename indruk, door Uw *mir nichts*, *dir nichts* overdrukken van Opzoomers stuk, bleek voorbijgegaan. Hij had den Dinsdag te voren tegen zijne jongelui Uwe stelling over passie en de kunst verdedigd.[1] Om

1 Het was een rede van Mr. Quack met debat tegen zijn studenten in het door hem en professor Brill toen opgerichte Utrechtsche studenten-genootschap *Arti et Litteris*.

nog even op dien overdruk terug te komen, hoe wenschte ik, dat Gij in dat opzigt wat minder dikhuidig waart, - kunt Gij U dan niet voorstellen, hoe Opzoomer juichen moest, U zijne partij te zien kiezen? Als er ten minste de belofte eener *Nalezing* ware bijgevoegd.

Zich buiten vijands scheut te houên

is raadzaam; raadzaam ook, dat men geen vriend verstoort: *vous n'en avez pas trop!* zou Staring erbij hebben gevoegd, maar vindt Gij dan zelven niet, dat er iets beneden U is in dat *pêle-mêle* overdrukken? Gij kunt alle die dingen niet kritiseeren - maar kwalificeeren kunt Gij, en moest Ge. Het zou mij te meer verheugen. dat Ge uit de Oost tot voorbeeld gaaft, hoe onmogelijk het hier wordt onze verscheiden, maar elkander om het zeerst nadrukkende, couranten te lezen. O vloek der afschaffing van het zegel, wat is er van de *Haarlemmer* geworden, waar gaan *Amsterdammer*, *Handelsblad* heen, sedert zij de rubriek 'Allerlei' hebben geopend?

De Censor onzer Journalistiek in de *Spectator* is nog veel te goelijk geweest.

Ik lees het '*grobe*' *Noorden* maar te hooi en te gras, - ook dat belooft geene beterschap.

Het *Nieuws van den Dag*, onder Redactie van S. Gorter, heeft waarschijnlijk door de Inleiding op het Proefblaadje Uw hart gestolen: Koning Willem III, 'de Ministers en de beide kamers der Staten Generaal hebben der Nederl. Natie een weldaad willen bewijzen.' *Sapristi*, eene weldaad: verstaat de man, die van konijnen spreekt, die 'uit' zijn, inplaats van 'af' (geschilderde) - verstaat hij dan geen hollandsch meer?

Zondag avond bragt Uw prettigen brief, en Uwe in velerlei opzigt bevredigende *Bodes*. Uwe *Nalezing*[1] heeft meer waarde, dan Gijzelf er aan toekent, en zondigt minder dan Gij beweert als eene *Oralio pro domo*. Alleen Uwe toelichting, alleen

1 Op Opzoomer's redevoering, *Java-Bode*, 18 December 1869.

Uwe lofspraak op een paar eerzame oude kennissen uit Bloemendaal doet dit aan het licht komen. Maar wie dergenen aan wier oordeel hier te lande Gij waarde hecht, is dan met onze liberalen van den dag anders dan bij tegenstelling met nog ellendiger schepsels ingenomen? Toon mij Uwe evenknieën bij Uwe Conservativen en ik zal er beleefdelijk mijn hoed voor afnemen, maar neem Uw toevlugt niet tot de Orthodoxen of reactionairen, - zij gelooven niet aan U. - En bovendien, welk een troepje, Groen uitgezonderd, - daar houdt Saaymans Vader een praatje met Nieuwenhuizen[1] en Van Wassenaer Catwijck gaat met Betje[2] een cingeltje om.

Gij roept mij tot de orde, tot de literatuur en Mijnheer de Voorzitter, Gij hebt gelijk.

Neen, ik ben over mijn opstel *Björnson* niet tevreden, - het zou er slechts meê door kunnen, als Uw *Mengelwerk* was, wat het zijn moest. Doch dat zelfs wil me, bij gebrek aan kennis van Uw publiek, niet helder worden. ‘Kroes haar! kroeze zinnen!’ is alleraardigst en zal langer leven dan de heele *Vrije Wetenschap* - maar vertaal: ‘de krul is er uit, de pruik is er op, de domper verplaatst,’[3] in het fransch b.v. *et cela vous plait-il encore?*

> Les délicats sont malheureux,
> Rien ne saurait les satisfaire.

En des ondanks voortgestreefd en niet grover geworden.

Uw eerste artikel over De Génestet[4] is zeer fraai, maar zou het er niet bij gewonnen hebben, als we die beide wandelaars in den Hout als ‘modernen’ hadden hooren praten? De *Leekedichtjens* waren dan niet langer ‘Onder-Onsjes’ ge-

1 B.H.'s oppasser te Haarlem.
2 P.'s dienstbode, hier, even als de vorige naam, de personificatie van den kleinen burgerstand.
3 Woorden van B.H. over Opzoomer, aan het slot van zijn artikel.
4 De beide artikelen werden sedert opgenomen in *Litt. Fant. en Krit.* III.

bleven. Het hadden pijlen geleken, door een gewezen priester op de dollen en dwazen onder zijne vroegere ambtgenooten afgeschoten, - ook had men er kreten des harten in gehoord die Ge toen mede slaaktet, waarvoor Uwe tegenwoordige maatschappij, gun me, dat ik het erbij voege, geen oordeel blijkt te hebben. Uwe uitweiding over Genestets behoefte aan andere gedachten en andere vormen is interessant - maar waarom er U afgemaakt, met hem eene bekrompenheid toe te dichten? ‘den daarvoor vereischten moed noemde hij euvelmoed,’ waarom niet helder aangetoond, wat hemzelf zoo duidelijk was, dat wij over geen politieken jammer als Duitschland, over geen *cant* als de Britsche maatschappij, over geen zedelijke verdorvenheid als die van Musset hebben te klagen? Uwe slotphrase is benijdenswaardig, maar als Gij het opstel herdrukken laat, bereid er ons dan, bid ik, een weinig op voor, dat een rijkbegaafde *jonge* man, in de *naauwelijks* ontloken kracht des levens, te *paard* zit, - maak er een kunstenaar van, die niet der menschheid zijn tol heeft betaald, die wandelrid bij wandelrid, wilt Ge, togt bij togt doet om zijne studiën te vermeerderen, waaraan wij reeds zoo menige schepping enz. enz.

Met de helft van de woorden zou ik U hebben begrepen. *Cependant je mets rarement les points sur les i*, en eene aanmerking moet gemotiveerd.

Wat Uw tweede gedeelte betreft, Gij hebt den gedrukten, ik meen den op het papier den lezer te beschouwen gegeven De Génestet met talent geconstrueerd; maar of Ge billijk zijt, als Gij aan het einde van Uw opstel blijkbaar toont te gelooven dat hij daarbij zou zijn blijven staan, - dat geloof ik niet.

> Zie welk een wonder is het leven,
> En *wat mysterie* is de dood.

Zou hij, beide aannemend, er allengs niet toe gekomen

zijn, te berusten in wat wij niet kunnen weten, zich te vergenoegen met wat ons helder geworden is? Gelukkig in eene tweede lente stel ik hem mij zoo gaarne voor, al dat *theologisches gegrübel* te boven, al wat het leven genoegelijks aanbiedt, dankbaar genietende, er vurig naar strevende het anderen als hij zelf deed, te leeren waardeeren. Idealist als hij zou gebleven zijn, ontsloot zich voor hem in de geschiedenis der beschaving van ons geslacht, een onafzienbaar veld, niet hij zou aan de beginselen hebben getwijfeld om de onwaardigheid harer belijders. Heugt het U, dat hij bezig was, Fr. Halm's *Sohn der Wildniss* te vertalen?

Wat is het jammer, dat men drie maanden wachten moet, voor men op dergelijken gedachten wissel taal of teeken krijgt, voor men aanvullen kan wat hier aan de uitdrukking ontbreekt, afronden, wat daar het hoekige te scherps heeft! *Why the deuce did you go to Java? I ask it myself twenty times a day*.

Den 9den.

Het is geraden dezen reeds heden te verzenden, en niet den uitersten termijn van morgen, 10 dezer, af te wachten; tengevolge van het ingevallen vriezend weder, zou de Moerdijk aanleiding kunnen geven, dat hij te laat te Marseille kwam. Over eenige jaren zullen wij ook die vreeze te boven zijn, - de brug zal gereed wezen, de locomotief er over vliegen, hoe het onder haar stormt en golft, en raast en splijt. Het is het eenige der drie groote werken, waarover men geen verontrustende berigten hoort. De Hoek van Holland, het Noordzee-Kanaal daarentegen, - alleen de Minister twijfelt niet aan den vooruitgang, maar of hij ook aan de voltooijing gelooft?

Heden-nacht is het voor ons doen vinnig koud geworden, 10% onder Fahrenheit. Welk een contrast - onze akkers met

Uw aardig tuintooneeltje. Alle overeenstemming bepaalt zich tot de wederzijdsche hardheid van den grond, - maar delf in den onzen zoo diep Ge wilt, U verrast geen teeken van leven, - terwijl ik in gedachte achteruitspring bij Uw millioenen witte mieren.

En dan de spoed, waarmeê bij U alles wast en zich ontwikkelt, - behalve de maatschappelijke toestanden.

Gij verliest er niet veel bij, dat deze heden in plaats van morgen wordt verzonden; al wat er zou bij te voegen zijn, bepaalt zich tot een verslag van de voorlezing van A. Pierson, heden-avond in *Felix Meritis*, dat ik toch geen lust zou hebben te leveren. De couranten vertellen, dat hij zich bezig houdt met A. Vinet's *Critique Littéraire;* meent Ge, dat ik er nog naar geïnformeerd heb, welk succes hij er Maandag in de Hollandsche Maatschappij mee behaalde? Ik wachtte mij voor de ergernis wel, - het is weder geheel een greep in zijnen geest: voor eene schare, die of Vinet slechts als schrijver van vrome opstellen, of in het geheel niet kent, in een paar uren te redekavelen over een man, die jaren studie in zijn werk zaamvatte, die zijne auteurs door en door kende, die voor lieden schreef, wier geest en gemoed met het zijne harmonieerde, - alleen een Pierson kan in zulke kuurtjes behagen scheppen. Hij zal nu weldra te Heidelberg tot professor worden benoemd, hoor ik, en er waarschijnlijk in den reuk van heiligheid sterven. *R.I.P.*

Ik ben verdiept in de lezing van *Pericles en Aspasia* van W.S. Landor. Welk een geest, welk een gemoed, welk een talent, zijn lezer te verplaatsen in de wereld der Grieken. En dat niet op de dikwijls schilderige, altijd sensueele wijze van Wieland, - neen, zóó, dat Ge gevoelt welk eene behoefte zij hadden aan eene kunst als de hunne, hoe deze in harmonie was met hunne kennis! Wat zijn we, daarbij vergeleken, in velerlei opzigten nog Barbaren of Boeddhisten. Zondag heb ik

mij met Quack er in verlustigd. Ik verklaarde hem, dat deze lectuur voor mij meer inspanning dan uitspanning heeten mogt. - '*Pericles en Aspasia* zijn voor mij altijd eene nieuwe studie, het opstel eischt tijd, eer ik er mij in tehuis gevoele.' - Zijne ontwikkeling met de mijne vergelijkend, kon ik tevreden zijn, dat de brieven mij niet.....[1]

En toch, hoe weinig is Landor door de schare gewaardeerd!

Mijn Noorweegsche vriend Sundt laat mij zonder de beloofde berigten, - het is waar, hij is tot Pastor van Eiswaldt benoemd, en zoo iemand, hij zal *herder* zijner kudde zijn, te beter waarschijnlijk dewijl hij dien staf eerst aanvaardde, nu hij zelf reeds bijna volwassen kinderen heeft. Ik wil hem dan ook zijn verzuim mijwaarts evenmin euvel duiden, als er U verder onder doen boeten. Morgen begin ik aan de voortzetting mijner schetsjes.

Mail paper is zacht als satijn. *Encre indienne de Chevenement* heeft een onloochenbaren glans. *Perry's Patent Steel pens* No. 7041 *have extra fine points*, maar zij eischen tezamen meer geduld dan mij bedeeld werd, om er een gelukkig figuur mee te maken. Houd mij alles wat dezen in dat opzigt als in menig ander ontbreekt, ten goede.

De famille van de Leidsche Gracht laat hartelijk groeten.

Ontvang dezen met de beste wenschen aan U drietjes.

V
Amsterd., 23 Febr. 1870.

Lieve Vriend!

Deze moet alweer een dag te vroeg ter post worden be-

1 Door een scheur in het dunne mailpapier zijn hier een paar woorden verloren gegaan.

zorgd, we hebben, heet het, dooi weder, maar zoo afwisselend, dat op geenerlei geregeldheid in de aankomst der posten meer te rekenen valt. Gij ziet, ik blijf den weg over Marseille kiezen. Triëst is nooit regt in de gunst kunnen komen voor de Oost. Was er haast, dan zou een duplicaat over Brindisi geraden zijn. De *Nieuwe Rott. Courant* gebruikt dat middel, en heeft er dikwijls aan dank te weten, dat zij door hare quasi Extra Gelegenheid de overige treuzeltjes een dag voor is.

De laatste mail bragt mij Maandag Uwe letteren van 9/10 Januarij en aan Sophie den welkomen brief van Mevrouw. Bovendien ontving Uw broeder Charles de photographiën,[1] en had hij de heuschheid, ons te laten kiezen. *N'en déplaise à vous*, ons was een *zwarte*, die in een rond of liever ovaal lijstje zal worden gezet, liever dan een gekleurd. Die vermetele photographie drijft het al ver genoeg met gravures te willen wedijveren, (waarvoor de correspondent van B. den waren zin niet heeft) maar mede te dingen met teekeningen, daar wachte zij zich voor. Wij hebben uit de zwarte een der bleekste gekozen; om zoo min mogelijk van het karakteristiek voorhoofd te verliezen, - hartelijk dank voor het geschenk. Het is wel het geestige jongske, wat slanker geworden dan wij hem zagen, maar met denzelfden verstandelijken blik, als de plaaggeest hem niet boos had gemaakt. Sophie en Uwe zuster Charlotte kunnen geene gelijkenis zien, - maar nemen zij de anderhalf jaar ontwikkeling onder Uwen hemel in aanmerking? Het Javaansche paardje heeft veel van een shetlandsche poney, - de Maleische jongen is een Pietje Bedroefd, Gie! en Oom Charles is een ontdekker zonder weerga, dat hij op den grond Uw carwats heeft meenen te bespeuren; - maar Gij zit flink te paard, Ge wordt een heele heer, en dat doet mij plezier.

De Heer E.W.C., oudste chef van het vroeger huis Paine

1 Van G. Busken Huet op een Javaansch paardje.

Stricker & Co zal naar Boston aan zijn zwager Reid schrijven over dat boek van Bickmore.[1]

Eergister is Dr. Van Vloten hier geweest, - volgens hem amuseert de Heer v. Gennep zich hier, zooals ieder verlofganger het in het Vaderland doet, overal gefèteerd en overal een beetje gedesoeuvreerd. Over zijn speech in de Maatschappij tot Nut van den Javaan, kon het gesprek niet loopen, want v. Gennep was, geloof ik, toen Van Vloten hier thee dronk, eerst bezig, dien te houden. Sedert heeft de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* mij zijn toespraak in hoofdzaak doen kennen, maar ik werd er nog geen lid om.

Van der Does voor zijn pleidooi in de zaak Saportas, in de *f*30 m.; ja, de Indische Maatschappij laat te wenschen over; maar hoe weinige jaren is het nog maar geleden, dat Mr. L. 10 of 20 m. won door Mevr. B. te Utrecht vrij te pleiten van de beschuldiging, haar kind te hebben mishandeld? Het komt bij die heeren niet op het feit aan, - maar op de qualificatie van het feit: '*è una giustizia in questo mondo*,' zegt de arme Lorenzo in de *Promessi Sposi*, en Manzoni zet er een verwonderingsteeken achter!

Wat ik van W. denk? Dat het voor zijne veelzijdige ontwikkeling pleit, dat hij jongens van veertien, vijftien jaar *Lidewyde* laat lezen, doet dat eenzijdigheid, hm! - wilt Gij zelf aanvullen?

Uw *Indische Brief*[2] - *Petit poisson deviendra grand*, etc. en men kan hier in de zaal der Pisciculture in *Artis* van sommige vischjes naauwelijks zeggen, wat zij zullen worden: stekelbaarsjes, snoeken of flinke zalmen. Daar heeft het beestje wel een beetje van, - misschien is het op het oogenblik reeds

> aller waatren schrik, de felle visschenslorper.

1 *Travels in the East Indian Archipelago*. New-York, 1869.

2 B.H. had in den *Java-Bode* onder dien titel een reeks opstellen over Indische toestanden geopend.

Wees hartelijk van ons gegroet. Wij beide zijn wel. Lang voor deze ten Uwent is, bevindt Mevrouw zich weer geheel beter. *Adieu*, *petit cavalier*.

de Uwe.

VI
Amst., 14 Febr. 1870.

Lieve Vriend!

Waarom zou ik niet dus beginnen, al heeft Uw ‘al wat wenschelijk is’ van 31 Dec.-2 Jan., dat me gister avond verraste, verbazend weinig wenschelijks? Wie zoo lang als ik Uwen omgang genoot, weet dat het bij U uit den blaauwsten hemel soms eensklaps stormen kan, iets tropisch U ook reeds in ons koel klimaat eigen.

Maar wie is volmaakt; ga op mijne beurt ik niet eveneens onder mijne bizarrerie gebukt?.....

Waarin schuilt het tusschen ons toch eigenlijk? Daarin dat ik U bleef liefhebben ondanks dat ik Uwen ommekeer afkeurde, dat ik voorbij zag wat er krenkends in Uw stilzwijgen bij Uw afscheid school, - en dat Ge mij nu tart, nu dwingen wilt den schijn aan te nemen, of ik al Uwe handelingen goed keurde, of wat plaats greep niet was geschied. Daarom ziet Ge verschil van toestanden en leeftijd voorbij, daarom wenscht Gij, dat ik mijn karakter geweld aan zal doen, om wraakzuchtig te worden. Wees toch wat billijker in Uwe eischen, als Ge geen beroep op Uw gemoed, bij Uwe vermeende scheiding van hoofd en hart, toelaat. *Measures*, *not men* wordt meer en meer mijne spreuk, en zal het wel blijven, zoolang de liberalen mij niet meer sympathie inboezemen, en de conservatieven mijn antipathie blijven.

Hierbij gewordt U No. 2 van *B. Björnson*, ten blijke dat ik Uwe aanmerkingen *sans rancune* heb gelezen. Het is mijn plan daarmee voort te gaan, *comme si de rien n'était*, maar schijnen de stukjes U voor Uw mengelwerk minder geschikt, heb de heuschhcid mij die terug te zenden - ik heb geen kopij. Plaatst Gij ze, dan redt Ge den zin wel, waar het handschrift U laat raden.

Ik verzend deze heden reeds, daar de posten allerongeregeldst aankomen.

Weest van ouds alle drie van ons beidjes gegroet.

Van harte

de Uwe.

VII
Amst., 8 Maart 1870.

Lieve Vriend!

Verleden Vrijdag-avond ontving de Redactie van de *Nieuwe Rott. Courant* de berigten van Java, 25 Januarij, - Zondagmiddag ontvingen wij aan tafel de *Java-Bodes*, - Maandagochtend Uw brief - ziedaar Brindisi-Marseille-Triest!

Je croyais la bourrasque passée; comme je me trompais. Vóór alle antwoord roep ik U toe: *rien de trop!* Ik heb mij altijd gevleid Mevrouw Huet belangstelling in te boezemen, maar dat die zoo ver gaan zou, als in het medegedeelde gesprek, *je ne m'en flattais pas*. Ik vrees, dat Ge met een ongeneeslijken patient te doen hebt, want noch de groote pillen, Uw voorvorigen brief, noch deze, doen de gewenschte werking. Al zoudt Gij het hem met lepeltjes, dag aan dag, voorzigtiger ingeven, hij kan er maar niet toe komen, zich diets te maken, dat hij op zijn leeftijd geen oordeel meer

hebben mag, zonder dadelijk iets beters voor het gelaakte in de plaats te stellen.

Andere punten, verschil van zienswijze betreffende, laat ik voor het oogenblik liever rusten. Ik ben openhartig, misschien te openhartig geweest in mijne vroegere mededeelingen, allerminst intusschen om U daardoor te grieven. Onze briefwissel gedurende het eerste jaar, getuigt, dat Gij er dit doel toen noch in zaagt, noch in zocht, - die beschouwing zal, hoop ik, weder de Uwe worden.

Het is niet op *mijn* verlangen, dat U, met deze mail, de jongste aflevering van Van Vloten gewordt. De uitgever, Von München, geloof ik, zond mij het boekske, met verzoek van Prof. v. Vloten, dit dadelijk op te zenden. Ik vond het te belagchelijk, Van Vloten te verwittigen, dat in Uwe tegenwoordige stemming dat opstel meer kwaad dan goed zou doen. *Laissons passer la bourrasque*.

Tot over Allard Pierson toe, moet ik het ontgelden dat de wind uit een anderen hoek waait.

Modern, of het moderne gezeur te boven, - boeken schrijvende, of zwijgende, dewijl de inspiratie niet komen wil, - bleef ik prijs stellen op karakter, - en het is de bevestiging mijner opinie over den Allard van 1865 door den Allard van 1870, die mij tegen hem inneemt, die, had ik een opvoeder te kiezen, hem uitsluiten zou. Ben ik daardoor ‘een geboren predikant,’ het is een leelijke kwaliteit te meer, die Ge in mij ontdekt.

Tot de ligtgeraakten behoor ik intusschen niet, vlei ik mij, *mais qui sait si je ne me trompe pas derechef?* Hierbij gaat het vervolg van No. 3 der stukjes over Björnstjerne Björnson; om niet weder in het zwak der fragmenten te vervallen, zet ik die leelijke dingen toch voort. Hoe der auteurs eigenliefde met de jaren toeneemt!

Wij hadden in de eerste dagen dezer maand het liefelijkste

lenteweder, de dames legden het bont ter zijde, de heeren trokken de mi-saison aan, 56 à 60% Fahrenheit. Maar de vergissing der natuur duurde niet lang. De wind liep weêr Noord, de oude guurheid steeg weder ter troon. Sedert gister is regen aan de orde van den dag, maar hoe lang zal het nog duren, eer bij deze zich

> Meimaands zoele luchtverwarming

voegt?

Een April, als toen Gij hier de Tentoonstelling van bloemen kwaamt bezigtigen, is zoo zeldzaam. Waar zijn die dagen?

Weest er van ons beiden niet minder hartelijk om gegroet.

de Uwe.

VIII
Amst., 23 Maart 1870.

Lieve Vriend!

Uw kort, Uw met blijkbaar vermoeide hand uit ‘Stad Batavia,’ den 8sten Februarij geschreven briefje heeft mij veel genoegen gedaan door zijne hartelijkheid. Heb er dank voor! Uwe wenschen voor mijn herstel zijn grootendeels vervuld. Inderdaad, ik gevoel mij zeer wel, maar ‘in de Maartsche buijen rondloopen,’ als weleer, daarvoor pas ik nog. Gebrande kinderen schromen het vuur, weet Ge, en op dagen, zoo guur als die van heden, blijf ik stillekens te huis, of kruip in mijn weerzin, in eene vigilante.

Met de vorige mail hebt Gij niet geschreven - met de laatste van hier deed ik het evenmin. Doch Gij verklaardet de reden van Uw stilzwijgen in Uwen brief aan Uwen broeder van den 4den Februarij (zoo luidt het Bataviaasch postmerk) die hem echter eerst gister tegelijk met Uw schrijven van

den 8sten gewierd, en mij dus geen prikkel kon zijn de pen op te nemen. Gij hadt den tijd niet kunnen vinden Uw strafsermoen af te maken, *tant mieux*, laat ons in dien toon niet weer vervallen. Behoef ik dan nu de reden, waarom ik niet schreef, nog mede te deelen? Toch niet, geloof ik, 'Huimetuit, hoed U voor den weerstuit.' Gij hebt dien reeds gehad. De *Java-Bodes*, met den mail van den 3den ontvangen, gaven in de artikelen van Uwe hand geene aanleiding tot prettig schrijven, schier elk onderwerp dreigde weer op blinde klippen te doen stooten, *mieux valût se taire*. Van de Noorweegsche schetsen had ik tot mijn leedwezen nog geen vervolg te zenden, men laat mij uit Christiania op een paar boekskens ondeugend wachten. 'Wees toch niet zoo magtig' hoor ik U zeggen - maar zoo oud, Amice! legt men zijne gebreken niet af.

Ons leventje en mijn werk gaat intusschen zijn stillen gang. Maar van de weinige bezoeken die wij krijgen, geen sylbe, tot ik van U berigt heb, dat Gij die kennissen niet langer allemaal voor *scarecrows*, liever nog, voor Philistijnen aanziet.

Over Uw artikel *Bilderdijk*[1], al is het maar *I*, valt te praten.

Alleraardigst en zeer juist zijne Uwe karakteristieken van Gorter en Van Vloten, *bravissimo!* geen van beide onbevangen beoordeelaars, - volkomen toegestemd, maar ik heb eene bedenking, wat is eigenlijk eene bloemlezing, wat moet deze zich in hoofdzaak voorstellen? Ongelukkig geven bloemlezingen zelven daarop geen antwoord, ieder acbt zich gerechtigd die te verzamelen, Veth als Van Vloten, Hilman als Van Kampen. 'Maar van een dichter de mooiste dichtstukken, dat is natuurlijk.' Zeer natuurlijk, als de dichters niet maar zoo zeer verschilden, als hunne wijze van zien, van denken, van gelooven, niet van oneindige wijzigingen

1 Naar aanleiding van Gorter's artikel in den *Gids* van December 1869.

des geestes, des gemoeds getuigden. '*Mais il va sans dire*, hunne hoofdrigting, in hunne schoonste producten te doen kennen.' Gij zegt zeker iets anders, of ik had U beet. Bilderdijk wenschte niets liever, niets meer, niets minder te zijn dan een gereformeerd christen, welnu, dan mogen immers Van Vloten en Gorter zich niet op hun Spinozistisch of modern standpunt stellen, dan moeten zij zich op een gereformeerd standpunt stellen en van daar zijne voortbrengselen beoordeelen. En als Gij het hiermede eens zijt, vergunt Gij hen dan ook niet bij die verzen onwillekeurig onder de aandacht te brengen of er harmonie was tusschen woorden en werken? 'Volstrekt niet,' zegt Ge, niet boven of beneden, maar buiten de religieuse en moreele wereld staande, maar vergetende dat het, bij volledige kennis van tijden en toestanden, onmogelijk is te vergeten *wie* zegde, wat hij zei!

Ge begrijpt hoe nieuwsgierig ik ben naar de uitdrukking dier

> 'zeer wezenlijke en zeer verheven aandoeningen van het godsdienstig gemoed, zoo diep uit de borst en zoo welsprekend door Bilderdijk geschilderd.'

Uwe spotternij met het diepzinnige slot van Gorter heeft al mijne sympathie.

'Er zijn,' schreef ik in mijn opstel over Bakhuizen, van Bilderdijk gewagende, 'er zijn sedert schier vijftig jaren verloopen, en hoe schaars wordt zelfs nu de cijns der bewondering aan een zienersblik gegund, die in den dageraad onzer wereldbeschaving het sein tot den onverbiddelijken ondergang der zijne voorzag; hoe zelden ook thans de moed, de kracht, de trouw gehuldigd, waarmede de aangeheven strijdleus eene halve eeuw lang op slagveld bij slagveld voortklonk, tot de banier den verstijvenden vingeren des veldheers ontgleed; maar de veege lippen van dezen, den geest gevende, die nog bezegelden.'

Verder gaan kan ik niet.

Wat de ideeën betreft, wat de vormen aangaat, we zijn Bilderdijk in waardigheid, in stoutheid, in verhevenheid van uitdrukking veel verpligt - hij herinnert aan het gezegde over het Spaansch, 't geen men beweert, dat tot God moest worden gesproken; maar waarheid, eenvoud, het natuurlijke, het bevallige, het verscheidene, zoek het bij hem niet - tenzij Ge zin hebt voor dien zekeren 'hoogeren vorm!'[1]

De hartelijkste groeten aan U drietjes van

Zuster en Broeder.

IX
Amst., 11 Aug. '70.

Lieve Vriend!

Hoe hebben ons de Chineesjes in Uwen brief van 26 Mei geamuseerd! Ik ben wel meedogenloos, dat ik hunne oogen nogmaals op de proef stel. Maar bijgaande blaadjes zijn maar aan de eene zijde geschreven, zie of ze U dienen kunnen, deze is de kleinste helft van het opstel - het overige hoop ik U spoedig te zenden. De greep maakt er al de verdienste van uit.[2]

Hebt Gij inderdaad geloofd, dat No. 3 van *Björnson* de laatste der schetsen van zijnen arbeid zou zijn? Gij moest meer dan iemand weten, hoe magtig ik ben. Eerst dezer dagen heeft mijn vriend Barfoed mij uit Christiania eindelijk de verlangde boekjes medegebragt.

Wij weten, door Uwe brieven aan Uw broeder Charles, dat het U goed gaat, dat Ge thans waarschijnlijk gelukkig

1 '....dat poëzie slechts een hooge vorm van *waarheid* is.' Slot van Gorter's artikel.
2 Vgl. het aanhangsel aan het slot van dit deel.

en tevreden op Buitenzorg zit. Ons leven, minder afwisselend, heeft ook zijn genoegens, ofschoon er tot uitstapjes thans weinig uitlokkends is. Welk eene wereld en welk een vall[1] het te tarten en het dus af te leggen. Den Bourbons gelijk, in vijftig jaren niets te leeren, niet te vermoeden, dat het Zuid-Duitschland van '70 niet langer dat van '10 is!

Quack is niet gelukkig geweest met Ollivier - *les irréconciliables*, zooals ik, zijn er beter aan toe. Zeker, Ch. Boissevain, in het *Handelsblad*, heeft talent van kiezen - maar zijn vers in de *Gids!* Het was gister een weder, zooals het bij den toestand van Europa past, storm en regenvlagen. Tot nog toe hadden wij, in volslagen contrast met de politiek, den heerlijksten zomer.

Hoe hopen wij, dat het verblijf op Buitenzorg aan de verwachting van Mevr. Huet moge beantwoorden. Wees met U drietjes hartelijk van ons beiden gegroet.

de Uwe.

X
Amst., 24 Aug. '70.

Lieve Vriend!

Hoe is alles hier beneden maar betrekkelijk. Terwijl ten Uwent de geheele maatschappij vervuld blijkt van een enkele bijzondere gebeurtenis, van nog eene Crediet-Instelling, die niet aan de verwachting beantwoordt, wonen wij een wereldstrijd bij, welks gevolgen niet zijn af te zien. Uw broeder Charles deelt ons mede, dat Uw goedrond woord over het ligtzinnig of gewetenloos gedrag der Directeuren der Maatsch. van Lijfrente eene aanklagt van laster ten gevolge had. Har-

1 Van Napoleon III.

telijk hopen wij, dat *même les juges que Vous avez*, het *fond pour la forme* niet voorbij zullen zien.

La pauvre France! Deernis met den man, die haar in het ongeluk stortte, heb ik niet, - maar met het volk, welks ontwikkeling naar geest en gemoed hij twintig jaar ten zijnen bate, meende hij! bedwong en te keer ging, zooveel te meer. Vruchteloos intusschen zoek ik in de historie een weerga van zijn val - het woord is te sterk, van zijn wegslinken, wegdeinzen, wegschemeren - *l'Ère des Césars* - is ooit een beweeren als dat beschaamd geworden?

Het lijdt geen twijfel, dat de roes der zege ook ten onzent aanstekelijk zal worden, - tot nog toe echter vinden de Duitsche triumfkreten hier weinig weergalm. 'Lood om oudijzer' weet Ge, was sints lang mijn gevoelen, en terwijl ik erken, dat aan die zijde orde en tucht beter worden gehandhaafd, blijft al wat in mij is, zich verzetten tegen het misbruik van die grootsche gedachte der Eenheid gemaakt.

Behoef ik U te zeggen, dat ik verlangend uitzie naar den indruk dezer gebeurtenissen op U? Stof te over voor tal van opstellen bieden zij aan. Van Uwe jongste schetsen[1] lieten *Gabrielle* en *Adeline* mij onbevredigd. Gij zoudt de eerste niet hebben geschreven, als Gij de geschiedenis van den Hartekamp nooit hadt gehoord, maar lost daarom het raadsel niet op. Mijn goede kennis N. - de Evert, die Bram had moeten heeten - zou anders zijn uitgevallen, als Gij aan de Zaan hadt verkeerd.

En het *Medaljon*?

Over Droz en zijn genre heb ik geen oordeel, *es ist mir zuwider*.

Maar in de *Moeder der Gracchen* heb ik U toegejuicht. Bertha is wat ze zijn moest, een fantasiefiguur, maar Bosboom en Verhulst en zijne vrouw nog meer *sont à ravir*.

1 Sedert in de *Novellen* opgenomen.

Volkomen kennen, het blijkt alweêr, alleen volkomen kennen doet volkomen schetsen.

Vermetele die ik ben, na die woorden U toch weer eenige blaadjes te zenden! Buitendien, Gij hebt in de correspondentiën der Duitsche en Engelsche en Fransche bladen voor eenige weken stof voor de onderhoudendste nummers.

Aardig verschijnsel onzes tijds, die ubiquiteit der journalistiek!

Napoleon noch Bismarck heeft vrede met die snuiters, Engeland is bekrompen genoeg, zijn officieren de gelegenheid tot studie te weigeren, en toch ze zijn er. Dat een enkele, dat About er niet geweest was, hij vertegenwoordigt de laagste zijde van het Fransch karakter.

> Tel qui longtemps lécha ses bottes
> Lui mord aujourd'hui les talons.

Gebruik mijn bijdrage, als Ge kruid en lood genoeg zult hebben verschoten, om Uw lezers dien rook en damp moe te doen zien.

Van Quack heb ik, sints ik U het laatst schreef, niets gehoord, hij schijnt beurtelings in Tilburg en in Berg en Dal te zijn.

Schaepman is uit Rome terug, hij bezocht ons dezer dagen. Goethe's reis is zijn handboek geweest wat kunst betrof. Ik beloof ons van hem zeer Catholijke, maar daarom niet minder verrassend mooije verzen.

Weest hartelijk met U drietjes gegroet van

Zuster en Broeder.

XI
Amst., 15 Dec. 1870.

Lieve Vriend!

Uwe jongste letteren van den 12den October hebben door

den rampzaligen toestand van Frankrijk langen tijd geëischt om tot mij te komen. Ofschoon er te Buitenzorg ‘via Brindisi’ en ‘franco’ op werd geschreven en gedrukt, begreep de administratie te Batavia het anders en zond den epistel ongefrankeerd en over Marseille.

> Maar gewente
> Die zich prentte enz.

Eindelijk kwamen zij, en dit is het beste ten slotte, ter hand. Ik zou er niet van hebben gerept, als wij thans niet evenzeer *zonder* de jongste Nommers van den *Java-Bode* waren, - alleen de *N.R. Ct.* en het *Alyem. H.B.*, zou men zeggen, dat de Mail-nummers ontvingen.

Ik geloof gaarne, dat mijne bijdrage volslagen ongeschikt was voor Uwe courant, - waar ik ooit voor hebbe gedeugd, zeker niet voor journalist. Hoe kon ik zoo onnoozel zijn, te verwachten, dat een Redacteur, die dagelijks over allen en alles zijn gevoelen zegt, ook zou vergunnen dat men het in zijn blad eens over hem deed! Ik weet nu beter, maar wat ik mij nog niet kan voorstellen, is, dat men door dergelijke betrekking zoozeer wordt omgeschapen, dat Gij mijn oordeel voor dat van den eersten den besten tokohouder laat achterstaan!

Allons donc! Gij kunt dit, *in voce* ‘*het Medaljon*,’ even weinig ernstig meenen, als dat Gij inderdaad zoudt gelooven, dat ik slechts nieuwsgierig was naar Uw oordeel over de gebeurtenissen van den dag, om er door te wonden geïnspireerd. Hoe Gij met Uwe allengs in afgoderij verkeerde bewondering van *kracht* te moede zoudt zijn onder de worsteling van Napoleon met Bismarck, hoe Ge zoudt worden aangedaan door het wee, dat beider eerzucht over de wereld uitstortte, dat boezemde mij belang in, en dat doet het mij nog!

Ge moogt persifleeren zooveel Ge wilt over intellectueel

epicurisme enz., ik heb mij nimmer geroepen of opgewekt gevoeld, om over de gebeurtenissen van den dag opstellen voor het oogenblik te schrijven, en zegen mijn gestarnte, alle avonden, dat dit niet het geval is, als ik den goeden Aug. A.G.C. van Duijl alle strategici de loef zie afsteken.

In goeden ernst, ik heb allen eerbied voor het beroep door U gekozen, maar er is, geloof mij, van geen benijden sprake. Wilt Ge mijne meening geheel weten? er loopt tegenwoordig wel eenig beklag onder mijne bewondering voor Uwen geest. Het opstel over Prevost-Paradol[1] b.v.: - of gaf de opmerking in de *Temps* U regt *pour opposer*, zou Sainte-Beuve hebben gezegd, *outre mesure?*

Genoeg over de enormiteiten in Uwen jongsten brief, hoe veel liever breng ik U mijn dank, dat Ge mijner *in carro* hebt gedacht!

Ons contemplatief leventje gaat zijn geregelden gang, - weinig menschen, veel boeken mogt ons devies zijn. Gij ontvangt met deze mail, Aflevering 2-5 van *Bakhuizen van den Brink* - het zou mij niet verwonderen, als ik er eer in den *Java-Bode* dan in een onzer Hollandsche tijdschriften eene beoordeeling van aantrof. *C'est connu et je m'y résigne*.

Ofschoon mij de moeijelijkheden met de benoeming des Konings voor Uwen broeder leed doen, verheugen wij er ons in, dat het vertrek van Mr. en Mrs. Huet er door wordt vertraagd. Het kleine kringetje zal er nog meer door inkrimpen.

In onze donkere dagen van Kersmis, roep ik U toe: waardeer met de Uwen het genot van een gezegend bevoorregt klimaat. Wij hadden gister in letterlijken zin geen dag.

Vele groeten aan Mevrouw en Gideon. Van harte

de Uwe.

1 Sedert opgenomen in *Litt. Fant. en Krit.* III. De plaats waarop P. doelt is in den herdruk weggelaten.

XII
Amsterd., 6 April 1871.

Lieve Vriend!

Uw brief van den 20sten Februarij was ons eene aangename verrassing: we zagen U beide en Gideon weer voor ons, den laatste geteekend naar het leven om te stelen. Wij waardeerden het genot dubbel, daar wij gedurende een geheele maand schier niets van U vernamen. Zoo lang Uw broeder Charles hier was, - moge het den hupschen mensch in Suriname beter gaan, dan ik mij vleijen durf dat het geval zal zijn - deelde hij ons tot eenige dagen voor zijn vertrek doorgaans Uwe brieven mede. Na zijn overhaast afscheid bleef, het is waar, Uwe lieve zuster achter, om echter spoedig den zwerftogt door wie weet hoe vele provinciën te beginnen. Alle gemeenschap bepaalde zich dus tot de *Java-Bodes*, die ons van tijd tot tijd het bewijs bragten dat het U - maar niet U beiden - wel ging!

Ondanks al wat deze belangrijks inhielden, *c'étail raide!*

Heb daarom dank voor Uwe letteren en laat ons niet weder zoo lang naar berigt wachten.

Heb het ook voor Uw oordeel over mijn drie honderd bladzijden[1], zonder rustpunt, zonder indeeling zelfs. Op de juistheid dier aanmerking valt niets af te dingen. Wees nu niet ondeugend genoeg te beweren dat mijn eigenliefde dit zoo gereedelijk toegeeft, dewijl het zoo gemakkelijk door een Inhoud zou zijn te verhelpen. In goeden ernst het was te veel gevergd, dat iemand voor tusschenpooze met een paar regels meer niet voor lief zou nemen.

1 *Leven van Bakhuizen van den Brink*. - Het artikel werd sedert opgenomen in deel III der *Litt. Fant. en Krit.*

Gij hebt zooveel goeds van mijn werk gezegd, dat ik eigenlijk tittel noch jota tegen Uwe aanmerkingen moest inbrengen, en toch met Uwe beperking van het begrip, liever misschien nog van den vorm eener biographie, kan ik geen vrede hebben.

'*Dissolving views!*' schalk! waarom niet? wanneer Ge door al de afwisselende voorstellingen den indruk ontvangt, om welken het mij te doen was? Veth ontzegde mij eens allen zin voor het abstracte, - slechts het concrete begreep, gevoelde ik, maar dat was P.J. Veth. Doch traditiën en konventiën van het genre, *et c'est vous qui les remarquez?* Het was mijn taak te beproeven te doen zien *hoe* Bakkes zich ontwikkelde - als ik daarin slagen mogt, was het middel dan niet goed? Wat ik van U verwacht had, wat ik gaarne nog van U te gemoet zie, het is eene waardeering van de evenredigheid dier schetsen, het is een antwoord op de vraag of ik aan dezen of genen der wachters van Saturnus te groote plaats toekende, of te veel regelen wijdde enz. enz.

Maar Gij hebt wel wat anders te doen, dan U nog eens aan de lezing van mijn boek te zetten.

Welligt echter vindt Gij een uurtje, eer ik aan mijn Tweede Deel begin. Het slot van het eerste, de nabetrachting op Frans Hemsterhuis, en het afsluiten van het tijdvak, waarin Bakkes geheel onder den invloed van D.J. van Lennep verkeerde, zal mij nog lang genoeg bezig houden.

Maar zooals Bronsveld in de *Stemmen voor Waarheid en Vrede* heeft gezegd: 'als ik schrijve heb ik al den tijd.' Hebt Gij zijn oordeel gelezen? Tot nog toe zijn met U hij en Doorenbos de eenigen die er notitie van namen - de *Gids* kon geen recensent vinden. Welke nommers zijn de laatste tien of twaalf, *ça ne se lit pas du pouce*, *ça ne se lit pas*.

Heden ochtend heb ik mij op mijne wandeling langs 's Heeren straten inderdaad vermaakt met de fraaije rijtuigen, met

de keurig net gedoste koetsiers en palfreniers vooral, die de gasten van een *déjeuner dinatoire* uit de kerk waar een huwelijk werd in-ge-wijd? of ingezegend? naar het Westeinde bragten. Wat schaars gebeurt, de groote livrei, de aiguillettes, de frissche bouquetten stonden den jongens op den bok goed. Wie trouwde er dan? vraagt ge. Een neef van een goed vriend van ons beiden, op wien de *Java-Bode* wel wat hard de les toepast: stilzwijgen is een vloek die meer bijt dan kwaadspreken, en de dochter van een man die Mevrouw Huet in toorn deed ontsteken, en die toch, trots al zijn gebreken, een type was van veel dat onzen landaard doorgaans ontbreekt, manieren van de groote wereld, aangenaam onderhoud.

Permettez, *Madame! on a les qualités de ses défauts!*

Het moet der bruid te moede zijn geweest, als waren de dagen weer gekeerd, van welke hare moeder haar vertelde, toen de mooiste roode bok uit de gansche stad haar voor het Paleis bragt, als de Koninklijke familie hier kwam met April, - toen haar halve broeders, als de familie in Mei naar buiten ging, elk zijn eigen equipage had, en de oudste in een cariole reed, en de jongste een schimmel besteeg. '*Papa dit que tout cela avait l'air un peu bourgeois - mais cependant*, *Mary!*'

Maar ik verval al weder in mijn zwak van *dissolving views*, en daarom basta, maar niet voor ik U verzocht heb om eene photographie van U drietjes te Buitenzorg naar de natuur, met het landschap tot stoffaadje, dat hangen kan tegenover Gideon te paard, of tegenover dat, ons door Charles en Charlotte uit Suriname beloofd. Leelijke, lieve menschen, die allen heen gaat!

Vele groeten van Sophie.

Van harte

de Uwe.

XIII
Amsterd., 12 Mei 1871.

Lieve Vrienden!

Ik weet waarlijk niet hoe ik het met mijzelven heb, - de eene dwaasheid volgt op de andere.

Verbeeld U, Sophie liet mij geen rust, voor ik mij op haar voorbeeld had laten photographeeren. En na mijzelven vooraf honderd malen beloofd te hebben - mogt ik er nog toe overgaan - dan toch nimmer mijn dierbaar conterfeitsel iemand aan te bieden - vindt Gij het onder deze enveloppe.

En of ik U nu al verzeker dat Gij de eenige uitzondering zijn zult - met misschien Uwe naamgenooten in West-Indie - mag ik me vleijen dat ik geloof verdiene?

Il n'y a que le premier pas etc.

Ondeugend vernuft, dat ik zeg niet het 'Fiere Twenthe'[1] nu weer zoo ongenadig hebt beet genomen - onze Yankees hadden het verdiend - maar dat voortgaat de arme menschelijke natuur te dissequeeren tot er - - overblijft dat U baat of behaagt - verbeeld U niet dat ik mij portretteeren liet dewijl het succes van mijn *Bakkes* mijn hoofd o p hol bragt! Profeet bleekt Ge niet, of is het mogelijk populair te zijn, zonder dat men er iets van merkt? Invloed uitoefenen? eilieve sla de laatste *Gids*-nummers eens open.

> Si je leur ai dit de griffonner de la sorte,
> Je veux bien que le diable m'emporte.

Er is evenveel lente in onze litteratuur als in de lucht! den 12den Mei stoken wij nog. Gij weet, trots de schoonmaak blijft mijn haard staan - in het voorjaar en het najaar het liefste meubel uit het gansche huis.

1 Artikel van Cd. B.H., *Java-Bode*, Maart 1871.

Maar ik klaag over stilstand in onze schoone letteren en de Heeren Hilman en Willet hebben plan, onzen schouwburg te herbouwen, en de Maatschappij ter Verbetering van ons Tooneel is georganiseerd, en de eerstelinge van de Meesterstukken van het Buitenlandsche Tooneel ziet het licht!

> Dooh werdet ihr nie Herz zu Herzen schaffen
> Wenn es euch nicht von Herzen geht.

En bij wie drommel is dit het geval, dan bij de Vlamingen, die nog even lustig bekroonen, als ik het vóór veertig jaar meê deed!

Dr. M.P. Lindo, een der hoofdmannen van den Tooneelbond, heeft zich verpligt gevoeld, als hij die zaak zijn naam gunde, er ook iets voor te doen. Dr. J.C. Hacke van Mijnden, J.C. Zimmerman en *tutti quanti*, wie er al meer prijken op de lijst, zijn niet van dat gevoelen. Zij doen door laten, naar het voorschrift van Nicolaas Beets. Toch zou ik bijna wenschen dat Lindo desgelijks hadde gedaan.

Poor Oliver Goldsmith dreigt er het slagtoffer van te worden.

Meesterstukken van het Buitenlandsch Tooneel, luidt de prospectus eener uitgave, die bij A.C. Kruseman het licht zal zien, herschepping van al wat we niet hebben,

> een Tooneel
> Tooneelspelers
> en een publiek.

Meesterstukken van het Buitenlandsch Tooneel, - wat stelt Gij U, als men U deze, ten behoeve van ons Tooneel in de negentiende eeuw belooft, anders voor dan ten eerste vertalingen - behoorlijk van inleiding en ontleding voorzien - der stukken, welke in den jongsten tijd bij onze buren opgang hebben gemaakt? Deze hebben zoowel de meeste kans, ons publiek te behagen, als onzen auteurs den weg te wijzen:

hoe men die zou moeten vertoonen, moest de commissie er in een naschrift bijvoegen, en ten tweede, vertalingen uit de Spaansche, Fransche, Engelsche, Duitsche, Italiaansche en Noordsche scholen, van wat inderdaad *chefs-d'oeuvre* mogen heeten.

Het zou voor de schare eene andere historische cursus van aesthetiek worden, de verwezenlijking van den droom der wereldlitteratuur! *Poor* Oliver Goldsmith! Daar schommelt Dr. Lindo uit het stof van voor honderd jaar *She stoops to conquer or the Mistakes of a Night* op, maakt er: *Wie niet sterk is*, *moet slim zijn*, *of een avond vol vergissingen* van, - in plaats van de Ofjes had ik het stuk nog liever *Bukkend Bovenst* geheeten, hoe raadselachtig het klinken mogt, de gansche intrigue is toch maar een raadseltje.

Hij laat de opdragt aan Johnson weg, waarin Goldsmith verklaart, dat hij een bijzonder soort van blijspel wilde schrijven: *the undertaking a comedy not merely sentimental was very dangerous:* en wat erger is, ook *the Epilogue by Dr. Goldsmith*, die aardiger zedeschets dier dagen levert, dan het gansche stuk. Verzen van den dichter van *the Deserted Village* over te schrijven is een plezier, vooral, als ik teregt vermoed, dat Gij geen exemplaar zijner werken medenaamt:

> Well, having stoop'd to conquer with success
> And gain'd a husband without aid from dress,
> Still as a bar-maid, I could wish it too,
> As I have conquer'd him, to conquer you:
> And let me say, for all your resolution,
> That pretty bar-maids have done execution.

Of wij in de achttiende eeuw even achterlijk waren in logementen, koffijhuizen enz., als in de negentiende? Mij heugt geen vertelling, waarin *a bar-maid* ten onzent de hoofdrol speelt.

Our life is all a play, composed to please
'We have our exits and our entrances.'
The first act shews the simple country-maid
Harmless and young, of ev'rything afraid;
Blushes when hir'd and with unmeaning action,
I hopes as how to give you satisfaction.

As 'tje blieft, Mijnheer!

Her second act displays a livlier scene, -
Th' unblushing bar-maid of a country-inn;
Who whisks about the house, at market caters,
Talks loud, coquets the guests, and scolds the waiters.

Het hooggeroemde zedelijk Engeland krijgt een Fransch tintje:

Next, the scene shifts to town, and there she soars
The chop-house toast of ogling connoisseurs,
On Squires and Cits she then displays her arts,
And on the gridiron broils her lovers' hearts.

Wij zouden voor den laatsten trek den neus ophalen, maar ook den volgenden durven wagen?

And as she smiles, her triumphs to complete,
Even Common Councilmen forget to eat.

Ik vrees, dat Fieldings voorstelling van Tom Jones met Mrs. Waters nog altijd meer waar zou zijn.

The fourth act shews her wedded to the Squire
And Madam now begins to hold it higher;
Pretends to taste, at operas cries *caro*,
And quits her Nancy Dawson for *Che Faro;*
Doats upon dancing, and in all her pride,
Swims round the room the *Heinel* of Cheapside.

(Heinel, eene beroemde danseres uit *le beau quartier?*)

Ogles and leers with artificial skill,

Helaas!

Till having lost in age the power to kill,
She sits all night at cards and ogles at spadille.
Such, through our lives, the eventful history -
The fifth and last act still remains for me.
The bar-maid now for your protection prays,
Turns female barrister and pleads for Bayes.

Ik kan mij gemakkelijk voorstellen hoe het denkbeeld eene anecdote uit zijn jeugd op het tooneel te brengen, Goldsmith moest aanlagchen. Zestien jaren oud en voor het eerst van zijn leven met een guinea op zak, had hij in Ardagh den eerste den besten, dien hij ontmoette *the best house in the place* gevraagd. De schalk had hem eene aanzienlijke woning gewezen, Oliver trad naar binnen, ging in het vertrek bij den haard zitten, beval zijn paard op stal te brengen, en vroeg wat avondeten men hem geven kon. De heer des huizes vond het aardig een waan bot te vieren, hij maakte met dien jonkman een praatje, toevallig bleek deze de zoon te zijn van een oude kennis. Oliver gedroeg zich allerhupscht, waard, waardin en dochter moesten mee aanzitten, hij bestelde een flesch fijnen wijn, men moest hem bescheid doen; eer hij naar zijn kamer ging, bestelde hij voor zijn ontbijt *a hot cake*.

Ik wed, dat Gij, die de gangen der phantasie gaarne nagaat, er plezier in zult hebben, hoe in de comedie van dit voorval partij is getrokken, hoe dertig jaren langer levens aanvulden, wijzigden en bedierven, - tot der vergissingen geen einde was - en hij ten slotte het publiek wilde doen gelooven, dat eene vrouw, die den ganschen nacht slechts in de buurt was rondgereden, zich verbeelden zou, veertig mijlen verre van hare woning te zijn, in den donker haar eigen huis, het geboomte er omheen enz. niet meer herkennen zou. Ik wed, dat Gij U met mij in het antwoord van Colman (den Directeur van het Theater) aan Goldsmith zoudt verlustigen, toen deze, bij de eerste vertooning van *She stoops*, met schrik

gewaar werd, dat het die laatste verdichting niet slikken wou, dat het floot!

'*Phoe*, *phoe*, *Doctor!*' zei Colman, 'maak U voor geen voetzoeker vervaard, wij hebben een ganschen avond op een vat buskruid gezeten.'

Maar wat mij niet helder worden wil, is, hoe dat Lindo zich kon verbeelden, dat ons publiek behagen scheppen zal in dergelijke onwaarschijnlijkheid, ontdaan van wat haar dragelijk maakte, de locale kleur, de toon des tijds, de aardigheden, waaronder bijwijle wat van Sint Anna loopt! Och, die vieze buren - met hunne kieschheid - kennen zij dan het volk zoo weinig? Ik heb U stof genoeg gegeven voor *a dissolving view*, amice! en woondet Ge nog op Sorghvliet, Ge kreegt er een pak boeken bij, om den dollen inval uit te werken. Op onzen afstand gaat dit echter niet aan, en ik moet er bijvoegen, dat zelfs Kruseman aan de voortreffelijkheid van het meesterstuk twijfelt, dat Schimmel mij heden ter beurze heeft verzekerd dat hij voor zijne pogingen ter verbetering van het Tooneel dergelijke bondgenootschappelijke hulp afwijst.

Mijn brief wordt er te meer *a dissolving view* door!

Wat hebt Ge René van den Brink door Uwe gastvrijheid gelukkig gemaakt! En wat is hij spoedig bevorderd!

Het Derde Deel van den *Wonderdoctor* is ter perse. Van de beide eerste heeft het tweede al de eigenaardige schoonheden, waardoor het talent der schrijfster zich onderscheidt. Zij heeft mij beloofd nu dit af is, eens een ander genre te beproeven, maar zal zij woord houden? Eerst zoeken wij onzen weg, en als wij dien na veel dwalens meenen te hebben gevonden, zijn wij zoo bang een zijpad in te slaan - van het spoor dat wij tot nu toe volgden, kennen wij al het lief en leed zoo goed!

Hoe wenschte ik dat Gij drietjes eens over kondt wippen om de Tentoonstelling van studiën en schetsen op *Arti et*

Amicitiae te zien. Voor de eerste maal is er waarheid in de Verslagen van het *Handelsblad* over zaken van Kunst. Bosboom was dezer dagen bij ons, onbetaalbaar opgewonden over de olieverfstudie van een doodmak paard, van een zittende en springende haas, van een groep konijnen en wat gevogelte door te Gempt - op één doek:

'Snij het door - zet ze ieder op zijn beurt in een lijst, en plaats ze op het Trippenhuis - zeventiende-eeuwsch, zullen de kenners zeggen.'

Er is eene groote zwartkrijtstudie van Bilders, hoog geboomte zich in wat water weerspiegelend, ter regterzijde een oud verweerd kasteel, een stuk om een half uur voor te staan en nog niet verzadigd te zijn.

'Verbeeld je,' zegt Bosboom, 'daar sta ik te kijken en hoor eensklaps een zoet stemmetje:

"Niet waar, Mijnheer Bosboom, die teekening van Hilverdinck is toch ook wel lief?"

"Och wat, mijnheer! bij zoo'n stuk heeft men voor die prullen geen oog."'

Kon de jonge man, die het hem vroeg, het helpen dat hij Drooge Gistmaker te Schiedam was?

Gij ziet het stijl en schrift aan dat ik weinig tijd had, maar ik wilde U drietjes deze mail onze hartelijkste groeten overbrengen.

Als altijd

Uw E.J.P.

XIV
Amst. 3 Junij 1871.

Lieve vriend!

Welk een wereld, Nederland en Rumenie[1] voor een oogenblik er buiten gelaten.

In Frankrijk wanorde en wraakzucht, in Duitschland buigen en bukken voor den wil van een enkele, in Engeland schier geenerlei kracht, en alle drie om het zeerst bedreigd door den wassenden vloed van het Clericalisme!

Zoo hier beneden, en hoe hier boven? De verwarring in de atmosfeer weerspiegelt getrouwelijk de verwarring op aarde. Boven staat zomermaand, en aan mijn slinkerhand brandt de haard, - mijne kamer is de eenige bewoonbare uit het huis. Van tijd tot tijd wisselt wel een vlaag van zonneschijn de graauwe wolken af, maar de wind was en is Noord, met welke wijziging dan ook, maar de koude blijft, en dat in Junij bij het eerste groen!

Een gelukkig gesternte heeft ons behoed met de Pinksterdagen op reis te gaan, ik was verkouden, onplezierig, *spleenig* - en ook waarheen? Duitsche aanmatiging, Fransche ellende? ik gruw van de eerste, en de laatste doet mij zeer. Engeland bleef over - maar een half etmaal op zee te zwalken, of over Calais allerlei moeijelijkheden te hebben met een pas,

> *Les délicats sont malheureux*
> *Rien ne saurait les satisfaire.*

'Naar München?' zei ik tot Rive. 'Geen vliegtogt,' was het antwoord. *Chacun son tour*, toen hij drie dagen naar

1 Titel van een artikel van Cd. B.H. in den *Java-Bode* (April 1871).

Arnhem aanried, bedankte ik op mijne beurt, - ik had geen lust hier of daar voor de deur eener herberg, al lag die dan ook in een Geldersch landschap, als een musch in een goot naar lucht te zitten gapen.

We zijn Maandag naar den Haag geweest. Mevrouw Bosboom, van den *Wonderdoctor* bevrijd, was alleraardigst - slechts van tijd tot tijd wierp de omgang met Mr. en Mevr. Groen een beetje schaduw op den glans van haar gelaat - zonderling, het was niet het natuurlijk medelijden dat de toestand van zulk een man mogt inboezemen, eerst op zijn ouden dag tot de overtuiging gekomen, dat hij tot nog toe op geestverwanten vertrouwde, die zoodra zij gelooven den voet in den stijgbeugel des gezags te hebben, den knol 'voort' toeroepen, zonder naar hem om te zien. Het was evenmin droefheid over den vijfentwintigjarigen achteruitgang, dien Europa zich beschoren ziet - het was *a revival* van 1853 - vrees voor Rome, luchtende uit haat tegen alles wat Roomsch is.

Intusschen moet Schaepman eene mooije Cantate voor de Pausfeesten hebben gedicht waartoe Verhulst de muzijk leverde. Het is mij onbegrijpelijk hoe de eerste voortdurend genoegen kan scheppen in de behandeling van hetzelfde onderwerp. Maar het ging Da Costa desgelijks. Zou inderdaad de bezielendste kracht in het geloof schuilen, *la foi serait-elle la seule inspiratrice qui nous reste?*

Een berigt, dien ochtend door de Bosbooms ontvangen, stemde ons allen weemoedig. Van R. is in H. na drie dagen lijdens aan eene beroerte bezweken. De arme weduwe, misschien inderdaad de eenige vrouw zijner keuze van de drie, welke het hem niet gelukken mogt door zijne minder edele dan adellijke bloedverwanten en kennissen hartelijk te doen opnemen, - welke hij naar het schijnt niet zoo vermogend achterliet als hij zou hebben gewenscht. Toen hij verleden jaar voor zijn vertrek, te Utrecht ernstig ziek was aan rhumatisme,

had hij bepaald dat zijne begrafenis niet meer dan f100 zou mogen kosten, - er zou toch al zoo weinig overblijven. Thans dacht hij in den vreemde te economiseeren, maar begonnen met een huis te bouwen zal het jaar in de Adelheidstrasse wel evenveel gekost hebben als het jaar aan het St. Jans Kerkhof.

Ik zie die waarlijk nobele gestalte voor mij - waarom is mijn eerste indruk bewaarheid, dat dit gelaat nooit zou schitteren van geluk?

En was er dan niets opbeurends in Den Haag?

Hoe donker ik de dingen ook inzie, het zal er ongetwijfeld zijn geweest, al merkten wij het niet. Uitgegaan om eenige bijzonderheden te vernemen van Laurens van Santen (1766-1798) kwam ik platzak tehuis.

Mr. J. Heemskerk Bz. (Az. lijdt aan een lip-abces, - wat een mooi woord - evenmin gevaarlijk als Fransen van de Putte's keelontsteking - dit tot Uwe en mijne geruststelling) Mr. J. Heemskerk Bz. was zwaar verkouden. Hij had, ja Van Teutem dikwijls over Van Santen hooren spreken, maar hoe weinig had dit om het lijf. Daar zaten wij - en mijn blik zwierf van den eenen grooten Engelschen staatsman naar den anderen, die de wanden zijner kamer versierden: Peel, Russell, Palmerston. En ik dacht aan het volkje waar hij dagelijks meê om moet gaan, en aan Thorbecke die hoe langer hoe pedanter wordt, hoe onmisbarer hij zich gevoelt!

Ik wilde Limburg Brouwer vragen of hij misschien onder de. papieren van grootvader Wiselius iets bezat, dat over Laurens van Santen licht kon verspreiden, - daar ging een heer voor mij uit, die niet zijn eigen meester was, die blijkbaar op zijn hond moest passen, een terrier, dien men in Engeland hoog op prijs stelt voor de vossenjagt, een leelijk beest, maar waarschijnlijk in Nederland verbasterd. Zou het Brouwer zijn? niet de terrier natuurlijk, maar de man die dezen naliep, die

floot, en al gramstoriger werd? Hij was het! Hij bleek zijne ernstige kwaal van dezen winter te boven, eene bloedspuwing, hij sprak over de kwaal met zijne gewone koelbloedigheid - een kalmte die mij zeer deed, omdat ze zoo waar was: ‘de docter dacht dat ik het hoekje omging.’

‘Pst! Pst!’

De terrier snuffelde aan een kennisje, en Brouwer resigneerde zich te wachten!

O menschelijke natuur! hoe hecht gij U ten leste tot aan - -.

De briefwissel van Wiselius was rijk aan bijzonderheden over Van Kooten; van L.v.S. *pas le mot;* waarschijnlijk strookte.....[1] niet.

Brouwer scheen, buiten zijn terrier, zeer gelukkig met zijne Indische studiën. Er is iets eerbiedwaardigs in dat onverpoosd werken voor een vak, 't geen zoo weinig sympathie vindt - ten onzent.

Het Badsaizoen was nog niet geopend - er zijn menschen die alles te vroeg willen hebben - en dus geen *table d'hôte* te Scheveningen, - dus aten wij bij Paulez. Gij kunt U voorstellen, welk een genot wij in dat lage zaaltje smaakten, toen X. en Y. binnenkwamen, beide met hunne dames-huishoudsters, de eerste een type meniste-zusje, - de laatste met een gezigt als een lijdensgeschiedenis. Y. had Miss Y. en een jongen zoon bij zich, X. zijn dochter en zijn zoon J. Van de acht heeft slechts de laatste mijne sympathie, - ik betreurde het dus niet dat wij *dos à dos* kwamen te zitten - Sophie zegt dat ik staarde als Don Bartholo toen Y. een omzien achter haar stoel kwam praten. We voorkwamen elk onderhoud door op te staan eer het schoteltje amandelen en rozijnen, vijgen enz. rondging en reden het Bosch in voor we huiswaarts togen.

1 Onleesbaar.

Ondanks de koude was het uitzigt op de vijvers schoon - maar niet zoo harmonisch met den strakken hemel als de zee des ochtends aan het strand, de zee geel tot bruin wordens toe langs de gansche kust, slechts in het verschiet opblaauwende, de zee die de witte kruinen harer golven op het zand joeg, of zij het duin moesten verzwelgen. Tot nog toe hebt Gij, lieve Vriend! in deze letteren al den wil van de reis gehad, aarde en hemel en misschien de menschen ook, maar wat Gij ten Uwent ook genieten moogt, niet dat schouwspel beurtelings door zijn majesteit treffend, door zijne melancolie verteederend, waarom alleen ik alle weken naar Scheveningen zou willen gaan.

Uw artikel over een 'Indisch talent'[1] heeft door de oorspronkelijkheid van opvatting veler opmerkzaamheid getrokken, Uw woord over Parijs meerderen en ook mij goed gedaan.

Waar gaan wij heen? allerlei mofferij wordt bewierookt - de schare heeft er geen vermoeden van dat Duitschlands grootste genie de minst moffige aller menschen was.

Uit Piersons *Keerpunt*[2] in de laatste aflevering van *de Gids* is het mij duidelijk geworden, niet dat hij op een keerpunt was gekomen, dat wist ik reeds lang, maar dat hij de lessen van Helmholtz had bijgewoond. Hapert het aan mij dat ik er niet veel meer uit begrepen, nog minder uit geleerd heb? Zoo ja, zet mij eens te regt, en doe het anders hem in een artikel van een volgend Mailnummer.

Dezer dagen ontving ik een bezoek van Eduard Lobedanz - een Duitsch-Deensch schrijver, woonplaats Koppenhagen, romancier en dramatist. Hij had verleden jaar in Noorwegen de kennis gemaakt van Mevr. N., die er reisde met hare *Gesellschafterin* Christine, hare *cousine Fräulein* X. en haar cavalier, een pastor van de St. Hedwigskerk te Berlijn.

1 Artikel over H. Tiedeman, (*Litt. Fant. en Krit.*, deel XV).
2 *Een keerpunt in de wijsgeerige ontwikkeling.* - *Gids*, Juni 1871.

Ik zette mijn Lobedanz in een grooten stoel, praatte prettig met hem over Björnsterne en Ibsen, een uur vloog om.

Dien middag krijg ik een invitatie van Mevr. N. zelve, *up Deutsch* geschreven, voor een diner voor den volgenden dag.

Herinnert Gij U de bevallige jonge vrouw van dien naam uit het Volkspaleis bij het diner van 't Congres? Stel u dan in hare moeder de volslagenste antithese voor, eene groote, dikke, kippige oude smoussin, die, toen Sophie laatst om Saartje eene lezing van Cremer bijwoonde, *la consigne est de ronfler* trouw nakwam, zich slechts wakend verpoosde om een glaasje ijs te leppen.

Wel zeker, Hildebrand! ga niet alleen onder de humoristen, ga onder de menschen, zwarte en witte schapen, zooals zij de poort inkomen, en als Gij U niet vermaakt, aan U de schuld!

Weest met U drietjes hartelijk gegroet van ons beiden.

XV
Amst., 16 Junij 1871.

Lieve Vrienden!

Les jours se suivent et ne se ressemblent pas. Amsterdam voor drie eeuwen in de weer om den Hertog van Alva weerstand te biên in zijne beroemde heffing van den Tienden Penning, terwijl het vuur der Hervorming in den boezem der gemeente smeulde, - Amsterdam heden in beweging over den uitslag der verkiezingen, bij welke het wapen der Commune slechts wie het hanteerden heeft gedeerd, terwijl heinde en veer de pauselijke wimpels wapperen voor de Hollandsche vlag.

Er is iets in het oog vallend opmerkelijks in, dat de blijken van vreugde Kalverstraat en Nieuwendijk, en straten en stegen, herscheppen, terwijl zij op de grachten betrekkelijk zeldzaamheden zijn. Is de trouw aan het oude geloof inder-

daad een teeken van minder vermogen, minder verstand? Om ja te durven zeggen, zou men zeker moeten zijn, dat alle Catholijken vlagden, *et bien s'en faut*. Er zijn in die kerk nog altijd tweeërlei soort van voorgangers en volgelingen:

oude pastoors en oude leeken, die liefst in stilte hunnen weg gaan, mits de Overheid hen met vrede late,

sen jongere geestelijken en jongere leden, die hun deel verlangen van gezag en invloed.

Weldra zullen de eersten verdwenen zijn, en zullen wij met de laatsten hebben te rekenen. - Amersfoort is *le terrain des surprises*. Bij de vorige verkiezing kwam een anti-revolutionair uit de bus, zonder dat men het had voorzien, - thans wedervaart J.A. Alberdingk Thijm de eer der herstemming, schoon hij geen candidaat was geproclameerd.

Ik wenschte wel het *dessous des cartes* te weten, waarom het *Handelsblad* de schuld van die supercherie op rekening van Mr. S.P. Lipman schrijft? Onmogelijk kan ik den taaijen man zooveel invloed toeschrijven. 'Ik heb Jozef', zou Hilman zeggen, 'zelf nog niet gesproken' - *à propos* van den laatste, wie zal hem zijn leelijke dramatische producten niet ten goede houden, als hij ons ten slotte een herbouwden, altijd beteren schouwburg bezorgt?

Hierbij gewordt U het eerste, en den aanvang van het tweede van vijf of zes opstellen[1], die U misschien voor Uwe Courant kunnen dienen. Ik zend U deze blaadjes alvast, ten einde de Chineesjes die, als ze niet beter hebben te doen, mogen overschrijven. Van zetten kan geen sprake zijn, voor zij alle in Uw bezit gekomen, U in staat zullen hebben gesteld, het geheel te beoordeelen, of veroordeelen. Voor verveling, verbeelde ik mij, zijn ze gewaarborgd door de verscheidenheid der aanhalingen, die het onderwerp medebrengt.

1 *Herinneringen en Mijmeringen*. (Sedert opgenomen in *Studiën en Schetsen*, *I*).

Ik klaag in den aanhef van *I* over de koude, ik zal in een volgend de eerste gelegenheid de beste te baat nemen, om te bekennen, dat de verwarring in de atmosfeer heeft opgehouden.

Wat zal ik blijde voor Schaepman zijn, als de Piusfeesten worden besloten.

Als Petrus Pius, waar en wis,
Thans nog niet 's werelds Koning is,
Wiens heilge lauwren luider kraken
Dan ooit het blinkendst eeregroen
't Om vorstelijke kruin mogt doen,
Dan zal zijn dichtkunst 't hem niet maken.

Zij prees hem zes of zeven maal
In weelderige woordenpraal,
En kreten uit metalen longen,
Tot ze ook Verhulst aan d' arbeid dreef
Die noten der Cantate schreef,
Waarmee de Krooning wordt bezongen.

Maar daarmee heb' de lofgalm uit,
En wijde hij voortaan zijn luit
Gedachten, die zoo hoog niet zweven,
Doch waar ons hoofd en hart bij winn',
Daar zij van zuivren schoonheidszin
Om strijd verrassend blijken geven.

Weest met U drietjes hartelijk van ons beide gegroet.

de Uwe.

XVI
Amsterd., 30 Junij 1871.

Lieve Vriend!

Uwe *Java-Bodes*, tot No. 113 toe, die van 13 Mei, zijn eergister aangekomen. Ik heb de drie opstellen *de Toe-*

komst[1] met genoegen gelezen; ik weet niet, of alle Uwe beschouwingen van het onderwerp onwederlegbaar zijn, maar ik ben zeker van den aangenamen indruk, dien het op mij heeft gemaakt, U, door geen tegenspraak geprikkeld, U, rustig op Buitenzorg zittende, met zoo helder hoofd en niet zonder hart die stof zoo *waardig* te zien hanteeren.

Gibbon schijnt Uw handboek geworden, geen wonder, er is veel, dat in hem aantrekt, als zijn *parti-pris*, jegens het Christendom onbillijk te zijn, niet afstoot. Hoe natuurlijk is het, dat Gij U daaraan minder ergert dan ik - Ge zijt zóó lang, ik zeg niet *quand-même*, maar toch vast twijfelend zijn verkondiger geweest, dat de reactie zich thans gelden doet.

Intusschen kieze ik een 'aristocratisch intellectualisme' verre boven de erkenning van het met 'schranderheid bestuurd geweld.'

Und darum keine Feindschaft mehr!

Hierbij weer eenige blaadjes, bij welke ik U: *la pièce*, *la pièce!* hoor roepen. Maar ik verbeeld mij, den rooden draad vast in handen te hebben, al laat hij zich maar weinig zien. Om der afwisseling wille vinde ik misschien genade.

Het Derde Deel van *de Wonderdoctor* is eindelijk verschenen. Als de held meer belang inboezemde zou ik het den mooisten roman noemen, dien Mevr. Bosboom schreef. Doch voor Juliaan wil mijn hart niet regt warm worden.

'Die is ook de ware held niet!' zal zij zeggen, 'Jacob Jansz. is de man, voor wien ik U belang wensch in te boezemen.' En dat doet zij onloochenbaar, slechts geloof ik, dat dit doel ook in een anderen vorm bereikbaar zou zijn geweest, - maar ik worde onbillijk.

Het eerste hoofdstuk van het Derde Deel, het togtje van Delft naar Delfgauw, is eene idylle wier wederga onze letterkunde. niet aanbiedt, en ik verbeeld mij, dat Gij er U in

1 Sedert herdrukt *Litt. Fant. en Krit.*, deel III.

zult verlustigen, die bladzijden in Uwen *Bode* te doen overdrukken. Om den toestand volkomen te genieten wordt menige aanvulling vereischt, en Gij hebt er volkomen den slag van, - ook om door weglating of wijziging aan te duiden, waar de negentiende eeuw de illusie der zeventiende stoort.

Arme Nederlandsche Letterkunde!

Hoe weinig houden overigens Uwe corypheën Uwe en hun eigen eer op! Beets heeft het vijfde stukje zijner *Verscheidenheden meest op Letterkundig gebied* uitgegeven, - het overtreft, helaas! het vorige niet. Hoe beklaag ik de toehoorders, die zich hebben moeten getroosten al die reizangen[1] op te vangen. En welk eene kritiek, zoo het kritiek heeten moet, der vier beelden, op het voetstuk van het standbeeld. Hoe is het mogelijk, dat hij de gelegenheid verzuimde tegenover de Gewijde(?) lyrische poëzy, de Wereldsche(?) lyrische te doen uitkomen? En toch heb ik mij *nog meer* aan *de Wartburg* geërgerd.

Gaarne zou ik hem grooter sympathie voor Luther dan voor Heinrich von Ofterdingen te goed houden, maar over den laatste in 1871 bij den schat van Duitsche litteratuur slechts handboeken aan te halen, en van Van Kampen, niet eens van Novalis te gewagen, en Luther zelf ten slotte ook maar met zoo weinig warmte, zoo weinig frischheid op te vatten! Ik wenschte, dat de door hem hooggewaardeerde welwillendheid (Siegenbeeksche stijl) niet zoo groot ware geweest en Thieme hem had belet, het boekske met een overdruk zijner Inleiding tot de Gedichten van Staring aan te vullen.

Iets prettigers! Kruseman moge aan die uitgave geld verloren hebben, in de handen van Schadd vond zij koopers, - het kopyregt aan Thieme overgegaan, gaf aanleiding tot eene editie voor het volk, - en daarvan zal thans een tweede druk het licht zien. Eindelijk vindt Staring dus lezers!

1 Studie over Vondels reizangen.

Van Vloten maakte gister-avond eene visite, hij had de *Java-Bodes*-artikelen *Toekomst* - nog niet gelezen, of hield zich zoo. Misschien heeft hij zich in het eerste oogenblik van geprikkeldheid niet willen uitlaten, want inderdaad *he seems to be yet more sensitive*, al maakt hij geen verzen, dan een poëet. In het voorjaar waagde ik naar aanleiding van zijn *Deventersch Weekblaadje* de heusche opmerking, of Burgersdijk niet eindelijk genoeg was gekastijd over zijne assistentie bij den doop, - of de goede smaak niet werd gekwetst door die voortdurende uitvallen over kerkelijke vuilikken, negenoogen, bloedvinnen, - of gekonkel een mooi woord was? Wij werden gestoord, maar den volgenden dag kreeg ik een briefje, dat hij van mij die opmerkingen niet had verwacht enz. enz. Het scheen mij toe, het wijst te zijn, die *niet* schriftelijk te herhalen, een maand later kwam hij weêr aan, - ik haalde er even weinig van op en het gesprek ging zijn gewonen gang. Gister verbaasde het hem, dat in Haarlem Van Nierop geen candidaat was gesteld, - 'ach! die man heeft geen vormen,' ontviel me, - hij haalde van iets anders op.

Opzoomers redevoering[1] is nog niet verschenen, ik heb er velen, die haar hoorden, over gesproken, op allen had zij den indruk gemaakt, dat hij zijne zelfbewondering te veel botvierde. Men beweert, dat hij een candidatuur voor de Tweede Kamer heeft geweigerd, om zijn kans op den Leidschen Hoogleeraarsstoel niet in de waagschaal te stellen. Weet Gij wie men zegt, dat zijne concurrent zoude zijn? Ge raadt het Uw leven niet, - Allard Pierson, aanbevolen door Groen.

In een van de laatste *Nederlandsche Gedachten*[2] krijgen beiden, Allard en Nicolaas, een pluimpje.

Uwe famille alhier heeft een prettigen brief van Uwe zuster

1 *Redevoering op den dag mijner* 25 *jarige ambtsbediening*.
2 Van Groen van Prinsterer.

Charlotte uit Demerari gekregen, - zij had de zee in vollen zin, naar haar jaren lang gekoesterden wensch genoten, zij trof Charles in volkomen welstand aan. Hoe wenschte ik, dat ik mij van zijn werkkring te Suriname meer vruchten belooven mogt. *Mais que diable*, als beide tevreden zijn, wie geeft mij dan het regt, zuur te zien.

Quelle mouche vous a donc piqué, dat Gij, begonnen met zooveel belangstelling Uw publiek opmerkzaam te maken, wat Thornton over de studie van het Engelsch in Britsch-Indie schreef,[1] er eensklaps den brui van geeft? In der tijd had ik bij de lezing mijzelven de vragen gedaan, die Gij in het Iste gedeelte beantwoordt. Vreemd genoeg levert Gij in het IIde slechts het bewijs, dat Ge regt hadt het eerste te schrijven en laat ons op het IIIde wachten. 'Maar er komt geen III.' Dan neem ik mijn hoed af voor Uwe lezers, die de slotsom zelve weten te trekken.

Ondanks die opmerking blijft het een lust te zien, hoe Gij werkt! Het is een bewijs dat Gij gezond zijt, dat Gij U gelukkig gevoelt! Behoef ik U te zeggen, hoe zeer ons dit verheugt?

Vele hartelijke groeten van ons beiden aan U drietjes. Laat spoedig eens van U hooren aan

Uwen E.J.P.

XVII
Amsterd., 7 Julij 1871.

Lieve Vrienden!

Voor alles onzen dank aan Mevr. Huet voor hare hartelijke letteren van 20 Mei. Welk een afstand ons scheidt, dat ver-

1 *De Gouvernementsscholen voor Inlanders in Britsch-Indie*. (*Java-Bode*, Mei 1871).

kondt die dagteekening. Ware dit niet het geval, wij kwamen eens overvliegen om dat ochtend-rijtoertje[1] mede te maken.

Ik weet geen betere schadeloosstelling voor dat ons ontzegde genoegen te wenschen, dan eene schets, dan een pendant van Schiller's *Spaziergang*. Mij dunkt, de tegenstelling moet U uitlokken. En toch, ondanks alle onderscheid, hoeveel overeenstemming voorzeker tusschen die Oostersche en deze Westersche wereld, niet alleen dewijl Ge met den Duitschen dichter zoudt mogen besluiten:

> Und die Sonne Homers, siehe! sie lächelt auch uns!

Er is tegen Uw artikel *Kracht en Zwakheid*[2] (No. 116), enkele uitdrukkingen daargelaten, niets in te brengen; als ik er een weergalm op schrijven moest, ik zou voor Zwakheid stof genoeg hebben, maar van welke Kracht zou ik mogen gewagen? Conservatieve is onder het vriespunt, Ultramontaansche klimt waarlijk nu niet, liberale blijkt laauw, en radicale ook; hoe weinig houdt Van Houten wat hij beloofde! In het verschiet zie ik slechts Fransen van de Putte en C. van Heukelom opdagen, *vos bêtes noires*, aangevoerd door Jan Kappeyne; begroet Gij daarin den verwachten man?

Ten derde male hierbij eenige blaadjes, het spreekt van zelf dat Gij verbetert wat in de haast verkeerd bleef.

Eindelijk hebben wij zomerweer, meestal te warm, want is de thermometer boven 70 Fah. gestegen, dan wisselt een donderbui den zonneschijn af. Ik beklaag er mij niet over, groote hitte in onzen vochtigen dampkring mat mij af. Daarvan blijkt Ge in Uw berglucht geen last te hebben, maar trots al het opwekkende van deze, sta ik toch over Uwe werkzaamheid verbaasd, als ik die vergelijk met de lamlendigheid ten onzent.....

1 In de omstreken van Buitenzorg.
2 Kritiek van uitlatingen van Thorbecke over de koloniale vraagstukken.

Wij gaan morgen waarschijnlijk voor een paar dagen naar Gent om een kijkje te nemen van het Willemsfeest - wat zullen die groote kinderen jubelen.

Weest hartelijk gegroet van
Zuster en Broeder.

P.S. Laat Gideon de Bontekoetje's[1] eens op zijn Maleijers probeeren, en mij schrijven welke gezigten zij er bij hebben gezet.

XVIII
Amsterd., 21 Julij 1871.

Lieve Vrienden!

Wij hebben alle wil gehad van ons uitstapje naar Gent, Zaturdag in Brussel, Zondag en Maandag in Gent zelf, Dingsdag in Antwerpen, Woensdag terug om in Scheveningen te eten en 's avonds weer thuis te zijn.

'In mijn isolement schuilt mijne kracht' zeide Groen; zonder het te zeggen, heb ik het jaren lang met hem gedacht, en denk het nog - toch doet zulk een uitstapje, toch doet de afwisseling van tooneelen en menschen van tijd tot tijd goed.

We waren in langen tijd niet in Brussel geweest, - alleen *le Bois de la Cambre*, een nieuw wandel- en rijpark aan het einde van *le quartier Léopold*, zou de reis waard zijn.

Ik was in Gent gekomen om 25 jaren na zijn dood (niet te vroeg) het graf van Willems te bezoeken. Ge begrijpt dat ik mij daartoe noch den plegtigen optogt der Flaminganten, noch het feestbanket aansloot. Het laatste had Maandag plaats, wij waren Zondags allerhartelijkst van Mr. en Mevr. Heremans

1 *Liedekens van Bontekoe* door P. aan G.B.H. ten geschenke gezonden.

ontvangen, hij was den volgenden dag de feestredenaar. Er heerschte in zijne gastvrije woning al de gulheid van den Vlaamschen aard. Mevr. Heremans, hare zuster, de weduwe van den dichter Ledeganck, waren figuren van het penseel van Rubbens, en dadelijk met Sophie op den aangenaamsten voet.

Den volgenden dag maakten wij ten hunnen huize kennis met de Jufvrouwen Loveling, voor wier versjes ik de halve nieuwere Vlaamsche Letterkunde cadeau doe. Ware mijn weefsel voor den *Java-Bode* af, ik beproefde een schetsje - *qui vivra*, *verra*. Na het diner ten hunnent, gingen wij zamen naar ons *Hôtel de la Poste*, wijl het op de *Place d'Armes*, - (stil - op den Kouter) ligt, het grootste plein van Gent, waar illuminatie zou plaats hebben en volksdans. Het balkon was ter onzer beschikking. In eene zaal van het binnenhof genoten de gasten hun feestbanket.

Tegen tien ure kwamen Heremans en Vuylsteke en een heer van het Willemsfonds (met een breed rood lint en een gouden sieraad op dien foulard) boven; kwamen Jan ten Brink en de ex-burgemeester, ex-minister Boot bij ons, voor wiens lieve dochter ik mij interesseer. Zij is verleden jaar gehuwd met een lid der regtbank van Dendermonde, een katholiek jong mensch, een kweekeling van Heremans, Odilon Périer. Maar het vrouwtje, het hollandsch vrouwtje, had meegedongen naar een prijs, door het Willemsfonds voor eene novelle uitgeloofd en dien behaald. Wij hadden het 's ochtends bij de feestviering vernomen. De vijf en zeventig franken waren door haar ter beschikking gesteld voor het meisje van de armenscholen, dat bij het examen blijken zou, het meest in de Nederlandsche taal te zijn gevorderd.

Een aanwezig Hagenaar kon maar niet begrijpen, dat ik te Gent was gekomen louter om Willems' wil en om de jufvrouwen Loveling, die ik te Nevele zou hebben bezocht, waren

zij niet te Gent geweest. - Het talent trekt mij aan, was mijn wederwoord. - Hij mogt er uit opmaken, hoe schaarsch het mij ten onzent schijnt.

Intusschen begon de volksdans op den onafzienbaren Kouter. Een geïllumineerde muziektempel in het midden van het plein; twee nondescripten van illumineerglazen aan de beide einden, en guirlandes van lampions van boom tot boom. Het was het eigenaardigst schouwspel ter wereld. Ik geloof niet, dat eenige gemeente buiten de vlaamsche, zich zoo ordelijk, zich zoo vrolijk gedragen zou. Een der leden van de jury der zangwedstrijden, die het bal tot vijf uur 's ochtends bijwoonde, de musicus B. van Delft, verhaalde ons den anderen dag, dat de goede luidjes trots een stortbui hadden doorgedanst, of zij er den hemel zouden winnen.

En onderwijl sluimerde op een der sofa's van het salon het driejarig kleinkind der weduwe Ledeganck, Anneke-lief, een engelachtig meisje, moe van ons spelen en ons plagen; sluimerde, de allerliefste oogjes gesloten, maar met rozen op de wangen. Het was het dichterlijkst van al; dichterlijker dan ons bont gezelschap, dichterlijker dan die vrolijke menigte daarbuiten. Alles verwachting. Alles belofte.

Ik dacht aan Gideon, dien ik ook wel eens zoo heb zien slapen, en wenschte hem zulk een bruidje. Op mijn woord, hij zou geen mooijer meisje, en gij geen liever dochter kunnen wenschen.

Maar waar zullen *wij* dan zijn, als dat gebeurt? viel mij in, onder al dat gewoel. Heremans merkte gelukkig niets van de egoïstische gedachte; en ik vroeg hem of ik hem een glas champagne mogt inschenken?

Sophie had intusschen de dames geleerd thee te zetten. Maar die te drinken was te veel gevergd. Alleen mevrouw Périer vond ze niet *te straf*.

Wij zijn Zondag in Bloemendaal geweest. Op Sorghvliet

had Mijnheer K. Mijnheer O. tot gast - wij waren getroost voorbij te moeten gaan.
Weest met U drietjes hartelijk gegroet van
Zuster en Broeder.

XIX
Amst. 4 Aug. 1871.

Lieve Vriend!

Of ik nieuwsgierig ben naar het blijspel *Filippine!*[1]

En tevens naar een getrouw verslag van de comedies die Gijlieden liefhebbers, vóór de uitvoering, met elkander zult hebben gespeeld. Uit mijn jeugd heb ik daaraan de koddigste herinneringen. Wat al gekrenkte eigenliefde vooral bij de dames! Onvoorzigtige als ik was had ik geen plezier (op de planken) de *amoureux* te zijn van ons aller gastvrouw, gaf ik duidelijk een jonger meisje de voorkeur. Van daar scènes die alles opwogen wat wij vertoonden.

Uw opstel over Herman Van der Hoeven's bekeering[2] is in menig opzigt merkwaardig, maar al geef ik gereedelijk toe, dat het geloof een in zijn soort eenige hefboom is, ik wenschte dat deze iets anders hadde opgeheven dan hem.

De belangstelling in zijn bekentenis neemt af met ieder nummer, - en van eene herschepping in zijn gemoed vind ik geen enkel blijk. Ik gun Alberdingk Thijm grooter triomfen dan de aanwinst van zulk een geloofsgenoot, inderdaad het blijkt meer en meer dat deze eeuw niet die des geloofs mag heeten. Wat is zij dan? Die waarin de begaafdsten onzer, tengevolge hunner kritische ontwikkeling aan alles

1 Komedie die B.H. voor een liefhebberij-gezelschap ontworpen had.
2 Later opgenomen in *Litt. Fant. en Krit*. XV, 119.

twijfelende en met niets meer ingenomen, naar een heros uitzien in het *genre* van die welke door Carlyle werden gevierd?

Peut-être.

Gij wenscht mijn oordeel te kennen over Treslings photographiën in kleurendruk? ‘Industrie, amice! industrie, die nooit kunst worden zal.’ Ik weet niet, of Gij in der tijd Uwe boutade ‘over platen achter glas in lijsten gevat,’[1] ernstig hebt gemeend, - of niet de keus der voorstellingen tot het ongunstig vonnis leidde. Maar meendet Gij het inderdaad, dan zou ik wenschen bij U te zijn om U in die lijnen en stippen der graveernaald een nieuwen vorm van kunst te leeren waardeeren, een nieuwe bron van genot te ontsluiten, - Couwenberg vertolkt Dou niet, maar hij geeft hem door andere middelen dan palet en penseel weêr. Tresling daarentegen aapt na, trots de minderheid niet enkel zijner middelen.

Intusschen bewijst dat alles zoo weinig, dat het dier voortbrengselen aan vurige bewonderaars ontbreekt, *que moi qui vous parle* zelf aan A. eene *Nachtwacht* van dat soort cadeau heb gemaakt. Het spreekt dus van zelf, dat ik ten behoeve van Van Dorp Tresling gaarne een voorslag doen zal, indien Ge mij bepaalder opgeeft wat Gij zoudt wenschen!

Als er ten onzent iets merkwaardigs verschenen ware, zou ik het U hebben gezonden, maar er is barheid van Dan tot Berseba. Gij zult om iets van Hollandsche Letterkunde te zeggen, Uwe toevlugt moeten nemen tot de *Brieven uit de Alpen*, een fantasie (Charles Boissevain), en de Haagsche kroniek (Joh. Gram). In het *Nieuws van den Dag* van 2 Aug. vindt Gij artikelen over 't schoolverbond van een jongen Assuradeur Mercier, die beproefd heeft eenig misbruik in dat vak te hervormen, die nu als lid van het schoolverbond er naar heeft gestreefd, het schoolverzuim bij kantoorbedienden te bestrijden.

1 In een der *Indische Brieven* in den *Java-Bode* van 1870.

Zijne eerste poging verried meer talent dan deze tweede, - doch, laat ik billijk zijn, - als er geen andere geest in ons volk vaart, wat zouden de geniaalste producten baten?

Wij hadden heden-ochtend een vlugtig bezoek van Nippold zonder vrouw, zonder kinderen, op weg naar Katwijk om zich in zee te baden. Hij zag er zwak uit. Of minder bekommering, of minder zwoegen hem niet meer goed zou doen dan de golfslag? ik geloof het zeker. *Bunsen* is af, nu is *Rothe* aan de beurt. Gelukkig, dat hij het wetenschappelijk verkeer, 't geen hij te Heidelberg geniet, overschat, en dus daarin troost vindt.

Pierson zou zeer gaarne naar Leiden komen, ook hem brengt zijn buitengewoon professoraat, en zijn preeken bovendien, maar weinig op. Volgens Nippold echter staat Opzoomer bovenaan en is Pierson maar de tweede.

De Leidsche heeren hadden liever geen van beide.

Ik had het deze week te druk om mijne opstelletjes voort te zetten en het is niet bloot om U na te volgen, dat ik met een beroep op het sluiten der post eindig.

Uwe zuster is zoozoo tevreden te Paramaribo - er is zulk een insectenleven!

A vous trois tout ce que vous désirez.

De coeur t. à v.

XX
Amsterd., 11 Aug. 1871.

Lieve Vrienden!

Leve Monster!

Oude Hagenaar! zijt Gij er ooit geweest, hebt Ge ooit dat ‘fraai en vermaeklijk Dorp’ genoten, ‘nabij de Duinen, doch echter op een vrugtbaare grond gelegen’? Ik twijfel er aan,

immers Ge zoudt mij te eeniger tijd den weldadigen indruk hebben medegedeeld, met hoe weinig men zich vermaken kan.

Wij kwamen l.l. Zondag-ochtend aangerold in de prettige victoria van onzen goeden kennis, J. Muyzeboer, (een onbetaalbare naam) uit de Limburg-Stirumstraat der dankbare residentie - de trede af, drie trapjes op, en wij waren in een herberg wier uithangbord ik vergeten ben, - omdat het niet zoo karakteristiek was, als dat 't welk ik later in 's Gravesande zag: 'De Spaansche Vloot.'

Heeft de wereld in dat deel van ons vaderland niet inderdaad twee eeuwen stilgestaan?

De gelagkamer lokte Sophie niet uit. Voorbijschrijdende vroeg zij den waard: Is er geen andere?

Wel zeker, zei de dikkert - en hij deed ons in den gang een achtervertrekje open, oef, zoo duf, dat wij achteruit deinsden.

Het was de eerste der warme dagen welke wij sedert *crescendo* genieten, en die ons trots de koelte van ons huis smachtend naar een donderbuitje doen uitzien, dat niet komen wil - stellig moet Gij ten Uwent eene andere hitte hebben dan wij hier, want hoe zou, gingt Ge er onder gebukt als wij, Uw *Java-Bode* ('s ochtends of 's avonds) uitkomen?

De hof was alleraardigst - een steenen trap van vijf of zes schreden, geleidde naar vruchtboomen en kreupelhout, waaronder en waarin tal van burgerlui koffij of bier dronk, *à volonté*. Ik begrijp dat alleraardigst volstrekt niet, zegt zeker iemand. Geduld, amice! het bestond in drie houten hobbelpaarden vóór de trap op een steenen grond naast elkander geplaatst, maar hobbelpaarden zoo primitief als Uwe fantasie zich die niet scheppen kan. Wij hadden er in onze jeugd opgevulde vosjes of blesjes, met 'heusche' huid en gladgeschilderde hoeven en glazen oogen, - op dun uitgesneden houten staven, die ik krommende had moeten noemen, verbeter de

phrase, als Gij ooit van de *indice* gebruik maakt, of Gij hadt er misschien een zooals ik in een boedel onzer patriciërs heb gezien, een fantasie Japansche met roode laarzen ter weerszij stijf van goud, en een zweep als Gideon ons voor vier jaren zou hebben benijd.

Och, help mij om weêr naar de Monstersche af te dalen - stokstijve houten dingen, die niets van een paard hadden, dan de kop *qui avait une idee de cheval*, in het overige borden van hout,[1] allemaal planken. Het was maar de inleiding van het alleraardigste - links lag een houten tent, grasgroen geschilderd met slangetjes van bouquetten, een gouden bal van de zoldering afhangende tot sieraad en schel, op den achtergrond een papier daar Ge verzocht werdt, niets op de wanden van den koepel te willen schrijven! Regts was een schommel en een wip, waarover straks nader, - vlak voor ons een met ijzer beslagen tafel met zeven gaten, waarin Ge met zeven looden kogels Uw best moest doen het voor ieder van deze bestemde gat al gooijende te treffen.

Le Francq van Berkhey[2] heeft verzuimd het spel te beschrijven, - het valt hem in zijn graf naauwelijks ten goede te houden.

De schommel voor volwassen jongeliên ging wakker zijn gang, het is een hartstogtelijke ontspanning, als de borst met gekromde knieën flink opduwt, en zich in de hoogte tot zijn volle lengte verheft.

Maar de wip bood een ander, een boeijender schouwspel aan.

Op de zijde naar den grond zat eene Monstersche schoone, die der Vlaamsche van Rubens in melk en bloed niets toegaf, de ondeugende. Zij schaterde het uit, dat zij haar minnaar overwoog. Waaraan het haperde viel bij den eersten blik niet te verklaren, de jongen was flink gebouwd, gezond, vlug, -

1 P. had er een schets ter verduidelijking bijgevoegd.
2 In zijn *Natuurlijke Historie van Holland*.

en toch, hij mogt doen wat hij wilde, naar beneden ging de wip niet.

'Ik ben zwaarder als jij, Dirk!' zei de Monstersche, en Dirk ergerde zich, maar de ergernis bleek geene hulprijke bond genoote.

De blonde jongen zag mij aan, of ik geen deernis had, en op ging het zwarte haar der Monstersche in de lucht.

'De wip is zeker niet in orde,' mogt ik zeggen.

De borst knikte mij toe, maar ik had buiten de Monstersche gerekend.

'Och, help ons verzitten, Mijnheer!' zei de ondeugd.

Weigeren zou onheusch geweest zijn, al had ik het gaarne om den jongen gedaan, want naauwelijks had zij weer plaats genomen, of de rokken bleven op aarde, de pantalon ging de lucht in.

'Zie je wel, Dirk!' zei de onverbiddelijke, 'ik ben de zwaarste.'

Sophie riep mij, ons twaalf uurtje was gekomen - primitief als vóór den zondvloed, magere broodjes met jonge kaas, ondrinkbare koffij, en roode wijn van kleur als aftreksel van sandelhout.

Toch amuseerden we ons in den koepel met het staren op een staketsel in het verschiet, *al fresco* met lombardijsche popels beschilderd, de kunstenaar was zeker in Italie geweest. Koffijkan bij koffijkan en beijersch bierglas bij beijersch bierglas kwam de trappen af - moge de consumptie der eerste af- èn die van het laatste toenemen, ik wilde het gebruik van het krachtig vocht Dirk aanraden, - helaas! de zwartoogige deerne wipte al met een ander. En die Monstersche Don Juan was zijn zaak meester, opstaan, rukken en lukken naar het hem lustte, werk in een Sterniaansche bui het schetsje eens uit. Dirk zat zeker uit het kreupelhout jaloersch te gluren. De hospes liet ons, men is beleefd tot in Monster toe, buigend uit.

‘Wat blieft U?’ hoorde ik Sophie zeggen. - ‘Of U weeromkomend ook een beetje wilt dineeren?’

Wij zeiden heuschelijk dank, wij hadden plaatsen besteld te Scheveningen op het Groote Badhuis - *quelle antithèse*. Leve de Hoek van Holland! werwaarts wij reden, in de volle zomerzon was de minste koelte welkom en het gezigt op zee maakte alles goed, wat in het kroegje op een hoog duin aan het strand ontbrak. Even voor den eten troffen wij op den Scheveningschen weg Mr. en Mevr. Bosboom aan op *Erica*, het optrekje van G.v.T. en Marie H. in de Scheveningsche boschjes, - een lief jong huishoudentje in een armelijke natuur! Het zijn een paar beminnelijke menschen.

Schortte het aan den wip? ik weet het niet, maar de warmte was dezer dagen zwaarder dan mijn schrijflust, en enkel ten bewijze dat ik diligent blijf, dat mijn onderwerp me nog niet verdriet, gaan hierbij de eerste blaadjes van *V*.[1] Ik zal weldra van U hooren, of Gij het ontcijferen moede zijt. Voor het professoraat te Leiden komt, hoor ik, nu ook Spruyt in aanmerking, Spruyt - vervelender gedachtenis uit de *Gids*. Arme jongelui!

Laat spoedig eens weer van U drietjes hooren aan
Ons beide.

XXI
Amst. 1 Sept. 1871.

Lieve Vriend!

Om over Uw blijspel[2] een billijk oordeel te vellen, had ik het moeten zien vertoonen; dat is de toets van dergelijke stukjes.

1 Der *Herinneringen en Mijmeringen*.
2 *Filippine*, vgl. boven.

Et tu verras le mien sans quitter ton fauteuil

geldt komedies van minder lachwekkenden aard.

Alleraardigst daarentegen is Uw opstel over Anth. Lumbkin Esq.[1] - alleraardigst voor iemand, die de vertaling niet heeft gelezen en ziet hoe Gij de slechtst vertolkte plaats zoo meesterlijk weergeeft. Ik zou er Schimmel[2] op hebben onthaald, als Mijnheer en Mevrouw niet rustig onder het geboomte van Doorn zaten. Ik zou hen daar kunnen opzoeken, zegt Ge, en zeker bij 80°, welke, al zittende in de schaduw, *I can not say that I enjoy*, heeft het hooge lommer iets aantrekkelijks. Toch zijn we niet zoo intiem als zeker iemand eens geloofde te zijn, en dus zal het tot zijn thuiskomst moeten lijden dat ik er hem meê verras.

Gij ontvangt met deze letteren een paar photographien van een Verscheidene,[3] die nog zoo gaarne had geleefd. Ik zou mij zeer bedriegen als ook Gij niet een aangenamen indruk hadt behouden van zooveel goedheid, bij zooveel geest. Honderd malen heb ik hem levende meer kracht, meer wat ik karakter noemde, toegewenscht; zou hij Schneevoogt zijn geweest, als hij die had bezeten, die aan den dag gelegd?

Wij verheugen ons in het bezoek van Vriend Fischer uit Genua, die mij verzoekt de hartelijkste groeten aan U drietjes over te brengen. Het is hem lief dat het U allen wel gaat - en toch vindt hij het bij voortduring leelijk dat Gij Sorghvliet hebt verlaten. *Il n'est pas le seul de cet avis*.

Dat Gij Zondag II. met ons waart geweest - hoe zoudt Gij U hebben geamuseerd. Wij reden van Utrecht naar Maarssen, Sophie, Fischer en mijn persoon, om aldaar bij de Jufvrouwen T. koffij te drinken. De geest van den ouden

1 Het artikel over Ol. Goldsmith, *She stoops to conquer*, sedert opgenomen in *Litt. Fant. en Krit*. IV.
2 Die zich voor het Tooneelverbond interesseerde.
3 Dr. Voorhelm Schneevoogt.

T., chirurg-dorpsdocter, moet zich hebben verkneukeld (maar geesten hebben geen hemden, beweerde Staring, en nog minder kneukels) moet zich hebben verlustigd, huwelijkshater als hij was, toen hij in zijn tuin vereenigd zag vijf ongetrouwde jufvrouwen en twee ongetrouwde heeren - allen *on the wrong side of fifty*.

De vier jufvrouwen T. te teekenen in het uurtje tijds dat mij overschiet, gaat niet aan, maar van de oudste, van Arine geen omtrek te mogen beproeven, dat ware te hard.

Spandaw heeft een leelijk vers geschreven, 'Vrouwelijk schoon' getiteld, maar wie er een mooi wilde maken, wat anders zou hij het hoogst moeten prijzen dan de oogen?

> A Turkish heaven is easily made,
> Take but black eyes and lemonade.

heeft een grooter poeet dan Spandaw gezongen, - *the lemonade* doe ik cadeau, *but the black eyes!*

Arine heeft vijfenzestig jaar plezier van haar zwarte oogen gehad, en nog vonkelen die, nog doen zij den stok waarop zij leunt vergeten, neen, verkeeren die, als zij hem bevelend opbeurt, in een schepter, als zij vóór vijfenveertig jaar in de eerste de beste looverhut te zwaaijen plag. Wat moet die papa T. een gezag hebben uitgeoefend, dat hij die levenslustigste, weelderigste zijner dochteren alle partijen weigeren deed, dat hij dien heerschzieken geest met eene ondergeschikte betrekking genoegen deed nemen. Of het inderdaad gelukte, ik weet het niet - wie mij vertelde dat zij als Diana Vernon[1] gejaagd had, ik zou hem gelooven, ik weet nu slechts, dat zij gaarne zware bieren drinkt - dat zij, de wereld moede, nooit uitgaat, dan om een stokdooven buurman te bezoeken, een man van vijfentachtig jaar, een gierigaard, die het lijk van zijn vrouw in een koolschip stopte om het te Breda in eene adellijke graftombe te laten bijzetten.

1 In Sir Walter Scott's *Rob Roy*.

Hoe jammer dat Ge zoover zijt, wat viel er anders een aardig schetsje van te maken.

Geen van ons kan dien ouden Heer W. beschreeuwen, maar Arine houdt gesprekken met hem over den heg, zijn tuin die achter vijf tuinen omloopt, raakt bij de kamperfoelie aan de onze.

'En heeft U zulk een zware stem?' vroeg Fischer, die naast haar zat.

Fischer schrok meer dan hij weten wil, en Sophie en ik wij weten niet hoe wij het hebben, want daar mengt zich inderdaad

> Aloeus' donder
> In de Aeoolsche snaar.

Welk een metaal in de woorden:

'Ik kom zeker in Uw testament.'

Welk een bevende oude mannen stem uit:

'Gij zijt eene duivelin!'

Die forsche Arine! had zij niet uit het speelgoed harer overgrootmoeder een paar fluweelen katjes bewaard - zwart fluweel en zwaar leder, waarmee zij zelve heeft gespeeld, waarmee zij zich eens vleide dat haar kinderen zouden spelen!

Die oude leelijke T., die geloofde alles te hebben gedaan, toen hij zooveel geld had verdiend dat zijne dochteren onbekommerd in haar eigen huis en hof kunnen voortleven!

Het is waar, de bloemen zijn der dames hoogste liefhebberij en inderdaad keurig.

Wij reden door den Menisten hemel over Breukelen naar Vreeland en van daar naar Eikenrode, de plaats van Hacke in Nieuw Loosdrecht. 'Hoe laat!' riep de gastheer, 'hoe laat!' riep Jufvrouw Elize M., het nichtje dat de honneurs des huizes ophoudt, 'hoe laat!' maar Gij kent mijn zwak, nooit vroeg te komen, ten zij - 'hoe laat' riepen Mijnheer en Mevrouw

Bosboom, die al van twaalf ure naar ons hadden uitgezien. Er was iemand die beweerde, dat hoe vleijend dit ongeduld voor ons mogt zijn, men echter verkeerd deed zich door wat komen zal, wat is te laten bederven, zeer philosophisch, zeer practisch - het was Prof. Donders - de eenige die zijn ochtend had genoten, daar hij zich niet uit zijn kring liet rukken. De eenige? er was nog iemand, Dr. K., iets van het onderwijs, bijna zes voet lang, broodmager, wit van haren, voorzitter van een matigheidsgenootschap, die niets zei.

Het is een heele, het is een Jan van een eisch te vergeten dat Donders donders pedant is, maar als Gij dit kerelswerk beproeft en het gelukt U, dan wordt Gij er in kwistige mate door het verrassende van allerlei kennis voor beloond. Ik heb het heldenstuk bestaan, en mij treffelijk vermaakt. Het is waar, het viel mij ligt, daar het eerste waarover wij spraken natuurlijk Schneevoogt was, dien wij beide, hoezeer dan ook op verscheidene wijze, lang lief hadden.

Donders was een jaar met hem gebrouilleerd geweest - ik geloof ten gevolge van een *orage entre les dames;* ‘al wat hij verkeerds deed,’ zei Donders, ‘was overdrijven van goedheid - zoo ook in dit geval.’ Donders verheugde er zich hartelijk in, sedert maanden met hem te zijn verzoend.

Wat is het toch in ons, 't geen ons bij de groeve zoo tevreden maakt, als wij geleden onregt konden vergeven en vergeten, als wij van ganscher harte: ‘goeden nacht, Vriend!’ kunnen zeggen? Wat is het? voorgevoel van wederzien? besef dat al onze twisten eigenlijk nietigheden zijn, het verlies van een goed hart niet waard? wat is het?

Ik vertelde Donders een der laatste woorden die Schneevoogt stervende sprak. Hij leed aan verkoudheid - longenemphyzeem, zegt Uw neef Dr. W. Huet - volgens anderen overviel hem een beroerte, maar vóór deze kwam, heette het verkoudheid.

‘Beterschap, Oom!’ zei Nichtje L. tot hem, Dingsdag afscheid nemend van Heijenoord, waar zij bij Oom en Tante had gelogeerd, ‘Beterschap met de verkoudheid.’

‘Dankje, kind!’ sprak de zieke, ‘maar het is meer als verkoudheid - doch ik heb het goed gehad.’

Dankbare Epicurist.

Wij spraken over Mevrouw S. die mij nooit gemanqueerd, maar ook nooit gecharmeerd heeft. ‘Geen geest of gevoel’ mogt ik zeggen.

‘Geest is haar genre,’ was Donders wederantwoord. ‘Verbeeld U, mijn vrouw heeft drie vriendinnetjes X., één verkwist honderden aan haar toilet, maar de intime van mijn vrouw zondigt door het tegenovergestelde, schier een besje. Daar staan wij zamen, Mevr. S., Mevr. X., mijn vrouw en de Heeren in *Artis* voor het apenhok. Mevrouw X. amuseert zich met het werpen van amandelen. Zij komt digt bij en de vlugste der apen pakt haar voile, haar hoed, haar kapsel beet.

Ontsteld vliegen wij allen ter hulp.

“Och lieve!” zegt Mevr. Schneevoogt, “het is niemendal, die aap vertelde je maar, dat de nieuwe modes zijn aangekomen.”’

Perfectly in keeping.

's Avonds voortgezet.

Eikenrode heet de plaats, door Hacke aangelegd. ‘Nooit Gedacht’ er tegenover is het oude buiten. Welk een burgerlijke naam voor een verblijf van patriciërs, voor leden van het geslacht Elias.

Er is een derde buitentje, maar een optrekje, waarop Ds. Ten Kate plag te logeeren, *mais il paraît que ces beaux jours sont passés*.

Wandelende over *Eikenrode* met Hilversum in het verschiet, op de Gooische heide aan den anderen kant de pracht van

bloemen gaslaande, boden ons het afwisselendst schouwspel aan. Op *Nooit Gedacht* ging Mevr. Bosboom in het gras zitten. Donders bood haar den arm naar een bankje. *Quel tableau*, wat had zij een moeite den langen man bij te houden, die, juist niet als anders, elke twee seconden stil stond, wiens regter zij maar met de toppen harer vingeren bereiken kon. *Nous voilà établis*. Donders en Mevr. Bosboom op het bankje onder een eik - de eerste doceerende over.....Joost weet wat voor onkruid, door Bergsma uit Amerika hier in het land gebragt, om onzen landbouw uit de sloten in dat gewest mest te bezorgen.

Wij dineerden prettig in de eetzaal met open deuren - *geen* koolsoep als bij R. - heugt U de verschrikkelijke? een goede *julienne* - *parfait* zou de vrome G. zeggen, *cela peut se faire* - en een dessert, niet als het Uwe ons heugde, weergaloos - maar voor ons burgerlijk landje waarlijk lekker, meloenen, perzikken, druiven *en profusion*.

Eikenrode is voor een dag een alleraangenaamst verblijf. Na het diner reden wij naar het Loosdrechtsch bosch, *pour prendre le café* en er curaçao of anizette te drinken tot ergernis van den automaat-matigheidsman K.

Was de zon bij onzen terugrit heerlijk ondergegaan, de maan bescheen bij het togtje naar Nieuwersluis de Vreelandsche plassen of zij in zilver zouden verkeeren.

Er woei een koeltje.

‘Vriest het hier 's nachts al, Jufvrouw Potgieter,’ vroeg Fischer mijne zuster.

‘Bijwijle, Mijnheer!’ was het schalke antwoord, ‘maar dan neemt men een rummetje.’

‘Drie glaasjes rum!’ zei ik aan de herberg te Nieuwersluis, en verleden dagen gedenkend werden zij op Uwe gezondheid geledigd. Doe het met iets anders op de onze, *on ne peut savoir ce qui porte bonheur*.

Neem ook deze regelen, stellig onder den invloed van Schneevoogt's geest geschreven, voor lief, en geloof mij na de hartelijkste groeten
de Uwe.

XXII
Amsterd., 11 Sept. 1871.

Lieve Vriend!

Jurant, mais un peu tard qu'on ne l'y prendrait plus.

Den 2^{den} dezer gewerden mij Uwe aangename letteren van den 16^{den} Julij, niets scheen mij zekerder dan die den 9^{den} te beantwoorden, maar, zooals het kreupele Fransche rijmpje uit Den Haag, in de dagen van 1830 luidde:

> Quand on compte sans son hôte
> L'on se trompe fort souvent,

Dat *fort souvent* is délicieux.

> Et nos Belges patriotes
> L'éprouvent à chaque instant.

Onze Amerikaansche vrienden waren vertrokken, - er moest toch eens naar Nippold worden omgezien. Baadde hij nog altijd aan de Katwijksche duinen? Een brief een week te voren aan den Professor in het Badhuis geadresseerd was onbeantwoord gebleven. De Noordzee was in de dagen der Vikingen vermaard om hare meerminnen, was een van deze hem verschenen, had zij hem medegetroond? *Il fut un temps* dat ik er voor gevreesd zou hebben, veertien vijftien jaar geleden, - maar sedert, meerminnen hebben geen sympathie voor theologen. Brr! zeggen zij.
De telegraaf moest dus dienst doen, *und wirklich es gab*

Drath-Antwort (leelijk mofsch) maar niet van den Professor, van den directeur der telegrafie te Leiden. Prof. N. was te 's Hage, Voorhout 12, bij Bunsen. De tweede dépêche komt dan ook daar teregt, wij seinen dat wij hem Zondag 11 ure zullen afhalen, en op het afgesproken oogenblik houdt ons rijtuig in den Voorhout stil - die niet meer zoo mooi is als vroeger, een groot gedeelte der oude boomen is door jonger hout vervangen - de aardigste grepen van Huygens zijn er niet over te doen. Sla het eens op.

'Wij bellen,' Zuid-Hollandsche eigenaardige uitdrukking, wij bellen, maar de deur gaat zoo min open als de dunne plankjes der stores omhoog gaan. Het huis staat leeg, - ook lezen wij in plaats van Bunsen, 'd'Ablaing.'

Ik ben gepredestineerd in Den Haag een zoekende te zijn. Waart Gij er bij geweest, Ge zoudt fluks bedacht hebben, dat er buiten den Voorhout *par excellence* nog een Korte Voorhout is.

Een half uur later zitten Sophie en ik in het *Hôtel Garni* tegenover Prins Frederiks paleis op stoeltjes ongemakkelijk door hunne gemakkelijkheid, zoo laag zijn zij - (we zijn toch niemendal Oostersch he, niemendal Chineesch?) bij den Pruissischen Legatie. Secretaris A. von Bunsen (zoon van den wereldberoemden schrijver van *Gott in der Geschichte*). Nippold heeft zich te vermoeid gevoeld ons van den trein te halen. *Herr und Frau* von Bunsen zijn als fatsoenlijke lui naar de Luthersche Kerk geweest. Als ik er nu maar zeker van kon zijn, dat door de orde, waarin ik U die personen voorstelde, het meeste licht op *Frau* von Bunsen viel, dan zou mijn doel bereikt zijn. Engelsche van geboorte, Italiaansche door een verblijf van tien jaren te Florence, Duitsche om den wille van haar gemaal, *un peu française par ses entreés à la cour*, heeft de dertigjarige levendige blondine allerliefste handjes, die allerbeeldigst teekenen en schilderen. Als zij Hollandsch

had geleerd gedurende de beide jaren hunner ballingschap in Den Haag, ze zou mij een woelwater hebben gescholden: nu vond ze mij, die geen lust had daar te blijven zitten, geen lust een paar uren *tegenover de tent* (de Bunsens zijn geen leden) op de stoelen te hangen, geen lust dadelijk naar Scheveningen te rijden, die de voorkeur gaf aan een toertje naar 't Huis ten Deyl, om dan eens in de tent aan te wippen, en eindelijk te Scheveningen te eten, nu schold ze mij, die zooveel eischte, *blasirt*.

De goede Nippold verontschuldigde haar. Zij had geen verontschuldiging noodig. want eigenlijk bleef ze liever thuis - een aardig kind, een tienjarig dochtertje leed aan kinkhoest - alleen sedert den dood van een zoontje - mogt ik vergen, Mevrouw! dat zij op *mogelijke* en *onmogelijke* rijtuigen medeging?

Den 12den.

Wij dejeuneerden te Wassenaar - wij aten te Scheveningen op het Groote Badhuis met vierhonderd personen - Nippold was moede en stil, - wij keerden huiswaarts zonder Mevrouw Bunsen *aux belles mains* weêr te hebben gezien. Ik had een week voor mij om Uw aangenamen brief te beantwoorden, die begint met den *tour d'adresse* Antony Lumbkin - Gij hebt uit mijn vorigen gezien hoe ik den greep genoot. *Franchement*, heeft het mij verwonderd dat Ge niet eens uit meer van mijn brieven voor letterkundige bijzonderheden partij trekt - maar de indruk, dien mededeelingen maken zullen, laat zich niet vooruit bepalen - steller en lezer zijn twee. Uw artikel over Gorter[1] heeft mij genoegen gedaan, wilt Gij, ten dank er voor, nevensgaand photographietje van hem aannemen? Het is aardig, uit Uw opstel *Naar Genève*[2] te

1 *Litt. Fant. en Krit.* IV.
2 Het artikel over Pierson's *Keerpunt*, in *Litt. Fant. en Krit.* XV, 127.

zien hoe Gij reeds Oost-lndiaan zijt geworden: *as for theology*, *we take that thing coolly*.

Maandag, Dinsdag, Woensdag, Donderdagavond waar bleven ze? niet altijd aan dringende bezigheden gewijd, lang niet altoos nuttig besteed. - Ik verschoof op morgen. 'Weet Gij dan of U een morgen wacht?' zong Bilderdijk, en geen honderdste deel zijner verzen heeft zooveel gezond verstand als die regel. Donderdagavond kwam Fischer theedrinken, en terwijl wij prettig praten, wordt een brief van Nippold boven gebragt, hij komt Vrijdag eten, om 's avonds laat naar Emmerich terug te keeren. Bunsen, misschien ook Mevrouw, komt mee.

De brief naar Buitenzorg vloog in de kaars. Sophie, die weinig lust gevoelde in dat warme weder een diner thuis te improviseren, vond mijn voorstel, in het Amstel-Hotel te gaan eten, uitmuntend.

Het diner was zoo zoo, maar de wijn goed, Fischer hielp Sophie om Nippold bezig te houden, - wat mij betreft, ik heb mij *à défaut de Madame* met *Monsieur de* Bunsen perfect geamuseerd.

Gij lieden kent thans in het Oosten al de weelde van het baden, maar haalt al de verkwikking die er het ligchaam door ondervindt, bij het genot van een bad naar den geest, bij een gesprek met een beschaafd man, maar uit eene andere wereld dan de onze - voor mij ditmaal geen koopman, geen geletterde, maar een diplomaat met een tintje van een liefhebber van kunst?

Als ik de mooije handjes van Mevrouw mag weerzien, zult Gij er van hooren.

Ik ben gaarne Uwen wensch nagekomen, U dadelijk de *Nederlandsche Gedachten* te doen geworden, en verzond evenzeer per dezelfde mail van 9 dezer drie deelen *Portraits* van Sainte-Beuve. Zij completeeren Uwe verzameling van den laatste,

de beide eerste deelen ontvingt Gij in 1869. Voor Groen en voor Sainte-Beuve mag men zich een buitensporigheid veroorloven, derzulken zijn er niet vele, maar anders, een zuinig Hollander en *f*2,80 port voor den eerste, en *f*3,50 voor den laatste scheiden niet ligt. Buitendien, hoe weinig verschijnt er ten onzent dat inderdaad de aandacht verdient.

'Oude liefde roest niet,' daarom gewordt U met deze mail Dr. Kuyper's *Modernisme* en twee afleveringen der *Gedachten* van Groen. Het zijn bontgenooten - maar of de oude heer zijn gezag aan Goethe zou ontleenen, zooals de jonge doet. of hij in een greep in den *Tasso* eene navolging van het evangelie van Johannes zou begroeten? De opmerking is intusschen fijn en Ge kunt tegenwoordig drie *Gids*-nummers doorsnuffelen, zonder iets te vinden, dat er naar zweemt.

Den 13den.

Uw aanstaande Gouverneur-Generaal[1] zal U voor het zijn luister temperend artikel,[2] over die betrekking - gedurende het interregnum gedrukt - niet dankbaar zijn.

Ge krijgt in hem tenminste een *perfect gentleman*. Of hij de groote en grootsche eigenschappen bezit, die Gij in den Indischen Onderkoning verlangt, *le doute est permis*.

Men zegt dat de Koning liever een ander had benoemd, dan den heer L., dien hij zeer weinig kende. Hoe werd hij *persona grata* bij Z.M.?

Op een mooijen dag wordt hij verzocht tegen half drie ure bij Z.M. te verschijnen. Hij antichambreert een poos, daar komt de Heer Thorbecke binnen.

1 Mr. James Loudon.

2 *De Gouverneur-Generaal der Toekomst,* in den *Java-Bode* van 15 Juli 1871. In dat artikel werd voorspeld dat de betrekking van Gouverneur-Generaal, sedert de direkte telegrafische verbinding tusschen Java en Nederland, voor een man van karakter al zeer weinig aantrekkelijk zou blijken.

Th. - Gij hier?

L. - Op bevel van Z.M., zonder dat ik vermoeden kan, wat Sire mij te zeggen heeft.

Th. - Noch ik. - Misschien echter - ja! mijne gissing wordt nu waarschijnlijk - sedert eenige dagen houdt de Koning zich bezig 's-Gravenhage door een kanaal met Rotterdam te verbinden - en alzoo de hofstad in een zeehaven te herscheppen. In hare zorg voor 's-Hage zal Zijn Majesteit U als Commissaris in dit gewest, het eerst willen raadplegen.....

L. - Over iets daar ik niet het minst begrip van heb.

Th. - Mijnheer de Commissaris! ik behoef U niet te zeggen van welk eene ver uitziende liefde het plan getuigt. Evenmin wordt het vereischt, dat ik U opmerke welke dorpen door dat kanaal kunnen worden gebaat, een kanaal dat de regeering Zr. M., meer nog dan de Hoek van Holland en Holland op zijn Smalst, zal vereeuwigen.

Et les deux augures de se regarder et de rire.

Loudon approuveerde een uur later - in theorie - het kanaal en Sire teekende in praktijk drie dagen daarna de benoeming.

Er is veel waars in de opmerkingen van het *Handelsblad* over de Tentoonstelling, - uitstekende schilderijen zijn er weinige, - en als Ge bij de uitvoering gedachte wenscht, nog minder. De zalen doorwandelend, gevoelt Ge U haast niet aangetrokken, aangegrepen nooit. Grillig zijn de *Othello* en de hemel weet welke Moorsche schoone, in bijna zwart brons, wat het gelaat betreft, terwijl de buste voor het overige uit wit marmer bestaat, gebeiteld of het geweven katoen ware, hier en daar met nopjes. Grillig, zeide ik, want schoon mag het niet heeten, dus door de tegenstelling van brons en marmer naar natuurlijkheid te streven! Een volgend jaar krijgen wij zeker in was geboetseerde Europeesche aangezigten, in marmer gevat, in badcostuum waarschijnlijk *à l'Americaine*. Het

linnen van het hemd is zoo goed in den steen na te bootsen als 't katoen. Jammer maar dat de dames niet met haar en borstsieraden in zee plegen te gaan, anders viel er ook goud en gesteenten aan te brengen. *Pauvre réalisme!*

Alma Tadema ontbreekt! Het is jammer, want al heeft hij meer kennis dan gevoel, meer studie dan genie, toch boezemt ieder zijner scheppingen eerbied in, toch wekt hij belang.

Er is wat Duitsche kunst, waarover nader. Het beeldhouwwerk is meestal klein goed, zou Gideon zeggen, behalve een zeer gracieuse *Silvia*, die mijn vriend M. tot ergernis zijner preutsche zusters zou hebben gekocht, als hij haar te zijnent maar plaatsen kon.

Arme beeldhouwers ten onzent, voor levensgroote beelden zijn onze huizen ongeschikt, en voor statuetten uit de zeventiende eeuw (met haar schilderachtig breed costuum) ontbreken de liefhebbers!

Den 14den.

'En Uwe *Herinneringen en Mijmeringen?*'

Ik ben begonnen met te vertellen, dat ik gaarne St. Helena zou hebben gezien, om mijne schets iets locaals te geven - ik zal in de eerstvolgende afdeeling over *le fils de l'homme* moeten spreken. - Verbaast het U dat wij voor een dag of wat naar Weenen gaan? In ernst, morgen ochtend zal de togt beginnen - maar Ge zoudt al eer eenige blaadjes hebben ontvangen, hadden zaken mij niet veel te doen gegeven.

Ook weet ik eigenlijk niet of de schetsjes wel voor uw cadre passen.

Eerstdaags verneem ik Uw oordeel.

Het ga U drietjes goed als ons beiden. Dr. Rive keurt het uitstapje goed - dreigde ik duf te worden?

XXIII
Salzburg, 21 Sept. 1871.

Lieve Vrienden!

We zijn van verleden Vrijdag tot heden Donderdag zwervende door Duitschland en we zeggen herhaalde malen: *Que ne sont-ils avec nous!*

Een paar zeer aangename dagen in Stuttgart doorgebragt, Canstatt en Rosenstein (*oh! mauvais écritoire d'auberge*) zijn zeer merkwaardig om te zien, uit hoofde der Odalisken en Venussen van den ouden snoepert, wijlen Koning Wilhelm, gestorven 84 jaren oud. Intusschen doe ik het heerlijk park van Stuttgart naar Canstatt onregt - en die goede Wurtembergers zijn zoo schoon een landschap volkomen waard. Wij reisden van Stuttgart naar Friedrichshafen over de Boden-See of, wat klassieker klinkt, over het Meer van Constanz, *vieux Huguenot*, *vous diriez le lac de Constance*. Wat is de wereld veranderd sedert een Duitsch Keizer daar een Hohenzollern met de Markgraafschap Brandenburg beleende en Wilhelm nu de eerste Noord-Duitsche Keizer is.

Vous voyez, *les Dieux s'en vont*, maar de Keizers blijven, uit het geslacht der Hohenstaufen zoo ....[1] als uit dat der Habsburgen (ik schrijf dit in Oostenrijk! maar wie verstaat er Hollandsch): *les Stuarts sont passés*, *les Bourbons s'en sont allés*, *mais les Empereurs restent!* Ben ik voor een democraat niet zeer toegevend? Maar wij hebben in dat heerlijk hotel een halve flesch Champagne *frappé à la glace* gedronken.

Vandaar zijn wij naar *Munich* gespoord (*München* is Hollandsch, Mijnheer!) om onder weg het begin van Tyrol en het Vorarlgebergte te zien. Het zal U later blijken, dat dit

1 Een woord onleesbaar.

ons herwaarts bragt. Munchen is de koddigste stad op Gods aardbodem: Museums zonder tal, Glyptotheken, Pinakotheken, tot Propyleën toe en daarbij een volk zoo dom als koeijen, maar goedig als deze tevens. O, verwachting van goed protestant van de beweging van Döllinger, hoe zult Gij beschaamd worden. Intusschen hebben wij er ons twee dagen heerlijk geamuseerd en van kunst veelzijdig genoten. De weelde zou grooter zijn geweest, hadt Gij, lieve Vriend, met ons gereisd want *taciturne* als Ge zijt, zou U toch menige opmerking zijn ontsnapt, *qui aurait valu son poids d'or*.

Maar wij moeten ons nu eenmaal aan het denkbeeld gewennen, dat Gij het Oosten bestudeert om er later in het Westen partij van te trekken, en zoo ik verlang langer te leven, het is om U en de Uwen het te zien doen. Wij kwamen heden middag 5 ure van *Munich* herwaarts en voelen ons door de heerlijke natuur, welke zich voor ons uitbreidt, opgewekt nog een brokje van Tyrol te gaan zien. Voor Gastein hebben wij geen tijd, al verzekert Quack in een zijner laatste opstellen dat het zoo schoon is te Gastein, *but Ischl will do*. In dit prachtig hotel, van weerszijden door bergen ingesloten, waarvan enkele toppen nog besneeuwd zijn, wordt men een ander mensch; *grâce*, zegt Gij, spotvogel, *à un bon diner et au Champagne*.

Gij hoort nog meer van ons uit Weenen, hoop ik - Gij moogt uit deze letteren zien, dat wij Uwer gedenken, als van ouds. Sophie wenscht, dat ik eindige *et qui a compagnon a maitre*, maar ze heeft volkomen gelijk, wij moeten morgen vroeg op.

Behoef ik U te zeggen, dat wij U drietjes van harte groeten?

Broeder en Zuster.

XXIV
Amsterd., 20 Oct. 1871.

Lieve Vriend!

Le jour se suivent, *mais ne se ressemblent pas*. Toen ik U heden voor een maand uit Salzburg schreef, dacht ik niet, dat ik veertien dagen tijds na onze tehuiskomst zou behoeven, om Uw aardige epistel van den 17^{den} Aug. ook maar vlugtig te beantwoorden. Maar allerlei werk was opgehoopt - voor letterkundigen arbeid heb ik nog geen tijd gevonden.

Als ik drie, als ik zes maanden tijd konde vinden, hoe aangenaam het mij zijn mogt, U en de Uwen weer te zien, ik geloof toch, dat ik naar de Vereenigde Staten toog.

Houd het mijne bekrompenheid ten goede, maar mijne sympathiën hebben niets Oostersch.

> Westwards the star of Empire takes its way.

En wat U betreft, mijne wenschen bepalen zich zoo lang te leven, tot Gij huiswaarts keert, en hier ten langen leste niet slechts den invloed uitoefent, Uw talent gewaarborgd, dat gebeurt ook nu, maar er tevens voor wordt gewaardeerd en gevierd! Heb dank voor Uwe verandering in het begin mijner *Herinneringen en Mijmeringen*, zij kunnen er slechts bij winnen, als Gij wijzigt. Van een artikel voor een journaal zal ik wel nooit het regte begrip krijgen.

De *Menschenhater* van Van Zeggelen is met succes in *Oefening kweekt Kennis* vertoond. Ge zult het uit het *Handelsblad* hebben gezien.

Gister zond ik U:

een exemplaar *Nederl. Gedachten* en een exemplaar *Deventer Weekblad: in voce* Sloet van de Beele.

Heden gewordt U een verhandeling van Pierson over Vinet. Gij hebt in een Uwer jongste artikelen de beide pelgrims, Pierson ‘naar Genève,’ Van der Hoeven ‘naar Rome’[1] zoo geestig *bon voyage* gewenscht, dat deze tweede bijdrage tot de bekeering van den eerste wel weder tot eene kastijding uitlokt.

We schijnen weer in de dagen van Klaas Kolijn te leven wat handschriften betreft. De geleerde wereld is met Friesche[2] gefopt, thans tracht Koopmans van Boekeren het ons romanlezend publiek met *Kappipo* (of hoe heet de grap?) te doen. Waar zijn we toe vervallen?

Volgaarne bezorg ik voor U de verlangde kleine bibliotheek.[3] Ik glimlach volstrekt niet over het plan, - slechts verbaast het mij, dat Ge vertalingen uit het Engelsch en uit het Fransch daarin wilt opnemen. Een jongske als Gi moest beide talen van U al spelende leeren, dunkt mij.

Onze oude Tante is heden bezweken! 83 jaren heeft zij geleefd; maar weinig genoten, - hare jeugd en haar middelbare leeftijd waren niet van de gelukkigste, - sedert werd zij doof, allengs stond zij alleen, - welk een droevig *facit* zou de rekening opleveren, werd zij opgemaakt. Ze was dan ook verstandig genoeg, geen langer leven te wenschen, toen Sophie dezen morgen de laatste uren bij haar was.

Ik schrijf deze regelen in allerijl, eer ik naar het sterfhuis ga, op de blaadjes papier die de reize naar Weenen hebben meegemaakt, en nog niet geordend onder de *souvenirs* voor de hand liggen. Wij hebben veel genoten, het hokken op de Leliegracht is eens weer afgewisseld.

1 Vgl. *Litt. Fant. en Krit.* XV, 137, aan het slot van het artikel over A. Pierson.
2 Het beruchte *Oera linda bok*.
3 Voor G. Busken Huet. Vgl. B.H., *Herinneringen aan Potgieter*, in *Litt. Fant. en Krit*. XIII, 96.

De Duitschers hier razen en tieren tegen de Bohemers, - maar ik zie niet in, waarom de Czechen hun regten niet zoo goed zouden doen gelden als de Hongaren. Bakhuizen van den Brink, die in de jaren 1841/42 te Praag vertoefde, had veel sympathie voor het Boheemsch - ik ga dezer dagen zijn brieven uit dat tijdvak overlezen om te zien, wat hij in hunne letteren waardeerde. Mij heeft Praag een eigenaardigen indruk achtergelaten - geen stad ter wereld, die zoo lang heugenis bewaart van een enkelen Heilige, van Joh. Nepomuk. Is zijn historie met Koning Wenzel en de gemalin van deze levendig voor Uwen geest? Zoo neen, dan zal ik U in een volgende de historie van de biecht vertellen.

En Nürnberg, dat middel-eeuwsch nest met aspiratiën van eene wereld-handelsstad.

Maar ik heb slechts den tijd meer, U drietjes hartelijk te groeten van

Ons beide.

Mijn Lente zijn de eerstelingen van een jongen man, mij door Vrienden van de Zaan aanbevolen, toen hij aldaar nog hulponderwijzer was.[1] Thans is hij aan de Armenschool alhier met hoofdonderwijzersrang werkzaam.

Ik heb velerlei met hem overgebragt, - hij is een tijdlang krankzinnig geweest uit hopelooze liefde. Ik dank Schneevoogt nog in zijn graf voor de liefderijke zorg, toen aan hem besteed. Lang behoefde de patient dien echter niet, want het meisje erbarmde zich zijner. 'En' schreef Schneevoogt mij, 'nu zal de liefde hem wel beter genezen dan mijn medicijn en voorschriften.'

Er schuilt aanleg in hem, geloof ik.

de Uwe.

1 C. Honigh.

XXV
Amst., 27 Oct. 1871.

Lieve Vriend!

Het is onvergefelijk van mij dat ik Uwe oogen in het ontcijferen mijner hieroglyphen reeds zoo veel heb gevergd. Top dus, en zoodra ik tijd heb, gewordt U mijne bijdrage gedrukt.

Van de *traînards* heb ik No. 128 en 129 gaarne ontvangen maar zie nu No. 125, 126 en 131 nog te gemoet. Mijne verzameling van Uwen arbeid in het Oosten moet compleet zijn.

Waart Gij in het Westen, welk een stof zou de toestand des dags U aanbieden. Met deze mail geworden U bladen van Groen en van Koopmans van Boekeren. Onze eerste dialecticus, die zijn onloochenbaar talent, onverzwakt in spijt van zijn ouderdom, aan een dogma verkwist! Verkwist zeg ik, want in de schemering van zijn bekrompen dampkring, stelt hij belang in allerlei dwaallichtjes, die hij van verre flikkeren ziet - heden in de cel van Prof. Buijs, morgen in de cathechisatie-kamer van Ds. Kuyper. Welk een anderen blik had Groen de historicus. Appreciatie van minderen is loffelijk, maar leg die dan aan den dag als de oude Goethe, die ook voor veel middelmatigs een woord van lof over had, maar intusschen zijn laatste krachten aan echte kunst wijdde, en door deze een jonger geslacht den weg wees voort te gaan!

Koopmans van Boekeren! - maar *Kappipo* gewordt U met deze regelen en Ge zult dus zelf kunnen beoordeelen wat er van ons publiek geworden is, sedert men met dien ophef zulk een prul durft opdisschen.

C'est raide, *mais ce n'est pas beau!*

Er is iets verleidelijks in Uwe uitnoodiging ten Uwent te komen, maar, lieve Vriend! ik ben te oud om te beginnen in

het Oosten belang te stellen. Ik laat het aan onze pioniers - maar, mag ik het woord in het meervoud gebruiken? ja! want wij hebben v. Limburg Brouwer en Kern, ik laat het aan deze over, eene verdere generatie tot de studie op te leiden. Des ondanks kunt Gij gerust zijn, dat een bezoek van Mevr. Theben Tervile[1] ons alleraangenaamst zal zijn, - alleen om van U drietjes eens iets te hooren, zouden wij haar hartelijk welkom heeten. Inderdaad. daarom zou ik de kennis willen maken van wien ook, van een wild vreemde, mij door U zelfs met geen woord aanbevolen.

Uw brief laat mij in het onzekere, of Gij de versjes der Juffrouwen Loveling bezit. Zoo niet, dan zend ik U die per eerste mail, ten einde inderdaad de proef te nemen of de zin voor dames-boeken U is bedeeld. Want Uwe bewondering van Mad. du Deffant's *Journal* bewijst in dit opzigt bitter weinig. George Sand paart aan al het gezonde verstand van een man al het fijne gevoel eener vrouw, - ik zou zelfs geneigd zijn te gelooven, dat in hare betrekking met Alfred de Musset het regt aan hare zijde was. Maar ik ben wel goed Uwen twijfel over Uwen tact voedsel te geven. Alsof Gij indertijd Mevr. Bosboom niet juist hadt beoordeeld! Bij Jufvr. Gallé hinderden U persoonlijke kennis en maatschappelijke vormen, anders hadt Gij haar ‘een opgewonden standje’ genoemd.[2]

Wij zien dezer dagen een bezoek van de Bosbooms tegemoet. Mevrouw mediteert nog altijd hoe zij U haren *Wonderdokter* zal doen geworden! Kirberger spijt het zeer dat hij U indertijd de drie deelen niet per mail zond! Maar hij kon niet

1 Weduwe van den Inspecteur der Posterijen in Indië, van wien B.H. veel vriendschap had ondervonden en die door hem was herdacht in den *Java-Bode* van 6 Februari 1871.

2 Vgl. de beoordeeling van Francisca Gallé's *Agnes* in *Litt. Fant. en Krit.* XV, 154.

voorzien dat men ten Uwent in het boek belang zou stellen. Tot mijn genoegen heeft het hier sympathie gevonden. In het voorjaar zal een tweede goedkoope druk het licht zien.

Uwe opheldering, waarom Gij in Uw blad bedenkingen tegen Uwen arbeid opneemt, en die toch in dat blad niet weerlegt, is afdoende.

Alle wijzigingen, door U in mijnen tekst gemaakt keur ik bij voorbaat goed - al blijf ik mijne voorkeur van Da Costa boven Bilderdijk verdedigen. De eerste meende wat hij zeide, en had zijns ondanks toch oog voor de verschijnselen om hem heen. Ik hoop dat later te staven. De veelzijdigheid van Bilderdijk doe ik U cadeau. 'Hebt Gij nooit geveinsd te weten wat Gij niet wist?' laat Geel door zijn Schiller hem teregt vragen.

In Newstead Abbey, ik beken het, zou ik een vreemde gast zijn geweest, en de Gravin Guiccioli zou mij een *fâcheux troisième* hebben gescholden, maar ik zie van U gaarne het bewijs tegemoet, waarom de Dichter, die in zijn *Marino Falieri* en *the Two Foscari* zoo groote sympathie voor de Dogen van Venetie aan den dag legde, voor onze Prinsen van Oranje onbillijk zou zijn geweest, waarom vooral hij van het Holland der negentiende eeuw tegenover Willem I niet meer onafhankelijkheid, meer zelfgevoel zou hebben gevergd. Met Vondel zou hij meer hebben opgehad als republikein dan als poëet.

Overigens is zijn oordeel over Pope geen bewijs van zijn kritischen zin.

Laat Gideon gerust zijn, dat ik mij beijver de bibliotheek bijeen te brengen - en wees met U drieën hartelijk van ons beiden gegroet.

de Uwe.

XXVI
Amst., 17 Nov. 1871.

Lieve Vriend!

Gaarne ga ik getrouw voort met de toezending der *Nederlandsche Gedachten*, - een paar malen vroeger vond ik gelegenheid er eene dwaasheid bij te voegen, *Kappipo* of Opzoomer,[1] *que choisissez-vous?* Heden is alles *barren from Dan to Berseba*.

Het is bedroevend zoo weinig als er ten onzent verschijnt, dat de moeite des lezens beloont, de *Castalia*[2] vloeit over van prullen. Elliot Boswell beschaamt tot de flaauwste verwachtingen door zijne vernieuwde satires van een hondje, dat een sleep draagt.

Van iets beters gesproken, dat weemoedig en niet bitter maakt; beklaagt Ge Groen niet, zich voortdurend vleijende eindelijk gehoor te zullen vinden, dankbaar voor elk die eenige notitie van hem neemt, van Buijs af tot Bronsveld toe, *esperando disperando?* Er schuilt iets hardnekkigs in de bekeerzucht, die zich getroost het honderdmaal gezegde te herhalen, al was het den doove gepredikt, die nu zelfs in polemiseren met Nuyens en Schaepman een middel tot populariteit zoekt. Als hij kunstenaar was, als zijn schriften niet werden begrepen, als hij zich met een volgend geslacht vleijen mogt, ik zou sympathie hebben voor die productiviteit, hare scheppingen voltooijend, om het even of de tijdgenoot die waardeerde of niet, - maar op staatkundig gebied, met een radicaler ministerie dan het derde en droevigste van Thorbecke, zoo niet voor de deur, dan toch in het verschiet! *Herren Politici*, *sie sind originelle Gemüther*.

1 Opzoomer's redevoering, waarvan boven, blz. 59 spraak was.
2 *Castalia*, *jaarboekje aan de fraaie letteren gewijd*. Amsterdam, gebr. Kraaij.

Gij vindt tusschen de twee blaadjes *Gedachten* een blijk, dat ik de pen voor *Herinneringen en Mijmeringen* weder heb opgevat; ware er meer tijds ter mijner beschikking geweest, Ge hadt grooter getal pagina's ontvangen. Spin zendt mij van de eerste revisie - er was geen uur voor meerdere over - drie exemplaren; het eene gaat tusschen de Groentjes, het andere hierbij, zooveel het mij nog mogelijk zal zijn, gecorrigeerd. Ik behoef U niet te zeggen, dat *V* er niet mede voltooid is, ik herhaal mijn verzoek om wijziging en aanvulling waar Ge die vereischt acht.

Bij awe voorlaatste zending van *Java-Bodes* ontbreken weder twee bladen.

Laat die, kan het zijn, aanvullen.

Ik vermoed half, dat op het blad Bijvoegsel No. 220 het slot van *IV* mijner *Herinneringen en Mijmeringen* staat. 't geen ik in geen der volgende vond.

Of is U de ontcijfering te moeijelijk gevallen? Dit zal voortaan nu niet meer het geval zijn, - het eene exemplaar kan voor de Chineesjes[1] dienen en het andere kunt Ge zelfbij de correctie gebruiken.

Ons leventje gaat zijn stillen gang, - we hebben nog te levendige indrukken van het vele belangrijke door ons buitenslands gezien, om ons uitgelokt te gevoelen, bij Van Lier of Victor Driessens drie, vier uren lang op denzelfden stoel te zitten.

En onzen kring van kennissen uit te breiden? Bah, ik zeg met Uwe lieve zuster Charlotte (dezer dagen ontving Sophie een alleraardigsten brief): ‘We zijn verwend.’

De lezingen voor dames zijn weder begonnen. Doorenbos koos tot zijn onderwerp, de Geschiedenis van Europa 1815-1848, Jorissen die der Vereenigde Provinciën sedert de Unie van Utrecht. Sophie woont beide om der wille van Saartje

1 De Chineesche zetters van den *Java-Bode*.

bij, - de eerste spreker blijkt, meer dan de laatste, zijn gehoor te boeijen.

X.'s dochter is gister gehuwd, zijne excentriciteit heeft weder veel van hem doen spreken. Het arme kind was verpligt, de veertien bruiloftsdagen lang zich met oranjebloesems te doen tooijen, en de doekspeld te dragen, aan haar Vader door onze Koningin vereerd, - eene broche driekleurig als onze vlag en als het costume Harer Maj. als zij Amsterdam bezocht: witte hoed, roode shawl, blauwe japon. N. heeft dit huwelijk ingezegend; een Catholijk vertelde mij, - Gij weet de bruigom is Roomsch -, dat deze gezegd had, hoe het er even goed om kon gaan, 'de beide knechts werkten toch voor één baas!' Doe spoedig eens van U hooren en wees met U drietjes hartelijk van ons beide gegroet.

de Uwe.

XXVII
Amsterd., 1 Dec. 1871.

Lieve Vriend!

Al waart Gij op reis geweest, kondt Ge niet weiniger schrijven, - ik bedoel niet in den *Java-Bode*, weet Ge, *Fleur de Lys*[1] is allerliefst.

Wat ik vooral in Uwe laatste opstellen waardeer, is een tevredener toon - het gevolg van gelukkiger lot zult Ge zeggen.

Hierbij ontvangt Ge weder eenige blaadjes voor *V*, met nog een achttal zal deze afdeeling, welk een woord! compleet zijn. Ze is grooter dan een der vroegere, maar *Herinneringen en Mijmeringen*, de titel zelf is elastiek. Bedrieg ik mijzelven als

1 Novelle van Grenville Murray, voor den *Java-Bode* door B.H. vertaald.

ik me vleije, dat die welke U met deze regelen toekomen, niet de minst geslaagde zijn? Er ontbreekt de laatste hand aan, maar een te dikwerf wederkeerend woord zult Ge wel met een beter vervangen, een stroeve zin glad maken. Aan de drukkerij heeft men het zoo druk, dat ik mij, om klaar te zijn, vergenoegen moet met een enkele proef - deze is de eerste revisie.

Ik zend U heden al weder *Nederlandsche Gedachten*, die, *n'en déplaise* aan den bewonderenden Buijs in het Decembernummer van de *Gids*,[1] toch wel wat saai worden. Maar de Leidsche Professor is nu eenmaal de herkaauwer en ieder moet in zijn rol blijven, plagt Gij te zeggen.

Ik heb er een curieus boekje van Gunning[2] bijgevoegd. Het

een zonderling verschijnsel hoe noch ouder- noch nieuwerwetsche dominees aan den Bijbel meer genoeg hebben. Kuyper plundert allerlei litteratuur, Gunning voorgevoelt in Schiller den Christus, Hugenholtz zeurt over den *Faust*, Van Gorkom over Dickens.

Het laatste nummer van *Los en Vast* heb ik nog niet ingezien - twist met Van Rhijn, twist met Kuyper, noodeloos tijdverkwisten.

Schimmel is gelukkig vader geworden van een dochtertje, jammer dat hij reeds zou oud is. En toch belooft dit kind hem meer plezier, dan ik zeg niet al zijn vorige papieren, maar zijn kweeklust voor het tooneel. Een publiek dat zich verdringt *Een Amsterdamsch Koopman uit de 17de eeuw* te zien - Mevrouw Kleine die in dat stuk optreedt - welk een boel!

Ll. Zondag had ik een aangenaam bezoek van Charles Boissevain, den briefschrijver uit de Alpen. Hij kwam mij mededeelen dat hij met primo Januarij in de Redactie van de *Gids*

1 In zijn artikel *Onze politieke toestand*.
2 *Schiller's Taucher*.

treedt. Fatsoenlijke mannen hebben toch iets innemends.

Och, zend mij een overdrukje van het tweede gedeelte van No. 4. Uw inval, U gedrukte kopy te zenden is heerlijk, ik kan nu ten minste nazien wat ik schreef.

Sophie verzoekt hare hartelijke groeten en hoopt spoedig een brief van Mevrouw te ontvangen. Mijn respect aan H. Ed., - alles liefs aan Gideon.

de Uwe.

XXVIII
Amsterd., 8 Dec. 1871.

Lieve Vriend!

Wij hebben winter, maar den afwisselendsten ter wereld en dus geen mooije. Eergister slechts hadden wij een schouwspel, dat Ge ons zoudt hebben benijd, een waren sneeuwstorm. Van de markt naar de Beurs gaande, kondigde de graauwe lucht dien nog niet onverbiddelijk aan, maar omstreeks half vijf, huiswaarts keerend, was het zwieren en zwarrelen in vollen gang, een voet hoog lag het rulle wit al op straat. Sophie, die om Saartje de lezingen van Doorenbos bijwoont, had dien geheel genoten. Saartje moet er met haar grijs geworden krullen alleraardigst hebben uitgezien. En wij krijgen nog meer sneeuw. ‘En die onbegaanbare straten,’ zegt Gij, die niet weten wilt hoe gaarne Gij het. Bloemendaalsche landschap, voor een omzien althans, weder eens zoo wit genieten zoudt.

Groen wordt beter, beweert men; bij zooveel ijver voor, zooveel trouw aan zijne taak, gun ik het hem gaarne. Uit de laatste *Java-Bodes* van het einde van October heb ik gezien, dat mijn eerste bezending zijner *Nederlandsche Gedachten* U

gewierd. Hebt Gij hem een exemplaar van Uw opstel[1] gezonden? Ik twijfel er naauwelijks aan.

Heden gewordt U de tweede aflevering van het *Tijdschrift voor het Tooneel*. Stof genoeg voor een artikel, de beoordeelaar der stukken van Molière, Goldsmith en Sheridan schijnt mij zoo geschreven te hebben, of hij lust had dat Gij een loopje met hem nemen zoudt.

Met deze regelen gewordt U, als het vele smoutwerk Spin vergunt in tijds klaar te komen, het laatste gedeelte van No. 5. Ik kan bij gebreke van het bijvoegsel, waarin het tweede gedeelte van No. 4 verscheen, niet beoordeelen hoezeer dat is uitgeloopen, maar voor Uw *Bode* is 5 stellig te lang. Duizendkunstenaar als Ge zijt, maakt Ge er misschien 5, 6 en 7 van.

> Want Laura was geweest voor zooveel vuren

en Gij voor grooter dan dit. Ik geef er, als het U aanlacht, gaarne de vergunning toe; de gedachte U drie malen een vrijen dag te bezorgen, is mij aangenamer dan dit maar voor ééne maal te doen. En bovendien ik zal voor twee of drie der eerstvolgende niets kunnen zenden.

1°. dewijl Kruseman voor het IIde deel mijner *Poëzy* en Nijhoff voor de *Biographie* om het zeerst op kopy aandringen,

en 2°. uithoofde dat ik voor de volgende *Herinneringen en Mijmeringen* nog vrij wat heb na te slaan, eer ik mij juist herinneren *kan* en met regt mag mijmeren.

Bronsveld heeft van mij gelieven te zeggen: ‘Als P. schrijft heeft hij al den tijd.’ Och ja, goede man, omdat hem het woord van Bakkes heugt: ‘Wat we schrijven kost ons weinig, juist wat het waard is.’

's Avonds zeven ure - de vorst is weêrgekeerd. ‘Al de bloemen die Ge vindt, Staan op 't vensterglas, mijn kind! Schittrend maar bevroren.’ Stel U dat onder Uwen hemel eens voor.

1 Het artikel *Eene Petitie aan den Koning*, in den *Java-Bode* van 20 en 21 Oct. 1871.

Het gerucht laat U al weder overkomen om het *Dagblad* te redigeeren, maar ik beweer dat Gij Uwe g u l d e n o n a f h a n k e l i j k h e i d in Buitenzorg niet opgeven zult. *Pas si bête*, bekrompen Heemskerk Az. en consorten. Overigens aan de tegenovergestelde rigting, welk eene comedie! Wij hebben een Ministerie dat geen ander programma heeft dan de nationale defensie, dat op geen punt homogeen is dan dit, en Booms[1] bezwijkt na weinige dagen torschens onder den last en Engelvaart[1] treedt af, nu we zijn budget zouden behandelen.

Esperabo, *desperado*, mogt ook wel mijn motto zijn, als ik de resultaten des Duitschen Rijksdags opsla, - maar wat zeggen eeuwen in den leeftijd des menschelijken geslachts? ‘Kolossaal!’

Zoo kolossaal dat ik besluite met ons beider hartelijke groeten en Mevr. Huet en Gideon, U beiden te vermanen tot schrijven is toch den Moriaan gewasschen.

de Uwe.

XXIX
Amsterd., 14 Dec. 1871.

Lieve Vriend!

Mijne klagten over Uw niet schrijven was naauwelijks, in mijn jongste van 8 dezer geuit, daar gewierden mij Zondag Uwe aangename letteren van 30 Oct. Och, die afstand, ondanks de versnelde, de vermenigvuldigde middelen van verkeer.

Ik ben het ongeschiktste schepsel ter wereld om artikelen voor een Courant te leveren, maar *première circonstance atténuante: Herinneringen en Mijmeringen*, bedenk eens een titel die minder bindt! Het is waar, er stond: ‘Naar aanleiding

1 Ministers van Oorlog.

1 Ministers van Oorlog.

van Ten Kate,' en het antwoord op de vraag van *Saeur Anne* luidt nog altoos: '*Je ne vois rien qui ressemble à Barbe Bleue*', maar tweede verontschuldiging, kan ik het helpen, dat een vriend, die mijn zwak voor *Dissolving Views* kent, mij van maar 'een zijsprong of wat', spreken deed? Hij wilde uit mijn aanhef wegwisschen wat deze in *voce* Sint-Helena persoonlijks had, - en hij wijzigde mijn plan!

Och, die afstand!

Toen Charles Boissevain mij veertien dagen geleden door zijn bezoek een aangenaam uur bezorgde, vertelde hij mij, dat het IVde mijner opstellen in de *Java-Bode* geheel was afgedrukt. Hij moest dus het mij ontbrekende bijvoegsel, waarin het tweede gedeelte *kon* zijn opgenomen, hebben gelezen. Hij zou het mij den volgenden dag zenden. *L'aimable étourdi* schreef drie dagen later, dat - het circuleerende opstel zoek was geraakt, natuurlijk bij een bewonderaar, dien ik den diefstal vergeven moest, enz. enz. Ik zocht toen in *Doctrina* naar het bewuste bijvoegsel, vergeefs, ik trachtte het bij den 'regtschapen' Noordendorp op te sporen, - hem was het in zijne exemplaren evenmin geworden.

Uit Uwen brief zie ik nu - dat het tweede gedeelte nog ongedrukt is. 'Het zou het gros Uwer lezers niet aantrekken.' Spijten doet het me, maar verhelpen kan ik dat niet. Als ik niet op mijn pooten teregt zal komen, als ik, om met Gideon te spreken, uit mijn vel zal schieten om op Ten Kate's kop te belanden, dan moet ik van Bilderdijk en Da Costa mogen gewagen naar hartelust. Ik ben benieuwd te zien, wat er van de beproefde bekorting geworden is, volgens mijne aanteekeningen zal er niet veel gelegenheid toe zijn. Ik zegen Uw inval de kopy van *V* te hebben doen zetten, - Gij kunt nu met een blik overzien of het stukje U past, en ik weet ten minste wat ik geschreven heb.

Gister zond ik U de twee feuilletons, *de Adam's Piek*. Er

is gang en gloed in die fragmenten, slechts weinigen hebben slag van stijl als C. van Nievelt. Wie is hij? Zijne initialen passen volkomen voor C. van Nispen uit de Tweede Kamer, maar stel U eens voor welk een viesch gezigt die fijne Roomsche er bij zetten zou.[1] Ik heb hier hooren zeggen, dat de schrijver een Oost-Indisch ambtenaar is, maar of hij nog ten Uwent vertoeft of naar het vaderland terugkeerde, *no lo so*. Het zou voor den *Java-Bode* eene wezenlijke *bonne fortune* zijn, als hij zijne fragmenten inzond.

Ik voegde bij die bladen Donker's *Gravin Olga*,[2] 'van den schrijver,' dien ik er met geene lofspraak op zijn werk voor bedanken mogt. Als teeken des tijds verdient het echter te worden opgemerkt. Er met Schimmel over pratende, ontzegde deze het alle levenskracht, toch schijnt het publiek van het Leidsche plein er behagen in te vinden. Maar niet uit dien hoofde stond ik U mijn exemplaar af. Er schuilt aanleiding in voor een alleraardigst artikel van Uwe hand - voor Uw publiek. *Allons! point de malice!*

Niet de minste, maar Catharina de IIde wordt ten tooneele gevoerd, bij het eerste zien verliefd op Iwan. Ik dacht aan Byron's behandeling van dezelfde stof, in zijn *Don Juan*. Vergelijk eens - en Uw artikeltje zal ons amuseeren.

Hollandsche kieschheid is toch van eene bijzondere soort, - hoe vindt Gij Olga, Iwan waarschuwende voor Catharina, die hem den weg van Potemkin en *tutti quanti* wil doen gaan!! 'Het is het bewijs dat Olga op den lijfeigene verliefd is.' *Charmante comtesse!*

Sedert Gij zelf tooneel hebt gespeeld, verbeelde ik mij, dat die wereld U meer belang inboezemt dan vroeger. Bedrieg ik

1 Thans is algemeen bekend dat C. van Nievelt geen pseudoniem was.

2 *Gravin Olga en haar lijfeigene*, *episode uit de geschiedenis van Rusland*, *ten tijde van Catharine II; tooneelspel door N. Donker* (*Th.H. Boelen*).

mij, geef me een wenk en toezendingen van dien aard houden op. Het is alleen voor liefhebbers caviaar.

De *Gids* van deze maand houdt eene Novelle in, die algemeen attentie trekt. Het tijdschrift doorbladerend toen het mij den laatsten avond van November gewierd, boeiden mij begin noch slot. Het werd uitgeleend aan getrouwer lezers. Daar begon het vragen links en regts, wie toch is 'Constantijn'? Daar kwam de *Spectator* met de reclame voor het *motto* ten behoeve van Indische philosophie of poëzy door V.L. Brouwer, maar ook met zijn lof voor de onpartijdigheid van het stukje. Daar kwam Van Vloten, die vertelde, dat Roorda hem de lectuur had aanbevolen. Volgens dezen was de schrijver een modern Dominé in Noord-Braband.[1]

Overmorgen komt de uitgeleende *Gids* terug, het is eene les voor het vervolg, iets nieuws in die bladen niet maar door te snuffelen. Het zou mij inderdaad verheugen, als er eindelijk eens een frisch talent aan het licht kwam.

Is Van Vloten ooit aardiger geweest, dan in zijne voltooijing der Levensgeschiedenis van Hein Knap?[2] Opzoomer's zelfbewondering overtreft dan ook alles, wat in dat genre tot nog toe de tuchtroede uitlokte.

Ge zijt Kuyper[3] niet te hard gevallen; Admiraal overdreef in den *Spectator* toen hij hem vechtersbaas schold; - maar dat hij pleizier heeft in plukharen valt zijn werk aan te zien. Arme Groen! die al blij moet zijn met zulke bond- of bentgenooten!

Uw 'dik en vet' worden maakt ons dubbel nieuwsgierig naar vroeger beloofde photographiën *ça vous va-t-il?* Er is dus

1 Constantijn, de pseudoniem auteur der novelle *Hilda*, was een schrijfster. - *Ned. Spectator* van 9 December 1871.
2 Satire van Opzoomer's redevoering in den *Levensbode*.
3 Vgl. het artikel over Kuyper's *Modernisme* in *Litt. Fant. en Krit.*, deel XV.

toch iets waars geweest in het gerucht, dat Ge Buitenzorg gingt verlaten, al bepaalt het zich tot een terugkeer naar Batavia. Maar komt die spoorweg dan nooit klaar? Geen zitting der Kamer of de werkzaamheden zijn in vollen gang, de voltooijing nabij, - en evenals voor het Volkspaleis gaan weken, maanden, jaren voorbij, *und wir bleiben im Werden begriffen*. Wij doen het, en dat is het leelijkste, in zooveel dingen, en niet alleen ten Uwent. Maar des klagens is geen einde en dat moet er toch aan dezen brief zijn, zal hij in tijds worden verzonden. Morgen ontbreekt de gelegenheid dien voort te zetten.

En daarom nog slechts alles liefs aan Gideon, die met mijn stijl zijn hoofd niet breken moet; de zinnen zijn veel te lang voor oogjes, die gaarne onder het lezen eens open rondzien, en dan allerlei aardiger dingen gewaarworden, dan waarvan die zwarte letters weten. Zijn bibliotheek zou reeds onderweg zijn, ware de winter niet ingevallen; zoodra we dooiweer hebben, gaat de kist aan boord. Thans kwelt ons, Gij hebt het dezen reeds aangezien, een saaije stinkende mist, gister waren de straten met een voet hoog sneeuw bezwaard, onbegaanbaar glad. Of ik U ten minste eens weer een *mooijen* winter beschrijven mogt.

Ter aanmoediging Uwe tronies nog eens weer aan het licht te wagen, gaan hierbij een paar proeven der onze uit Weenen, - ik heb me waarlijk van de photographie niet te beklagen.

Sophie verzoekt aan U drietjes de hartelijkste groeten.

de Uwe.

Acht blaadjes Aanhef *V* zijn U immers geworden? 't Begin is een citaat uit Shelley.

XXX
Amst., 29 Dec. 1871.

Lieve Vriend!

Wat kan ik U op Uwen verjaardag beters toeroepen dan de woorden van Gaethe:

> Liegt dir Gestern klar und offen,
> Wirkst du Heute kräftig, frei,
> Darfst auch auf ein Morgen hoffen
> Dasz nicht minder glücklich sei.

Zoo zij het.

De laatste Mail heeft mij *Het huis te (ter) Beek*[1] gebragt. Misgrepen hebt Gij U noch aan het Koningshuis te Sassenheim noch aan *Eton College* - maar als Ge Thomas Gray op zijde hadt willen streven, zoudt Ge niet gelukkiger zijn geslaagd, wanneer Gij U in gedachten op het Noorthey van vroeger hadt geplaatst? Het heugt mij hoe, stilstaande op het grasperk voor die school, mijn blik op Duivenvoorde rustte, en de heugenis der lotwisselingen van dat geslacht, in tegenstelling met de leerlingen, die er dagelijks naar uitzagen, van zelf stof gaf tot een gedicht.

Ik heb U heden geen boeken te zenden en geef U toch gelegenheid tot revanche, in een opstel dat meer studie zal eischen dan het *Huis te Beek* en toch niet half zooveel als van Uw talent mag worden gevergd. Doch eer ik daartoe overga, een woord waarom ik niet ter aankoop van Lindo's *Opkomst en ontwikkeling van het Engelsche Volk* besluiten kon.

Lindo schijnt bij U hooger aangeschreven dan bij mij, - al wat ik van den man gelezen heb vond ik banaal of geforceerd, - en waarin ik hem tot gids zou willen nemen, -

1 Sedert in de *Novellen* opgenomen.

niet in de Engelsche historie. Wilt Gij Froude leeren kennen, vergun mij U zijn *Geschiedenis van Engeland* in het oorspronkelijk te zenden. ‘Al te plebschgezind!’ hoe heb ik het met U, ‘al te plebschgezind?’ Lieve Hemel! sedert bijna twee eeuwen hebben onze patriciërs het jammerlijk afgelegd - en al liet ‘de burgerij’ sedert veel te wenschen over, wie zou er onze patriciers om terug wenschen? Hoe droevig het er op het oogenblik te 's Hage ook uitzie, hoe weinig de (*soidisant*, en slechts zoogenaamde) radicale partij in staat zij te regeren, liever sympathie vindt bij de tallooze halfheden en vierde- en achtste-heden, een terugkeer tot patriciërs zou nog akeliger wezen.

Maar

> Liegt dir Gestern klar und offen
> enz.

Ik heb eindelijk *Hilda* gelezen, en wensch de Redactie van de *Gids* geluk dat zij eindelijk eens weder eene bijdrage ontving, die de aandacht des publieks op haar tijdschrift vestigt, zonder dat ik daarom in deze zulk een wonder zie als de schare, of met Hrosvitha[1] de Constantijns talrijker wensche als het zand der zee. Strijdlustige Jufvrouw Haighton! wat zou de wereld vervelend worden, vol van disputeerzieke atheïsten als Gij haar wenscht, zonder aesthetisch gevoel. Ik gun U hun gezelschap. Maar overdreven lof mag niet blind doen worden voor de verdiensten van het tendenz-stukje in de volgende veertig bladzijden, die menschen welke het allen zoo druk hebben met hun geloof, tegen elkaar te groepeeren. Is zulk een omgang denkbaar? De hemel behoede mij dat ik ooit in een dorp als Baarle een week hebbe door te brengen met dien flaauwen dominé, met dien symboliserenden ouden heer, die onder is gegaan, hoe vernemen wij niet.

Het is mijn genre niet, maar was het dit, dan geloof ik dat

1 *Nederlandsche Spectator* van 23 December 1871.

er bij onze buren voorbeelden zijn aan te wijzen van betere grepen van dien aard. Intusschen de attentie die het stukje trok (waartegen zelfs Ds. Kuyper gepreekt heeft) bewijst dat de *Gids* te lang zijn roeping iets nieuws te geven vergat.

Hoe verheugt het mij U Gunnings *Dante* te hebben gezonden, als Ge 's mans *Taucher* zoo opmerkelijk vindt. Hij had bij mij vroegere onaangename indrukken - uit de dagen van Uwen twist met hem - uit te wisschen, en dit is hem voor jaren niet gelukt. Ik ben - helaas, zegt Ge - een bundel sympathiën en antipathiën, - *que voulez-vous?* Nog eens, ieder moet in zijn rol blijven.

En nu de gelegenheid ter revanche.

Deze mail brengt U een fragment uit de *Catholieke Volksalmanak voor* 1872, het eenige wat deze opmerkelijks inhoudt.

Maar die gedenkschriften van den boekhouder, maar dat ‘pastelletje uit de achttiende eeuw’, welk een aardig feuilleton zie ik er over te gemoet.

De eigenaardigheden des tijds zijn er volkomen weergegeven en zeker, Alberdingk Thijm verdient lof, als hij ons opmerkzaam maakt, liever nog met eene vingerwijzing opmerkzaam maakt, dat er tot in dien aschhoop van Sinkel den jongeren hartstogt gescholen, ofschoon dan ook niet heeft gevlamd. Het is een triomf van het menschelijke op het geloovige in den schrijver, dat verdient te worden gewaardeerd.

Maar wat ik door U in het feuilleton wensch te zien verklaard is, of het ook aan het standpunt des auteurs valt toe te schrijven dat hij de voorkeur gaf aan een held als Sinkel, waar zich eene heldin als Geertje aanbood? Het is waar, zij neemt (volgens de voorstelling des schrijvers althans), zij neemt dien Markus minder uit liefde dan om Van Braamcamp vergiffenis te kunnen schenken, - maar als zij aan het diner verschijnt, zoo weinig gelukkig, dan zoudt ge toch liever haar geheim weten dan dat van den goeden Sinkel. Heeft hij er

tegen opgezien, haar, die eenige jaren ouder was, het boekhoudertje te doen liefhebben? Hij had van Thackeray, dien hij overigens in het bewaren van het costuum in een minder merkwaardigen tijd, helaas! op zijde streefde, kunnen leeren dat dit voor waarachtigen hartstogt geen wezenlijk bezwaar is, - *Au revoir*, *Sinkel!*

En Onno Zwier van Haren krijgt een standbeeld, en eene nieuwe uitgave der *Geuzen* ziet het licht, geïllustreerd door Rochussen.[1] *Allez-voir s'ils viennent*, *Jean!*

In plaats van die dingen beleven wij allerlei onhandigheid!

1e. Een commissie in den Briel die Alberdingk en Schaepman uitnoodigt het verlies van Alva's bril te vieren.

2e. Een vergadering van uitgenoodigden door onzen Burgemeester, waarin Alb. Thijm, die *niet* verschenen is, elf stemmen ten deel vallen.

3e. Een benoeming van Th. Jorissen, die zich niet vergenoegen kan met de zekerheid dat Alberdingk bedanken zal, maar opstaat, om te verklaren, dat:

een Jorissen nooit plaats zal nemen naast een Alberdingk (wel aan zijn voet, meende hij)

niet zoozeer, *dewijl* de laatste een Ultramontaan is (die definitie van v. Duijl: een Katholijk is geen Ultramontaan, en een Ultramontaan geen Katholijk is kostelijk), maar dewijl hij de geschiedenis vervalscht (de Jorissens hebben het depôt der waarheid)

en eindelijk:

De Briellenaars, die liever eene nuttige instelling zouden hebben geprovoceerd, ter gedachtenis van het feit, dan een Waternimfje (*vis à vis* de Geuzen), maar dat zou men aan baatzucht hebben toegeschreven. Is zooveel kleingeestigheid waard den Aprildag van 1572 te vieren?

1 Wenschen van Potgieter, naar aanleiding van den nationalen gedenkdag van April 1872.

Ik hoop in mijn volgende de rekening over Gideon's boeken te sluiten. De tweede bezending zal Conscience's werken meebrengen. Maar, jongenlief, geniet die dingen toch met maat, want hebt Ge er eens te veel van gebruikt (als ik), dan zet Ge er geen mond meer aan!

Hebt geduld met dezen brief, waarbij *niets bengelt* en geloof mij na de hartelijkste groeten van Sophie aan Mevrouw en Gideon.

XXXI
Amsterd., 4 Jan. 1872.

Lieve Vriend!

'Schuldig' - ofschoon met verzachtende omstandigheden 'toch schuldig' zou ik U verklaren, behoorde ik tot de Jury die over den aanhef van Uw opstel 'Nieuwe Uitgaven'[1] vonnis had uit te brengen. Noch personeel, noch profaan is voor mij een bullebak weet Ge, maar wie waagt het eene of het ander te zijn, bewijze dat hij er regt toe heeft, door het treffende van zijn paradox. Uw Heer immers is niet weggenomen. Gij houdt Uw Molière ongeschonden over; waarom dan die aandoenlijke Magdalena niet in haren hof, niet voor hare leege groeve gelaten? Al waar Gij behoefte aan hadt was een aanloopje - *et pareille circonstance atténuante vous la recusez*. En toch is dit zoo waar, dat Gij eerst inderdaad

1 Vgl. het artikel over Van Zeggelen's vertaling van den *Misanthrope, Litt. Fant. en Krit.* XV, 171. Bij den herdruk is de aanhef waarop Potgieter doelt, weggelaten: B.H. had de woorden van Maria Magdalena 'Zij hebben den Heer weggenomen, en wij weten niet waar zij hem gelegd hebben', tot uitgangspunt van zijn artikel genomen.

welsprekend wordt, met de apostrophe aan den Menschenhater, die het begin van het stuk had moeten zijn.

Geeft Gij boven mijn opvatting de voorkeur aan die van de *Haarlemsche Courant*, die van louter 'booze luim' spreekt? Ik vrees het niet.

En nu is de beurt aan mij om te bekennen dat ik onverbeterlijk ben, want ik begin met te gispen in stede van het met dankzeggen te doen. Uwe appreciatie van Honigh heeft mij veel genoegen gedaan. Gij hebt hem er regt gelukkig door gemaakt. Eergister-avond kwam hij van de Zaan, waar hij Oude- en Nieuwe Jaar hield bij zijn aanstaande, laat aan, - hij trof Doorenbos bij ons, wiens familie te Laren woont.

Doorenbos is zeer tevreden de ingeving gevolgd te zijn, daar, in het Gooi, de tente van zijn gezin op te slaan, en hier met zijn oudste dochter, die reeds haar examen als onderwijzeres met goed gevolg doorstond, op kamers te leven. Dingsdagavond kwam hij over om hier Woensdag zijne lezing voor dames te houden, kwam alleen, de vacantie duurt nog tot den 9den - kwam zeer moê, de bolderwagen van Laren had bij de gladheid van den weg even langzaam als hobbelend gereden. Een sigaar, een glas wijn restaureerden hem spoedig, hij was weer de drokke prater in wien Bakhuizen belangstellen, in wien hij behagen scheppen mogt, zoo ongedwongen, zoo waarlijk mensch is hij in menig der beste beteekenissen van het woord. Daar kwam de twee, drie en twintigjarige Honigh de *Java-Bode* halen, ik had hem verwittigd hoe gunstig het oordeel[1] was uitgevallen. Sophie bekent hem nog nooit zoo op zijn dreef te hebben gezien, de jas ging ditmaal van zelf uit, de bouffante op zij, en ik waarschuwde. En Uw aanval op het tooneel werd gelezen en genoten, de jonge Dr. Rive lachte hartelijk mede.

1 In de primitieve redactie maakten de bladzijden over Honigh, (*Litt. Fant. en Krit.* XV, 177) één geheel uit met de kritiek van Van Zeggelen.

Ondeugd, zeg nu niet, dat Gij alleen door de paria's der maatschappij wordt gewaardeerd, ten mijnent door een Roomsche,[1] door een docent, door een hulp-onderwijzer aan een armenschool. - ook Charles Boissevain heeft in het *Handelsblad* zoo goed notitie van Uw opstel genomen, *as he deigns to do of my poetry*.

Nous voilà quittes.

Gij hebt mij wel eens ‘eene particuliere smake’ toegekend, - en daar voorbeelden veel duidelijker maken dan definities, begin ik te begrijpen, wat Gij meendet. Daar hebt Ge de bruiloft en Juliaan's moord gekozen, ter aanbeveling van den *Wonderdokter*[2] - mij scheen het eerste fragment lang en het tweede zwak, - Mevr. Bosboom is tegen mannen van stavast opgewassen, maar bij .....[3] legt zij het af, dunkt mij. Intusschen wenschte ik van harte dat ik U van het echtpaar blijder berigten zenden kon, dan ik mede heb te deelen. We hadden ons gevleid ze hier te zien, Sophie stelde zich voor ‘wat gist in dit duffe beslag’ te brengen, - daar is hij oudejaars-avond, terwijl vrouw en zuster ter kerke waren, ernstig ongesteld geworden. Ramaer heeft rust aanbevolen, volslagen rust in de huishoudkamer - het koude weder schijnt zijne ingewanden te hebben aangetast. Thans gaat het iets beter, schrijft Mevrouw, maar hij mag nog niet naar het atelier gaan.

Er is mij in de laatste acht dagen niets merkwaardigs ter hand gekomen en de jongst verschenen brochure, Pierson's *Pruissen*,[4] heb ik U niet gezonden, deels dewijl men mij vertelde dat hij U zijne boeken direct zendt, maar vooral uithoofde van het onbeduidende van het boek zelf, en het

1 Dr. Rive was Katholiek.
2 B.H. had deze hoofdstukken uit Mevr. Bosboom's roman in den *Java-Bode* overgenomen.
3 Onleesbaar.
4 *Herinneringen uit Pruissen's geschiedenis*.

flaauwe van de inleiding, die ons prijst als een volk, dat nog vele bewonderens-, benijdenswaardige eigenschappen heeft.

Quack is dezer dagen weer opgedoken, - hij kwam vertellen, dat hij van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* afscheid had genomen, ik heb het aangehoord en gezwegen. Hij deelde verder meè, dat hij veel voor de *Gids* zou werken. Ik hoorde weer aan en zweeg weer.

In No. 1 is geen letter van hem te vinden, - hij heeft zeker gevreesd niets te kunnen leveren, dat bij dat opstel uit Cheribon[1] halen zou.

Faute de mieux ontvangt Gij met deze mail de Lovelingetjes - Uwe uitdrukking 'ik wist niet, dat ze zoo mooi waren,' doet mij vermoeden, dat ze ten Uwent nog nieuw zullen blijken. Voor iemand die als Gij aan Heine heeft gedaan, schuilt er stof genoeg in voor een artikel.

Ik voegde er het bekroonde opstel der gehuwde derde (halve) zuster aan toe, - de vrouw die mij persoonlijk na Mevr. Ledeganck te Gent het meest interesseerde. De laatste moet een beeld van levenslust zijn geweest 'de mooije Virginie,' de penseel van Rubens waard, - Mevr. S. is nooit mooi geweest, maar die donkere zwarte oogen, maar dat livide gelaat, maar die fijne trekken, zouden mij aan Ophelia hebben doen denken, ware het struikgewas achter Heeremans hof inderdaad geboomte, ware die vliet een stroom geweest. Buiten de wilgen, die zich weerspiegelden ontbrak er nog iets, - deze Ophelia was niet jong meer. - Ik heb het zeker door mijne opinie over de Vlaamsche letterkundigen, in het boek over Bakhuizen van den Brink bij Heeremans verbruid, want na een hartelijken prettigen brief is er van het beloofde bezoek ten onzent niets gekomen, vernam ik geen jota meer. En toch is Vuylsteke hier geweest. *I am resigned!*

Reeds voor de ontvangst van Uwe teregt verpletterende

1 *Een onvergetelijke dag*, door P. Heering, *Gids*, Januari 1872.

kritiek had Van Zeggelen besloten zijne vertaling van de *Misanthrope* om te werken. Is er dan onder de vrienden van zulke luî niemand, die hem waarschuwt dat dergelijke arbeid boven hunne krachten is? Vooral dewijl men beweert, dat wij reeds drie of vier vertalingen van Alceste bezitten, beter dan de zijne.

Lindo zal zijne schets van de opkomst der ontwikkeling van het Engelsche volk wel nooit voltooijen, verneem ik, daar Froude zijn *History of England* met de regeering van Elisabeth staakte.

Ik geloof dus goed te hebben gedaan, U dat taaije boek niet te zenden.

Interesseeren U de nieuwere Fransche poëten Lacaussade, Bergerat, de talentvolste van allen, Francois Coppée vooral? Zoo ja, dan zend ik U gaarne de dunne deeltjes. Zoo neen, heb geduld en ik zal er in mijne *Herinneringen en Mijmeringen* wel toe komen, als deze voor Uw blad bruikbaar mogten blijken. Gij hebt, bij het inzien dezer regelen, na ontvangst van het geheele opstel No. V reeds over het tweede gedeelte van No. IV beslist. Robert Browning is geen dichter van wien voor Uw publiek, naar Uwe *Mengelingen* te oordeelen, partij valt te trekken. En toch, wat gaf ik er niet voor, eens met U over hem te kunnen praten, vooral naar aanleiding van zijn laatste gedicht, *Balaustion's Adventure*.

Ik heb er Wiselius' *Alcestis* bij opgeslagen, en mij verbaasd, dat wij een publiek hadden, 't geen, volgens de verzekering van J. de Vries, de opvoering van dat treurspel kon genieten.

Vele groeten aan Mevrouw, die, volgens Sophie, zeker bezig is, het lang beloofde stukje over Mad. de Sévigné te schrijven, - alles liefs aan Gideon.

Van ons beide.

XXXII
Amsterd., 11 Jan. 1872.

Lieve Vriend!

Ik verbeeld me dat Gij een prettig uitstapje hebt gemaakt, immers, de laatste *Bodes* houden geen beoordeeling in van den *Wonderdokter*, die er niet te minder om op contributie is gesteld. Mevrouw Bosboom heeft geen brief ontvangen, wij evenmin, en Uw publiek krijgt (verdoopt) *la Vision de Babouc* te genieten.[1]

O Gij conservatieve ondeugd, die gelooft dat het altijd eenerlei blijft hier beneden: *le Monde comme il va!*

Bij ontvangst dezes zijt Gij intusschen zonder twijfel teruggekeerd en weer ijverig aan het werk. Ik heb U stof gezonden in het boekje van (Ds.?) Francken.[2]

O.Z. Van Haren heeft waarschijnlijk Dillenburg nooit bezocht, hoe zou hij dan hebben kunnen zingen:

> O kleene stroom, onvruchtbre bergen,
> Door Nassau's naam alleen bekend.
> (24ste zang van *de Geuzen*.)

Hij zou het verrukkend landschap hebben geprezen, 't geen men van de hoogte geniet. Sla eens in Uw Baedeker op hoe vele malen de spoorweg in den omtrek van Giessen over allerlei wateren bruggen heeft vereischt; daar kan van geen onvruchtbaarheid sprake zijn.

1 B.H. had, als tegenhanger van de deklamaties van journalisten en predikanten over het Parijs van 1871, Voltaire's *Vision de Baboue ou le monde comme il va,* de ironisch-toegevende schets van het Parijs der XVIIIe eeuw, voor den *Java-Bode* vertaald.

2 W. Francken Az. *Dillenburg, geboorte- en tijdelijke verblijfplaats van Prins Willem den Eersten. Eene uitgewerkte reisherinnering*. Rotterdam, 1872.

Francken's appreciatie van *Werther* is kostelijk. Waarom schrijft men toch een hoofdstuk als de lectuur van Homerus onder het geboomte, om een eeuw later zoo te worden nagesnuffeld?

Hoe aangenaam zou het mij verrassen, als mijn wensch een galerij van Vrouwen uit het huis van Oranje door U uit Buitenzorg met de beeldtenis van Juliane werd geopend. Mevrouw Bosboom heeft het herhaalde malen beloofd, maar

> J'ai différé, la vie à différer se passe, etc.

Thans houdt zij zich met iets anders bezig.

Kruseman is bij mij geweest of ik eene bijdrage wilde leveren ter gedachtenis van 1572-1575 in een album met teekeningen van Rochussen - en H. ten Kate, geëtst door Unger, die tegenwoordig te Haarlem voor rekening van Duitsche uitgevers Frans Hals in ets brengt.

Rochussen heeft talent, en ik zou niet *bête* genoeg zijn om voor mijne bijdrage een illustratie van Ten Kate te kiezen.

En toch heb ik bedankt.

Alleen dewijl ik nog te veel werk moet afmaken, eer ik aan iets nieuws denken mag?

Ik had er mij achter kunnen verschuilen - ik wilde het niet. Ik ben er rond voor uitgekomen dat ik ons het regt ontzeg, in onzen tegenwoordigen apathischen toestand het voorgeslacht te verheerlijken; we verdienen den tempel te worden uitgejaagd, wij schagcheraars en flaauwerts op elk gebied.

Mevrouw Bosboom had eerst alle tien tafereelen voor haar rekening genomen, *mais elle s'est ravisée* en zal er nu slechts twee geven, Alva en de Landvoogdes, en Alkmaar, het laatste *par droit de naissance*.

Ik ben nieuwsgierig wie nu mijne remplaçanten zullen zijn. Hofdijk? Schimmel? N. Beets? maar de stukken zullen voor aller bevatting in proza moeten geschreven.

Allard Pierson heeft een opstel in *Felix* gelezen over Luther. Volgens een onpartijdig toehoorder - een beschaafd Duitscher

van middelbaren leeftijd - liet het opstel onbevredigd. Repje scheerje werden eenige eeuwen Catholicisme ingezeept en afgeveegd, toen kwam Luther en de voorlezer gaf tal van bijzonderheden ten beste, waardoor zijn held ten slotte maar een pover figuur maakte. Hij werd afgetakeld. En toen? Toen volgde ten slotte een bombastige vereering - van de flinke figuur meent Ge, van den man die op godsdienstig gebied volgens Louis Blanc het regt van het individu gelden deed en handhaafde? Och neen, van het Duitsche gemoed, het gemoed waaraan Luther zoo rijk was, het gemoed dat enz.

Het gaat Bosboom beter, maar toch heeft hij het Luthersche vuurwerk van Pierson te 's-Hage niet zien afsteken. Wij hebben ons kaartje, schrijft Mevrouw, ter beschikking van eene scheele freule van zekeren leeftijd gesteld. Konden wij het beter besteden?

O zachtzinnige dameskritiek!

Vele groeten van Sophie.

Van harte de Uwe.

P.S. Ik verzekerde heden *f*500 op een kist boeken per *Hollandia* naar Batavia. Eindelijk!

XXXIII
Amsterd., 18 Jan. 1872.

Lieve Vriend!

Wijt het mij niet, maar de letterkunde leverde in de laatste week weinig merkwaardigs op. Al wat ik U zenden kon, was *Parijs* van Schaepman - een wedstrijd met de *Verdelging van Persepolis*[1] - Voltaire *remporte le prix*.

1 Onder dezen titel had B.H. de *Vision de Babouc* in den *Java-Bode* vertaald.

Het is Schaepman's eigen schuld, dat hij er zoo slecht afkomt, zelfs op zijn standpunt bood het onderwerp menige belangrijke zijde aan, moedwillig voorbijgezien. Wat hij te zeggen had, verkondigde hij alreeds in het leelijk ‘Woord Vooraf’, zoowel hier als te Rotterdam. In beide proza en poëzy ontleent hij eene gedachte aan Th. Gautier, het overnemen naauwelijks waard.

Ik vrees, dat zijne veder te vaardig wordt. Of schort het slechts aan mij, dat zijn aanhef, het verdwijnen van den vrede, geen duidelijke voorstelling geeft? Vader en moeder bij de wieg zoo rustig gezeten, het wichtje, dat spoedig den eerste missen zal, als de laatste in eenzaamheid schreit, er was stof te over voor een aandoenlijk tafereeltje, - maar dan hadden wij er die snaar en die harp kunnen missen en die gansche te kwader ure op het doek gebragte landschapstoffaadje. Het *Leed des Oorlogs* is onloochenbaar beter geslaagd, maar waarom Odin en Waterloo en Simoem in eenen adem? Is het eerste eene toespeling op de afkomst der Germanen, het laatste eene toespeling op de Turco's? ik durf ze er naauwelijks voor aanzien, maar Waterloo blijft eene nuttelooze, verwarrende datum, terwijl er, wat dat veld aangaat, daar wel koren wast, maar geen mos groeit.

Dan zag Beets indertijd beter.

> O zee van groene en geelende airen,
> Hoe welig golft Gij over 't graf
> Der sluimerende heldenscharen,
> Wier arm Euroop den vrede gaf.

Hoe jammer, dat een talent, 't geen zoo goed teekenen, 't geen zelfs zoo geestig schetsen kon, niet enkele onjuiste trekken weet weg te wisschen, dat het op tinten en toetsen niet keurig is. ‘Los en vrij staan,’ van welk meisje of vrouw ook gezegd, is leelijk, hoe veel leelijker dan van de Koningin der Steden, maar dat spotziek uitzien naar het nieuwtje van

het heden is aardig. Wolkenloos, niet wolkloos was de lucht, toen zij te wapen vloog - toen zij droomde van de zegekroon te Berlijn - als het maar aangegeven ware tusschen welke toestanden het intermezzo werd gespeeld, - als dat geeuwen òf geïgnoreerd òf gemotiveerd ware, de tegenstelling van Offenbach's muzijk en den donder eener batterij zou toejuiching verdienen, bravo voor dat

't frischt Uw zenuw op!

Bl. 13 is een der beste van het boekske, maar die arme *Marseillaise!* Er werd haar regt gedaan - en ziedaar wat mij aan Schaepman boeit, de bewonderenswaardige billijkheid waarmede de dichter menig verschijnsel waardeert, eer de priester het vervloekt, er wordt haar regt gedaan - in de fraaije verzen van.

Herinnert ge U den dag,

tot

Vloog juichend ze altijd voor.

Waarom echter dan die anticlimax van een lied, dat den troon in het slijk werpt tot een lied dat smetloos hermelijn scheurt? waarom het dat lied geweten?

Uit de puinen beurde
Zijn hoofd de Jacobijn.

Of schort het weder aan te weinig keurigheid van uitdrukking, dat die gedachte zich hier dringt tusschen de straks begonnen en nu eerst voltooide kenschetsing van dat lied?

Hoe zeer hij dichter is, waarom doet hij het ons slechts vermoeden uit de aanduiding, dat in het lied der gevallen engelen nog de weergalm wordt gehoord van den zang uit reiner sfeer?

Si l'eau manque à la rivière,
C'est la faute à Voltaire.

Hoe gaarne had ik hem dien God-Voltaire geschonken.
Genoveva is fraai geschilderd - waarom herinnert

> Hoe anders was het toen

aan Schiller's

> Wie ganz anders, anders war es da,

doch dit is eene kleinigheid, bij dat onverklaard, onverhoord bidden van Vincentius, bij den gebrekkigen overgang tot Waanzin en Schuld. Hoe jammer van een hand, die zoo gelukkige grepen weet te doen als Forbach en Wörth, als zelfs Sedan zou zijn, als er geen sprake ware van tooneelzwaard en tooverban!

Wat is er geworden van de veelzijdigheid van Da Costa's *Politieke Poëzy*, waar het waardeering van verscheiden volkstoestanden gold, hoe eenzijdig hij zijn mogt waar sprake was van geloof? Of zou zijn Germanje niet grootscher indruk hebben gemaakt, dan de gestalte die uit den zang van den Zoon des Noordens verschijnt? Het Parijs van bl. 20-21 is het fraaiste uit het vers.

'Laat, laat de doggen los,' blijft mij duister, misschien, dewijl mij een Fransche photographie heugt, op welke Wilhelm de doggen tegen Parijs los liet. Maar hier staat:

'Uw gorgel uitgewrongen.' Gij zijt meer in staat de passage Jersahel en Jezabel te waardeeren, dan ik, die nooit meer van Jezabel las, dan wat ik behoefde om de toespelingen in Athalie te verstaan.

Pius IX = Naboth!

Er is onloochenbaar kracht in het tafereel van het Parijs der Commune, maar ik zou geen weg weten met een God, die zich bloed in het aangezigt werpen liet, al nam hij er dan ook wrake voor in het voorspel:

> Daar liep een beven door der sterren glansgewemel
> En siddrend week het licht!

Maar de voorstelling valt een Catholijk ten goede te houden - doch dat is de verschijning van Voltaire aan Schaepman niet, aan Schaepman, die weten kon dat, moest hier iemand worden opgevoerd, dit niemand anders zijn mogt dan Rousseau. De eischen van den derden stand, de eischen van de bourgeoisie werden door Voltaire bevredigd, voor die van den vierden streed Rousseau, en trots den vloek, dien de verbijstering der Commune treffen mag, wat deze teregt vorderde, het zal haar worden verleend.

Wanneer? hoor ik U vragen en bedenk wel wat laat, dat ik te lang over Parijs voortpraatte, dat mij niets beters te doen overblijft met geen woord van het slot te reppen, waarover ik Uw gevoelen verneem - drie maanden na heden.

Och! die afstand!

Ingesloten gewordt U het connossement over de boeken van Gideon per *Hollandia* en eene nota van het bedrag der boeken en de assurantie *f* 433,75.

Die der kist ontbreekt mij nog, maar gewordt U later, met Uw eigen zondenregister over 1871, als ik den tijd tot opmaken vinde. Sophie verzoekt mij, Mevrouw hartelijk dank te zeggen voor haren welkomen brief van 4 Dec. 1.1. Wij hebben nog niets van Mevr. Theben Terville vernomen, dan hare aankomst, in de courant, hoe welkom zal ons haar bezoek zijn, om eens veel van U drietjes te hooren. Ik kan mij U maar niet als dik voorstellen, maar boontje komt om zijn loontje, denk aan Louis Ulbach, dien dikzak. Hij is er nog beter afgekomen dan het zich liet aanzien, ofschoon hij eigenlijk geen straf verdiende. Maar het loopt in Frankrijk de spuigaten uit. Wie kan het langer voor die verwarde wereld opnemen? Thiers, die nog altijd naar een *succès oratoire* jaagt, die sedert 1830 eigenlijk meer achteruit dan vooruit is gegaan.

En te moeten erkennen, dat er nog niemand is die hem opweegt?

Chimène, qui l'eût cru? Rodrigue, qui l'eût dit?

De heer Josua van Eik heeft mij een exemplaar vereerd van zijne uitgave voor Christelijke Lectuur der *Brieven* van Groen van Prinsterer aan Da Costa, - ik zal U de eerste aflevering met de tweede zenden, als die belangrijker blijkt, - in de nu verschenen bladen zijn beide mannen elkander nog te vreemd, dan dat wij veertig, dertig jaren later bij het lezen hunner briefwisseling veel zouden gewaar worden.

Tenzij het U gelukt, tusschen de regelen te lezen, en mogt Ge dit willen beproeven, dan zende ik U gaarne een exemplaar. Maar voor Uw publiek *le Réveil n'a rien d'attrayant*.

Pierson's boek over Pruissen, het zwijgen over den inhoudzelf bij de lofspraak, der inleiding gewijd, die ons Hollanders pluimpjes geeft, in het *Handelsblad* - het ontbreken van alle oordeel er over in wat onze critische tijdschriften heeten, maakt de verontwaardiging der hier gezeten Duitschers gaande, - men spreekt er van het in het Duitsch te doen vertalen, ten einde men hem doortoffele.

Maar ook dat onderwerp zou Uwe schare koel laten, en de historie van Pruissen, liever nog zijn schema van deze, meer voorbereidende studie eischen, dan door een opstel in Uwen *Bode* zou worden beloond.

De feestvieringskoorts maakt hoe langer hoe meer slagtoffers. Van den Briel naar den Bosch gewaaid, blijken nu ook Vlissingen en Haarlem besmet.

Alles als ten Uwent J. Pietersz. Koen.

Doe spoedig van U drietjes iets hooren aan

Ons beiden.

Uw opstel over *Vinet*[1] is fraai, maar waarom zijne beeldtenis niet uitvoeriger geschilderd?

1 Beoordeeling van Pierson's lezing, *Litt. Fant. en Krit.*, XV, 180.

XXXIV
Amsterd., 25 Jan. 1872.

Lieve Vriend!

Ik weet niet aan Uwe Maleische jongens een strooitje in den weg te hebben gelegd, waarover zij konden struikelen - ik heb in den laatsten tijd geen Uwer Chineesche zetters met eene oogziekte bedreigd door mijne kopy - ik heb nooit Uwen drukker noch Uwen vouwer eenig leed gedaan - Uwe Heeren van Dorp kunnen geen voorwerp mijner antipathie zijn, daar ik ze nooit aanschouwde, - Gij zelf die blijkbaar het slot van mijn No. IV nog niet laast, kunt U niet aan mij hebben geërgerd, - en toch ben ik gestraft, bitter gestraft, de jongste mail bragt ieder de vier of vijf *Java-Bodes*, die waarin *Kappipo*[1] wordt dood gedaan - mij bragt de post die niet mede.

Herstel, bidde ik het verzuim, ten einde ik Uwen Dr. Dolliver eens moge vergelijken met dien van Hawthorne. Transposities zijn leerzaam.

De regtschapen Noordendorp beloofde mij nog moeite voor de exemplaren te zullen doen, maar niemand had een dubbel stel ontvangen.

Als Gij muzikaal waart;

Als ik muzikaal was,

welk een brief zoudt Ge ontvangen, welk eene week ik beleven.

Maandag gaven de studenten hun concert, een pianiste uit Dresden, een viool uit Parijs bragt het publiek in extase.

Heden-avond voert de vereeniging ‘Vincentius a Paulo’ de *Algegenwart Gottes* van Mevrouw Amersfoort Dijk uit, eene abstracte gedachte in toonen gebragt, wat ben je me. Zaturdag *Das verlorene Paradis* van Rubinstein door ‘Toonkunst.’

1 Vgl. *Litt. Fant. en Krit.* XV, 189.

Hoe gelukkig ben ik - voor het eerste niet geïnviteerd - voor het tweede ons kaartje cadeau gedaan - voor het derde te laat gekomen.

Ben ik het in deze muzikale eeuw niet in meer opzigten?

Deel mij eens mede hoe Gij het ten Uwent hebt met nieuwe uitgaven, vlugschriften enz. in Fransche, Engelsche en Duitsche Litteratuur. Als ze U geregeld direct geworden, *il y aurait double emploi* en daarvoor gebieden alle bankiers zoo uitdrukkelijk zich te wachten, dat de waarschuwing wel niet alleen voor crediet-brieven gelden zal. Maar onze arme inheemsche letterkunde levert zoo weinig op, dat ik geen kans zie, U, nu wij gelegenheid hebben wekelijks te schrijven, telkens iets belangwekkends te sturen. En toch, zoo goed als voor de voortbrengselen onzer pers, wenschte ik U voor Uw publiek altijd de eerste te zien. Ik beweer nu, *à qui veut l'entendre*, en ook tegen hen die boos worden als ik het zeg, dat onze kritiek uit de Oost komt.

Blijven Uwe opinies nog altijd even ongunstig ten opzigte van Mevrouw Douwes Dekker? *Je ne la crois ni immaculée ni infaillible*, integendeel, zij heeft zelfs mij maanden lang zonder berigt gelaten, als 'Mijnheer het beval,' maar *femme en puissance de mari* is niet vrij, niet eens in het aannemen van diensten, zonder eenig bijoogmerk. Thans echter schrijft zij nog altijd te Padua weder behoefte aan geld te hebben, het dochtertje is bij haar, de zoon te Milaan.

Multatuli schijnt nog altijd te Wiesbaden te zijn - zijn uitgever te Delft blijft zijn boeken drukken. Wel neemt het getal der koopers af, maar de commissie, die in der tijd geld voor hem heeft verzameld, vult het honorarium en de drukkosten aan.

De eenige die zich in de Oost Mevrouw Douwes Dekker herinnert, is een heer J. te Samarang, die alle jaar *f* 25 zendt. Gaat het ten Uwent aan van vertrouwde vrienden iets te krijgen, dan zal het mij om den wille der kinderen

lief zijn. Openbare pogingen echter om Gods wil niet, ik zou Dekker aan den hals krijgen en daartoe heb ik mijn rust te lief.

Inclosed eene curiositeit: niet het onaardigste wat over *Hilda* geschreven is.[1]

Laat spoedig eens iets van U hooren, niet enkel in druk en geloof mij met alles goeds aan Mevrouw en Gideon ook van Sophie,

de Uwe.

XXXV
Amsterd., 8 Feb. 1872.

Lieve Vrienden!

Wat hebben wij U Zondag l.l. gemist - een Mijnheer en eene Mevrouw waren onze gasten, doch het regte paar bleek het niet. Ik ken er een dat bij elkander past of het, als in het paradijs, voor elkaar werd geformeerd; wat ten onzent opdaagde woog, en dat niet enkel stoffelijk, zeer ongelijk. Mevrouw won het verre van Mijnheer. Dwaas die ik was, toen ik mij van X. wel geen flinke figuur beloofde, maar toch iets meer dan alledaagsch, al mogt er ook wat meer handigheid onder loopen dan mij lief was. *Truly*! hij is een pruik geworden, en dat geen golvende *allonge*, neen, een hoekig, haast had ik geschreven, vierkant fatsoen. Verbeeldt U, hij verzekerde aan het aardige vrouwtje van Charles Boissevain, Schotsche van naam, lersche van geboorte, op haar drie en twintigste jaar moeder van drie lieve kinderen, louter leven, louter lust, dat men Thackeray niet lezen moet voor men de dertig achter den rug heeft! En wat alles

1 Een brief van een vriendin, die, in Daatje-Leevendstijl, de sentimenteele *Hilda* kritiseerde.

te boven gaat, hij vroeg aan Mevrouw Bosboom-Toussaint of zij ook misschien famille was van de bekende.

'Bij toeval ben ik het zelve, Mijnheer!'

Opgegaan in het praktische leven, zeggen zulke luidjes. Hij had het, als die allen het hebben, druk, vreeselijk druk. Eerst dezen zomer, buiten te N., had hij iets van Van Lennep gelezen, de *Ferdinand Huyck*, hij zou het er verder maar bij laten.

Om *Hilda* in te zien, had hij nog geen oogenblik kunnen vinden.

Hilda is meer dan ooit aan de orde van den dag, dank zij eene lezing van Van Gorkom in de Hollandsche Maatschappij Maandag acht dagen. Het opstel moet zijn W.E.W. superieur hebben mishaagd; zoo min uit een aesthetisch als uit een moreel oogpunt viel het te verdedigen. Het is kenschetsend, de man op het hellende vlak aan het glijden, keurt af wie wat meer mans dan hij voortschreed, zij het tot in de diepte.

Mejufvrouw Y is in eene rustige Mevrouw X verkeerd. *Au monde et ses vanités elle a dit un éternel adieu*, levende voor haar kind. Zij woont geregeld Zaturdags de lezingen van Prof. Jorissen bij, er naar luisterende, geloof ik, met hetzelfde genoegen dat Sophie smaakt als zij om Sara's wille de trappen van *Tecum Habita* is opgegaan. Of zij ooit de vette koeijen zullen zien weiden, weet ik niet, maar wel dat Theo tot nog toe slechts de magere drijft. En dan 's mans geestigheden. Van oude papieren zegt hij, 'opgedolven niet uit het stof des tijds, maar uit dat van den zolder.'

> Mein Liebchen was willst du noch mehr?

Charles Boissevain was wel te moede - geen uitdrukking geeft hem gelukkiger weer, hij geniet het leven genoegelijk.

De artisten Bosboom-Touissant zijn *en vogue*. Hem worden meer schilderijen besteld dan hij in een gansch jaar leveren kan, de teekeningen die hij gedurende het uitstapje naar

Loosdrecht verleden zomer maakte, worden duur betaald, - de monniken en nonnen zijn af, af naar zijn zin en naar dien des koopers, - en wat Mevrouw aangaat, de tweede druk van den *Wonderdokter* gaat eerstdaags ter pers. Waar blijft Uw recensie? *Qui se fait attendre* etc. mag niet worden overdreven! Mijnheer en Mevrouw Bosboom zijn ligchamelijk zoo wel als *leur âge comporte* - hij is niet zwaarmoedig meer en zij minder zenuwachtig. Man en vrouw, *ah! quelle admiration mutuelle*, *quels soins*, *quelle tendresse*. En geen slagschaduw bij zooveel licht?

Geen ander dan - 'het is mijn mooi niet,' zei de jongen, die toegegeven had dat noch gestalte noch gelaat iets te wenschen overig lieten, 'het is mijn mooi niet,' het wordt er mij wat benaauwd bij, frissche lucht! frissche lucht!

Onze hoofdschotel Zondag was Mr. A. de Vries, de jongste zoon van wijlen Jeronimo, den vriend van Bilderdijk, en inderdaad de man was onbetaalbaar. Uit zijne jeugd heugen hem de figuren die in het eerste vierde dezer eeuw begonnen af te treden en op te treden, en getuige van de beweging die in 1836 begon - en maar ten halve slagen mogt - stond hij dus tusschen twee werelden. Hij heeft te veel geest om zich aan de beantwoording der vraag te wagen, of wij veel wonnen tegenover datgene wat we verloren - hij amuseert anderen en zichzelven door de reproductie der dwaasheden die hij heeft gezien. Ds. W. Broes, eene condoleantie-visite makende, terwijl hij de hand van den rouwende tusschen zijne magere vingers drukt, niets anders uitbrengende dan hui! hui! hui! was onvergelijkelijk, vooral wanneer hij begonnen is met Broes te schilderen, zoozeer door de pokken geschonden, dat een officier den gedecoreerde vroeg: 'En waar hebt ge die houwen in Uw gezigt opgedaan?' Mr. M.C. van Hall die hem, De Vries, met zijne benoeming tot regter geluk wenschte met den goeden raad: 'En nou, jongelief,

hoû je buiten de politiek, of mot jij er aan doen, wees als ik altoos c o n s e q u e n t .' Of de schalk De Vries groote oogen opzette zei hij niet, maar Van Hall vond dien eigen lof toch wat kras. 'Het is waar, Nancy!' voegde hij er tot zijn dochter bij, 'een beetje heb ik wel gevariëerd!' En dat beetje was de republikein van 1793 en de orangist van 1813 *quand même*.

Eindelijk kwamen de professoren aan de beurt, van D.J. van Lennep tot N.G. van Kampen, ten leste verscheen A.R. Falck. Of wij van dien aardigen vent ooit eene volledige biographie zullen krijgen? *J'en doute*. De Vries vertelde dat Falck, lid van het Instituut geworden, bij zijn uitstappen uit de diligence tot den koetsier van het toenmalig brommertje had gezegd: 'Naar het Hotel des Instituuts.' De diplomatist had iets deftigs in zijn uitdrukking - van daar die sleepende tweede naamval. 'Reintje,' zoo noemde Falck zichzelven, reden genoeg om niet deftig jegens A.R.F. te zijn, Reintje vond dat hij er gaauwer was dan hij gedacht had, maar, ja wel, waar stond hij? Vóór het Blinden-Instituut!

'Kerel,' zei hij tot den koetsier, 'naar het Instituut op den Kloveniersburgwal.' 'Voort' klonk het, en voort ging de knol, de Heerengracht af, de Kalverstraat in, den Doelen voorbij, daar hield de sleeper weêr op.

'Mis, man!' riep Reintje, 'dat is het Oude Mannenhuis.'

Was Falck niet de prototype van Bakkes, het lid der Academie, dat met de Academie gekscheert?

'Het getuigt niet voor Uwe gesprekken,' zegt Gij, 'dat de heer De Vries anecdotes ten beste moest geven,' maar ben ik dan niet begonnen met Uwe afwezigheid te beklagen? Kom daarom echter niet hals over kop terug. Ge zoudt als ik Jeremiaden schrijven!

Maar ik moet eindigen - de logés die bezoeken hebben afgelegd komen te huis. Heden-avond wachten wij Mijnheer en Mevr. Hasebroek.

Et la mer n'en reste pas moins salée.
Weest hartelijk gegroet van ons beiden.
de Uwe.

XXXVI
Amsterd., 13 Feb. 1872.

Lieve Vriend!

De Bosbooms zijn Zaturdag vertrokken - wij hebben sints van de vermoeijenissen uitgerust.

Donderdag-avond bragten wij genoegelijk met Mijnheer en Mevrouw Hasebroek door - Haes was prettig en de Den zeer natuurlijk.

Vrijdag dineerden wij zamen in het Amstel Hôtel en gingen toen koffij drinken in de nieuwe Groote Club op den Dam, vroeger de winkel van Heijman. Heeft deze of gene illustratie U misschien op het gebouwtje een blik gegund? met schijnbaar zware muren van louter stucco-steen - met een paar balcons door ijzeren staven gedragen, door stucco steen gemasqueerd, met een boogvormig venster in het midden, geflankeerd door wat de Engelschen *loopholes* noemen? Het curieuste is het torentje waaraan Van den Brink en Gosschalk zich bezondigd hebben, tegenover den fraaijen koepel die het Oude Stadhuis waardig bekroont. Die gekheid maakt geestig wie men anders geen geest zou hebben toegekend. Luttel tijds voor zijn dood reed de arme hartlijder M. (weleer een onzer wethouders, die U misschien als de vriend van den *père noble* Burdet nog heugt) over den Dam en ofschoon anders met weinig fantasie bedeeld, ontvlamde er in hem een vonkje bij het opkijken. Hij verbeeldde zich dat het den koepel van Van Campen verveelde langer altijd stil te staan, daar zwaaide zij in de lucht de zuil der Eendragt om en kwam weer statig

neer op haar plaats - maar waar was het torentje? - Spoorloos verdwenen, arm ding!

De koffij had niets van het *délicieux breuvage*, 't geen wij onder zeker houtje genoten - en ofschoon Groote Club Restauration Robeck, witte persico was er niet - roode, enkel roode.

Toen togen wij, verbeeld U met de deftige romancière, naar Boas en Judels, thans directie Victor Driessens en zagen

> 99 *Beesten en* 1 *Boer* en
> *In mijn armen*, *Carambol!*

Als ik ooit bekeerd worde tot de spreuk van Swift *Vive la Bagatelle*, dan abonneer ik mij in dat theater.

Mevrouw Bosboom was letterlijk moe van het lagchen, en wij deden de *Drie Jongens van de Brandspuit* gaarne cadeau.

Ch. Boissevain heeft mij verteld, dat De Veer zich tot het *Handelsblad* had gewend, om zich over Uwe stoutigheden te beklagen[3]. De Redactie hoorde hem aan, 'maar bedenk dan toch, Mr. De Veer! dat Uwe overdrijving van het sentimenteele *prise* gaf.'

Kranke troost!

Sedert blijkt de man van het stevig gebindte bij het *Vaderland* open oor te hebben gevonden. Als er eenige handigheid in zijn antwoord is, dan schuilt deze daarin, dat hij het niet slechts voor den lijkenbidder bij Moerke, dat hij het ook voor *Kappipo*, Van Houten en Fransen van de Putte opneemt.

Toujours un peu de vérité etc., de maatschappij ten Uwent, de wereld om U heen inspireert tot nog toe niet.

Ik zal de laatste zijn er mij over te beklagen, zoo Gij in de onze zooveel belang blijft stellen, als de opstellen over Jacob Geel[1] aan den dag brengen. Gij zult door de toezending van Wolters supplement[2] hebben gezien, dat ook hier het weglaten der voorrede enz. geen genade vond. Uw wenk over

3 De titel van het bedoelde artikel van Cd. B.H. tegen H. de Veer was: *De School der vrouwen*, *of: is 't wonder dat hij dol werd*. (*Java-Bode*, 22 en 23 Dec. 1871).

1 Sedert opgenomen in *Litt. Fant. en Krit.* dl. X.

2 Op zijn uitgave van *Onderzoek en Phantasie*. 1871.

het voorbijschieten van het doel in den uitval tegen de romantiek, schijnt mij volkomen juist, het gansche stukje heeft mij veel genoegen gedaan. Doorenbos zag te veel, zag schier alleen den filoloog. Er is eene Nemesis, ook voor Geel, hij wilde niet uitgeluid worden en nu moet hij zich met een biograaph als Wolters vergenoegen.

Ik heb heden-ochtend mijn tijd verpraat met Schaepman over Uw *Lidewyde*. Beijers, de Utrechtsche boekverkooper, had hem verzekerd, dat een tweede druk ter perse ging. Ik betuigde hem, het niet te gelooven, dat Ge dit zoo *mir nichts dir nichts* goed vinden zoudt - en tijd om over te werken, hoe zoudt Ge dien vinden? Hetzij daarmede zooals het wil, de appreciatie van het boek door Schaepman heeft mij veel genoegen gedaan, hij erkende de portée ten volle, al had overhaasting belet, die voor de meesten duidelijk te doen worden

Gij ontvangt met deze mail eenige April-prullen, door Groen geprezen! Och, die taktiek van een politicus: Alberdingk Thijm[1] houdt zich cordaat, maar toch kon de man zich ook het gedrag van Nuyens en *de Tijd* verklaren.

Ja, welk zwenken kan men zich dat niet!

Netje X. is geëngageerd met een jongmensch, H.S. Ik ken Netje's *beau* niet, maar ik hoop voor haar, dat hij van zijn vader niets zal hebben geërfd dan 's mans geld. Want de oude Heer S., die onder den pseudoniem van Michiel Adriaan schreef, was nog minder beminnelijk dan de respectabele patroon van dien naam in den kring van Clarissa Harlowe.

Lieve hemel! roept Mevrouw Huet uit, welke contrasten, Netje en Clarissa.

Maar de kruijer wacht op de brieven en bovendien als Uw verhuizen U niet verontschuldigde, had ik lang La Bruyère's

1 De Katholieken waren het oneens over de vraag of zij al dan niet zouden deelnemen aan de Aprilfeesten: Alberdingk Thijm stond aan het hoofd der niet-deelnemers.

laatste middel moeten beproeven, *celui de ne plus écrire*.

Troost U over de warmte ten Uwent, na een paar dagen bedriegelijk lenteweder hebben wij noordoosten wind en guren graauwen hemel.

Alles liefs van ons beiden aan Mevr. en Gideon.

de Uwe.

XXXVII
Amsterd., 22 Febr. 1872.

Lieve Vriend!

Gij ontvangt met deze letteren No. 2 der *Nederlandsche Gedachten*, eerst heden verschenen, al wist de *Haarlemsche Courant* reeds verleden week, wat er in stond, en

Aan mijn Vaderland van Schimmel, waarvan men verzekert, dat een tweede druk ter perse gaat.

Ik zou er bij hem op aandringen, het vers om te werken, als hij in eene stemming was, om daarover met hem te spreken. Hij was er Vrijdag, toen ik hem in zijn leed bezocht, veel te bedroefd toe, ik twijfel er niet aan, dat hij dit nog is. Vijf of zes jaren gelukkig gehuwd, zagen zij, niet zonder bekommering, in Dec. eene eerste bevalling te gemoet - zijne vrouw leed vreesselijk! Naauwelijks hersteld, zweefde het kind weken lang tusschen leven en dood. Eindelijk werd het beter, daar overvalt haar voor veertien dagen eene rheumatische aandoening, die tot koorts toe klimt. De ziekte verloopt echter geregeld, beweert de wetenschap, - ze lijdt vreesselijke pijnen, maar die gaan de genezing vooraf, zegt zij, - de crisis komt, de patiente staat die door. Alles naar wensch, zegt Dr. Danckerts. Ik kom er niet meer van op, zegt de patiente. Donderdag-middag gebruikt zij voor het eerst weer iets, gevoelt zich later minder wel. Danckerts wordt ge-

haald en terwijl hij met Schimmel voor het bed staat, sterft ze.

Hij meende er eindelijk bovenop te zijn - arme vijftigjarige met een kind van drie maanden mag hij Lessing nazeggen, ik wilde ook eens zoo gelukkig zijn als anderen!

Hij schreef *Aan mijn Vaderland* in de dagen van haar gewaand herstel, maar die bijzonderheid baat het vers weinig. Er is voor mij in het gansche stuk al de halfheid, waaraan hij onder den invloed van Van Gorkom blijkbaar lijdt. Het beste brok is de Roomsche kreet; die der Geuzen daarentegen: hoe onwaar, dat de Geus niet gestorven is, dat hij maar slaapt!

En nu Schimmel-Van Gorkom.

Deze kan het niet helpen, dat de regels:

> Als hiug het vermogen van 't water des levens
> Van 't kruikje' af, waarin gij 't den smaohtenden brengt,

en

> Zie, 't drasse moeras dat de moeiten nauw loonde
> Van het te ontworstlen aan het ziltige nat,

letterlijk onleesbaar zijn, - maar ik herken den bondgenoot in die verzen over de Wetenschap, die allerlei gruwelen aanrigt:

> U neervelt, zoo vaak zij den voet waagt te zetten
> In 't diepst van de heemlen en 't diepst van het hart,

erger nog

> de Rede, de trillende, grijpt in de vleugelen

en, slottirade van den man, die het vertrouwen heeft en verwachting:

> Zelfs 't hopen vernielt.

Sheer nonsense -

alleen overtroffen door

'de wijze der aarde, die er zich aan ergert dat iemand in 't licht van de starren den Eeuwige leest!'

Arme letterkunde, thans aan moderne dominés prijsgegeven, die met

die herrlichsten Herrengüter

bedeeld, thans stichtelijke vertoogen ontleenen aan bellettristische voortbrengselen!

Aanstaanden Maandag zal Hugenholtz, de jonge, in de Holl. Maatschappij lezen over *Pietisme en Naturalisme*, of de *Wonderdokter* van Mevr. Bosboom-Toussaint en *Auf der Höhe*, van Auerbach. Wat drommel, waarom levert hun modernisme zelf niets?

Als Groen het nu maar beter maakte in zijn kritiek van Rau,[1] - maar hoe valt het mij in van hem een oordeel over poëzy te vergen? Wat hebben wij met Mevrouw Bosboom over zijn smaak in dat opzigt gelagchen. Het mooiste uit den *Wonderdokter* vindt hij het oude vrouwtje uit het Eerste Deel aan het einde. En het blijft er niet bij, want is voor die keuze ten minste te zeggen, dat de Auteur verwachting opwekt door die figuur, wat schoons schuilt er in het fraaiste volgens hem, dat Beets ooit geschreven heeft, de *Madelieven* uit zijn laatsten bundel,

> Madelieven zijn er altijd enz.!!!

Gij hebt Rau te zijner tijd *en amitié* genomen, het spijt me voor hem en voor U, dat hij zich dien lof niet waardiger toont. Zelfs niet eens 'nu en dan' zijn 'die gevoelens' 'waard' in 'een gedicht' te worden 'uitgestort,' stijl van het *Volksblad*.

Vous Vous êtes exécuté bravement, in No. 3 en No. 6 van Uwen *Java-Bode*, of liever Gij hebt den moed gehad Uw publiek met dat brok der *Herinneringen en Mijmeringen* op een zware proef te stellen. Heb er dank voor, want buiten dat ik geen kopy van die stukjes bezat, stel ik er prijs op mijne gedachten hun geregelden(?) gang te zien gaan.

Het gerucht van een herdruk der *Lidewyde* bevestigt zich. Schadd heeft de kopy van Thieme gekocht en stelt er zich

1 S.J.E. Rau. *Aan een verwonnen volk, een gedicht*, 1872.

een succes van voor, aan dat zijner uitgave van den *Max Havelaar* gelijk. Van Kampen deelt mij mede, dat hij Schadd een wenk had gegeven, met mij te komen spreken in hoeverre de herdruk *mir nichts dir nichts* U aangenaam zou zijn, - Schadd antwoordde, in deze zaak geheel vrij te kunnen handelen, kooper zonder eenige conditie enz. Ik herinner mij, dat Gij, vóór Uwe afreize, aan Uwen broeder Charles alle bescheiden over *Lidewyde* voor een mogelijken herdruk hebt ter hand gesteld; bij wien liet deze, toen hij naar Suriname ging, die papieren achter? *A mes risques et périls* acht ik mij verpligt eens bij den *père noble*[1] aan te wippen of die ze misschien in zijn *coffre-fort* heeft weggesloten.

Wat hebben wij ons Zaturdag l.l., op het Leidsche Plein, *à raison de fl* 4 *par tête*, twee en een half uur lang geërgerd. Desirée Artòt is weer hier, de eenige van de drie voorstellingen, tot welke ik toegang krijgen kon, was de *Othello*.

Ik las den ochtend van dien dag in Stendhal's *Vie de Rossini* een paar opstellen over die opera, - het sujet was in het *libretto* totaal mishandeld, slechts een paar allereerste talenten konden enkele tooneelen doen gelden.

Welnu, Othello en Desdemona waren dragelijk, al vibreerde de eerste onophoudelijk, al scheen hij te gelooven, dat Mooren oogen verdraaijen zonder ophouden, - al was de laatste, de donkeroogige dochter van het Zuiden, *une masse de chair rose* zooals Rubbens er op het doek toovert, maar de overigen... Neen, Gij kunt de gekheid niet voorstellen van acht Joden en acht Jodinnen, die de Venetiaansche Aristocratie heetten voor te stellen, van een Doge, die zooveel stem had als mijn persoon, ook al ben ik niet verkouden zooals thans - van Padello als Jago, de aardigste spring in 't veld ter wereld, en van Othello's medeminnaar *Signore* della Rocca, een rijk jong mensch, hier bij de eerste familles geïntroduceerd, die den

1 Den heer Burdet.

moed heeft, opera-zanger te willen zijn, *sans voix*. Levert het Oosten grooter teleurstellingen op?

A vous trois de caeur. Les deux.

XXXVIII
Amsterd., 29 Febr. 1872.

Lieve Vriend!

Wie, die U kent, zal U schranderheid ontzeggen? maar of Gij die met den geïmproviseerden aanleg mijner beschouwing,[1] van Béranger's: '*Et cependant je suis à Vienne*,' aan den dag legdet, *j'en doute et pour cause*. Immers zoowel Uwe vriendschap als mijne ijdelheid komen er in strijd tegen op, dat die schranderheid blijken zou uit den wenk, dat ik begin te zeuren, tweemalen tot hetzelfde citaat mijn toevlugt nemende. Dat kan Uwe bedoeling niet geweest zijn, maar waar blijven bij gebreke van deze, Uwe anders zoo fijne voelhorens, dat zonder den verloren aanhef van het eerste gedrukte opstel die van het derde geen zin heeft, dat niemand begrijpen zal, waarom Shelley wordt opgevoerd. Ik ben dol nieuwsgierig hoe Gij U daaruit zult hebben gered, want als Gij de beide volgende stukken *mir nichts dir nichts* overnaamt, wat zou er van de schranderheid worden?

In Augustus 1871 zond ik U vijf fijn geschreven bladzijden tekst, die tot aanhef strekte van de nu gedrukte beschouwing; hij begon met een citaat uit Shelley's *Defence of Poetry*, met een paradox waarvan ik mij veel plezier beloofde:

'*Poets are the unacknowledged legislators of the world*.'

En dat alles is misschien in eene opruimingsbui in de snippermand gegaan, - die tot driemalen toe omgezette volzinnen, die inleiding, waarom Shelley boven Walter Scott en

1 In de *Herinneringen en Mijmeringen*.

Wordsworth aan Lord Byron de voorkeur gaf, waarom hij onder de Fransche dichters des tijds Béranger waardeeren moest. Wij waren daardoor weer in Frankrijk gekomen en wat anders leidde ons tot *Les deux cousins*,[1] dan de fraaije verzen van Hugo's *Naissance du Duc de Bordeaux:*

> Nous, ne craignons plus les tempêtes!
> Bravons l'horizon menaçant:
> Les forfaits qui chargeaient nos têtes
> Sont rachetés par l'innooent!
> Quand les nochers, dans la tourmente,
> Jadis voyaient l'onde écumante
> Entr'ouvrir leur frêle vaisseau,
> Sûrs de la clémence éternelle,
> Pour sauver la nef criminelle
> Ils y suspendaient un berceau.

Zie, dat had Uwe schranderheid moeten raden, maar ik roep haar tot weêrziens toe bij de apparitie van Shelley. Als Charles Boissevain mij komt interpelleeren, waarom ik hem zoo geheimzinnig spoken doe, dan verzeker ik U, dat er hartelijk zal worden gelagchen en dat niet enkel over het alles als caviaar slikkende publiek!

A propos van dien jongen Vriend, vindt Gij niet veel aardigs in het tweede zijner vertoogen over de Weelde, (*Algemeen Handelsblad* der jongste dagen) in dat over de Vrouwen, bedoel ik. Het is jammer, dat hij blijkbaar of te weinig tijd, of te weinig tact heeft om hier te bekorten en daar aan te vullen, opdat het een geheel worde door zijne evenredigheden. Wijs er hem den weg toe, door in den *Java-Bode* het artikel niet maar over te nemen, door het om en over te werken. Gij zult er hem een wezenlijke dienst door doen.

En dan droom ik van een ‘Ingezonden’ stukje door Me-

1 *Les deux cousins ou Lettre d'un petit roi à un petit duc*, Béranger's liedje van 1821.

vrouw Huet, die het met Boissevain in menig opzigt niet eens is, die onze verveling niet aan onze weelde wijt, die de laatste eer uit de eerste verklaart. We zijn zoo voorbeeldeloos lamzalig.

Mijn jongste bezending brochures getuigt er van; - de photographietjes[1] zijn een cadeautje voor Gi, van wien wij in lang niets hoorden. Om tot de boekskens terug te komen, - de verzameling is bont als het binnenste der Arke Noachs en toch de eigenlijke verscheidenheid van dieren ontbreekt. Dat wij overigens aan het twee aan twee getrouw blijven, blijkt tot uit de interpellatiën toe, Jorissen niet zonder Haffmans en Haffmans niet zonder Jorissen.

Deel mij na inzage eens mede of Gij wenscht dat ik

het *Geuzen Liedeboek*

en Vergers[2] voor U vervolge, Annie Foore[3] scheen me de kans U daartoe te verbinden waard, - al zijn de platen.... Maar wij hebben wel een mooi prentenkabinet, doch ze liggen achter slot in een zware kunstkast, die in een boekenkamer staat in het Rijksmuseum - voor het publiek slechts bij uitzondering toegankelijk, alleen bij gunst te bezien!

A.C. Kruseman zou wel een bundeltje kritiek willen uitgeven, als ik maar wist, wat ik er in zou moeten opnemen. Weet Gij het? ‘als Gij het raadt zult Gij een prijs hebben.’

Constantinople en *Fracasse* hebben niets met den *Wonderdokter* te doen, maar de drie auteurs geven gelegenheid tot benijdbare tegenstellingen.[4] *Bonjour Philippe!*

Gij zijt dus evenals ik door den omvang, door het begin

1 Naar aanleiding van de Aprilfeesten uitgekomen, voorstellingen uit den 80-jarigen oorlog.
2 *De bloedstrijd onzer vaderen tegen Spanje*.
3 *Vrijheidszin en dwingelandij*, *de strijd der vaderen tegen Spanje*.
4 B.H. moet hebben aangekondigd dat hij voornemens was Mevr. Bosboom's *Wonderdokter* in verband met Mevr. De Gasparin's *Constantinople* en Th. Gautier's *Capitaine Fracasse* te bespreken.

en het einde van *Hilda* afgeschrikt. *Les apparences sont trompeuses*, *mon Ami!* geen schepsel spreekt van Uw 'de kroon spannend nommer' der *Letteroefeningen*, - *Hilda* is nog als in December aan de orde van den dag. Niet het minst door den Amsterdamschen '*kanselpaljas*,' stijl van Dr. Van Vloten, waar het Van Gorkom geldt.

Men zegt, dat de onhebbelijke Mr. Van Valkenburg (niet van Valckenburgh, *ou diable l'aristocratie irait-elle se nicher?*) niemand anders is dan S. Katz Jr., maar deze ontkent het. Tot nog toe vind ik zijn Maandelijkschen kout meer gemeen dan geniaal.

Ik heb het genoegen gehad om Uwent wille onzen *Père Noble* te bezoeken, maar Uw broeder Charles heeft hem geen bescheiden U betreffende toevertrouwd. Hij verwees mij naar Uwen gelastigde P. Huet te Haarlem. Doch ook daar ving ik bot. 'Neef Charles had hem voor neef Coen niets achtergelaten.' Waar schuilt dan voor Uwe letterkundige belangen Uw vertegenwoordiger? Van Kampen beloofde me Schadd eens bij me te zullen zenden, maar de man vermoedt teregt dat er bij mij niets te verdienen valt. Ik verneem thans, dat zijne colporteurs het publiek den pols voelen in hoe verre een nieuwe uitgave van *Lidewyde* kans van slagen heeft. Moge hij lang genoeg aarzelen, dat mijn vorige U kan geworden zijn, om, zoo Gij het wenscht, een spaak in het wiel te steken.

Mogt Gij een woordje over de Aprilfeesten in het midden brengen, doe, bid ik U, dan toch Onno Zwier regt, die voor honderd jaren meer fantasie had, bij meer vaderlandsliefde, dan de gansche bent, die nu van het eeuwfeest partij tracht te trekken.

'Weldra meer,' besluit Ge. *Nous verrons*, maar wees er intusschen met vrouw en kind niet minder hartelijk om gegroet van ons

Tweetjes.

XXXIX
Amsterd., 28 Maart 1872.

Lieve Vrienden!

Hoe verheugde het ons uit Uwe letteren van den 12den Febr. te zien, dat Ge bij Uwen wissel van verblijf niet te veel verloort, dat Batavia in sommige opzigten Buitenzorg opweegt. Naar Uw stukje in den *Java-Bode* te oordeelen, valt de arbeid U niet te zwaar, - kan het U eenig genoegen doen, weet er bij, dat deze hier meer en meer wordt geapprecieerd. Gister-ochtend daagde na lange tusschenpooze Quack weder op, - wij hebben prettig gepraat, zooals het iemand van zijne ontwikkeling ligt valt te doen, als men *bygones bygones* laat. Hij vloeide over in lof Uwer opstellen: *Jacob Geel*.[1]

Heb dank voor het bewijs van Dietrich's[2] talent - maar beproef ten minste door woorden uit te drukken, wat er indrukwekkends in die zonsverduistering school. Kaiser zou mij de ketterij niet ten goede houden, en ik beken, ware mijne wetenschap grooter, mijn oordeel zou gunstiger zijn, maar ik heb nog geen eclipse gezien, dien ik niet leelijk vond, dergelijke ligchamen moesten elkander in hunne bewegingen niet hinderen, liever, de een des anders stralen niet onderscheppen. Van menschen is dat al jammerlijk genoeg. Maar als gezegd, wreek U, mij teregtwijzende.

Ik heb dezer dagen Alberdingk bezocht, ik heb U zijne hartelijke groeten over te brengen. Hij ondervindt al wat het inheeft, den moed zijner meening te bezitten tegenover bekrompenheid van allerlei aard. Van de zijde zijner geloofsge-

1 Sedert opgenomen in *Litt. Fant. en Krit.* X.
2 Photograaf te Buitenzorg, die de zonsverduistering van 12 December 1871 had opgenomen.

nooten wordt hij verloochend, - de *Tijd* draait, Nuyens geeft Groen pootjes, - en Schaepman? Hij zou Alberdingk een blijk zijner sympathie geven, zoo hij niet Schaepman de gunsteling, zoo hij niet de neef van den Bisschop was! *Misère humaine!*

Daarentegen erkende Alberdingk dankbaar, dat hij van liberale zijde nooit zoo zeer erkend was geworden, als naar aanleiding der beweging van den dag: - op het Vijfentwintigjarig Feest der *Debating Society* is hem toost bij toost gebragt, en toen dezer dagen een R.C. student uit Almelo te Leiden onder voorwendsel theses tegen A.T. in een letterkundig gezelschap te zullen verdedigen, dien uitschold, *comme c'est l'ordre du jour*, verlieten de overige jongelui de zaal en bleef mijnheer alleen staan.

Dat wij sedert den avond der vorige eeuw hebben opgehouden het Hervormde Holland te zijn, dat Nederland ten langen leste een enkele schrede voorwaarts heeft gedaan, dat wij een constitutioneele staat werden, hoe weinig blijkt de schare er nog van doordrongen. In 1863 vierden wij het halve Eeuwfeest der herschepping en niet eens de eerste steen is gelegd van het Gebouw dat dit den volke aanschouwelijk zoude maken.

Slechts twee partijen, de Catholieke en de Confessioneele hebben den moed de Verrassing van den Briel te houden voor wat zij was: eene revolutionaire daad; van het Bewind gaat geenerlei qualificatie uit, die het graauw leert inzien hoe men dergelijke historische herinneringen heeft te beschouwen, als men den moed mist, in de Negentiende Eeuw Geus te zijn, zooals die der zestiende zich in de onze zouden hebben getoond!

Langs de wallen worden de illumineerlatten geslagen, voor het Paleis verrijst het staketsel de lucifersjongens dragen reeds oranjestrikjes, om den staart der honden schittert dezelfde kleur - en Ds. Laurillard verkondigt in eene volks-

vergadering dat wie niet mee feest wil vieren, in de polders om de stad een pijpje kan gaan rooken en kastanjes braden, die Spaansche vrucht.

O lafheid!

Het aantal booten der stoomvaart *Nederland* zal vermeerderd worden, ten koste der eerste geldschieters door prioriteitsleeningen. Werk het thema eens uit, dat bijzonder kwaad oorzaak is van algemeen goed.

Niet ter mijner vertroosting - want ik ben sedert jaren genezen van alle zucht te behooren tot die ongelukkige soort van menschen, actionnaires geheeten, - *leur état c'est de perdre*.

Gister vernam ik iets, dat mij groot genoegen deed. Uw broeder Charles heeft veel kans zijne positie te Paramaribo belangrijk te zien verbeterd. De Agent der N.H.M. in de kolonie is gestorven, en tot zijn opvolger, zegt men, wordt hij voorgedragen.

A propos - de hiaat in mijn opstel (*Java-Bode* No. 5), de inleiding tot Shelley, was der scherpzinnigheid van Quack niet ontgaan. ‘Hij komt me wel een beetje raar uit de lucht vallen.’ Hadt Gij er U dan inderdaad niet aan gestooten?

Kruseman heeft een volksuitgave van mijn *Proza* bezorgd. Ik weet niet hoe ik het heb, op mijn ouden dag de vriend der jeugd te worden. Ik heb het geheel aan hem overgelaten, en geen enkele proef gezien. Waartoe ook? zou het niet te gek zijn geweest er het motto voor te plaatsen, dat mij uit een mijner schoolprijzen heugt?

> Childhood and youth engage my pen,
> 't Is labour lost to write for men.

Gij hebt Gunning op de pijnbank gebragt, - door hem eene week naar het einde Uwer beoordeeling te doen wachten. Welligt echter zal hij niet gelukkiger zijn, zoo hij ten slotte verneemt, dat zijn wijsheid hem mystifieert.

Groet René[1] hartelijk van ons, - zijn famille hier maakt het wel.

Het gaat de vrienden Bosboom goed, maar waar blijft Madame Agénor de Gasparin, *Fracasse* en de *Wonderdokter?*

Alles goeds van ons beiden voor U drieën.

Z. en B.

XL
Amsterd., 4 April 1872.

Lieve vriend!

Gideon alleen zal plezier hebben van dezen brief, want ik ben te verkouden om U eene enkele gedachte mede te deelen, de moeite des lezers beloonende. Maar hij? zullen hem die Geuzen vermaken? vooral die krombeenige, een der droevige bewijzen te meer hoe wij het afleggen? Helaas, zoo wel de Gedenkpenning op het 100-jarig bestaan van een Luthersch Weeshuis geslagen, als de Leeuw, die ons de inneming van den Briel voor den geest moet roepen, dragen blijk, dat onze kunstenaars het teekenen hebben verleerd. De Weldadigheid die zich op de eerste meisjes aantrekt, is eene Chirokeese, die te veel brandewijn heeft gedronken om vast op hare voeten te staan en de Leeuw trekt met den uitgestrekten regtervoorpoot, als leed hij aan kramp.

Qui sait?

Ik twijfel er aan of Gij vinden zult dat de feestviering van April waardig werd besloten door ‘het kathedermannetje,’[2]

1 R.C. Bakhuizen van den Brink.

2 M. de Vries. De bijnaam was aan Van Vloten ontleend. - *Nederlands Bevrijding*, *toespraak*. Leiden, 1872.

en door onzen vriend den ploertenvervolger.[1] *Words*, *words*, *words*, schijnen mij de deftige volzinnen van den eerste toe, het climax van dwaasheid bereikt zijne phrase als hij den Koning dankzegt voor den bijstand van dezen in het gewichtig werk der steenlegging. - En de andere? Och! dat hij niet altijd zichzelven zocht, tot in de voorrede toe gekweld door de gedachte wat de officieele feestredenaar, dien hij het leven zuur zocht te maken, in het hoogtijdelijk uur zeggen zai.

A qui la faute, dat men het de woorden des Konings niet slechts aanziet, dat zij uit het Fransch zijn vertaald, *fier d'être Néerlandais*, maar tevens dat het in zijn hoofd zelfs niet helder genoeg meer is om te begrijpen, dat men zich niet tweemalen op de geringheid of het gering getal zijner woorden mag te goed doen.

Ik heb mij zeer vermaakt met de vergelijking der beide teksten, de waarschijnlijk allergetrouwste van het *Handelsblad*, en de verbeterde schikking door de *Opregte Haarlemsche* beproefd.

> Nourri dans le serail j'en connais les détours

zult Gij zeggen en dieper zien dan ik. - Gunning heeft alle regt U zijn kwelduivel te schelden. Om de zeven jaren neemt Gij hem *à faire* en bewijst dat zijne gedachte niet de moeite waard is te worden ontleed, maar dat hij waarlijk wel slag heeft, van wat hij zich tot geen prijs wil zien toegekend.[2]

Ik ben zoo min den eersten als den tweeden Paaschdag uitgeweest, - ik zag op den laatsten des morgens den optogt, des avonds de gondelvaart uit het bekende venster, maar het is niet louter

1 J. van Vloten, *De mondige Mensch als Nederlandsch staatsburger*, *mijne feestrede ter Brielsche jubelviering*. Schiedam, 1872.

2 Aankondiging van ‘Schiller's *Taucher*,’ door J.H. Gunning, *Litt. Fant. en Krit.* XV 206.

als ik bekenne, dat wij in vertooningen van dien aard vooruitgaan. De banieren, de zinnebeelden, de wagens waren fraaijer dan vroeger, er was iets artistieks in de schikking, *courage*, een volgende keer weg met de zwarte rokken en de witte dassen voor wie er in hun werkmanspakje veel flinker uitzien, en het ding zal de moeite waard worden er een Aprilbui voor te trotseeren.

Doorenbos heeft gister voor de dames 1572, 1672 en 1772 herdacht en met 1872 vergeleken. Hem had het getroffen, dat er onder de vele honderden van den optogt geen tien kiezers waren. 'Ik vrees, ik vrees,' zeide hij, 'dat zij, die zich daartoe thans te groot of te goed achten, geen toekomst hebben!' - als wij nu maar 1972 konden halen, om te zien of hij onder de profeten heeft behoord.

Illuminatie en vuurwerk waren als altijd schitterend en knetterend, zal daarin dan nooit verbetering komen? Of mag men, zonder profeet te zijn, beweren, dat de schare zich altoos in dat geflikker en geknal zal blijven verlustigen?

Ik heb gemeend U de *Souvenirs et Indiscrétions*[1] te moeten zenden, al zie ik Uw antwoord nog te gemoet, hoe verre zich mijn mandaat voor de Buitenlandsche Letterkunde uitstrekt.

Het tijdschriftje *Spar en Hulst* heeft weinig om het lijf, anders ware het U geworden. Verbeeld U, de beide uitgevers zijn zoo weinig consequent, dat zij in hun eerste stukje eene lofrede op Allard Pierson plaatsen, die volstrekt niet met hunne zienswijze, op welk gebied ook, strookt.

Wees hartelijk gegroet en blijf alle drie voor verkoudheden bewaard, als waaraan wij beide lijden.

de Uwe.

1 *C.A. Sainte-Beuve*, *Souvenirs et indiscrétions*.

XLI
Amsterd., 11 April 1872.

Lieve Vriend!

Pour clotûre definitive van de April-Litteratuur ontvangt Ge met deze mail de preek van Nic. Beets op Paasch-Maandag, mij door Hasebroek aanbevolen.[1] Ik heb getracht het opstel zonder vooroordeel ten einde te lezen, al viel het mij tegen. Aan gloed faalde het doorgaans. De autheur, die ons in een zijner *Verscheidenheden*, geloof ik, zoo uitvoerig het onderscheid heeft beschreven tusschen glans en gloor, - maar kies wie der drie Ge wilt, ze ontbreken om het zeerst in dat '*door Lijden tot Heerlijkheid*.'

Sla Da Costa eens op over hetzelfde onderwerp. Ik voegde er een tweeden druk van Keyser's beruchten brief[2] bij. Och! het schijnt met het leger niet beter gesteld dan met zoo vele andere corporatiën en maatschappijen, van de stoomvaart *Nederland* af tot de Koninklijke Academie toe!

Ook ontvangt Ge twee Groeniaantjes: dankbaar maar onvoldaan.

Ik kan het eerste niet eens van de tot heden verschenen nommers van de *Standaard*[3] getuigen. De luidjes hebben zich geërgerd aan Uw Nicodemus van der Plas, die nooit op Timor te vinden is geweest, *et il y avait de quoi*, - de luidjes juichen U toe, als Gij de liberale feestvierders van

1 *Lijden de weg tot Heerlijkheid. Kerkrede gehouden op den Tweeden Paaschdag* 1872 *voor de hervormde gemeente te Utrecht*. - Utrecht, 1872.
2 T.M. Keyser. *Open Brief aan Jhr. C.A. van Sypesteyn*. Leeuwarden, 1872.
3 Toen pas opgericht.

April *à faire* neemt,[1] het was koren op hun molen, - maar dat zij U niet vragen waar dan toch de banierdragers van *Uw* conservatisme te zien zijn, dat vergeef ik hen niet. Ik heb al zoo lang rondgestaard met wie onder de flaauwerts *Gij* kunt sympathiseeren, *et je ne vois personne*.

Hoe verlang ik naar de voortzetting van Uw artikel over Thackeray,[2] vooral naar Uw oordeel over het licht, waarin zijn geest menschen en dingen beschouwde.

> Goedheid ziet vreeslijk eentoonig er uit,
> Ook bij een engel, mijn schalke beminde!

heeft Heije gezongen, en toch draagt hij eigenlijk slechts deze sympathie toe.

Alberdingk zendt mij ter elfder ure ingesloten coupletten - (wil dit zeggen, dat ik anders bij gebrek aan stof en bij het ontbreken van een letter schrift van Uwe zijde, het stilzwijgen zou hebben bewaard; spreken is zilver, zwijgen is goud?) Alberdingk zendt ze mij met het volgend billet:

'Om Uwen vriend Busken Huet op de hoogte te houden, zend ik U hierbij een exemplaar van eenige koepletten, die in Februarij reeds aan sommige Katholieken zijn toegezonden, en een welverdiende kastijding behelzen van hunne lafheid en onoprechtheid. *Il faut laver son linge sale en famille*, - ik deel het ding U dan ook meè onder de plechtigste (koddig!) aanbeveling van een *discreet* gebruik, en hoop, dat Gij 't met dezelfde voorzorg aan Huet zult zenden, wien ik verzoek heuschelijk van mij te groeten.'

Het laatste doe ik volgaarne!

Hoe wenschte ik, dat Ge mij met een enkel woord hadt geschreven of U het verhaaltje uit de *Almanak voor Roomsch Catholieken* 1872 eindelijk nog is geworden? Zoo neen, dan

1 *De nieuwe April-beweging* (*Java-Bode*, 20 Febr. 1872).
2 Sedert opgenomen in *Litt. Fant. en Krit.*, deel IV.

had ik bij de onbeduidende zending van deze mail gaarne een tweede exemplaar gezonden.

Sire moet op zijne audiëntie weder onnavolgbaar zijn geweest.

Hij deelde de Kanaal-Maatschappij mede, dat hij morgen naar Schellingwoude dacht te gaan.

'Maar als Uwe Majesteit ons dan het genoegen deedt, Holland op zijn Smalst te bezoeken.'

'Maar, Mijne Heeren! dat zou een dag kosten, en dien sta ik van den korten tijd, dien ik in Amsterdam kan doorbrengen, niet af.'

'Maar Sire! er is te Schellingwoude niets anders te zien dan wat Uwe Majesteit er bij haar laatste bezoek zag....' - Hij heeft al eens in dien put gezeten!

'De remmingsluizen, Mijne Heeren!'

'Sire! die zijn er nog niet.'

'Ik kom U een moreelen steun geven, Mijne Heeren!'

En de Roomsche Geestelijkheid, zij deed zich te goed, bij de feesten hier voor de orde te hebben gezorgd!

Sire zag boos, de pastoors disculpeerden zich. 'Mijne Heeren! ik meen het niet persoonlijk, want dan zou ik anders tegen U spreken. Hebt Gij de orde bewaard, goed, hadt Gij het niet gedaan, mij ontbreekt geen middeltje er U toe te dwingen.'

Had hij geen degen op zij? Zondag gaat hij niet naar *Artis*, hij gaat naar de societeit van de Weerbaarheid *Claudius Civilis*, 'rozen en bokken schieten,' zei B. laatst in den spoorwagen.

Sophie beklaagt zich, niets van Mevr. Huet te hooren! - Des ondanks ons beider hartelijke groeten *à Vous trois*.

E.J.P.

XLII
Amsterd., 25 April 1872.

Lieve Vriend!

Ik had mij voorgesteld heden-ochtend van een tot drie uren prettig met U te zitten praten, maar daar kwam A. eene visite maken en volgens de aardige definitie van den Notaris Franke, het beekje ruischte liefelijk maar ten leste wel wat eentoonig!

Het eerste gedeelte des gespreks was niet onaardig, de moeijelijkheden die hij ondervond voor zijne dochter, in eene interessante positie, voor zijn schoonzoon de Heer G. en hem zelf eene woning voor een jaar te vinden, gemeubeleerd, om daarna te beslissen waar voor het gezin een huis zou worden gebouwd. Arnhem, Vucht, Utrecht gingen beurtelings voor onze blikken voorbij, Arnhem met een allerliefst verblijf op de St. Eusebiuskade, doch met slechts zes vertrekken, te klein voor de interessante positie vooral, Vucht met een huis groot genoeg, doch aan beide zijden door de zon bedreigd, wijl voor en achter de arme adel boomen kapte, Utrecht met gemeubeleerde vertrekken, doch overladen van étageres en vervloekte sta in de weggen.

Kneppelhout alleen zou in staat zijn het onderwerp regt te doen.

Een oogenblik was er spraak Rupelmonde te huren aan de Vecht bij Nieuwersluis, maar ongemeubeld. En Francis had berekend dat alleen de stoffaadje der groote zaal, damaste gordijnen, stoelen, *causeuses* enz. *f* 10 mille zou kosten.

Ook aan dit onderwerp zou alleen Uw Vriend ‘het kwikstaartje’ regt kunnen doen.

Maar wat hij bovenal gelukkig weergeven zou, is het tweede gedeelte des gespreks de *misères de la vie d'hôtel*. Hoe zou hij meester zijn gebleken in het schetsen van dien twist over de voorzitting van de *table d'hôte*. En dan die kievitseijeren, van boven en beneden tegelijk gediend, tot er voor het midden geen enkel overbleef, en de Americaansche dames die des ondanks verlangden, *as we don't have them in America*, zoodat Hahn anderen van Brack in den Doelen moest laten halen, *I do wish them as they are on the menu*, ten lange leste kwamen zij. Maar den volgenden dag kreeg Vriend A., noch Adolf, noch Francis iets van de omelette. Er waren twee groote gediend, beweerden de knechts. Ik eet geen koude koekjes, zei A. supérieurement misnoegd, en Adolf en Francis weigerden als hij magnifiek het restantje, maar Hahn was onverbiddelijk, hij liet geen nieuwe bakken.

Heb fortuin gemaakt, heb de wereld gezien, *promenez vos ennuis*, *et perdez patience pour de pareilles petitesses*.

Ben ik wijzer dat ik U kwel, terwijl wij dezer dagen zoo dikwerf aan Mevrouw Huet gedachten naar aanleiding van een portret eener moeder met een kind, van Tischbein, uit de collectie Röell-Hodshon heden verkocht. Het kind liet in opvatting te wenschen over, Gideon heeft nooit zoo *bête* naar een zilveren rinkelbel gekeken, maar de moeder in haar donker zijden groen gewaad met die wel wat ligter bruine haren, met die sprekende oogen.

Goethe wordt in zijne bewondering bij wijle op het onverwachtst geregtvaardigd.

Schouten *a battu la grosse caisse* voor deze verzameling, de eerste waarvan ten onzent eene met etsen versierde catalogus het licht zag, - zij bragt *f* 210 m. op, dank zij de meesterstukken van Van Dijk, Dusart, v.d. Velde, Ruysdael en Hobbema en De Wit. Misschien herinnert Gij U de kerk van dezen nog uit de Tentoonstelling op Arti 1867. Het

was de eenige van de verzameling welke voor een expositie werd afgestaan.

Sir Richard Wallace, Lord Hertford's zoon, heeft de Hobbema voor *f* 45 m. gekocht.

In een volgende iets over de Nieuwe Tentoonstelling van oude schilderijen op *Arti*.

'En zijt Ge lijdende, Hertog?' Wat ik mij ook voorstellen kan, niet Uw persoon door rhumatiek geplaagd. Andere kwalen *passe*, maar iets zoo zeurigs. Hartelijk beterschap.

Gij ontvangt ditmaal een ander exemplaar van Alberdingks Novelle en een exemplaar van Vosmaer's Novellen.[1]

Mij dunkt, de laatsten moeten U uitlokken hem ons eens te defineeren, dien fijnen kunstkenner, den stillen medearbeider aan Flanor uit den *Spectator*, dien enthousiast over het Tweede Deel van den *Faust*.

Hilda, door Van Gorkom, is vrij fade uitgevallen - en tast de vraag zelve in het hart niet aan; of wij het nog niet wisten, zegt de omslag het ons *en toutes lettres*, dat *Los en Vast* wordt uitgegeven door Van Gorkom en De Veer.

Het boekske van Fievez[2] hoop ik U te bezorgen, hier was het niet te vinden, doch de uitgever Doorman te 's Hage zal nog wel een exemplaar overhebben.

Uw woord over Schaepman's *Parijs*[3] is alle behartiging waardig, maar ik moet uitscheiden, och! dat welluidend beekje.

Na vele groeten aan U drietjes van ons beide.

de Uwe.

De tweede druk Uwer *Lidewyde* moet bij Schadd gereed liggen. De verzending zal eerst plaats hebben als de tweede aflevering van Feringa's tijdschrift het licht ziet,

1 *Vogels van diverse pluimage*.
2 Brochure over Indische financiën.
3 Herdrukt *Litt. Fant. en Krit.* XVI, 8.

waarin Constantijn voor Uw roman een lans breken zal.

Constantijn is nu volgens sommigen niemand anders dan de auteur van *Un Drame du coeur*.

XLIII
Amsterd., 2 Mei 1872.

Lieve Vriend!

Het verheugt mij, dat ik U reeds met deze mail het boekske van Fiévez konde toezenden. Lust om het open te snijden gevoelde ik niet, - liever wil ik wachten tot Ge ons de vruchten van dergelijke studie te genieten geeft. In ernst - ik heb er alle verwachting van, maar ben te zeer onder den indruk der diepzinnige redevoeringen onzer Vertegenwoordigers over de Inkomsten Belasting, om niet te wenschen, dat Ge er nog een jaartje mede toeft. Geef ons intusschen de in Uw vroegere brieven beloofde indrukken van Java. Van Hoëvell en Van Rees hebben immers de mijn niet uitgeput?

Er zijn nog altijd luidjes die in de auteur van *Hilda* Marie de Fuldau, de schrijfster van *Un Drame du coeur*[1] zien. Zal het opstel over *Lidewyde* in Feringa's tijdschrift ons een hoog begrip geven der critische begaafdheden van Constantijn? Ik twijfel er aan ten gevolge der weinig artistische dispositie van zijn eersteling(?).

Alberdingk Thijm heeft in de dezer dagen verschenen Eerste aflevering van het X Deel der *Dietsche Warande* veel verdienstelijks in Honigh begroetende, den toon echter wat lager gestemd. Hij kan niet jubelen als de *Spectator* (op het artikel in de *Gids* had hij waarschijnlijk reeds eenigen invloed uitgeoefend). Wat drommel, waarom neemt hij geen notitie van

1 Roman van een Nederlandsche dame, die evenwel niet dezelfde persoon was als Constantijn.

wat de *Java-Bode* er over zeide? Of ruilt Gij Uw dagblad niet met zijn *Tijd*, *qui perd gagne?* Gelijk heeft hij in menige opmerking, menige gisping, - ik zelf heb bij Honigh op meer plasticiteit in de voorstelling, meer individualiseering van den toestand aangedrongen, - men wone aan de Zaan, men is zoon van een werkman en broeder van werklieden, men is hulponderwijzer aan een armenschool en vermoed. neen dicht in Uwe eersteling, wat wij van zelven weten, wat ons van zelven weêrvoer. Ploert, wie Honigh verwijten dorst wat hem in dit opzigt ontbreekt, ook is Alberdingk er verre van, dat te doen, *mais pourtant*, *de temps à autre*, *il tranche du grand seigneur et porte férule*.

Opzoomer is volgens de voorstelling van Quack, die hem tegenwoordig meer schijnt te spreken, vijfentwintig jaren gelukkig, nog gelukkiger, allergelukkigst geweest, hij geloofde het toppunt der toppunten te zullen bereiken door zijn redevoering, door zijne benoeming te Leiden. Oef, daar brak niet enkel een donderbui los uit zwoelen zonnigen hemel, daar hagelde, daar sneeuwde het midden in den zomer, daar werden wind en weder zoo bar dat zijn ruggemerg werd aangedaan, had hij zoovele vijanden? had hij zich zoo zeer in zichzelven vergist? Dat leelijke woord ‘de krul er uit, de pruik er op,’[1] bleek waar te zijn geweest? - zou hij zich onder dien indruk aan eene nieuwe omgeving, aan een nieuw gehoor wagen? andere collega's, andere studenten! Hoe gedrukt keerde hij weder van dien oever des Rhijns, waaraan hij zich zoo gelukkig had gedroomd, aan wien hij schier geen rust had gevonden, hij toog Leiden voorbij naar 's Hage. En toen het hem daar was beloofd dat zijne benoeming zou worden ingetrokken, dat hij in Utrecht zou worden hersteld, hoe wel was het hem toen te moede over Haarlem huiswaarts keerende. Daar rees de Dom, onder zijn schaduw toefde hem

1 Vgl. boven blz. 20.

herstel van krachten, het gezigt had hem zoo goed gedaan, dat hij naauwelijks meer op den arm eens leiders behoefde te leunen. Kunst is geen regeeringszaak, onderwijs wèl, en toch wordt de philosophie gedoceerd in Utrecht door een levensmoede en te Leiden door niemand.

Zondag ben ik naar Leiden geweest om Cobet en Tiele te spreken - *jouerai-je donc toujours de malheur?* Sophie had geen lust derwaarts mede te gaan, hoe gelukkig dat zij het niet deed. Ik reisde met een conservatief - een zestiger met bruine scheele oogen, een vies naturelletje, en snuifdoos en rooden zakdoek.

Van hier tot Haarlem waren er drie jonge Duitschers met ons in den waggon - wij amuseerden ons over Pierson's boek *Pruissen* - in de *Gids* van die maand aangekondigd, neen genegeerd.

Toen ik mij vermeidde in de tulpen en ranonkels, bloeijende op weg naar Vogelenzang (of waren het anemonen?) vroeg de conservatief:

'Waren die Heeren intieme kennissen van U?'

'Beurskennissen, Mijnheer! - interesseerden zij U?'

'Neen, Mijnheer! maar zij waren zoo onvoorzigtig. Zij spraken zoo vrij - over Pruissen en Bismarck en de Katholieken en de Ultramontanen.'

'Als zij U ergerden, Mijnheer, waarom nam U geen deel aan het gesprek?'

'Zoo onvoorzigtig, Mijnheer, ben ik niet.'

Ik liet de pruik zitten, ik keek naar de bloemen - hij draaide bij.

'Ik ben geen Katholiek, geen Ultramontaan, Mijnheer! maar ik wenschte dat de jeugd anders ware! Dat droomt van liberalisme - waar heeft het ons gebragt? De natie laat zich voor den gek houden, de natie, die zooveel eminente mannen heeft opgeleverd.'

‘U schijnt geen sympathie te hebben voor ons Ministerie, en even weinig voor de geävanceerde mannen der Tweede Kamer. We zijn geen van beiden jong, Mijnheer, maar Thorbecke is nog ouder, stel hem gestorven en wie zou U aan het roer willen brengen.....’

‘Eene andere rigting, Mijnheer!’

‘Tot Uw dienst, maar wie aan het hoofd? Eene natie die door één man kan gered worden, verdient zweepslagen, heeft Hume gezegd, maar wij zijn die natie. Thorbecke dood en en....’

‘O, eminente lui genoeg, Mijnheer!’

‘Heemskerk Az.? of de Baron van Wassenaar, of Zinnicq Bergman of Saaymans Vader?’

Hij moest het zelf eens wezen, dacht ik.

‘Ik noem geen namen, Mijnheer! maar eminente menschen, zooals ik er gekend heb, eer Thorbecke aan het roer kwam. Gebruikt U misschien?’

Maar ik bedankte voor het snuifje - oef! die roode doek! We waren op de hoogte van Warmond, een paar pastoors daagden in het verschiet op.

‘Daar zwarelt het van hier in de buurt!’

‘Is U in Warmond bekend?’

‘Ik plag er wel te logeren bij een goed vriend, die van tijd tot tijd eenige dier Heeren zag. Het heugt mij met een van deze thee te hebben gedronken. In het gesprek liet de man zich ontvallen, dat hij banger was voor ééne vrouw dan voor zeven duivels. - “Een verstandig man, pastoor, vergelijkt niet zonder kennis; mag ik vragen: kent U vrouwen genoeg om zoo te spreken en heeft U zoo vertrouwelijk met duivels omgegaan?” Hij bleef mij het antwoord schuldig, het onderwerp was dan ook geen theepraatje.’

We waren te Leiden, het naturelletje gaf den conducteur een kwartje en stapte in eene vigilante.

‘Conducteur, wie is die Mijnheer?’

‘Een professor, Mijnheer, hij woont hier!’

‘Hemel, erbarm U zijner studenten!’

Ik wenkte eene andere vigilante, daar zat in een derde Mevrouw Vissering en groette mij. Een paar schreden waren spoedig gedaan, wij hielden een praatje over 't weêr, en naast haar zat haar heer gemaal en staarde.

Hemelsche goedheid! de man van het *Oudejaarsavondpraatje*.[1]

Daar rolde ik door de Breestraat en naar de Steenschuur, geloof ik, aan het einde van het Rapenburg bij Cobet; met dezen valt te praten.

Hij gedacht Uwer in liefde.

Eer wij scheidden, duidde ik hem mijn reisgenoot uit, wie was hij?

‘Van der Boon Mesch, een vent dien niemand vertrouwt.’

Hij doceert chemie, eene wetenschap waar men binnen de vijf jaren veroudert, als men niet alles bijhoudt, en dan dat conservatieve naturelletje!

Hemel! erbarm U zijner studenten en der Academie!

Ik toog naar Tiele, hij zou bij X. zijn, neen bij Y., neen bij Doesburgh,[2] neen te huis, hij was nergens! Welk een gehots door dat Leiden, op kussens die nankin heetten, maar geel waren geweest, hier en daar een hippend insekt, o Leiden!

X. die driemalen in zijn gezigt was geöpereerd geworden, zag er met zijn zwarte doek voor 't oog onoogelijk uit. Mevrouw X. was stemmeloos - arm echtpaar! dat geen zweem had van onze eerste ouders in Eden, - moet mij dan in Leiden allerlei ellende vervolgen? Ik ben onbillijk, Doesburgh was aardig; bij het noemen van mijn naam:

‘O! Mijnheer Potgieter, die *Los en Vast* ploertig vindt?’

‘Dezelfde, Mijnheer Doesburgh.’

‘O Mijnheer Van Gorkom was er zoo boos over. Hij wilde

1 *Gids* van 1872.

2 De uitgever van *Los en Vast*.

den titel veranderen, maar daar verklaarde ik mij tegen, niet (lagchende) als Doesburgh, maar als uitgever van *Los en Vast*. Hij heeft er nu den naam van De Veer bijgevoegd.'

'De eerste Los, de tweede Vast, Mijnheer Doesburgh?'

'Och! dat laat U toch niet drukken.'

'Maar, Mijnheer Doesburgh, er is geen aardigheid aan, altijd op hetzelfde aanbeeld te slaan.'

On n'appuye pas, heeft Joh. C. Zimmerman van Sainte-Beuve geleerd.

Hoe dikwijls heb ik dezer dagen gewenscht, dat Gij beiden hier waart om den wille der expositie van *Arti*. Gram noch v.d. Kellen geven er eenig begrip van. Gorter is niet meer en Mevrouw Bosboom laat zich wachten. Hoe zou zij anders die *Anna Wijnst*, die *Weduwe Six* weten regt te doen. Gram zegt dat het eene eene vrouw is om te kussen dat het ander portret is om voor te knielen, de een zou hem een oorvijg hebben gegeven, de andere gevraagd hebben of hij van zijne zinnen was? Die negentiende eeuwsche flaauwiteiten toegepast op de zeventiende eeuwsche Doelenstukken, ons geslacht beschamende.

Als wij het voor ons zelven deden, ik zou zeggen 'Keert weer,' maar nu.....

Van ons beiden gegroet.

de Uwe.

XLIV
Amsterd., 16 Mei 1872.

Lieve Vriend!

Uw brief en Uwe bladen van 3 April zijn drie dagen vroeger aangekomen dan Uw schrijven en Uwe couranten van 29 Maart. Een ramp, de *Hooghly* overkomen, schijnt er oorzaak

van te zijn geweest, maar die schroef zal wel hersteld worden.

Als Ge dus voortgaat trouw te schrijven, heb ik kans dat mijn monoloog eindelijk een correspondentie wordt. Ik volg een oogenblik, voor de goede orde, Uwe beide laatsten op den voet.

Bien m'a pris, geen gehoor te hebben gegeven aan de uitnoodiging van Van Kampen, Schadd te zeggen, dat ik hem wel eens bij mij wilde zien. Ge zijt nu volkomen in Uw geheel tegenover hem, zelfs Uw *meddlesome correspondent has not even had his say*. Intusschen is heden de tweede druk, *mir nichts dir nichts*, zonder andere Voorrede dan die van den eersten druk, verschenen. Slechts ligt er in het boekje een aanbevelende aankondiging, waarvan ik U hierbij een exemplaartje zend. 'Voor twee centen gestort in het busje voor Havelooze Kinderen bij J.D. Brouwer.' - Wie zou gedacht hebben dat *Lidewyde* daartoe deed bijdragen!

Tegen het einde der maand denk ik U, met de *Prins Hendrik*, een exemplaar van de uitgave te zenden, - port per mail zou ik er aan hebben gewaagd, had ik Uw ongeduld grooter gedacht.

Het schijnt boven het begrip der liberalen onzer dagen te gaan, dat de dagen der glorie van onze Republiek lang voor het einde der achttiende eeuw voorbij waren gegaan; dat voor de echte nakomelingen der Vrije Geuzen en Zegevierende Hervormden in de negentiende eeuw de eer bewaard bleef in een nieuwen Staat blijk te geven, dat wij inderdaad ook op godsdienstig gebied verder streefden dan onze vaderen, in het geloof geen aanleiding meer vindend tot eenigerlei uitsluiting, elk vrij latende, mits hij het ook zijn buurman doe.

Wij, de verbasterde nakomelingen, bluffen op ons voorgeslacht en bewijzen daardoor voldingend, dat de Vaderen, in onzen tijd overgebragt, omstandigheden en verschijnselen niet meer zouden zien door den bril van hunnen tijd.

Dus de liberalen! - van de conservatieven zegge ik slechts dit: ‘ik zit te twijfelen of zij wel Hollanders zijn.’

Er blijven orthodoxen en Ultramontanen over, ten minste consequent in bekrompenheid.

Nimf en Azyl zullen beide verrijzen, - de eerste lamlendig, vrees ik, het laatste te klein, - welnu het zal 1872 als 1772 gaan, onbevoegd zich op de Geuzen-afkomst te goed doen.

Zelf in het bezit van de meeste etsen van Unger, die uit het *Zeitschrift für Bildende Kunst*, uit de werkjes van W. Bode enz., vergeef ik het mij naauwelijks dat ik niet voor U om de *Kunstkronijk* gedacht heb. Ik zal die voor U bestellen, den loopenden jaargang namelijk, en zien of ik de platen uit die van 1871 separaat bekomen kan.

Het *In Memoriam* voor U te koopen, louter om de platen van Unger (*f* 19), schijnt mij te duur. Voor mij zelve wacht ik liever tot ik grooter getal van de etsen heb gezien, - de tekst lacht mij om de individualiteit van drie vierde der auteurs weinig aan. Tot nog toe is slechts de 1 April, met het tooneel ‘Voor den Briel’ van Rochussen verschenen. Kruseman heeft mij geen exemplaar aangeboden, ik geloof U in der tijd te hebben geschreven, dat ik jegens hem weinig sympathie voor het gansche plan aan den dag legde.

Tot nog toe belooft de zaak geen groot succès.

Waar schort het toch aan, dat ik mij U onmogelijk als ongesteld, als stokstijf, als *souffrant* kan voorstellen? Het strijdt zoozeer met de gedachte aan kracht, die Ge altijd bij mij verwektet, waaraan ik bijwijle deze en gene overdrijving toeschreef. Ik begrijp nu, hoe weinig U dat monden moet, maar blijft Gij er Uwe levendigheid om bewaren, ziet Ge niet zwart?

Gelukkige, benijdenswaardig tot in krankte toe!

Blijf dit intusschen maar zoo kort mogelijk.

En nu tot Uw tweeden brief.

Zeker heb ik met genoegen de *Herinneringen uit het leven van een Ambtenaar*[1] gelezen, en er eene geheel andere conclusie uit getrokken dan Uw kleingeestig publiek. De man heeft talent, waarvan hij gelukkig gebruik weet te maken, niet enkel om den lezer te amuseeren, maar om dien tevens op te heffen. 'Schotschrift,' 'scandaallustig,' och dat verwijt wordt eeuw uit eeuw in, allen schrijvers, die naar de natuur schetsen, voor de voeten geworpen, maar wie wijs zijn, laten het daar liggen. En de B.H. dien ik gekend heb, diende in Europa die wijsheid wel wat 'rouwelyck' uit, maar of ik er hem meer om bewonder, dewijl hij in Indië die slechts bij homoeöpatische pilletjes toedeelt, *que sais je?* hij moet het weten. Al wat mij bewust is, dat lijdt geen twijfel, is, dat ik er hem evenzeer lief om heb.

Slechts schijnen mij de *Turksche Zeden*[2] eene concessie aan het Indische publiek en deel ik in zijne admiratie van het jongensachtige (ploertige?) van Brunings[3] niet, doch daarentegen heb ik mij verlustigd in *Rembrandt.*[4] Zoozeer, dat ik, op een vroeger besluit terugkomend, aan Ch. Boissevain heb geschreven, of,

al had *zijn* blad met geen woord gewaagd van de dwaasheid van Piersons boek, en het voor ons zoo vleijend vischstaartje,

al gaf hij de beschouwingen van Joh. Gram over de Tentoonstelling op *Arti et Amicitiae*, een vrouwenbeeld van Rembrandt 'om te kussen' en een ander 'om voor te knielen,'

hij niet zou kunnen besluiten, *Rembrandt* over te laten drukken?

1 Door J.A. Uilkens, anoniem in den *Java-Bode* verschenen.
2 Naar aanleiding van Mevr. de Gasparins *Constantinople*, in den *Java-Bode* verschenen.
3 *Litt. Fant. en Krit.* XVI, 15.
4 *Litt. Fant. en Krit.* V, 67.

Het antwoord liet zich niet wachten, mijn wensch zou vervuld worden, zoodra er in de kolommen ruimte zou wezen! *Gracious me!* alsof er in zes maanden in die kolommen iets ware opgenomen dat halen mogt bij wat ik aanbeval.

Gij wenscht mij het genot toe, ontluikende geniën(ll) te ontmoeten, *allez-voir*, *s'ils viennent*, *Jean!*

Ik zend U met deze mail drie nommers der *Gedachten* van Groen.

Gij maakt er een te trouw gebruik van om daarin te vertragen, en toch! We zijn nu zonder ministerie, de secretarissen-generaal zorgen voor een geregelden loop van zaken, zouden wij er erger aan toe zijn, als dat eens een jaartje zoo voortging?

Groote plannen, ondersteld dat wij iemand bezaten, die te maken, en die dan ook krachtiger te verdedigen dan onlangs Nieuwe Militaire Organisatie, Inkomsten Belasting, Herziening van Kadaster, Herziening van het Regtswezen, enz., enz., groote plannen zouden toch geen sympathie vinden. Wij schaften wel den Gezant bij den Paus af - maar wij behouden onze Hoogleeraren in de Theologie. Wij willen eens onze jeugd door het Middelbaar Onderwijs op de hoogte onzer buren brengen, maar wat het Hooger betreft, sukkelen wij voort of er geen Duitschland in de wereld was!

En dat is Thorbecke en de zijnen, - wat verwacht Gij nu van de conservatieven, geflankeerd door Dordtsche en Roomsche zwartrokken?

Een man! een man!

Ik zond U *les Humbles* van Coppée, hoe gaarne had ik er *la Grève des forgerons*, *le Passant*, *Deux Douleurs* etc. bijgevoegd, maar zij waren niet in voorraad. Ik heb die voor U besteld en hoop ze U nog met de *Prins Hendrik* te zenden.

Intusschen verbeelde ik mij, zullen *les Humbles* U menig aangenaam uur bezorgen. Er zijn meesterlijke grepen in, en

ik zou mij zeer bedriegen als Gij, om Uw publiek van tijd tot tijd ‘een stoot’ te geven, niet nu en dan een der dichtstukken met toelichting plaatstet.

La Nourrice, *ça fait pleurer*, en hoe artistisch fraai en fijn is niet *Femme seule*.

Bestudeer deze, vóór de overige U geworden en Gij zult Uwe bewondering in de *Gréve* en de *Deux Douleurs* voelen klimmen.

Le Passant, zoo iets heeft de breede schare van Moffen, in het bijgevoegde pamfletje vermeld, niet opgeleverd.

Hoe gaarne zou ik U door eene voortzetting der *Herinneringen en Mijmeringen* genoegen doen, maar de laatste aflevering van *Bakhuizen*, maar het laatste Deel *Poëzy* roepen om kopy. En om eens te raadplegen, eens te praten, zijt Ge te verre. Ingesloten gaat het opmerkelijke briefje van den jongen Javaan[1] terug. Hoe het mijn vermoeden versterkt, dat wij meer voor Java hadden kunnen doen, meer zouden hebben gedaan, als het batig slot niet ons hoofddoel geweest ware.

‘En onze spoorwegen en onze groote werken’ zullen zeker zwaar wegen tegen de schaal, door het lot van millioenen menschen naar beneden gedrukt.

Schadd heeft zeker van den uitgever der *Nederlandsche Vrije Gedachte*, Pyttersen, een proefblad gekregen van Constantijns opstel over *Lidewyde*, - immers de Tweede Aflevering, waarin dat stukje moet voorkomen, is nog niet verschenen. Hroswitha, die de Constantijn's vermenigvuldigd wenschte als het zand van de zee, zal aan die regelen zeker haar hart ophalen. Is het bekrompen van mij, dat ik haar beklaag, artikelen schrijvende als *Door eigen kracht*, in een der jongste nummers van den *Spectator?*

Het verhaal van Alfred's ontwikkeling is vlug verteld, maar de aanvang van het opstel, die oude Heer en die Aurore. dat kind met ontstoken oogen enz. Zie, - ik zou niemand eene

1 Hollandsch briefje van den zoon van een regent.

zuster benijden, die onder dergelijke tirades haar naam zette - hoe houdt men zich tegenover zoo iemand? want te zeggen zulk een meisje? heeft geen val.

Dites-moi, *si j'ai tort*, *et en quoi*.

Hartelijk beterschap en ga het dan U drietjes zoo goed als ons beiden.

de Uwe.

Van zekere bloemen en vruchtenstukken Javas[1] schijnt nog niets te komen.

XLV
Amsterd., 23 Mei 1872.

Lieve Vriend!

Boissevain hield woord, *Rembrandt* is, heden acht dagen toen ik U het laatst schreef, in ‘de kolommen’ van het *Handelsblad* voor Vrijdag verschenen. Is het zwak van mij dus van tijd tot tijd gaarne Uwe herinnering bij het groote publiek verlevendigd te zien, dat ik er prijs op stel het *à la barbe* van zoo velerlei middelmatigheid te doen erkennen? Het liefste antwoord zou mij zijn, dat een der volgende *Java-Bodes* weder zulk een gelukkige proeve van overeenstemming tusschen onderwerp en behandeling mede bragt!

Gij leest het *Handelsblad* niet, waarom zal ik bij mijn eerste ontmoeten met Ch. Boissevain dezen eens vragen, maar de gelukkige heeft vrouw en kinderen boven Driebergen gebragt, en tijgt er nu alle dagen op den top van een omnibus (bij de Eendragt op den Dam statie houdende, zeggen de Belgen) heen, de kansen om hem te spreken zijn dus weinige.

1 Vgl. deel I, blz. 273.

Op zijn kantoor? meent Gij, maar dan moet Ge ook den mede-redacteur slikken, die alleen amusant is, als hij beweert aan weer een nieuwe kwaal te souffreren. Zijn laatste was een halflijfsche verkoudheid. Regterzijde van schedel, neusvleugel, mond, borst, ribbenkast enz., regterbeen, regterhand, regtervoet, regter teenen, regts alles wel, links alles verkouden. 'Laat mij dan regts van U mogen blijven,' was mijne bede, - 'ik heb van mijn eigen wandelende cathar al genoeg!' - zoodat ik maar zeggen wil, style Martha de Harde, dat ik den gelukkigen Ch. Boissevain zelden zie. Waarom gelukkigen? ik ken weinigen die het leven zoo prettig aannemen. Mederedacteur van de kolommen van het *Handelsblad*, *l'Optimiste!* is hij in staat het afwisselende, onaangename weder dat wij hebben, koude, regen, wind, donder, fraai te prijzen, - toen wij onlangs dapper stookten, na eene beproefde maar mislukte wandeling in den Hout, lazen wij 's avonds in het *Handelsblad* van bloeijende seringen en geurende meidorens. Driebergen moet wel voorlijk zijn!

Gij leest geen *Handelsblad* - Goddank! we zijn er weer, maar verder zijn we niet, - en dus is U ook de zeer heusch gestelde reclame van den architect Godefroy niet onder de oogen gekomen; waarin deze opmerkt, dat het voetstuk van Rembrandt niet van hout is, maar van ijzer.

Waarom werd het dan steen, en wel Escausijnsche steen geschilderd?

Hij beweert het niet te weten. Implicite erkent hij dus met Alberdingk Thijm dat de architectuur, dat geen kunst liegen mag. Maar Godefroy had er zich niet over te verbazen; als men een ijzeren standbeeld brons mag schilderen, dan is er geen bezwaar meer, dit een ijzeren voetstuk steen te doen.

Alles het land waardig, waarin men eene Academie der Beeldende Kunsten reorganiseert, zonder er onderwijs in de Hoogere Bouwkunst te doen geven, van welke de saaije De

Poorter voorzittend Professor is, en Wijnveld en Craayvanger Hoogleeraren.

O Hacke, o Zimmerman, o Jonckbloet! hoe kunt Gij Uwe ijdelheid gestreeld gevoelen, door leden van haar bestuur te zijn!

Er is mij van bevriende zijde de opmerking gemaakt, dat geen Duitsch boekhandelaar, maar A.W. Sijthoff te Leiden Unger herwaarts deed komen - het lot is mij niet gunstig geweest, ik had anders gaarne de kennis van Unger gemaakt. Het is mogelijk dat Sijthoff hem het etsen der schilderijen van Frans Hals heeft opgedragen, maar de drie in Duitschland verschenen verzamelingen *Radirungen Holl. Meister*, die van het Museum te Cassel, die van het Museum te Braunschweig en die *nach Moderne Meister*, zijn in Germanie verschenen.

Zij kosten te zamen circa *f*80 - *ça vous tente-t-il?*

Ik bezit die in het *Zeitschrift für Bildende Kunst*, in een reeks van jaargangen. Of zijt Ge met die uit de *Kunstkronijk* voor eerst voldaan?

Ik verheug mij U de *Vogels van diverse Pluimage* te hebben toegezonden - het zal U gelegenheid geven, het talent van Vosmaer als auteur te definieeren. Het stuk over het tweede gedeelte van *Faust* is volgens Doorenbos zeer verdienstelijk. *May be*, maar geen criticus ter wereld zal het gelukken er het publiek enthusiastisch van te doen worden, als het eerste ieder maakt. *Mona* is een gelukkig gegrepen, artistisch behandeld sujet; is het ondeugend van mij, zoo ik geloof dat een auteur van meer vleesch en bloed het aanschouwelijker zou hebben gemaakt? Hoe menige toestand is moedwillig in de schaduw gelaten, een weinig licht had veel verrassends te zien gegeven!

Deze mail brengt U de *Comédies Romanesques* van Louise Siefert.

Théophile is misschien wat lang, maar *le Recteur Bertholdus*

en *le Retour* zijn volmaakt geschikt om in een feuilleton te worden overgedrukt *avec un retour salutaire sur nous-mêmes*. Louise Siefert is geen genie van de eerste grootte en toch, hoe blijkt zij oog te hebben voor Fransche en Duitsche toestanden, hoe volkomen is zij meesteresse van den conversatie-stijl.

Het zij verre van mij te beweeren, dat Gij niets beters zoudt kunnen schrijven, maar zoo lang als de rheumatiek U kwelt, geef ik aan opstellen van dien aard de voorkeur boven de *Harem van Prins Kiamil*.[1] Gij hebt mij wel eens van een particuliere smaak beschuldigd, maar wist Ge hoe vurig ik bidde, dat Mevr. A. de Gasparin ons van een bezoek verschoone. Na de *Horizons Prochains* en de *Horizons Célestes* kregen we dan misschien de *Horizons Brumeux*, en Joost weet, hoe benaauwd we het zouden hebben, benaauwder nog dan in dien Harem, waar ze zoo graag zou leuteren!

De tweede aflevering van Feringa's *Vrije Gedachte* laat zich nog altijd wachten, en dus ook Constantijns oordeel over Uw boek. Gij weet wel, dat ik niet zou verlangd hebben, dat Gij het gewaande indecente supprimeerdet, al betreur ik dat de uitvallen van Ruardi niet werden wederlegd, dat er aan het geheel die harmonie van deelen blijft ontbreken, voor welke Gij zoudt gezorgd hebben, als Gij voor het tweede en derde gedeelte den tijd hadt kunnen vinden, voor het eerste zoo gelukkig besteed.

De Deduktien van Van Haren hebben mij niet overtuigd, dat hij schuldig was, slechts hebben zij mij het genie doen beklagen, dat in zulk een tijd met zulk volk verkeeren moest. Ik wenschte als Gij, dat Van Vloten[2] den mond had gehouden, *mieux vaut un sage ennemi et ce qui s'ensuit*, maar des ondanks blijven de *Geuzen* toch het schier éénige gedicht, ons

1 Naar aanleiding van Mevr. de Gasparin's *Constantinople*.
2 In zijn artikel *Een Edelman onder ploerten*, in den *Levensbode* verschenen.

door de Hollandsche poëzy der 18de eeuw vermaakt, zij het ook onder benefice van inventaris te aanvaarden.

'En Bilderdijk's prijsvaerzen?'

'Och, kom,' plag Gi te zeggen.

Over twee of drie jaar komt hij hier, waar zullen wij dan zijn, wat zal er van het Hoogere Onderwijs zijn geworden? *Que sais-je*, maar wat ik weet, is, dat het jongske ons welkom wezen zal.

Sophie verzoekt mij te schrijven, dat zij in elke *Java-Bode* de annonce leest van uitmuntende Photographisten,

is dat alles louter reclame? of zijn wij voor eene vernieuwde beeldtenis van U drietjes in den grooten ban gedaan? Het been zal daarin wel geen beletsel zijn, - het waarborgt rust, het poseert.

De verzochte voorrede van Geel schuilt in het paket deze mail toevertrouwd, die ook weder een kreet van Groen vertolkt.

Wat is het toch een voorregt, een leeftijd ouder te zijn dan zijne vrienden! Van wien W. Macdonald[1] zijn mimisch talent heeft geërfd?

Het geviel in het jaar '21 of '22, dat ik medeging naar Haarlem met luidjes, die bij den Notaris of Advocaat of Magistraat Gerlings eene erfenis moesten ontvangen, proflueerend uit den boedel der Merkmans, die in 1775 eene lintfabriek te Haarlem hadden en plantages in Demerary, Professor 1. van Nuys Klinkenberg was met eene der dochteren uit dat geslacht gehuwd geweest, voor haar huwelijk speelde het meisje mede in *Utile et Dulce* - pastoorske in de Graft geworden, liet zij pasteijen uit Haarlem komen.

Welnu, door die erfenis leerde ik, dertien-, veertienjarige jongen, niet alleen dien keurig gepoederden Notaris Scholten,

1 Een jong vriend van B.H. te Batavia, die in liefhebberij-gezelschappen groote gaven als akteur toonde te bezitten.

en den beminnelijken Advocaat H. Arntzenius kennen, maar ook een procureur Willekes Macdonald. De man woonde in een huis belendende aan, of had kamers in de onderpui van het stadhuis. We werden in het lage vertrek gelaten. En wat hing er achter glas in groote gouden lijsten aan den wand? Wat anders dan Andries Snoek in het karakter van Orestes en Mevr. Wattier als Epicharis uit *Epicharis en Nero*?[1] Daar kwam hij binnen, Willekes Macdonald, de procureur, geen mooi man, ook geen lief man, maar dubbel merkwaardig in mijne oogen: hij speelde een eerste viool in de Loge, hij declameerde meesterlijk - die *franc maçon*, die acteur het voorwerp mijner bewondering, de grootvader van Uw 'lange, leelijke jongen!'

'Tastbaar waargenomen en daarom verdienstelijk.'[2] Pierson's *sweeping condemnation of the whole German nation* - half bijgeloovig, half ongeloovig, bigotterie en nihilisme! Zie, Burke was niet malsch in zijn oordeel over de Franschen van het einde der achttiende eeuw, maar voor zulke uitspraken wachtte zich zelfs die fanaticus.

De hartelijkste groeten van ons beide aan Mevr. en Gideon.

Als altijd

Uw E.J.P.

XLVI
Amsterd., 30 Mei 1872.

Lieve Vriend!

Ik heb gebruik gemaakt van de gelegenheid door den *Prins Hendrik* aangeboden, U een kistje boeken te zenden. Het

1 Uylenbroek's treurspel naar Legouvé.

2 Dit moet een citaat zijn uit een brief van B.H. over Pierson's *Pruissen*.

houdt: de werken van Conscience voor Gideon en voor U Francois Coppée:
Poesies, *Lettre d'un Mobile Breton*, *Deux Douleurs*, *Fais ce que dois*, *l'Abandonnée* en *le Passant*.

Ik voegde er voor René Bakhuizen v.d. Brink een exemplaar van de tweede Uitgave van *Proza* bij. Wij zullen, zoodra De Vries & Co. mij hunne Nota hebben opgemaakt, kunnen beoordeelen, in hoe verre deze weg voor het vervolg boven de verzendingen per geregelde mails te verkiezen is.

'En is er geen *Kunstkronijk* in het kistje?'

Neen, en wel om geen andere reden dan dat Sijthoff, dien ik aanbood in te teekenen voor den jaargang 1872, de Etsen van Unger in dien voor 1871 verschenen, niet meer separaat, niet meer tegen betaling afleveren wil. Eerstdaags denkt hij die bij elkander als eerste proeve van een Album Frans Hals uit te geven. Zoodra dat het licht ziet, teeken ik er voor U op in. Men vleit zich, dat Vosmaer er tekst of ten minste eene inleiding bij schrijven zal.

U gewordt met deze mail de *Spectator* van j.l. Zaterdag, waarin Uwe opinie, dat een Duitsch kunsthandelaar Unger herwaarts zond, wordt wederlegd. De waarheid boven alles - ook is het zonder hartstogt, ten minste met bedwongen hartstogt gedaan. Begreep *men* bij het schrijven van dergelijke opstellen over het algemeen, dat edelmoedigheid *nooit* schaadt, en *altijd* gunstiger indruk maakt, *men* zou begonnen zijn, met U toe te geven dat E.A. Seemann èn het eerst ingenomenheid met onze oude kunst aan den dag legde, èn het eerst Unger's talent onderscheidde, - *mais que voulez-Vous? le monde est ainsi fait*.

Eindelijk heb ik Unger gesproken, weinige oogenblikken slechts, maar waarin hij mij verzekerde, met genoegen Uw opstel I te hebben gelezen, - *obgleich er für Rechnung des H. Sijthoff hieher gekommen war*.

Deze (Sijthoff) denkt hij, zou weldra eigenaar worden zijner *Galerie zu Cassel*, *Braunschweig*, en van *Moderne Artisten*.

Gij hebt die beide eersten, volgens Uw opstel II aldaar gezien, ik verneem ten gevolge van mijn laatsten wel van U of Gij verlangt dat ik U die zende.

Unger is nu naar Weenen vertrokken, waar hij tot Julij-Aug. '73 te werken heeft. Dan stelt hij zich voor herwaarts terug te keeren en voor Caramelli (firma F. Buffa & Zn.) eene reeks van etsen naar schilderijen op het Trippenhuis te vervaardigen. Voor deze heeft Vosmaer tekst beloofd.

Uw artikel *William Unger*[1] heeft mij groot genoegen gedaan, - toen ik dezen sprak, was de mail nog niet aangekomen, - toch kan ik mij thans verbeelden hoe het schijnbaar nietige, rosse manneke met zijne blinkende brillenglazen er zich in zal hebben verlustigd. De oogen alleen kondigden een artist aan, - zijne vrouw was een lief Duitsch wijfje, maar had niets gedistingeerds. Zij is uit Weimar, - zij had te Haarlem *angenehme Bekanntschaften* gemaakt, maar verheugde zich toch zeer *nach Wien zu gehen. Da lebt man erst recht!*

Onloochenbaar anders dan te Haarlem. - We zullen nu zien of het *Handelsblad* ook Uw tweede artikel behoudens wijziging van eene enkele passage zal overnemen. *Ne vous arrêtez pas en si beau chemin, M. Charles*. Ik zou het slechts billijk vinden als ook de *Spectator* dit deed, - schort het aan mij, dat, al heb ik persoonlijk Vosmaer dank te weten voor eene heusche ontvangst, wanneer dat ik mij tot hem wenden mogt, *Flanor* me toch te weinig aantrekt om hem er over te schrijven? Intusschen zijn hij en Van Limburg Brouwer stellig *die zwei bedeutendsten Talente in welche sich die Zeitschrift zu erfreuen hat*.

1 Sedert geplaatst als tweede gedeelte van het artikel *Rembrandt* in *Litter. Fant. en Krit*. V, 71.

Ik zond U eergister de tweede aflevering van Feringa's *Vrije Gedachte*. Welk een zonderling begrip van eenheid van beschouwing en eenheid van streven houdt die redacteur er op na, Constantijn over U het woord gunnende en U fluks zelf beneden Multatuli stellend.

O afgoderij met dat verdoolde genie!

Mad. de Gasparin blijft mijn *cauchemar - la mine semble inépuisable*. En wat het ergste is, ik vrees, dat *Monsieur* aan de beurt komt als *Madame* ooit aftreedt. Want ziet, hij heeft zoo'n mooi, zoo'n ernstig, zoo'n nuttig boek geschreven, *la France*, waarin hij zijn landgenooten zoo duchtig de les leest, waarin hij hun zoo'n goeden raad geeft! Och, ongeroepen geneesheeren - waarom die wijsheid niet uitgekraamd, toen Napoleon III nog de baas was en de zeden bedierf en Gij allen toezaagt of toejuichtet!

Is het ten onzent beter? Wie er voor tien of acht jaren aan twijfelen dorst, dat Thorbecke ons voortdurend vooruit bleef brengen, wie meende dat hij zelf stil stond, werd verketterd! En nu, geen handen genoeg op zijn hoofd, ofschoon de minsten groot genoeg zijn om het te bereiken.

We hebben geen Ministerie, we zullen er voor Julij misschien geen hebben, zal er veel bij verloren zijn, als de zaken geregeld haren gang blijven gaan? Mij boezemt de zaak niet het minste belang in, want ik zie geen man door eene groote gedachte bezield, dien ik gaarne de kans gunnen zou. Middelmatigheden, zij vloeijen over, - ook hebben wij onloochenbaar eenige talenten, - maar karakters? steek Uw lantaarn aan, en ga uit, de kaars brandt in de pijp als Ge weerkeert, zonder iemand te hebben gevonden.

Honigh zal 5 Junij zijn examen doen, - ik heb goeden moed, al heeft Alberdingk begrepen dat hij, na de lofspraken van Huet en Boissevain toch wel eenige aanmerkingen maken, toch wel een beetje professortje spelen mogt. *A propos* van

examens, het oudste dochtertje van Dr. Doorenbos, een meisje van negentien jaren, heeft Zaturdag de akte verworven van hoofdonderwijzeres voor het Duitsch. een alleropregtst, allernaïefst kind. Welk eene tegenstelling, die Dora van 19 en die Hroswitha van 30? Wat heb ik mij vermaakt met de eerste, pratende over de emancipatieplannen der laatste. 'Ik weet niet, wat zij verlangt,' zei het kind, 'als ik haar met Pa hoor praten, dan denk ik in mij zelve: Emancipeeren? maar waarvan? Legt iemand mij dan aan band? Leer ik niet wat ik wil en als ik het weet, word ik niet bevorderd?'

Hoe dikwijls met haar over Duitsche Litteratuur pratende, schijnt ze mij inderdaad een bij, die van bloem tot bloem vliegt, heden *der Sänger* van den Wartburg, Wolfram von Eschenbach enz., morgen Gaethe en Schiller, dan Gutzkow, of Hamerling of Lingg: - Doorenbos, die altijd bij zijne hoorderesse op ruimte van beschouwing aandringt, heeft alle eer van die frissche ontwikkeling, van dien gezonden geest!

Ik ben in mijne nasporingen over L. van Santen niet gelukkig. Van Vloten heeft in zijne *Levensbode* het beste uit zijn Brieven en zijn Album gebruikt, - dat te denken was! - bij de vele familiën, die zijn naam voeren, is geen blijk van belangstelling in dien verdienstelijken naamgenoot. Wordt dan in Uw jeugd Tibullus begroet - verbeter in een twintigtal jaren duizende dissertaties - heet verdienstelijk Latijnsch dichter - bezorg Leiden het eerste professoraat in de Nederlandsche Welsprekendheid - en wees over zeventig jaren vergeten of Ge nooit hadt geleefd!

Napoleon lachtte om de onsterfelijkheid van schilders, zes of zeven honderd jaren kan hun werk den tijd weerstaan!

IJdelheid der IJdelheden!

Weest met U drietjes hartelijk gegroet van

Uwen E.J.P.

XLVII
Amsterd., 6 Junij 1872.

Lieve Vriend!

Als Thorbecke[1] zich op zijn ziekbed de couranten nog heeft doen voorlezen, - en bij zijne helderheid van geest en belangstelling in 's lands bestuur, tot in het uiterste toe, is dit zeer waarschijnlijk, - hoe smadelijk moet hij hebben geglimlacht, bij het gekef van zoo menig onbeduidenden naamlooze, die hem beschreef als de ontwikkeling van jongeren in den weg te staan. Er is ten onzent toch geen zweem van eerbied voor ondergaande grootheid! Wat spreek ik van eerbied voor ouderen, hebben die schepsels het voor zich zelven, die heden de loftrompet steken bij zijn lijk, of zij den stervenden gister zijne laatste uren niet hadden verbitterd? Hoe gelukkig, dat hij ten minste dat bewierooken niet gewaar wordt, dat gehuichelde eerbetoon niet ziet, hij zou er zich met walging van afwenden!

Hoe vrees ik dat tot zijn eer, tot onze schande, weldra niemand het meer zal kunnen loochenen, dat de instellingen van 1848, verre van door ons versleten, ons nog vooruit zijn.

Wie is er, die zijne erfenis zal durven aanvaarden? al had hij zich zelven gelukkiger ouden dag bezorgd, zoo hij dit reeds bij zijn leven aan het licht had laten komen?

Ge krijgt heden maar een kort briefje, - het valt te wijten aan een bezoek van C. Honigh, die gister te 's Hage in het dingen naar de akte, geloof ik, van hoofdonderwijzer in de Nederl. Taal en Letteren slagen mogt. De goede jongen was zenuwachtig van geluk; *il faut bien peu pour être heureux!* Het is waar, hij had gister-avond zijne ouders te Koog a/d.

1 Den 4en Juni overleden.

Zaan, zijn meisje te Zaandam met de blijde mare mogen verrassen! *Ton caeur et une chaumière!* Waarom zag ik, bij al die blijdschap in het verschiet, den twee en zeventigjarigen Thorbecke, Minister van Staat en van Binnenlandsche Zaken, op zijn ziekbed, ten prooi aan keellijden, opgedaan om de toejuichingen der Kamer te genieten voor zijn gewaand herstel?

Vanity Fair!

We zijn Zondag naar Utrecht geweest, niet om Quack, - er was vergadering van de *Gids* te Leiden bij 't molenaartje Fruin, - we hebben eenige plekken bezocht, waaraan heugenissen van L. van Santen zijn verknocht, we aten in het *Hôtel des Pays-Bas*. Het gezelschap was klein, het menu dat wij uit de opvolging der geregten leerden kennen, schraal, maar het gesprek leerzaam, allerleerzaamst. Niet, dat ik er deel aan nam, ik luisterde slechts, het quartet was *d'une force!* Aan het hoofdeinde zat een geëmancipeerde Friezin van vijf en dertig jaren, beweert G., *et il s'y entend*, maar mijn viertal heeren was louter beleefd jegens haar, niets meer - maak, al zijt Ge geëmancipeerde, eens eenig effect tegen vier zulke paaijen?

De eerste was een Heer T., een schatrijke Middelburger, maar die Zeeland met der woon had verlaten, juist, nu dat gewest, volgens Uw fraai opstelletje,[1] aan Europa werd geschakeld. Leeftijd circa 60, - haren, onbeschaamd sterke, maar witte; neus, die van een roofvogel maar zonder adelaars adelbrief.

De tweede zekere Heer B., die spiegelruiten in zijn bureau had doen plaatsen, wel niet, om den jammerlijken toestand, waarin hij, al hoestende en kugchende verkeerde, in het oog te doen vallen. De lange dood van IJperen hoopte, dat het eindelijk zomer zou worden, als de noordenwind maar wilde wijken, dan - ik help het hem wenschen - dan zou hij, zei zijn docter, wel beter worden.

1 *De Zeeuwsche Spoorweg*, in den *Java-Bode* van 20 April 1872.

Mon Colonel! ça dit tout, was de derde - een sterk gebouwd man, een eigenlijke houwdegen, die het trio beurt om beurt verzekeren moest, dat hij de ochtendmuzijk niet had bijgewoond, dat hij visites had gemaakt. Een van deze had hem daar zamengetroffen met eene vrouw, die hij in meer dan twintig jaren niet had gezien. 'U is niets veranderd,' had zij gezegd. 'U even min,' was zijn antwoord geweest. *Et eux*, *de rire!*

'Anders!' klonk het over mij uit den breeden mond van den vierde, 'anders pleegt 30 en 50 en 50 en 70 nogal te verschillen!' Hij kon het bij ervaring weten, de breed geschofte, niet lang maar gezet, die weinig haren over had op den glanzigen schedel, die onwillekeurig aan een stier deed denken.

'Dat is wel waar, Burgemeester,' klonk het. Hoe, dacht ik, zou het lot mij zoo gunstig zijn, zou ik waarlijk het genoegen smaken, den man voor mij te zien, wiens welsprekendheid mijn vriend Huet in der tijd bewonderde?

Hij at van de vier of vijf schotels telkens twee maal, tot aan de taaije flensjes toe, maar hij was zeer matig in het wijndrinken, een half fleschje eeuwige St. Estèphe, zonder geur of gloed, al was de martelaar een mooije jongen. Doch hij maakte misbruik van het soja-fleschje. Soja in de beide borden soep, soja op de dubbele portie koud ossenvleesch, soja, soja tot op den zwezerik - och, vraag hem eens ten Uwent, Ge zijt immers in het ware sojaland?

Er werd gepraat over een deserteur van ik weet niet welk pruissisch armee-corps, die bij het overbrengen te Coblentz van de Rhijnbrug was gesprongen!

'Daar vielen twintig schoten,' zei de kolonel.

'Hier zou men hem hebben gesauveerd,' weeklaagde T.

'En kreeg men den kerel?' vroeg B.

'Levend of dood,' zei de Burgemeester, 'de Pruissische autoriteit krijgt wat ze hebben wil.'

‘Juist, Burgemeester!’ viel de kolonel in, ‘daar bemoeit zich geen philanthropie met dien parasiet der maatschappij!’

Ik wenkte den knecht om ons te waarschuwen als het rijtuig, dat ons naar A. brengen zou, vóór was. Het wacht, zei de jongen, ik had van Burgemeester K. en zijn drie vrienden genoeg!

Als de deserteur eens den moreelen dienststaat van dat quartet op mogt maken!

Francis A. scheen mij als Mevrouw G. gelukkig, met dien aangenamen indruk keerden wij huiswaarts.

Met de hartelijkste groeten
de Uwe.

XLVIII
Amsterd., 13 Junij 1872.

Lieve Vriend!

De mail doet wat zij wil. Uw brief van den 28sten April is in mijn bezit, maar de *Java-Bodes* waarop Gij U beroept, en die Ge zeker denzelfden dag en met dezelfde gelegenheid hebt doen verzenden, zijn nog niet hier. Waarom bleven die achter? wie, die het weet? mijn overbuurman B. - overbuurman op zijn Amsterdamsch schuins linksch - heeft niet eens zijne handelsbrieven ontvangen.

Dat zal alles over honderd jaren wel geregelder gaan, - *mais*, *nous n'en profiterons pas*.

Gij ontvangt per deze mail de verlangde exemplaren van de *Tolk*, mogen zij U van nut zijn. Frijlink wil de bladen van der Chijs niet separaat verkoopen, - wil zelfs No. 2-6 niet afstaan, maar eischt, dat ik den geheelen jaargang neme.

Hiertoe vinde ik zonder Uw bepaald voorschrift geen vrijheid, het overige is te onbeduidend - zelfs de ‘Maandelijksche kout,’ waarin Gij wordt voorgesteld als de schrijver van *Hilda*. Welke voorstellingen maakt zich toch zulk volkje van stijl en stemming - al het overige daargelaten.

Het verbaast mij niet, dat Gij U opgewekt gevoelt, een artikeltje over die stukken van de *Hydra* te schrijven, - Gij, die mij eens bizar hebt geprezen, zijt inderdaad een zonderling in Uwe sympathie voor - zal ik zeggen, - excentrieken? Ik betreur het in goeden ernst, want *vous aurez toujours assez d'esprit*, zoo als Voltaire zei, ook al gaat Gij U niet aan dergelijke dingen te buiten.

Apropos van Uw kop van *Salmagundi*,[1] - want de staart is nog niet zigtbaar geworden - hoe hebt Gij van Uw publiek durven onderstellen, dat het Wash. Irving's Leven had gelezen, dat het werd bekend gemaakt met al zijne kunstgrepen, om bekend, om beroemd te schijnen eer zijn werk het was? Welk een ware *schadenfreude* voor mij en mijns gelijke, als ook Busken Huet zoo duister begint te worden, - wie drommel begrijpt het?

Van Dorp heeft nog den regtschapen Noordendorp niet opgezocht, Noordendorp, die mij vertelde, dat hij U de Backer's *Etudes sur la Litterature Néerlandaise* had gezonden. *Un homme averti en vaut deux*, Noordendorp heeft geen groote opinie van de soliditeit of liever van het vermogen der beide tegenwoordige uitgevers van den *Java-Bode* - Gij zult beter onderrigt zijn dan hij, en toch zou ik het mij niet vergeven, zoo ik den wenk U niet in vertrouwen had medegedeeld.

Aanstaande Zaturdag zal te 's-Hage een bijeenkomst plaats hebben, van, schrik niet, van liberalen, ter bespreking wat er te doen is, ten einde hulde te brengen aan de gedachtenis van Thorbecke. Ik hoop er heen te gaan, ten blijke van sym-

1 Uittreksels van Washington Irving, in den *Java-Bode* verschenen.

pathie, niet voor het tweede of derde, maar voor het eerste Ministerie van dien naam, voor den man, die ons instellingen gaf in welke, kan hij het helpen? wij nog groeijen moeten? Wie deze afkeuren, zij laten ons nog altijd wachten op een schets van wat zij in hare plaats zouden wenschen, zij zien uit naar een man, - die mogelijk over eene eeuw komen zal.

Un tiens vaut mieux que deux tu l'auras.

Helaas, de kleinheid van deze, laat mij liever zeggen, aller kleinheid komt genoeg aan 't licht in het twisten over de verdeeling zijner nalatenschap.

Gij leest niet, zooals ik, alle avonden onder het eten van een boterham en het drinken van een glas moezelwijn het Amst. *Handelsblad* - Gij wordt niet dag aan dag verveeld en gekweld door die anti-ultramontaansche, anti-jesuïtsche uitvallen, maar daarom ontgaat U toch den strijd met Rome niet, dien Bismarck *d'un caeur léger* schijnt te aanvaarden? Begrijpt Gij het van zoo practisch een kop? Ik twijfel er geen oogenblik aan, dat de zege in het einde aan de nieuwere begrippen gewaarborgd is, maar de schare daartoe met geweld te willen bekeeren, als hij op weg is te beproeven - maar van vervolging, uitzetting enz., heil te wachten? Kunt Gij U dat in hem verklaren? Wie in staat was uit den chaos van den Duitschen Bond een keizerrijk te scheppen, hem kon het niet zwaar vallen, den schijnbaar vasten, den inderdaad waggelenden troon van Napoleon III om te storten, - maar door den geest het gemoed te niet te doen, *c'est autre chose*.

Uit Uwe Jeremiade over den afstand tusschen Kramat en Batavia vrees ik, dat Uw voet nog meer te wenschen overlaat dan Gij schrijft. Ik moet wel eindigen, met mij U als invalide voor te stellen, *quoique ça cloche*. Des te hartelijker zij U volkomen beterschap toegewenscht.

Laudanum, oef!

Wij hebben nog geen zomer, van 's avonds buiten zitten

is nergens sprake. Maar Oostelijk Duitschland, maar Boheme verdrinkt in regenplassen en wolkbreuken, maar het Noorden van de Nieuwe Wereld verdort van zengende hitte, - wij hebben het koel maar goed, *je suis un optimiste*.

Vele groeten van Sophie.

Van ganscher harte

Uw aller E.J.P.

Geen interessante brief, maar toch een antwoord op den Uwen van 28 April j.l.

XLIX
Amsterd., 20 Junij 1872.

Lieve Vriend!

Het was Zaturdag-middag een ure mijn vriend A.W. van Eeghen en mij een waar genot in het Haagsche Bosch te wandelen, niet alleen dewijl er ons schier geen Nederlander tegen kwam, en even weinig alleen, dewijl geen enkel rijtuig naar Sophie, Koningin der Nederlanden reed, ofschoon het Hof in 't Bosch terugkeerde. Maar laat ik niet ondeugend zijn, de stilte droeg waarlijk bij tot het genot dat wij smaakten, op een der banken bij den vijver gezeten.

'En de Commissie, ter bespreking van hetgeen zoude kunnen geschieden om eene waardige hulde te brengen aan de nagedachtenis van Mr. J.R. Thorbecke?'

We bragten hulde aan de schakeering van groen, in dat verscheiden geboomte gezocht en gevonden, al waren er de bruine beuken niet tusschen geplaatst, het zou nog verrukkelijk zijn gebleven, ofschoon wij die thans ongaarne zouden hebben gemist, zooals het met alle weelde gaat.

‘En de Bijeenkomst ter bespreking?’

We verdiepten ons in de gissing wanneer die vijvers mogten zijn aangelegd, honderd, twee honderd jaren geleden, of die er reeds waren in de dagen van Jan de Witt, toen deze de twisten ging bijleggen tusschen Amelia en de Princesse Royaal over een vederbos op den hemel van een ledikant.

‘En de.....’

Jan de Witt was een groot man; welke overeenkomst had hij met Thorbecke? wiens bestuur zal langer vruchten dragen?

‘Maar het monument, maar Uw zamenzijn in het locaal van de Lage Fluweelen Burgwal?’

Geen blind paard zou er schade hebben gedaan, de matte stoelen waren het opbeuren niet waard, mogt het dier die hebben omgegooid, en al had het er getrappeld en gestooten, we zouden toch even veel hebben verstaan van wat Mr. Dullert of Mr. Van der Linden zeiden. De meening was goed, tal van leden der Staten-Generaal, 1ste en 2de Kamer, liberale linkerzijde natuurlijk, waren opgekomen, ook oudere en jongere vrienden, vereerders etc., maar de sub-commissie had de geïmproviseerde commissie even goed *en petit comité* kunnen benoemen.

Doch Van Eeghen en ik, wij hadden dan niet in het Bosch gewandeld.

Heeft de *folle du logis* een loopje met mij genomen, dat er stof voor een aardig opstel schuilt in de beschouwingen van een Americaansch Handelsblad, dat ik hier bij voege? Ik beken, de gedachte zal voor U slechts een roode draad zijn, om invallen en opmerkingen bij een te houden, en zaam te voegen, - maar een geest als de Uwe behoeft ook niet meer. Ik zal tevreden zijn, als wij er een aardige tegenstelling door ontvangen van West en Oost, van een land dat tot immigratie aanlokt en van een rijk, dat geen kolonisatie gedoogt. Het versje van Berkeley kan een mooije aanleiding geven.

Mogt de vlieger opgaan, dan volgen er meer schema's. Al de verdienste zal aan U zijn, in het uitwerken.

Maandag was Bosboom hier, om den wille van het jongske van den broeder en zuster van Mevrouw, het weesje van den apotheker, die den boeren te Alkmaar kruiden verkocht, die hij zelf op den Drachenfels had verzameld, van den liefhebberij-tooneellist, die beweerde, dat men met een sombrero, een paar laarzen en een almaviva gekleed was, gekleed van top tot teen. Mevrouw zou mee zijn gekomen, maar een aanval van koorts verpligtte haar te huis te blijven, - nu bragt hij het weesje alleen naar Enkhuizen bij een kennis der verstorven moeder, zekeren S., die zich tot pleegvader had aangeboden.

'En hoe vondt Gij dien S.?'

'Perfect, maar wat de vrouw betreft, ben ik niet zoo gerust. De lui hebben van vele kinderen maar een jongske overgehouden, de vader stelt zich voor, dat hij aan mijn neefje gezelschap zal hebben, maar.....'

'Maar?'

'Maar de vrouw is zenuwachtig en dat is beroerd, daar kan je alles van beleven. Verbeeld je, een van de buren van S. is in de Oost geweest; of hij daar trouwde, weet ik niet, maar hij bragt er een dochter uit mede, een heftig creatuur, dat eens een van haar buurmeisjes bij de keel greep en dreigde te worgen. Daar heeft Jufvrouw - ik zei natuurlijk Mevrouw S. - een zenuwberoerte van gehad, en zie je (hier verlengde zich de snorrebaard) voor vrouwen met zenuwberoertes ben ik bang. Als die jongens eens plukharen, neefje is wel zachtzinnig, maar.....'

'*Buvons à leur amitié*,' zeide ik.

Verzin nu eens zulk een tooneeltje, al heb ik den moed er Jonkvrouw Zenobia van L. bij te doen optreden, die toch gister-avond, daar zij te Enkhuizen bij haren Oom Jordan

logeerde, met S. en Bosboom een toertje naar Westwoud deed, die er uitstapte om eens te zien, waar de vermaarde Dr. Nuyens woont.

'Een laag huisje,' zei Bosboom, 'zoo bekrompen en somber dat ik me den man inderdaad maar voor den *prête-nom* van Monsgr. Smits houde, hij heeft te veel praktijk om te schrijven, en dan in zulk een verblijf!'

O snorrebaard, welk een bewijs tegen de Socinianen!

Maar de brief moet weg en daarom vermaak er U mee, *s'il y'a lieu*, doch wees in elk geval met U drietjes hartelijk gegroet

van Ons beiden.

George Berkeley.[1]
1684-1753.

The queen offered him (1725) *an early Bishopric*, *if he would remain in England*, *but Berkeley declared that he should prefer the headship of St. Pauls College at Bermudas to the primacy of all England. A charter was granted for the erection of a college*, *to consist of a president and a few fellows who were under the obligation to maintain and educate Indian scholars*, *at the rate of* £ 10 per annum *for each. Three junior fellows of Trinity College agreed to accompany him*, *and to relinquish their hopes of preferment at home*, *for* £ 40 per annum *and the opportunity of extensive missionary usefulness. Berkeley*, *now in the tide of apparent success*, *gave vent to his feelings in the following ode*:

1 P. voegde bij den brief een uittreksel van het Amerikaansch artikel, voorafgegaan door een afschrift van het gedicht van Berkeley, profetie der ontwikkeling van het Westen.

The Muse, disgusted at an age and clime
  Barren of every glorious theme,
In distant lands now waits a better time,
  Producing subjects worthy fame.

In happy climes, where from the genial sun
  And virgin earth such scenes ensue,
The force of art by nature seems outdone
  And fancied beauties by the true, -

In happy climes, the seat of innocence,
  Where nature guides and virtue rules,
Where men shall not impose for truth and sense
  The pedantry of courts and schools, -

There shall be sung another golden age,
  The rise of empire and of arts,
The good and great inspiring epic rage,
  The wisest heads and noblest hearts.

Not such as Europe breeds into decay,
  Such as she bred when fresh and young,
When heavenly flame did animate her clay,
  By future poets shall be sung.

Westward the course of Empire takes its way;
  The four first acts already past,
A fifth shall close the drame with the day:
  Time's noblest offspring is the last.

Als Berkeley ter inleiding zou worden herdacht, moet Gij het versje geheel overlezen. Ik weet niet of Gij het ten Uwent bezit, en schreef het dus af. Onder het afschrijven vind ik het zoo mooi, dat het alleen volstaat om tot een stukje te inspireeren, als men de wereld uit Java gaslaat.

De schrijver verkeerde blijkbaar onder den indruk van Bisschop Berkeley's regel:

Westward the course of Empire takes its way.

Westwaarts voert thans de weg
Zoo van wereldhandel als van wereldheerschappij?

Er was een tijd in welken aan de zoomen van de Middellandsche zee de groote handelsmarkten der wereld waren gelegen, toen steden zoo oud als Tyrus en Venetie den palm wegdroegen der welvaart, aan deze verknocht, en in de jongst verloopen jaren heeft het Suez-kanaal de algemeene opmerkzaamheid weder op dat vroeger zoo bedrijvig tooneel gevestigd; maar al is de zee der Ouden andermaal de hoofdweg naar Indie geworden, niet langer ligt daar het doel van den togt, die wateren zijn slechts dienstbaar aan den vooruitgang der groote steden van Noordelijk en Westelijk Europa, aan America's bloei. Het is de ontwikkeling van landen en volken, verre van en vreemd aan den grond en den geest, waarop en waarin vroeger onze aarde werd bestuurd, die bate vindt bij den schijnbaren terugkeer tot het oude - heel de rei van steden, die op zuiderbreedte bij afwisseling de wet gaf, moet zich thans vergenoegen bij te dragen tot de geneugten en geriefelijkheden van noordelijker hemelstreek.

In den tegenwoordigen toestand der wereld oefent kapitaal eene meer dan keizerlijke magt uit, gedoogt het geenerlei belemmering meer in het wit waarnaar het streeft. Het zendt zijne stoomschepen uit over alle wateren. Dank zij der telegraaf, weet het van geen afstand meer, en zoo wel het oude Indie als de Nieuwe Wereld hoort de locomotief; geen beletselen, die het niet wijken doet, geen hinderpalen die het niet slecht.

En de dienstmaagd des kapitaals, de industrie, of wilt Ge tegenover geld liever werk gebezigd zien, arbeid dan, hoe beijvert hij zich die groote ondernemingen te doen slagen, door den vooruitgang der wereld vereischt. Hij roept den

stoom te hulp, en het bosch wijkt en het zaad wordt uitgestrooid en de maaijers bouwen steden waar de oogst heeft gegolfd. Drijfkracht als geene andere op aarde, voert hij der Vereenigde Staten jaarlijks drie maal honderdduizend Europeesche landverhuizers en ziet er met iedere volgende vernieuwing der saizoenen zijn vermogen door aanwassen.

Binnen tien of vijftien jaren zullen wij waarschijnlijk een half dozijn trans-continentale spoorwegen in werking hebben, zal eene spoedig toenemende bevolking al die nieuwe takken van industrie zien bloeijen, uit gewijzigde ook uit nooit vermoedde behoeften geboren, en daar al die toegangen open zullen staan voor en gemeenschap zullen hebben met de gansche wereld, duizelt het ons bij de gedachte hoe het gelaat des Westens in dat betrekkelijk kort tijdsverloop nieuw worden zal. Wat het bloeijende Mississippi-dal thans doet aanschouwen en genieten, is slechts het voorspel van wat heel het Westen een volgend geslacht aan zal biên.

New-York Shipping and Commercial List.

June 1, 1872.

L
Amsterd., 4 Julij 1872.

Lieve Vriend!

Heden acht dagen was ik knorrig op mij zelve het tot den laatsten dag te hebben uitgesteld U te schrijven, er kwam meer bezoek om mij, jarige, geluk te wenschen, dan anders het geval pleegt te zijn, - en Gij werdt, waar Ge bitter weinig aan hadt, Ge werdt slechts gedacht! En nu, trots dien

duren eed van beterschap toen gezworen, nu is het reeds weder Donderdag en de pen wordt eerst ter uiterste ure vaardig. Zoo Ge nog leerredenen schreeft, welk een onderwerp, welk een bron van lessen zou U deze aanhef bieden, - maar Ge doet niet eens aan zedelijke vertoogen meer, en dus basta!

Laat René[1] zich toch niet storen aan de schatting zijns vaders door Zimmerman,[2] - zijn dan de werken van Bakhuizen niet daar om zijn beweren te logenstraffen? Het oordeel van Zimmerman bewijst, dat het hem aan studie schort - want al heeft kunst boven wetenschap voor, dat zij lang niet zoo spoedig veroudert en verdrongen wordt, van den Brink leverde immers ook artistieks genoeg om aanspraak te mogen maken, daarvoor zijn krans nog lang groen te zien?

We houden ons aanbevolen den uitslag der pogingen van Mr. Enthoven, ter terugbezorging van den slendang, te mogen vernemen. Voeg er dan iets meer van Salim en Tjebé bij, dan 'een mijner bedienden' en 'zijne jonge vrouw.' Als de brief aan Veth was geadresseerd geweest, het had mogen volstaan, hij zou dadelijk hebben geweten welk ras, welk haar, welke vormen, welke zeden. Maar niet allen zijn zoo gelukkig, Uw onderdanige dienaar het minst van al.

Ik heb behoefte aan schilderachtige voorstelling, niet enkel van het schouwtooneel, ook van de spelers. Gij hebt uitvoerigst aangegeven wat zich gemakkelijkst raden liet, wat er in hun gemoed omging, - ik zou schier durven zeggen, van binnen gelijken Oosten en Westen op elkander, maar van buiten?.....

'Lastig schepsel!'

Zou ik het zijn, als ik mij niet vleide, dat de prikkelingen

1 R.C. Bakhuizen van den Brink Jr.
2 In den *Gids* van Maart 1872.

van Uwen voet bij de ontvangst dezer letteren zullen zijn geweken, dat de genezing zal zijn voltooid? *Ainsi soit-il*, maar deel mij dan eens mede of het aan de Oostersche lucht valt toe te schrijven, dat men door overmoed van leven herstelt, dat men leed gevoelende beter wordt? Wonderlijk klimaat.

Ik blijf U Mevr. Douwes Dekker aanbevelen, zij is met haar dochtertje nog altijd te Padua, bij het echtpaar Omboni; van Eduard, die te London in het hôtel Keyzer eene betrekking vond, vernam ik niets. Hartelijk wensch ik intusschen, dat het hem daar goed ga, want de bijdragen voor de moeder vloeijen allengs minder mild, - er zijn die meenen, dat hij in hare behoeften moest voorzien. Het is te veel van zijn leeftijd gevergd, maar 'zij hebben vele vonden gezocht.'

Multatuli is, geloof ik, nog altijd in Wiesbaden; spijt Feringa's beweeren, dat men *au risque* van anders een stommert te blijken, met zijne *Ideën* dweepen moet, is de man voor mij niet die eerste, die eenige schrijver, waarop wij ons te goed mogen doen. Doch Gij hebt bij het zien dezer regelen lang de tweede aflevering der *Vrije Gedachte* genoten en dus daarover geen woord meer.

Is het omdat ik onder den indruk verkeer van het naar mijn inzien te harde vonnis over het vergrijp van Vloten's gewezen, dat ik niet met U instem, als Gij aan de rede van De Vries de voorkeur geeft boven het opstel van Van Vloten? Neen, - al ware hij er in Deventer afgekomen met eene geldboete en een getuigenis van gebrek aan welvoegelijkheidszin, ik zou toch nog liever de opwekking hebben geschreven dan de lofspraak. - Uwe voorstelling de Nederlandsche Maatschappij louter uit Van Vloten's en Betsy Perks te doen bestaan, is om kippevel te krijgen.

Een boos gesternte schijnt te beletten dat Alberdingk's opstel uit den *Almanak* U ooit ter hand kome. Ik zond U een tweede exemplaar van de *Gedenkschriften van Sinkel de Jonge*

en wel 11 April. De preek van Beets[1] in hetzelfde pakje komt U blijkens Uw *Amsterdamsche kronijk II* ter hand, Gij weet er zelfs een fraaije bladzijde in te vinden - berustend en bemoedigend, conservatief en complaisant hè? - maar die aardige minneschets, waar bleef ze? verstaat men Hollandsch in Egypte of op Ceylon? Ik zou Alberdingk het laatste mailnummer van den *Java-Bode* hebben gezonden, maar het is slechts aan een artikel uit de *Letteroefeningen*, niet aan het zijne uit de *Dietsche Warande* gewijd.[2] *Attendons donc*. Ruilt Gij Uw blad niet met de *Tijd*, of stelt men daar in die rigting even weinig belang als in de leuze door den *Standaard* gebeurd?

Spijt de hoogte, waaruit Gij de *Fata Morgana*[3] hebt behandeld, zult Gij uit Groen's *Gedachten* toch hebben gezien, welk een talent er in Kuyper schuilt. Want te beweeren, dat deze slechts met de vederen van Groen van Prinsterer pronkt, *serait par trop méchant*.

Wat verbitteren wij elkander toch dwaasselijk het leven, dacht ik, toen Ge mij getuige maaktet van Uwen omgang met Mr. K., *zijne* waardigheid, *Uwe* onafhankelijkheid, een slagboom tusschen oude vrienden, onder vreemden hemel, verre van de beschaving, waarin beiden om het zeerst belang stellen!

Mevrouw Huet is waarlijk een ‘voorbeeld van geduld,’ als zij U tot secretaris strekkend, zich de moeite getroost, zelfs de goedkeuring van Betsy Perk tot tolk te strekken. Gij hadt verdiend, dat zij een dikke streep door den volzin haalde

Tu l'as voulu, - ik had U de teleurstelling, ik had Jorissen de geeseling willen besparen, die hij voor zijn: *Aan het*

1 Beets' ‘kerkrede’ bij gelegenheid der Aprilfeesten was door B.H. in den *Java-Bode* van 21 Mei 1872 met goedkeuring aangehaald.
2 Over het Trippenhuis.
3 Van Dr. Kuyper.

Vaderland, verdiende, maar nu het Batavia heeft bereikt, verwacht ik ook een mooi opstel over de *Geuzen*.

Gideons chronologische opmerking is volkomen juist, en ik geloof, dat Ekama[1] gedut heeft, toen hij Frans Hals Ripperda op het doek liet brengen. In de catalogus van het Museum wordt dan ook van zulk een schilderij niet gewaagd. Maar zoodra ik in de buurt van het Trippenhuis kom, loop ik die trappen eens op en 'geef nader verslag.'

Wij waren Zondag in den Haag. Mevr. Bosboom vroeg of eindelijk, eindelijk haar *Wonderdokter* in de *Java-Bode* was beoordeeld. Neen, zeide ik, maar de Redakteur ontleende er tal van *Dissolving views* aan, het eene nog aardiger dan het andere.

'*Ça ne fait pas mon compte*,' was haar antwoord, ik zeide haar: *Patientez*, eerst Mad. de Gasparin, dan *le Capitaine Fracasse*, *et le tour sera à vous*. Ge hadt haar moeten zien; welk een trio, zei ze en ik beweerde dat juist uit de zamenstemming dier dissonanten het heerlijkst accoord zou geboren worden.

Als in de *Schepping?* vroeg ze.

Haydn-Huet, antwoordde ik.

Gister wierd mij uit *goeder* hand verzekerd, dat Mr. G. de Vries heden iemand te 's Hage verwachtte, dien men gaarne het Ministerie van Binnenlandsche Zaken zou opdragen. Er volkomen toe bevoegd, ofschoon tot nog toe niet mededingend zouden de heeren

voor Binnenl. Zaken,	N.N. of X.,
voor Buitenl. Zaken	Gericke,
voor Justitie	Mr. G. de Vries,
voor Financiën	Geertsema,
voor Marine	Brocx,
voor Oorlog	?

dan met de voornaamste leden der Kamer aboucheeren. -

1 In zijn *Beleg en verdediging van Haarlem*.

Beloofden deze hun programma te ondersteunen, dan zou de nieuwe combinatie morgen Z.M. aangeboden en Maandag den volke meê worden gedeeld.

Ik heb, om U niet te zeer te doen schrikken, opzettelijk tot nog toe verzwegen, dat Fransen van de Putte Minister van Koloniën worden zal.

De wind waait nog altijd uit den verkeerden hoek, Amice! maar flaauwert tegen flaauwert, - *allons*, en ik die straks over nutteloos geharrewar met Mr. K. schreef.

Wat ben ik tevreden na den loop, die de discussies over het Thorbecke-monument te 's Hage hebben genomen, voor het lidmaatschap der Sub-commissie alhier, om mijne grijze haren te hebben bedankt.

Het zou anders geweest zijn

> Jurant, mais un peu tard, qu'on ne l'y prendrait plus.

De kamer in den toestand te laten als toen hij er het laatst in werkte en het huis der famille cadeau te doen, - om er na het overlijden der dames eene politieke bibliotheek in te plaatsen, waar waren Visserings hersenen, toen hij zich voorstelde, dat men over 20, 30, 40 jaren een publiek vinden zou, geneigd om daarvoor de boeken te koopen?

En dan de karakteristieke weerzin aller professoren, in de stichting van beurzen, ten behoeve van jongelui die met aanleg voor politieke regtsgeleerdheid begaafd, na verkregen graad eenige jaren in den vreemde zouden kunnen vergelijken, - zoo als Willem I Thorbecke vergunde, - een weerzin die aan het licht bragt, welk geknoei er in de wereld plaats heeft, als zij over eenig geld beschikken kan. Immers Vissering's bedenking dat de naam des stichters van zulk een beurs vergeten wordt, houdt geen steek en al bleek zij gegrond, wat zou het deeren, als er een ontluikend maar onvermogend genie door werd gebaat.

Een statue! een statue, van iemand die een houterig figuur had,

een statue, maar zonder concours van vreemde kunstenaars, dat veroorlooft onze nationale trots, eigenliefde niet, -

nog één statue, ditmaal niet maar van Royer, maar van Strackée.

Laat me billijk zijn - wij hebben Zondag te Leiden zijn standbeeld van Boerhaave voor het ziekenhuis gezien, en leelijk was het niet. Omgeven van de afschuwelijke leeuwen op de brug van Leiden, zult Ge zeggen, viel het ligt te voldoen, - neen, de houding is waardig - en, trots al de zwarigheid aan Boerhave's neus verknocht, neemt het gezigt, neemt de man in.

Maar des ondanks zou ik mij zelve toeroepen: *Que diable allait-il faire dans cette galère?* als ik in eene commissie voor eene hulde aan Thorbecke niets anders goedgekeurd kon krijgen dan - een standbeeld.

Maar ik moet eindigen, want volgens onzen hartelijken wensch, bij ontvangst dezes, van alle speldeprikken in den voet verschoond, zouden de oogen U zeer gaan doen, als ik U nog meer hieroglyphen te ontcijferen gaf. Nieuws van belang is er niet uitgekomen, we zijn midden in den zomer en hebben inderdaad heerlijk weer. Onzen tijdschriften, onzen dagbladen valt het aan te zien.

Alles goeds aan U en de Uwen, ook van Sophie.

T. à t.

Quack heeft U zijn *speech* pro Utrechtsch Genootschap[1] waarschijnlijk direkt gezonden. Overigens vermeldt Ch. Boissevain in het *Handelsblad* den inhoud getrouw. De gedachte is gelukkig.

1 *Traditie en Ideaal in het volksleven* sedert opgenomen in *Studiën op sociaal gebied*.

LI
Amsterd., 11 Julij 1872.

Lieve Vriend!

Gister gewierden mij II/IV Uwer artikelen over het *Trippenhuis en zijne bewoners*. Het is mij een genoegen geweest die aan Alb. Thijm ter hand te stellen, *tout voué qu'il est actuellement aux gémonies comme jésuite*, *par suite des mesures de votre ami*, *M. de Bismarck*. Langzaam gaan de oogen der Duitschers open voor dien gewaanden *Tugendheld unserer Zeit*. Alleen de pseudo-liberalen, de stokstijve volhouders, dat hunne verlichting de eenige, de ware is, (catholijker, liever roomscher, dan zij zelven gelooven het te zijn,) juichen die maatregelen toe. Een volk, dat dertig millioenen vijanden overwonnen heeft, acht zich zelf niet veilig, tenzij het twee honderd and ersdenkenden uitstoote.[1] En Frederik II ontving ze met open armen, toen Pombal ze verdreef. *In meinen Staaten kann Jedermann nach seiner Façon selig werden!*

Of ik niet liever eenige artikelen over den *Wonderdokter* had ontvangen, om die Mr. en Mevr. Bosboom op hun pelgrimstogt na te zenden? 'Ik geef peulen en doperwten,' plagt Beets te zeggen in 1835-40, 'en Gijlieden verlangt bloemkool en snijboonen.' Ik geloof, dat wij in ons regt waren, het saizoen der eerste was voorbij. Dit is nu niet volkomen toepasselijk op *Wonderdokter* versus *Trippenhuis*, maar ik geloof toch dat de critiek van den eersten meer inspanning zou hebben gekost dan het verslag over het laatste. Ondeugende, die ik ben! heb ik dan niet van Uwen zwager Van der Tholl gehoord, dat Gij meer aan den *wond* in Uwen

1 Toespeling op Bismarck's wet tegen de Jezuïten.

voet lijdt dan Ge mij door Uw rheumatisme vermoeden deedt? Maar die pijn, *c'est de l'histoire ancienne*, want wie zoo ondeugend kan zijn als Gij het waart in Uwe bekentenis aan het Nederlandsche Volk,[1] *ne souffre plus!*

Integendeel, hij wordt geblaakt door een overmoed, die mij een waar woord in het geheugen herroept van iemand, dien Gij wraken zult als een pruik, als een predikant, als een prul misschien, en die toch de menschen kende. ‘Spotters hebben wel toejuichers, maar zelden vrienden,’ zeide, - schrik niet, zeide Anno Nul, - de Zutphensche Dominé Martinet en nu de hand op het hart, gelooft Ge, dat Uwe tentoonstelling, Uwe uitjouwerij de lieden verbeteren zal?

Zonderling, Ge valt Van Vloten harder dan ik, en veroorlooft U toch bij wijle veel zelf.

Wij hebben een heerlijken zomer, warm 70, 80° Fahrenheit, maar zoo als de Weerkundige Waarnemingen en het Stadswater-Kantoor zeggen, door eene matige, zelfs door eene frissche koelte, Z.W. of Z.O., getemperd.

Het is ja, te warm om 's avonds te werken, maar niet om te lezen, te herlezen vooral, en ik heb in de laatste dagen beurtelings de pseudonymen Friedrich Halm en Anastasius Grün genoten, *Der Sohn der Wildniss*, en *die Ahnfrau* - welk een weelde, welk een zinnelijke en mysterieuse fantaisie. Lingg en Hamerling hebben andere verdienste, maar in menig opzigt is de vooruitgang meer ‘een wenschelijk dan een dadelijk geloof.’ Die distinctie uit den mond mijner lieve Tante doet den ouden Dominé goed. Beschuldig mij niet, dat ik zelf liever werken moest: *il est un âge dans la vie*, etc. En dan voor een volk, dat dag aan dag niet dezelfde middelmatige en ergere kost in de dagbladen voor lief neemt, dat met vier of vijf redacteuren van de Haarlemsche niets beters vergt

1 B.H. had (*Java-Bode* van 25 Mei) een proklamatie van het aftredende ministerie-Thorbecke aan het Nederlandsche Volk gefingeerd.

dan berigten *schon dagewesen* en verwaterde uittreksels van flaauwe opstellen, Buijs *in voce*.

Maar Gideon heeft belang gesteld in de beeldtenis van Ripperda en de beste jongen zal niet lijden onder mijn humeur. Zie hier hoe Dubourcq in zijn catalogus van het Rijks-Museum de schilderij, die hare plaats vond in de zaal van v.d. Helst en Rembrandt, beschrijft:

> Onbekende Meester.
> Hollandsche school 16de en 17de Eeuw.
> Portret van Kapitein Ripperda.
> H 121, B 91, levensgroot.
> Kniestuk. (Van zijn tanig langwerpig gelaat geen woord). Zijne kleeding is eenvoudig en bestaat in (uit) een geelsatijn engsluitend buis, met wijde (wijden) grijzen broek.
> Om den hals draagt hij een ijzeren kraag, onder een linnen (om der eenvoud wille) wijd uitstaanden platten; met de linkerhand houdt hij de greep van zijn zwaard omklemd, en in de regte, die in de zijde leunt, heeft hij zijne handschoenen.
> Over den regterschouder draagt hij 'al weer voor die eenvoud,' een oranje sjerp. Bij hem op eene tafel staat een helm.
> Achterop deze schilderij staat:
> 'Capteijn Ripperda.'

Van Frans Hals geen jota, en al getuigt de beschrijving van de vermoeijenis eens opstellers, die al zoo veel beschreef, hare getrouwheid laat niets te wenschen over. Ik weet niet eens of de figuur winnen zal bij den tegenoverstaanden omtrek, ik geloof zelfs, dat ik hem dikker heb gemaakt dan ooit de Fries was - maar laat Ge mij uit zijne fantasie een beteren leveren, de gedachte is aangegeven. Phoe!

En welke zal Uw gewaarwording zijn, nu Fransen van de Putte opnieuw Minister van Koloniën is geworden? Hoe ik wenschte, dat hij Uwe beschouwing beschame, Uwe verwachting overtreffen mogt, door eindelijk eene krachtige hand

aan het roer te slaan, al kruist de hulk dan ook niet den zeeplas door, dien Gij den wenschelijksten gelooft!

Gij en ik, we zijn om het zeerst de halfheden moede, - helaas! hebben wij er in De Vries en Geertsema geen nieuwe gekregen?

Van Vloten heeft weder een aflevering van zijn *Levensbode* doen verschijnen. Buiten een kritiek van de feestrede in den Briel is louter philosophie scheering en inslag. Zou hij geleerd hebben, zich zelven te overwinnen, zou hij het toonen door van zich zelven te zwijgen? *Comme je l'en féliciterais*.

De mail brengt U twee kleinigheden, maar de raaf kon niet te feest komen dan in zijn zwarte plunje, daar hij geen andere had.

Wees alleen hartelijk beterschap gewenscht, weest met U drietjes vriendschappelijkst gegroet van

Ons beiden.

LII
Amsterd., 18 Julij 1872.

Lieve Vriend!

Ik heb tot de uiterste ure gewacht, of de pers iets mogt opleveren, waard U te zenden, maar neen, twee *Nederlandsche Gedachten*, zie daar alles. Echter vond ik geen vrijheid de toezending van deze te vertragen.

Ge zult er uit zien, dat al streeft Groen naar

> den top
> Van Zeventig tot Tachtig jaren enz.

de dood voor hem nog geen verzoenen met Thorbecke geweest is. Dus de staatkundige! - hoe anders de geleerde! sla Bakhuizen

op over Bake.[1] Wat mij verbaast is, dat zoo helder een hoofd kan voorbijzien, hoe verre Thorbecke in 1848 niet alleen boven ons allen, ook boven hem uitstak, hoe in dezen eene regeeringskracht aan het licht kwam, die den overigen faalde. Ware de schare sedert dezen vooruitgestreefd, had zij hem maar ingehaald, wij zouden nu een ander Ministerie hebben, al is de bekrompenheid, welke het *Dagblad* aan De Vries nopens de stelling toedicht, waarschijnlijk maar een der vele verfoeilijke verdichtselen van Lion.

Waarom ik U het boekske van Van Houten contra Thorbecke in der tijd niet zond? *Je ne saurais vous le dire*. Ware het bewust nagelaten, ik zou er mij eene verdienste uit maken, want op dat terrein wassen voor U de lauweren niet, - de verdienste van den *Java-Bode* schuilt in zijn letterkundig gedeelte. Doch niet daarom bleef het achter, waarschijnlijk wel, dewijl ik Van Houten even weinig Kappipo heb gescholden,[2] als hem ooit heb bewonderd. Ik houd hem voor een dier vele geavanceerden, welke, kwamen zij aan het bewind, zich op het verschil van standpunt zouden beroepen tusschen bestuurder en bestuurde. *Drei Dinge* waren Gaethe *zuwieder*, - ik zou er een vierde willen bijvoegen - de politiek.

Onze briefwissel zal wel nooit, hoop ik, den geijkten, geregelden vorm aannemen, want al hebt Gij het uit de vorige bladzijdjes reeds begrepen, de Uwe van 23 Mei is mij geworden en met die het wisseltje van *f* 50 voor Mevr. D.D.

Ne vous arrêtez-pas en si beau chemin. Ik had dezer dagen weer een brief uit Padua, - het genie laat zoo min daar als hier iets van zich hooren.

1 Bake had zich, vóór zijn verscheiden, met Thorbecke verzoend. Zie Bakhuizen rede over Bake in de *Studiën en Schetsen*, III.

2 Cd. B.H. had in den *Java-Bode* schertsend de gissing verdedigd, dat Mr. van Houten de ware schrijver was van *Kappipo*.

Het doet mij leed, dat ik de *Herinneringen en Mijmeringen* nog niet heb kunnen voortzetten, maar ik hoop er spoedig weer aan te gaan.

De Vries naïf, Groen naïf, *mais vous même donc*, *paysan du Danube*, *d'ou sortez-vous?* De Brielsche feestcommissie zou Groen uitnoodigen de feestrede te houden? Alsof dat opstel geen *mixtum compositum* zijn moest, waaruit het niemand gegeven zou zijn te proeven, wat men eigenlijk vierde? Zoo min eene aanschouwelijke voorstelling der Geuzen werd verlangd als eene heugenis der Vrome Vaderen, - drie honderd jaren Onafhankelijkheid, drie honderd jaren Oranje, daarvan kookt men *breite Bettelsuppen*,

und sah ein groszes Publikum,

waaronder Willem III, die zich wel getroosten wil, knieën en rug te buigen om den eersten steen te leggen.

Verbeeld U, Groen Z.M. voor dien verbazenden arbeid bedankende! -

Ik loop Uw brief nog eens door en mag eene enkele opmerking niet achterhouden. Hoe kon iemand, zoo schrander als Gij, zich vleijen, dat Uw afkeer voor het liberalisme zoo als Gij het vóór Uw vertrek hier zaagt, Uw overgang tot de Conservatieven dier dagen, tot eene conservatieve partij, die in Holland nooit *raison d'être* had, zou verklaren?

Hoe kon iemand, die zooveel nadenkt als Gij, zijn toevlugt nemen tot het alledaagsche verdenkingsmiddel zijner tegenstanders:

'Omdat anders de zwakheid en tegenstrijdigheid hunner eigen positie te zeer aan het licht zoude komen.'

Allons, J. Heemskerk Az. smachtte er voor eenige weken na, dat het toen afscheid nemend Ministerie de Kamers ontbinden mogt, opdat hij ten langen leste niet de eenige zou blijven, die daarin zijn toevlugt zocht. Laat mij er ten blijke van billijkheid bijvoegen, dat ik geloof, dat zijn

talent verre de gaven, Geertsema bedeeld, te boven gaat.

Ik zie dagelijks, van de beurs komende, op den top van den omnibus, die naar den Holl. Spoorweg voert, Aug. C.G. van Duijl zitten, die in den Vogelenzang het Kennemersche landschap bestudeert, en boven op den anderen Ch. Boissevain, die naar den Rhijntrein rijdt, om in de bosschen van Driebergen rond te wandelen.

Als mijn keel eens een van beide beroepen kan, zal ik hen voor U eens vragen, waarom Ge geen *Handelsblad* krijgt. Maar of Gij er intusschen veel bij verliest? *I doubt it*.

In beginsel liberaal, keurt Van Duijl Bismarck's gedrag jegens de Jezuïten af, maar is voor het overige zoo hartelijk tegen de Catholijken als de ergste Aprilbeweger. En Boissevain? lees zijn artikel over Thiers en de Franschen en zie, hoe onzeker zijn blik is - de sympathie schijnt voor het arme volk over te vloeijen en toch verbaast hij zich bij de eigenaardigste ziekteverschijnselen dag aan dag!

We zijn Zondag naar Baarn geweest en hebben te Utrecht Quack even gesproken. Hij verzekerde mij U zijn *Traditie en Ideaal* te hebben gezonden. Ik betuigde hem trots Koen te desespereeren, dewijl ik alles behalve de tijdgenooten van Koen om mij zag.

Het weder was verrukkelijk. Een onweder had den dag te voren den lucht afgekoeld, een enkel buitje in het Baarnsche bosch was geen stoornis van ons genot. Wij keerden over Soestdijk terug, en gedachten U en de Uwen. U met hartelijke wenschen van beterschap, Mevrouw en Gideon met de vraag: wanneer zullen we hier weer zamen wandelen? Spelen Uwe liefhebbers-tooneelisten ook Fransche stukjes, dan zal ik aan René de jongste *pièces de salon* gaarne zenden.

Weest hartelijk gegroet van

Ons beiden.

Van Suriname hoorden wij in geruimen tijd niets.

Och, die afstanden!

Dinsdag, waarop wij voor drie weken het laatst in den Haag waren, werd aldaar een meeting gehouden van Israëlieten over het lot hunner geloofsgenooten in Rumenië.

Mr. J.A. Levy, *a rising young man of the Hebrew persuasion*, die hier in *Burgerpligt* een der eerste violen speelt, en vrij wat artikelen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* schrijft (hij schijnt intiem met Tels) zond mij zijn opstel over 'Rumenië.' Ik voegde het bij de *Gedachten* - Gij kunt er misschien voor de *Bode* partij van trekken. Op dat terrein kunnen liberaal en conservatief elkaer de hand geven.

LIII
Amsterd., 25 Julij 1872.

Lieve Vriend!

Och, die Oostersche warmte! 90 graden Fahrenheit op de noordoostelijke zijde van de Leliegracht, op de gracht in den winter Siberie geheeten, in ons anders zoo koel huis. Het is waar, avond aan avond hebben we onweder, een plasregen, wat weerlicht, maar

> De ochtend schijnt alreê den gansohen nacht
> Verlangend aan den hemel om te dwalen,

maar eer hij zegeviert, is het al weder warmer en met de zon komt de hitte. Och, die Oostersche weelde, hoe houdt Gijlieden haar uit? Sophie heeft haar toevlugt tot de binnenkamer genomen, - het is er onloochenbaar koel, maar *chiaro*

scuro tevens en ik ben niet lang genoeg in Italie geweest om dat lief te leeren krijgen.

Al wat mij verbaast is, dat Gij in zulk eene hitte, ik zeg niet werken kunt, zelfs op mijn leeftijd leg ik het, hoop ik, nog niet af, maar werken wilt, zonder uitzigt van vrucht op Uwen arbeid, zonder hoop van slagen. Ge begrijpt wel, dat ik daarmede niet Uw letterkundig werk bedoel - die korlen zullen wel wortel schieten, wel opgaan, maar Uwe staatkundige vertogen, Uwe uitvallen tegen onzen regeeringsvorm. Als Gij in een der Vorsten van het huis van Oranje een genie, een talent, een man zaagt, geschikt om den heerschersstaf met goed gevolg te zwaaijen, als Gij ons, na bijna honderd jaren proeven van allerlei bestuur, rijp geworden achtet, voor een gemeenebest, ik zou die zucht om het bestaande af te breken, begrijpen, ik zou mij die omwentelings-, mag ik zeggen, manie, kunnen verklaren, al gevoelde ik geen lust er in te deelen, maar thans zonder doel, zonder hoop, zie het blijft mij een raadsel in deze Oostersche hitte, zoo wel als in de Westersche kou.

Los het eens op, als Ge lust hebt.

Ik begrijp er niets meer van, welke zendingen met de verscheiden mails U al en U niet geworden. Uit een Uwer vroegere opstellen zag ik, dat Gij het Beetsiaansche *Lijden door Heerlijkheid* ontvingt, uit Uw laatste schrijven van 9 Junij zie ik, dat Fievez's boekske U ter hand kwam.

Maar waar bleven dan de verbeterde uitgave van den *Misanthrope*, de *Vogels van Diverse Pluimage* van Vosmaer en de tweede zending van een *Catholijken Volks-almanak?*

Misschien, dat Uw brief per *Conrad*, die nog niet is uitgegeven, daar de boot, als Gij voorzaagt, later aankwam dan de mail, er eenig licht over zal verspreiden.

En anders, maar weêr geduld, waarin ik, door deze Oostersche hitte, dagelijks, *bon gré malgré*, vorder, - intusschen

hoogst dankbaar, dat de omstandigheden, tot nog toe, niet hebben gewild, dat wij op reis zouden gaan, het zou in den spoorwagen geweest zijn om te stikken.

Zelfs op het land! Mr. en Mevr. Bosboom zitten ergens in Gelderland te snakken naar lucht; zij zucht: '*Cher!* wat is het heet!' hij zucht: 'Mijn werk vordert niet!' en beide zuchten: 'Aal is dood!' Inderdaad, een beroerte heeft een einde gemaakt aan dat beiden zoo dierbaar leven, 'een slaapberoerte,' zeide Tienhoven, Aal had het voor Aal's corpulentie bij Mevrouw veel te stil. Wilt Gij Uwe lezers niet eens onthalen op een biographietje van Aal, die in hare jeugd bij Jufvrouw Petronella Moens diende, die later waken mogt voor de rust van Mevr. Bosboom, als indringende bezoekers die belaagden, van Aal, die zich *carrée* in den weg der Koningin stelde, als die op den Zuid Binnencingel een bezoek bragt, en zich over de vrijpostigheid verontschuldigde met een: 'ik had immers een schoone boezel aan?'

Raillerie à part - de luidjes zullen haar zeer missen - want de trouwe ziel was de zuinigheid zelve, al liet ze bijwijlen het vleesch aanbranden. Oef, dat luchtje op een warmen Zondag, niet de leste, toen was zij al ter ziele, toen stond er voor de glazen: 'Brieven en boodschappen bij den Heer d'E., twee deuren van hier.' Buurschap geeft rare kennissen, - bij d'E. wist men niet waar de Bosbooms waren. Vreemde gracht, vreemde luidjes, Multatuli heeft er ook gewoond, *gare au* Binnencingel!

Verontschuldig er U bij mij niet over, dat Gij nooit iets van Wienbarg hadt gehoord, of ik zou het mij bij U er over moeten doen, dat zelfs het artikel van den *Spectator* me geen belangstelling voor den man inboezemde. Sints Gij naar het laatste verweest, sloeg ik het op en nam daarna het vijftiende deel van Brockhaus' *Conversations-Lexicon* ter hand, o die keurige *Spectator*-karakteristiek, hoe oorspronkelijk is

ze! Heeft de stille 's mans werken buiten zijn: *Holland in den Jahren* 1831-32 gelezen? Wie weet? maar wat hij las, het is het oordeel:

> W. vereinigt als Schriftsteller ein gründliches Wissen mit den eleganten Formen des Journalisten, und die Mischung dieser Eigenschaften verleiht seinen Schriften ein erhöhtes Interesse.

Het blijft er niet bij - slechts is de zin erg verhollandscht:

> Auszerdem bewies er als Schriftsteller stets moralische Würde und streben nach ethischer Schönheit.

Hoort verder, want ook het woord over Goethe is - afgeluisterd.

> *Zur neuesten Litteratur*, in welcher er unter anderm eine treffliche Auseinandersetzung der Bedeutung gibt, welche Goethe nicht nur für die Vergangenheit, sondern auch für die Zukunft der deutschen Litteratur hat.

Als ik het boek eens ter bezigtiging krijgen kan, deel ik U gaarne mijne opinie mede. Om dien *Spectator*-bewonderaar, die zoo keurig styleert, dat hij een gullen lach laat afpersen, geef ik weinig - de hoogte van den toenmaligen stand der wetenschappen heeft hij ook al uit het Duitsch gehaald.

Uw Paris is de zoon van een eerzaam wagedrager, die zuur zou zien bij den aardigen regel, door Hooft zijn held in den mond gelegd:

> Wat droom! ik zag nooit wakende zoo veel.

De goede jongen is begonnen te schrijven Moll voor zich ziende, met dat ernstig gebaar, met die grijze haren, met dien scherpen neus en die nasale stem - wat kon hij anders doen dan neervallen en bewierooken?[1]

Los en Vast houdt een lang artikel in van Van Gorkom, waarin Oosterzee wordt dood gedaan. Ik zou het meer hebben

1 Dr. G. Paris was later predikant te Buiksloot.

toegejuicht, ware het hem gelukt dat nijlpaard wat vlugger in zijn vet te smooren, nu duurt mij de operatie te lang, vooral in deze Oostersche hitte; stel U dat smelten eens voor!

Ge zult nu gelezen hebben, welken indruk Ge bij Jufvr. A. achterliet? Ik weet niet, of Gij tevreden zijt, maar wel, dat ik haar bewonder, die zich zoo schuil hield bij Uw bezoek.

Later vervolgd.

Ter beurze werden de brieven per *Conrad* uitgedeeld, - triomf! Jan Sinkel is teregt, en Gij zult een paar dagen rust hebben gehad. Maar dan nu ook een woord, waarmeê Alberdingk's talent wordt gehuldigd, al is hij ik weet niet hoe veel malen Jezuït!

Dat Ge geen Graecus zijt, bedroeft me, anders zoudt Gij in Vosmaer's *Vogels* dat opstel over het tweede deel van *Faust* hebben gewaardeerd.[1] Oude kennis, of niet, het getuigt van studie! En welk een gelegenheid om de fraaije verzen te doen genieten, waarvan het pijnlijk zaamgestelde dichtstuk des ouden poëets, ondanks zijne grijsheid, overvloeit.

> Schlaf ist Schale, wirf sie fort.

Eene enkele siesta minder en de Oost geniet

> Germanjes eerste en laatste van de Grieken.

Eene ‘Amsterdamsche kronijk.’[2] Het is den jongen A.C. Wertheim, een onzer verdienstelijkste medeburgers, chef van Wertheim & Gompertz, wiens hoofd sterk genoeg is om ter beurze tien operatiën te gelijk aan te vangen, voort te zetten en te voltooijen, het is A.C. Wertheim gelukt, de Maatschappij van Stoomwerktuigen enz. (vroeger van Vlissingen),

1 Bedoeld is B.H.'s kritiek van Vosmaer's bundel in *Litt. Fant. en Krit.* XVI, 29.
2 B.H. schreef van tijd tot tijd onder dien titel overzichten in den *Java-Bode*.

door eene nieuwe leening voor bedrijfskapitaal te redden. Lees zijn artikel: *Een Contract*, - *qui avait tout le mérite de l'□ propos*. Vroeger door de Directie van Vlissingen beetgenomen (hij had eene valsche balans voor een echte gehouden, hij had die Heeren tot geen bedrog in staat geacht) deed hij eene eerste vergrooting van het kapitaal slagen. Thans andermaal ingeroepen en waarschijnlijk zelf geïnteresseerd, moest er meer geld wezen of de zaak ging te niet. Geen liquidatie, was zijn philanthropische uitroep, en de 'Voorzienigheid van Amsterdam,' als de spotzucht zijner confraters hem noemt, redde andermaal de veege instelling. Laat ons hopen, ditmaal voor goed.

Als Gij nu eene Amsterdamsche kronijk schrijft, schets er dan het lijden in van een eenzaam Amsterdammer, die 's avonds het *Handelsblad* leest en 's ochtends de *Haarlemmer*, en dagelijks ondervindt, hoe zij elkander uitschrijven, *heute mir*, *morgen dir*. Voeg er dan bij, dat wij in het gansche land geen *Jezuitenfreszer* hebben als het *Handelsblad*, en dat die eerzame Amsterdammer zich elken middag vier ure afvraagt, wie der beide bekende Redacteuren iederen avond Rome in het gezigt vaart (Van Duijl of Boissevain?) Hij weet waarachtig niet wie, de eerste zit op den top van een omnibus voor Haarlem, de andere op een dito voor Utrecht. Noch de Vogelenzang, waar Van Duijl logeert, noch Driebergen, waar Boissevain *villégiatura* houdt, inspireeren zoo woedend. De artikelen, denkt de eerzame Amsterdammer, worden zeker door Multapatior geschreven, dien schepper in het *Handelsblad* van een catholicisme op zijn eigen hand, waaraan niemand gelooft dan hij. Immers die eerzame Amsterdammer trof nog geen Catholijk aan, die, als hij gedwongen werd te kiezen tusschen Syllabus en Grondwet, Encycliek en Liberalisme, Rome en Nederland, Pio Nono en Willem III, niet Ultramontaan bleek, Ultramontaan van top tot teen.

En met dezulken hebben Bismarck - en de val is groot, Multapatior en Van Duijl te rekenen.

O, die Oostersche hitte, waarin ik voor den eten nog een paar bezoeken voor zaken maakte en deze regelen pende, houd haar veel ten goede.

Als nu nog tot overmaat van ramp, ook nog *l'orage obligé* niet uitbleef, een donderbui zou zoo welkom zijn aan

Uwe smeltenden.

P.S. Veel geluk, Gi! met de globe: zoek er eens een werelddeel op dat Hollands vlag niet heeft zien wapperen.

LIV
Amsterd. 1 Aug. 1872.

Lieve Vriend!

We leven weder in Westersche lucht. Tal van onweders hebben ons bevrijd van de snikkende 90, 91%, de thermometer blijft op nieuw ordentelijk tusschen 60 en 70%. Dat excessive deugt niet voor ons land en ons luidjes.

Uw *Testament van Thorbecke*[1] heb ik met genoegen, dikwijls met instemming gelezen - er is billijkheid in dat oordeel daar het bedaard werd geveld. Waren wij algemeen op de hoogte van den tijd geweest, hij zou minder hebben geheerscht, hij had duurzamer invloed uitgeoefend. Maar Uwe recensie heeft de eigenaardigheid welke wijlen Yntema's vrienden eens den *Leerredenen* van A. des Amorie van der Hoeven toekenden, de ‘slotten lieten te wenschen over.’ Alle onze gebreken worden ons aangetoond, - en als wij uitgekleed zijn, laat Gij ons troosteloos staan, - want de man die het

1 Sedert opgenomen in de *Nationale Vertoogen*.

middel vinden zal, om het beter te maken - waar is hij? waar?

Het schort zeker aan de warmte der laatste weken dat er niets uitkomt der toezending waardig, - er zijn weinig menschen, die als Gerrit v. Gorkom bij ongeveer honderd graden blijven schrijven, ik had preeken moeten zeggen, in oneigelijken als in eigenlijken zin.

We zijn Zondag naar Haarlem, naar Velserend en naar Zandvoort geweest, wij aten in het zeedorp, dat v. Gorkom en zijn gezin tot badgasten heeft. (Bij Driehuizen.) Maar hij was niet aan tafel, hij was naar Leiden om te preeken. De tafel was povertjes, (maar het is bij den Zaandamschen kastelein, die Funkler in het Groote Badhuis, verving nog jammerlijker,) - slechts hadden wij, en dat was een waar genot, uit de bijgebouwde eetzaal van Driehuizen een heerlijk gezigt op zee.

Sorghvliet zag er somber uit, de famille K. heeft geen stores en houdt dus de luiken digt, waar de zon is, was, of komen zal. Ware de tuin nu meer lommerrijk, dat Italiaansche halfdonker mogt aangenaam binnenshuis zijn - maar Gij weet, hoe Ge hebt doen rooijen en kappen, en dat wreekt zich nu, vooral dewijl Floris (K. draagt dien grafelijken naam) niets met dezen in zin voor welstand en weelde gemeen heeft. Ik veroordeel dan ook uw aanleg niet, ik beoordeel dien niet eens - ik *constateer* slechts het feit, dat alles onvoltooid bleef.

Waar de Bosboomen zitten, mogen de Goden weten, ons gewierd geen lettertje schrift. Mevrouw zal met Uwe beoordeeling? met Uw verslag? niet voldaan zijn, verbeeld ik,[1] doch zich stellig *le Capitaine Fracasse* aanschaffen. Het is waar, Gij hebt haar reeds meermalen in hare sterkte en in hare zwakte geschetst en niets is onaangenamer dan zich zelven te kwellen om hetzelfde nog eens met andere woorden te zeggen. Slechts dominees doen dit uit den sleur. Buitendien Gij kriti-

1 *Litt. Fant. en Krit.*, XVI, 21.

seert tegenwoordig liever op het gebied der politiek dan op dat der litteratuur.

Chacun son goût, maar ging de laatste ten onzent in het jongste vierde dezer eeuw weinig vooruit, de wijzer der eerste staat nog altijd naar 1848 - zoo hij inderdaad niet achteruit is gegaan.

Ge hebt in gedachte de voorstelling Bilderdijks, hoe Duitschland er in het begin dezer eeuw uitzag, vergeleken met de schetsen van Berlijn en Hamburg, die we Varnhagen von Ense[1] zijn verpligt, en schrijft al de onhebbelijkheden der uitvallen van den eerste daaraan toe, dat hij minder gelukkig was in het maken van kennissen. Neem de proef eens van de som, bid ik U, we zullen er een fraai feuilleton bij winnen.

Ga met hem op reis, probeer dien prinsjesman - dien onhollandschen Hollander, verknocht aan een Oranje *quand même*, - dien heer der schepping voor wien Willemien's meerderheid een gruwel was, probeer hem kennis te doen maken met wien Gij wilt. Ik geef U daar eene vergunning, van welke Ge de eerste zult zijn, U het gebruik te ontzeggen, - want brengt Ge hem in aanraking met wien ook, die niet achttiende eeuwsch verouderd regtzinnig denkt als hij, dan breekt de bui los, eer dat hij het vermoedt. En met de weinigen, die gevoelen(?) en gelooven(?) als hij toen deed, waar is het sympathische in zijne natuur? Ik heb altijd meer opgehad met zijne eerste als met zijne tweede echtgenoote, al zijn anders heftige vrouwen juist mijn *charme* niet. De mijn is rijk, - ontgin haar en laat ons mee genieten.

V. (Cornelis van Heukelom, uit 's Hage, vermoed ik, vooral dewijl hij de verhoudingen der Kamer scherper definieert dan anders onze journalisten en hun trawanten plegen te doen of te kunnen?) V. maakt in het *Handelsblad* ten langen leste een einde aan de bewondering van Buijs den herkaauwer. Er

1 B.H. had de *Gedenkschriften* van dezen gelezen.

zijn weinig menschen, die mij meer wêerzin inboezemen, dan die type van Hollandsche bedachtzaamheid, Hollandsche opmerkingsgave, Hollandsche billijkheid, die niets uitvoert, die tot niets leidt, die niemand baat. Ben ik onbillijk, dan wijs mij te regt, maar hij heeft nu al zeven jaren lang zijn jongelui zijne constitutioneele theoriën ingestampt en, lieve Hemel! er is zoo min van zijne discipelen als van die van Vissering iets teregt gekomen. En dat heeten dan de corypheën van ons Hooger Onderwijs, waarmee Groen coquetteert.

Sophie heeft een aardigen brief ontvangen van Uwe lieve zuster Charlotte, - Paramaribo 1 Julij 72. Maar wat zijt Ge een trage schrijver, eerst door ons vernamen broeder en zuster Uwe ongesteldheid. (Ik weet niet, hoe ik het heb, communicatiemiddel tusschen Oost en West - Gi! kijk eens op Uw globe, of ik ook uit mijn rol val?) Charles gaat het goed, vooral sints zijne tweede betrekking hem meer beweging geeft, hem tot uitstapjes verpligt, hem paard doet rijden, maar dat leven Uwer zuster herinnert mij aan L.E.L. op Cape Coast, Cape Castle, geloof ik, gelukkig met uitzondering van den onbeminden, ijverzuchtigen echtgenoot. Welk een wereld, waarin men niet slechts geen ossenrib krijgen kan, - waarin blikjes niet enkel een lekkernij zijn, waar ook van geen leven naar den geest, van geen gezelligen omgang sprake is. Het getuigt voor Uwe zuster, dat zij zich des ondanks over de voortdurende slaperigheid beklaagt, ik vrees dat ik haar daar zou zegenen.

Zou de speelzucht der bankiers, Joden en Jodengenooten, haar toppunt hebben bereikt met de inschrijvingen voor de de Milliardenleening, of moeten wij nog dieper dalen, eer wij *le commencement de la fin* zullen zien? Thiers 74 jaren oud - de fransche natie, zooals de Kamer ons die vertoont - eene Zwarte en een Roode Internationale - en bedachtzame geldbeleggers zouden dat fonds kiezen, zouden er om wedijveren? Dat de burgerij in Frankrijk, dat de mindere maar welvarende luidjes

à tout prix van die Pruissen willen verlost zijn, dat begrijpt zich, en dus geloof ik aan de kleine inschrijvingen uit het aan hulpmiddelen zoo rijke land.

Hoe jammer dat eene natie aan welke hare europeesche zusteren sedert 1789 zoo veel zijn verpligt, niet een weinig meer geduld heeft. Maar zoo zijn we geschapen *qu'on a les défauts de ses qualités!*

Sillem, die 'Verhuizen' schreef onder den naam van Drilman, Sillem heeft zich aan eene beoordeeling van Vosmaer gewaagd.[1] Liever dan dat water en melk-oordeel is mij Uw barheid, maar ik had gewenscht, dat Ge die poëzy eens met de navolgingen van de Ouden door Gaethe en Schiller vergeleekt - hoe wenschte ik, dat ik Latijn en Grieksch verstond om het te kunnen doen.

Het zal wel September, October worden, eer wij dit jaar op reis kunnen gaan, bij de Oostersche hitte zou het eene foltering zijn geweest.

Wees met U Drietjes hartelijk gegroet van ons beide.

Zuster en Broeder.

LV
Amsterd., 8 Aug. 1872.

Lieve Vriend!

'Als Ge Huet schrijft,' zoo luidt Alberdingk's biljet, bij het terugzenden der hem ter lezing verstrekte *Java-Bodes*, 'als Ge Huet schrijft, zeg hem dan, dat het mij de aangenaamste voldoening van mijn *Trippenhuis* geweest is, dat hij er den arbeid eener analyse, en, eigenlijk, meer harmonische groepeering aan heeft willen besteden!'

1 *Vogels van diverse pluimage*, aangekondigd door J.A. Sillem, *Bibliographisch Album* van den *Gids*, Augustus 1872.

Nous avons beau nous croire des démocrates, *nous sommes tous aristos*, *s'il s'agit du domaine de l'esprit*. Arm publiek! hoe Ge U bedriegt wanneer Ge gelooft, dat de besten onzer voor U schrijven! Eerst voor ons eigen genoegen, en dan voor dat der vrienden, op wier oordeel wij prijs stellen, *à la suite* komt Gij om den wille der uitgevers!

Jufvrouw A., op wie[1] Gij, getrouwde Heer! zoo laag nêerziet als op eene ongehuwde, niet meer jonge jufvrouw, Sytske A., Mijnheer! is in den wettigen huwelijken staat opgenomen, met een gepensioneerd officier. In ernst, wat ik van haar hoor, strekt zoowel haar karakter, als haar verstand tot lof, zij moet de prototype der Fancy zijn uit Multatuli's arbeid. Ik ben nieuwsgierig wat Gij van haar oordeel over *Lidewyde* zult zeggen, nu zij niet meer, ‘eene oude jonge jufvrouw is.’ Maar bewijst het dan in der daad tegen haren geest of haar gemoed, dat zij niet mal genoeg is geweest, om dezen of genen gek aan te halen, daar ze niet mooi genoeg was om het door dezen te worden gedaan? Als Gij, zooals ik, voor veertien dagen gedwongen waart geweest, de kennis der getrouwde Elise te maken, Ge zoudt van gevoelen zijn, dat Jufvr. Schiotling meer verdiende te gelden dan Mevr. v. Calcar.

Maar het schort hem niet aan *wie* U verdedigt, Gij vindt en teregt *dat* Uw boek zich *zelf* verdedigen moest.

Het genre boekverkooper wordt stellig door de nieuwste *conquêtes*, Schadd en consorten, niet veredeld, maar te beweren, dat het door deze ontaardt - och, de vorige generatie leverde ook al curieuse exemplaartjes op.

Les grands ecrivains du grand siècle, hoeden af, mijne heeren landgenooten en naburen! die pruiken wisten wat stijl is, en die pruiken zullen er door leven als niemand onze natuurlijkheid, onze ongezochtheid meer zal gedenken, als het

1 Vgl. blz. 201.

van onze beweeglijkheid heeten zal: *beaucoup de bruit et peu de besogne*. Hebt Gij in een der laatste exemplaren van het *Journal des Débats* het zonderling opstel van Jules Janin gelezen, dat Lamennais opvoert, eene voorstelling van *Bajazet* in het *Théâtre Francais* bijwonende? Zoo neen, lees het dan, - lees *Bajazet* en lees *les Paroles d'un Croyant* nog eens over, en onvoldaan met Janin grijpt gij zelf het onderwerp aan. ‘Maar mijne lezers zullen het evenmin waardeeren, als zij het de *Turksche Zeden* en de *Kijkjes in den Harem* deden!’ Doch Gij zelf zult het met meer plezier bewerken en er meer partij van trekken dan van die vertalingen van het schier onvertaalbare.

Ik dacht dat de Javaansch-Hollandsche Maatschappij te goed Fransch verstond dan dat dit nog werd vereischt.

Ik heb er mij nooit over verbaasd dat N. op de verkooping van ons Leesgezelschap altijd hooge prijzen besteedde voor de werken van Dixon, maar dat Gij dien taaijen auteur bewondert, dat verbaast me.[1] Hij moest ophebben met die aanteekeningen van George - voor mij ik had liever in de harten van Abraham, van May vooral, gelezen. ‘Hartstogt is wel geene olie in de lamp der deugd’ maar eene resignatie als die van George boezemt toch bitter weinig belang in.

En ik ben zeker, dat al predikt Gij die in de Oost, Ge weinigen bekeeren zult - mag ik er bijvoegen, dat Ge ook slechts verdienen zoudt dit te doen, als Gij Uwe eischen wat hooger steldet en het verlorene vergoeddet?

De benoeming tot Leeraar aan de Hoogere Burgerschool voor meisjes is aan vriend Honigh hier ontgaan. Voor hem acht ik het geen ongeluk, - ik zou het slechts billijk achten dat men eener vrouw de voorkeur gaf, sints men voor deze dien werkkring opende, maar volgens Doorenbos was de benoemde de minste der geëxamineerden en kwam zij er slechts met

1 In den *Java-Bode* waren uittreksels uit de *Spiritual Wives* opgenomen.

moeite door. Ik stel mij er veel genoegen van voor, als hij uit Laren, waar hij de vacantie doorbrengt, terugkomt, hem Uw Artikel over Vosmaer's *Vogels* eens voor te lezen. De hartstogtelijke Graecus zal stampen, zooals hij het deed, toen ik de vrijheid nam de metrische verzen niet mooi te vinden, en er hem een paar van Schiller en Goethe voorlas, even voortreffelijk van inhoud als van vorm. Gij hebt slechts de waarheid gezegd, maar of het U daarom gelukt is; volgens Staring:

> Zich buiten 's vijands scheut te hoûen
> Is raadzaam, raadzaam ook dat Gij geen vriend verstoort.

Qui vivra, *verra*.

Op het veld der Letterkunde is er nog geen sprake van oogst. Heden ontvangt Gij slechts een exemplaar van *Onze Tolk* en een dito van de *Nederlandsche Gedachten*. Wat Groen gelukkig is dien Kuyper te hebben gevonden.

Ik lees tegenwoordig in Grillparzer, in zijne trilogie *Das goldene Vliesz*.

Medea is mij nooit zoo duidelijk geworden, ik heb haar nooit zoo deerniswaardig gevonden als in zijn dicht. Ristori moet die treurspelen, zij het ook uit vertalingen, hebben gekend, anders had zij in het middelmatige stuk dat ze gaf, niet dien diepen zin kunnen leggen. En toch, hoeveel liever zou ik Grillparzers stuk hebben gezien met zijne scherpe tegenstelling van Grieken en Barbaren, Korinthe en Kolchis, Creüsa en Medea. Wat spreken wij toch nog van eene wereld-letterkunde? de man is tachtig jaren oud geworden, en hoe weinigen buiten zijn vaderland kennen hem, hoe weinigen in Oostenrijk zelf!

Ik wenschte weder in Weenen te zijn, en het te treffen, dat de tragedie werd opgevoerd - hoe langer hoe meer trekt Zuid-Duitschland mij aan. Is het dewijl die verbazend wijze en kloeke Pruissen en Pruisgenooten mij hier dagelijks ergeren

en vervelen? *It may be*. Verbeeld U, de luidjes hebben er spijt van, in plaats van vijf milliards geen tien milliards van de Franschen te hebben geeischt. - Afschuwelijk, en aan de andere zijde die Franschen, zich te goed doende op het slagen hunner leening, als of er uit dien zwendel Israëls een zier sympathie bleek. Verwondert het U, dat men, de werkelijke wereld moede, de vlugt neemt in die der poëzy? Vooral nu wij in den regenmoesson zijn gekomen en de veranderlijke hemel alle uitstapjes onraadzaam maakt.

Abraham de Vries en Franke de notaris komen praten, de eerste, Raadsheer in het Hof alhier, is zoo verbazend druk, dat ik hem hier hoor en dus wel eindigen moet, zal de molen niet door den vang loopen.

Weest hartelijk met U drietjes gegroet van
Ons beide.

LVI
Amsterd., 22 Aug. 1872.

Lieve Vriend!

De Bosboompjes zijn teregt, wij hebben hen Zondag in de Scheveningsche boschjes aangetroffen. Hun zomer was een serie van kleine rampen en teleurstellingen geweest, - eerst het afsterven van Aal - toen het logeeren bij gebrek van dienstbode in een klein hôtel tegenover het station van den Rhijnspoorweg te 's Hage, en eindelijk de reize naar Zutphen, en de hitte, de hitte, de hitte! Ik geloof dat, terwijl anderen daarin stof vonden den zomer een overmaat van weelde te verwijten, zij er bitter onder hebben geleden, Mijnheer in het logement blijvende om Mevrouw niet alleen te laten, Mevrouw ongelukkig daar zij Mijnheer belette te werken.

Mevrouw Bosboom had Uw woordje over den *Wonderdokter*[1] ontvangen - dat *je* is ondeugend, maar naar de natuur.

'Thuiskomende, zeide ze, vonden we twee exemplaren van een zelfden *Java-Bode*, het eene door Reinier gezonden met een lieven hartelijken brief, het andere vermoedelijk van den Redacteur, die zich niet verwaardigde er een woordje bij te voegen.'

'Die Reinier belooft een charmante jongen te worden, Mevrouw!'

Uwe zaak stond hopeloos, en dan begrijpt Ge, laat men zijne vrienden in den steek.

Maar de groote vrouw is goelijker dan Ge haar gelooft. 'Toen ik wel genoeg was om het opstel te lezen, viel het mij meê, hij heeft getracht mij een bewijs te geven van zijn waardeering, al kon hij het niet met mij eens zijn. Het is reeds veel, dat hij zich en zijne vrienden niet vroolijk maakte over al die bekeeringen.'

Hoe onbevangen beoordeelt toch het genie bij wijle zijn werk - als anderen niet op de gebreken opmerkzaam maken.

'Maar lagchen moest ik,' voer zij voort, 'toen hij *mij* reizen aanried ter verruiming van mijn blik. Ik ben al blij als ik het per victoria of vigilante in deze boschjes breng en van een bankje de boomen ga sla.'

'Er is verscheidenheid genoeg, Mevrouw! in deze beuken en eiken, tot in dat kreupelhout toe, het kronkelen van den weg, het stuiven van het zand, het spel der zonnestanden.'

'Maar ruimte, Mijnheer! ruimte.'

'Och neen,' zei Sophie, 'die is hier niet, op den duur zou het mij hier zelfs te zoel worden.'

'Je kunt tegen de zeelucht,' zei Bosboom, en waarlijk wij beiden vertegenwoordigden bij het schrale echtpaar - Mevrouw was *par les suites d'un melon* (Gustave Droz, Madame Huet)

1 *Litt. Fant. en Krit.* XVI, 21.

dunner geworden - wij vertegenwoordigden wel een beetje 's lands welvaren.

‘Ruimte,’ hervatte Mevrouw Bosboom, ‘ik kwam pas van de reis en wat had ik opgedaan? De kennis gemaakt van een apotheker (Amsterdammer), die onder alles aan zijn bessennat dacht, de wetenschap verworven dat men te Kampen 's avonds na zeven ure in de buitensocieteit geen thee meer kan krijgen, ruimte door reizen, jawel!’

‘Ik beklaag den man, die van Dan naar Berseba reizen kan en uitroepen: Het is alles woest,’ zei iemand met de woorden van den vertaler der *Sentimenteele Reis*, daar men sedert Pelle en Biene het oorspronkelijk niet meer aanhaalt.

‘Och, je mirt en je cipres,’ zei Mevrouw Bosboom, - ‘de apotheker heette Rompelman, en toen Bosboom hem aan tafel een schaaltje bessen wees, zei hij: “Sappig, Mijnheer!” Zeker had hij een minder zootje ingemaakt.’

‘Ruimte,’ lachte ik op mijn beurt, en we reden zamen naar Sorghvliet, waar het kleine Calvinistje de verdediging van Cats op zich nam, tot ik haar in anderen zin ruimte toewenschte.

Heden-ochtend ontmoette ik op mijn wandeling langs 's Heeren straten Dr. Allard Pierson, professor te Heidelberg enz. Het eenige, wat mij in zijn gesprek beviel, was zijne belangstelling hoe het U en de Uwen ging, of Gideon herwaarts kwam? enz. Hij verzekerde mij, dat ten Uwent voortreffelijke Jezuïtenscholen zijn, is dat zoo, of een hallucinatie der Pruissische Jezuïtenphobie? Overigens vlotte de conversatie niet, natuurlijk, ik had geen lust van zijn jongste geschrift op te halen, en wat ik hem toewenschte, geen professoraat te Leiden. Toen Java was afgehandeld, kwam Bern aan de beurt, waar Nippold nu kerkgeschiedenis doceert, *im Gustav Adolfs-Vereins Sinne*, *ça va sans dire*. Pierson vond dat hij betrekkelijk wel af was, ik betreurde dat zoo veelbelovend een

jong mensch niet meer woord had gehouden in hoogeren zin, en wij groetten elkander beleefd met een knik.

Die arme Hacke! sedert langer dan een jaar was zijn antwoord, als ik hem vroeg hoe het hem ging bij schijnbaren welstand, vreemd genoeg, altijd, met die sonore stem: ‘Mij? - el - len - dig - beroerd.’ Hij had voortdurend, zeide hij, pijn in de keel, - maar daar hij elken wenk, eens iemand te raadplegen die wat meer van keelziekte wist dan zijn arts V., in den wind sloeg, achtte ik het eene *maladie imaginaire*, - hij die van menige moeijelijkheid des levens plagt te zeggen, ‘'t is maar een geldkwestie,’ moest een anderen doorn in het vleesch hebben, dacht me, en die van Hacke school in zijne verbeelding.

Mais voyez comme je me trompais, - de ziekte wordt in het voorjaar erger, ze drijft hem van buiten bij het mooiste lenteweer naar stad, ze blijft hem in Wiesbaden, werwaarts hij ter wille van zijn tweeden zoon Jan was getogen, kwelziek bij, - hier terug gekeerd raadpleegt hij eindelijk van Geuns, die eerst het hoofd schudt, maar straks de zaak ligter inziet en eindelijk Hacke aanraadt met de Tienhovens naar Kreuznach te gaan. Daar gekomen, schijnt het baden eer nadeelig dan voordeelig te werken, de artsen slaau eene kleine operatie aan den nek voor - de beroemde Busch van Bonn wordt geroepen en niet opereeren is zijn waarschuwend woord. Ik vergat mede te deelen, dat Donders intusschen voor zes weken alreeds aan Hacke had gezegd, dat naar zijn gevoelen de kwaal een blijvende zou zijn, dat hij aan die klier altijd min of meer pijn zou gevoelen, volkomen genezing lag niet binnen het bereik der wetenschap. Het was waarheid, zacht uitgedrukt, maar onverbiddelijke waarheid. Er werd te Bonn onder leiding van Busch consult gehouden, Verkouteren, Professor Hertz en Donders waren van hier derwaarts getogen: niet opereeren bleef het resultaat. Intusschen vond de lijder

tegen zijn hevige pijn aan de linker kaak, linker hals of linker nek geen baat dan bij inspuitingen van morphine, die hem doen soezen, sluimeren en luttel tijds na het ontwaken weer aan de ondragelijke pijnen ten offer geven, - waarmee de kanker martelt!

Arme Hacke! het spreken valt hem zoo zwaar, dat hij niemand ontvangt, slechts in den kring zijner kinderen of liever huisgenoten, slechts in dezen luistert hij toe, zelf zoomin mogelijk geluid gevende.

Alas! for all the evil where flesh is heir to, wat baat het hem nu, dat hij beide, rijtuig en buiten heeft? Hij is heden naar het laatste vertrokken, om te beproeven of de frissche lucht hem het lijden eenigszins verligten zal, maar Kreenen vleide er zich zoo min mede als ik het mij doe, zijne dagen zijn geteld, en wie durft wenschen, dat zij om dus te lijden worden verlengd?

Zonder twijfel zal Fr. Muller zijn vergissing om een incompleeten Wagenaar te leveren, gaarne herstellen, even als ik mij beijveren zal om Gideon's wensch ten opzigte van Unger's etsen na te komen. Tot nog toe echter heeft Sijthoff geen prospectus van zijn Album doen verschijnen.

In de laatst ontvangen exemplaren van den *Java-Bode* trof ik *Doktor Berthold* aan; het is aardig nageschetst,[1] maar heeft de perzik er haar waas niet bij verloren, schiet de uitdrukking der proza voor wat de poëzy heeft verheerlijkt, niet te kort? Het verbaasde mij, dat Ge dit niet gevoeldet, maar de *printers devil* wacht op kopy en die stemming is niet altijd eene productive.

Waarom echter geeft Gij niet Uwe liefde, Uwe studie, Uw zin voor Fransche poëzy, niet een inleiding om den lezer op de hoogte te brengen, en laat dan de auteur zelf spreken? Gemak en genoegen zouden dan voor beide partijen hand in

1 Naar Louise Siefert.

hand gaan, - het weefsel maakt zeven achtste der verdienste van verzen uit, de stof is doorgaans bitter schraal.

Maar ik heb goed praten, ik die geen Europeesche Kronijk, geen Kameroverzigt, geen invectiven tegen Fransen van de Putte heb te schrijven, die noch Geertsema als de wijsgeerige, noch Vissering als 'vroeg oud' behoef te schetsen en die U toch veel liever over den *Charles Dickens* van John Forster hoor.[1]

Is de verijdeling van het ontwerp een Militair Tijdschrift uit te geven voor U eene wezenlijke teleurstelling geweest? Het zou me spijten - voor mij, ik vond die wereld van tucht eigenlijk de Uwe niet.

Vele groeten van Sophie, ook aan Mevrouw en Gideon. Van harte

Uw aller E.J.P.

LVII
Amsterd. 5 Sept. 1872.

Lieve Vriend!

Welk een *Gids*-nommer! Het is waar, we zijn nog niet in den herfst, dag aan dag zonneschijn doen eens naar wat regen, naar wat koelte verlangen, maar het is onloochenbaar een mooije, zooals de lofzangers van het verleden zeggen, een ouderwetsche zomer. Dringende behoefte aan lectuur is er dus nog niet, maar toch de avonden beginnen lang te worden, te zeven ure brandt de lamp, een nieuw *Gids*nommer, iets belangrijks, iets opwekkends, he?

1 Sedert herdrukt in *Litt. Fant. en Krit.* III. - Het politieke artikel door P. bedoeld was *Het nieuwe Ministerie*, in den *Java-Bode* van 8 Juli 1872.

Beschouwingen naar Aanleiding -

Ga maar voort.

Insulinde, van Wallace.

Connu.

De tribulatiën van den kunstenaar door C.C. Huysmans.

Goede Hemel! straks een opstel over een boek door Veth vertaald, nu een opstel van den vervelendsten aller neven van Veth, eindelijk in het *Album* nog een opstel van Veth over dingen, waarvan hij zelf verklaart, niets te weten.

En dan *Japan*, ach ja *Japan!*

Vervolg en, Goddank, slot.

Eindelijk:

Een stukje te Genève in het *Hôtel des Bergers* geschreven, dat begint met den *Emile*, terwijl de schrijver uitziet naar het eilandje van Jean Jacques en dan toch zoo saai wordt, dat het niet door te worstelen is.[1]

Als Gij ooit profeet zijt geweest, Ge waart het, toen Gij voorspeldet dat zij zeven jaren lang, al drooger wordende, als Pharao's magere koeijen, Redacteurs zouden blijven, het tijdschrift zouden blijven uitgeven.

Er is iets, dat hun ten goede komt in de onloochenbare schraalheid, ook der buitenlandsche tijdschriften. *Frasers*, die Chr. Mullers *Lief en Leed* vertaalt, de *Cornhill Magazine*, die *le Plébiscite*[2] in het Engelsch overbrengt, Trollope, die zich in *St. Pauls* uitput, - en dan bij de Franschen *la Revue des Deux Mondes - misère par ci - misère par là*.

Hebben dichtkunst en letteren inderdaad afgedaan, en blijven ons slechts de wiskundige en natuurkundige wetenschappen over?

Des ennuyants et des ennuyés!

1 *Een van de congressen en tentoonstellingen in* 1872, door Van Humalda van Eysinga.

2 Van Erckmann-Chatrian.

Eer ik op mijne beurt, zoo het eene als het andere worde, staak ik mijne klagten en draag mijn scherfje bij om U in staat te stellen, Uw publiek iets van Claus Sluter te vertellen. Eigenlijk moest Gij dat niet doen, maar Mevrouw Huet.

1e dewijl Dijon meer regten op H.Ed. heeft dan op U, en

2e daar ik zoo gaarne eens H.Ed's gedachten over die kloosterwereld hooren zou.

De gang Uwer gedachten kan ik mij voorstellen, Ge zoudt beginnen met die afzondering haar volle regt toe te kennen. Ge zoudt het ascetisch leven belangrijk weten te maken door het in allerlei verscheidenheid in beeld te brengen, zestig, zeventig regelen lang met groote letters gedrukt, zouden wij wanen, dat Gij op punt waart monnik te worden.

Tot Ge omsloegt en al die gronden, die krachtig schijnende gronden hoe logisch! hoe wijs! hoe braaf! ook als zand verstuiven deedt om den lof van het bedrijvig leven aan te heffen, 'de werkelijkheid, de normale, gezonde, de heugelijke' werkelijkheid.

Of Gij zoudt mogen eindigen met te beweeren dat wij 'in den grond der zaak onbedorven zijn gebleven,' wie weet het? Misschien met meer regte, dan toen Gij ons dat pluimpje toekendet *à propos* van ons regt van bestaan in Indie, dan toen Gij de leer van het belang prediktet, *crû*, *tout crû comme du hareng salé! Java-Bode* 15 Julij.

Men moet de Haarlemiet zijn, om zulk een enormiteit *mir nichts dir nichts* zonder eenige kantteekening over te drukken.[1]

Schaepman is naar Middelburg gegaan om voor de eerste maal zijns levens een Letterkundig Congres bij te woonen. Ik ben benieuwd te hooren, welken indruk onze corypheën, van welke hij er nog zoo weinigen kent, op hem zullen maken. Hij had Beets nog nimmer gesproken.

1 De *Opregte Haarlemmer* zal het artikel van Cd. B.H. *Ons regt van bestaan in Indie* hebben overgenomen.

> En welligt, neen, gewis is het kind reeds geboren.
> Aan wien na hem de kroon en de staf zal behooren.

Of zou Beets zeggen, '*d'abdiquer*, nog niet, zelfs na de *Madelieven?*'

En dan die Belgen, *libres penseurs*, rondom dien onuitputtelijken lofzanger van Pio Nono, Mr. de Geyter, de inwijder der Obeliske (of, wat heet men zoo'n ding?) voor Marnix, mijn vriend Heeremans, Vuylsteke, *au nom odoriférant*, en *tutti quanti*.

Als Ge nog hier waart, ik had U geen rust gelaten voor Ge mêe gingt. Wat kan ik thans doen, dan U drietjes, waar Ge zijt, het beste wenschen van

Ons beide.

P.S. Wij weten weinig van Shakespeare's leven, als wij evenzoo weinig van dat van de Balzac[1] wisten, misschen zou ik meer met hem op hebben. Thans bederft de pijnlijke wijze van zijn opmerken, het nog pijnlijker verwerken van dat vergaarde, voor mij het genot der lezing. Of zouden wij, ook bij volslagen onbekendheid met die bijzonderheden, van zelf gevoelen, dit is niet aan een rijke frissche schuimende bron ontvloeid, dit is zaam geknutseld, overlegd, gevijld? Ik vrees ja, want hoe objectief Shakespeare zijn moge, er is bij al die helderheid warmte, er is bij dien geest gemoed, - maakt de Balzac U ergens dien indruk? Met Shakespeare's menschheid is nog vrede te hebben, maar met die van de Balzac?

Talent bezat hij ongetwijfeld, maar die erkenning is een aalmoes voor iemand, die aanspraak maakt op genie.

1 B.H. was toen verdiept in Balzac (vgl. het artikel over Droz, *Litt. Fant. en Krit.* IV) en zal over die lectuur aan P. geschreven hebben.

LVIII
Amsterd., 12 Sept. 1872.

Lieve Vriend!

Gister bragt ons de Mail van 30 Julij het welkom berigt, dat Gij drietjes wel waart - en tal van *Java-Bodes*, die ik echter slechts nog vluchtig in kon zien.

Waarom?

Dewijl we Nippold en zijne vrouw ten eten hadden, en ons beter amuseerden, dan ik mij had voorgesteld. Professor *und Frau Professorin* waren op hun terugreis van Katwijk naar Bern. Sophie, die tegen het diner opzag, - dewijl de Lijflandsche Mevrouw Nippold zoo innig melancholiek kan zijn, en ik dan, om toch iets te doen, den goeden jongen *à faire* neem over zijn kerkelijk geschrijf, - Sophie had Dr. Doorenbos en Dora, de dochter van dezen, mee uitgenoodigd, en de middag en de avond, zij vlogen om. onder allerlei gepraat en gescherts. Het zeebad had Nippold goed gedaan, wij werden met geen wezenlijk of ingebeeld lijden gekweld, wij hadden een bitter beetje medelijden met den schrijver, die eene biographie van Rothe meende te hebben afgewerkt en zich onder het corrigeeren der eerste proeven door een der leden van de famille des overledenen 1000 brieven zag toezenden, door de ouders van Rothe geschreven en ontvangen, gewisseld en bewaard.

'*Eine schreckliche Ueberraschung*', zei de melancholische tot mij.

'*Ungemein wichtig für Sie*,' plaagde Sophie Nippold.

Dora Doorenbos vroeg hem naïf, of hij daarnaar vooruit geen onderzoek had gedaan. '*O gewisz*,' was het antwoord '*aber es hiesz, es war nichts da!*'

Hij dacht zich nu veertien dagen in Emmerich bij zijn vader

op te houden, ten einde die brieven te lezen te schiften, de eerste bladen aan te vullen en om te werken.

Ziet Gij hem er zitten, niet in een studeervertrek, maar in een priëeltje, Mevrouw tegenover hem, luisterende naar het ruischen van den Rhijn, uitziend naar de kerk, die zulk een vermaarde crypt heeft, van tijd tot tijd vragend:

Lieber Nippold, *lohnt es die Mühe?*

Nippold had in Katwijk veel met Van Vloten verkeerd, en was evenzoo verrast als ik er velen heb gezien, zulk een aangenaam mensch te hebben aangetroffen in iemand, die als schrijver zijn best doet onaangenaam te zijn. Ge zult uit de couranten zien, dat het vonnis in zake van Mosselmans bevestigd werd, nu zal Van Vloten appelleeren, maar of het hem in Zwolle beter zal gaan?

Prof. Goudsmit moet hebben getuigd, dat hij niet had geloofd in onzen tijd zoo vele blijken van illiberaliteit te zullen zien als volgens hem het geding van de zijde van 't Openbaar Ministerie, van den klager en van de getuigen *à charge* oplevert. Een andere Nathan over andere christenen.

De Leidsche Hoogleeraren waren geërgerd door de voordragt van Pierson tot professor in de philosophie, maar de curatoren vleiden zich hun doel te zullen bereiken. Zou Geertsema dien aandrang volgen? Tot bij Nippold toe was er nu geen twijfel meer aan de zwakheid van Pierson's karakter.

'*Ich war schon längst Ihrer Ansicht*,' zei de melancholische tot mij.

Het schijnt den luidjes in de Zwitsersche lucht zeer goed te gaan, en *physiquement parlant* vond ik Nippold beter dan bij zijne beide vroegere bezoeken.

Mevrouw.....

But melancholy marked her for her own. Gelukkig dat zij op dit oogenblik niet hier is, want de dolle Donderdag der kermis doet zich gelden, als moest men zich door drie-

dubbele uitgelatenheid voor de inkrimping der saturnalia tot ééne week schadeloos stellen. Bacchanten zwieren de sluis op, dansen, de rateltjes ter hand, sleepen de jongens meê en vuren die aan, - heeft eene van haar oogen voor het tooneeltje, dat ik uit mijn venster gasla?

Eene jonge vrouw, eene jonge moeder, met een kind van een jaar op den arm, staat daar te wachten, in haar zindelijk wit jakje, aardig afstekende bij den donkeren rok - de tijd van weelde, zelfs die van welvaart is voorbij, voor haar is geen sprake meer, als bij die dansende moeder, van hoed, maar de muts is helder, en brandschoon de plunje van het kind.

Daar komt hij - het valt haar aan te zien, - daar komt hij, ze gaat hem tegemoet - en het kind wordt hooger gebeurd, en het steekt de armpjes uit.

> De zoete naam van vader en gemaal
> Verteedert hem de harde borst van staal,

zong Tasso van den dapperen ridder, maar wij zien slechts een werkman, afgesloofd op de zolderschuit of in het pakhuis, - moê van den arbeid en in de drukkende herfstwarmte smachtend naar een verkwikking.

Och! dat het hoekhuis van de Leliegracht en Keizersgracht een kroeg is, die op de eene als de andere een ingang heeft.

De vrouw praat, de vrouw laat het kindje dansen - niet als daar op de sluis die bacchanten, neen, bevallig, beminnelijk zelfs. Toch draait hij der kroeg al digter.

Twee jaren geleden! had hij haar toen ontmoet, hij zou aan geen jenever hebben gedacht, hij was meegegaan, pratende, kozende, en nu -

Arme jonge vrouw! met Uw blond haar, met Uw blank gezigtje, wat bleeker dan Ge toen waart, wat vermoogt Ge tegen dat glas, waarop nieuwe bessen te lezen staat tusschen allerlei bier, koninklijk Beijersch en Amstels Beijersch, beide voor hem te duur, - die naar een glas klare taalt!

Hij luistert, zij gelooft het gewonnen te hebben, hij doet een paar schreden mede, - en keert zich toch om.

Het is een angstig oogenblik, ach, dat het kind spreken kon!

Maar het behoeft niet. Voor twee jaren zou zij in de weer zijn geweest, om zijn hand te keer te gaan, om zijn arm te ontsnappen, nu slaat zij die blankheid zonder eenige schroom om zijn breeden rug, om zijn morsig werkpak, - en het trouwe wijf troont hem mede, daar gaan zij naar huis, dat in onze oogen geen tehuis moge zijn, maar waar zij het hem zoo wel zal maken, dat hij de kroeg vergeet.

De bacchanten zijn intusschen voortgehold, - zullen er onder deze over eenige jaren vele zoo betrekkelijk gelukkig zijn, als dat wijfje in het witte jak?

Ik zend U nog heden het jongste exemplaar der *Nederlandsche Gedachten*. De overeenkomst in - wat zal ik zeggen - beschouwing van Thorbecke? afkeuring van het bestaande? tusschen Groen en U zal U genoegen doen, - maar als dat oogenblik van gestreelde, ik wil het geen ijdelheid noemen, ik wil het zelfs waardeering heeten, als dat oogenblik zal zijn voorbijgegaan, wat zult Gij overhouden - wat moogt Gij U beide beroemen in de plaats te hebben, niet gesteld, maar aanbevolen? Groen eene Godsregeering, naar Calvinistisch model, *et vous*, *mon cher?* Een man, een man, die maar niet komen wil, een man als Engeland niet in Cromwell en Duitschland niet in Bismarck vond. Helaas! het bleek ook maar een phrase: *un homme s'est rencontré*.....

'*Femme internationale*,'[1] maar wat drommel is dan in de negentiende eeuw in Europa bij eenig volk nog oorspronkelijk, nog inheemsch? Huet, die *Hectors Eed*[2] tot een verhaaltje

1 'Zoo de moderne Nederlandsche maagd zich op iets beroemen mag, is het, eene *femme internationale* te zijn.' Cd. B.H., *Thorbecke's Testament*, in de *Nationale Vertoogen*, I, 11.

2 Murger's komedie *le Serment d'Horace*.

maakt. Het is de pijl van een Parth, *aber darum keine Feindschaft mehr*.

Vele groeten

de Uwe.

P.S. Vermoedt Gij, wat de *Prov. Overijsselsche Courant* aanleiding geeft te beweeren, dat Gij met 1 Jan. afscheid neemt van den *Java-Bode*. Uw zwager van der Tholl kwam mij vragen ofik er iets van wist. Ik heb hem gezegd, dat ik er niets van geloofde.

de Uwe.

LIX
Amsterd., 19 Sept. 1872.

Lieve Vriend!

Het zal twee, het kan drie jaren geleden zijn, - de tijd gaat snel om als men oud is - dat Van Vloten, ons een bezoek brengende ten behoeve van Mevrouw D.D., ik weet niet meer naar welke aanleiding, mijn gevoelen vroeg over een zijner opstellen in het Deventer Weekblaadje, waarvan hij toen van tijd tot tijd [een nummer] aan Uwen dw. dr. vereerde (Gij bemerkt reeds dat Uw brief van 4 Aug. mij geworden is, en dat ik mij dat onverdiende 'hardvochtig' aantrek). Sophie werd, eer ik antwoorden kon, toevallig naar beneden geroepen, - met Van Vloten alleen deed ik hulde aan zijn streven, maar veroorloofde mij de opmerking, dat die herhaalde schimpwoorden niet slechts wansmakelijk werden, maar ook alle uitwerking misten. Mij ten minste mogt het ergeren als iemand mij éénmaal een konkelziek oud wijf noemde, maar wie het tien malen deed zou ik verzekeren, dat ik het negen maal te veel gehoord had.

Het over de knie geslagen been bewoog zich, de gaping tusschen den uitersten zoom des pantalons en de verkleurde

elastiekjens van het schoeisel werd grooter en liet een grove kous zien - de voet schoof ongeduldig heen en weer.

Que diable allais-je faire dans cette galère met mijn sermoen over smaak?

Waren wij niet gestoord geworden, ik zou den storm terstond hebben gehoord, die toen eerst drie dagen later uit een onoogelijk briefje, met onleesbaar schrift - onleesbaar zelfs in vergelijking van dit, zegt mijne eigenliefde - losbarstte. Van wie ook, *niet* van mij had hij eene opmerking van dien aard verwacht, - als behoorden aardigheden van dien aard tot mijne liefhebberij - ik kreeg een etymologische verklaring en verdediging van het woord konkelen - hij haalde zijn hart nog eens op aan die ellendelingen.

'*Incurable*,' zeide ik, maar moet hem het regt laten wedervaren, dat, toen hij eenigen tijd daarna zijn bezoek herhaalde, geen uitval over zijne lippen kwam, dat hij haperde toen hij nog eens wilde reppen van - konkelen.

Trots dien kleinen triomf kan er toch met hem geen sprake zijn van kieschheid in den goeden zin des woords, - aan keurigheid hadden ook zijne *Bloemlezingen* mij niet gewend, schoon ik in deze meer studie, zij het ook eenzijdige, waardeer dan Gij - eisch toch niet van een man van smaak dat hij prettig over de achttiende eeuw ten onzent schrijve, als hij er eerst al hare prullen voor heeft geslikt. Zijn oordeel? dat van een fanaticus, een ketterjager, een geloofsvervolger! *It may be*, maar onpartijdig, maar verdraagzaam, maar erkennend, maar waardeerend, wie is het? waarin blijken wij het?

> Lynx envers nos prochains, taupes envers nous-mêmes.

Ik ken een conservatief, die in alle liberalen bare duivels blijkt te hebben gezien als hij, den regel door de uitzondering bewijzende, ten lange leste bij de laatsten eenige flater gewaar wordt, - ik liberaal kan mij, welke moeite ik aan

wende, niet verklaren hoe men met iets kan ophebben dat ten onzent nog nooit een vertegenwoordiger vond, waarvoor men willig den hoed afneemt.

Conservateur! nous sommes quittes!

Maar nu de zaak Mosselmans!

In een mijner vorigen deelde ik U mede, hoe zeer ik het met Professor Goudsmit eens ben, als hij zoowel den aanklager, als het Openbaar Ministerie, als de regters illiberaal heet, - eene enkele advertentie ware genoeg geweest om Van Vloten te beschamen.

Maar de toerekenbaarheid van dezen in twijfel te stellen, lieve Vriend, het gaat niet.

Ik wil er voor de eer mijner vaderstad niet minder om wenschen dat ze zich wijzer toone dan Deventer het deed, maar ik vrees dat Van Vloten in zijn pleitbezorger Knottenbelt niet den man koos, die er den regters den weg toe wijzen zal.

Welk een *entrèe en campagne* van ons ministerie, die benoemingen in zake van Hooger Onderwijs en die Troonrede. Met volle regt heeft het in de laatste de hervorming van het eerste tot St. Jutmis uitgesteld, want na de nominatie daarvan nog eenige verwachting te willen opwekken, zou toch te groote foppage zijn geweest! Groningen te supprimeeren, - dat viel van den Groninger Geertsema niet te eischen, immers naauwelijks te vergen, maar de theologische leerstoelen op nieuw te bekleeden, *à la barbe* van allen vooruitgang, dat verpligt zelfs de flaauwste hoop op eene wijziging dier instellingen in den geest des tijds op te geven. Professor van Bell, de moderne, professor Chantepie, *le mystique!* Wat de promotiën voor Leiden betreft, men vindt algemeen dat Huet een betere betrekking verdiende dan het Binnen-Gasthuis aanbood en dat Land een gezegende afleider heeten mag voor Pierson. Maar of daarom de wetenschappen zich in de benoemingen

hebben te verheugen, of de studeerende jeugd er door zal worden gebaat?

Och, leer toch eindelijk de wereld nemen voor wat zij is, een groot poppenspel!

Ta vie a trop de sève,
Mais attends: l'âge enlève
L'ivresse et le dégoût.

Non, *De La Martine! non*, *pour l'ivresse peut-être*, *mais pour le dégoût*, *mille fois non!*

Vroeger.....[1] heb ik er mij in weten te voegen, in een land met zoo enge grenzen, onder een volk niet talrijker dan het onze, geen louter letterkundig leven te kunnen leiden, maar daarom toe te geven dat velerlei middelmatigheid geregtigd is de eereplaatsen te bekleeden, opdat het altijd zoo blijve, ik hoop het nooit te doen. Gij, wien de gedachte met bitterheid vervulde, die er door in opstand kwaamt, hebt het nuals een van zelf sprekende aardsche slagschaduw leeren beschouwen.

'De mensch, denk ik, is voor het ongeluk geboren, en zijne levenstaak is de gevolgen van het ongeluk zooveel mogelijk te bestrijden en te neutraliseeren.'

Hola, zou een jaar geleden de Croesus Hacke hebben geroepen, het is maar een geldquaestie. Mag de vriendschap hare meening zeggen? tracht U onafhankelijk te maken door te ontberen.

C'est raide!

Mais oui, *mais en même temps c'est prudent*.

Als Ge wist hoe velerlei lieden me vragen, of Gij inderdaad met 1 Juni aanstaande Uwe betrekking als redacteur nederlegt, Ge zoudt met mij den *Prov. Overijsselsche en Zwolsche Courant* verwenschen, welke tot het gerucht aanleiding gaf. Kon de toestand der Van Dorpen hunne crediteuren een voorgevoel geven van de een of andere verandering in hun regt op de uitgave van het blad?

1 Eenige onleesbare woorden zijn weggelaten.

Al wat ik U te zenden heb, bepaalt zich heden tot alweder een *Nederlandsche Gedachte*, waarin Gij al weder geprezen wordt.

Ben ik er jaloersch van? Gij gelooft het nog niet. Ik heb met genoegen Uwe opstellen over Thorbecke's populariteit[1] gelezen - maar aan het einde stond ik weder in het slop. Och, leg U toch liever op de letteren toe, en maak U voor Uw feuilleton niet met eene wat zal ik het noemen, van *Barberine* af.[2] Als het niet zoo laat was, ik schreef een nachtstukje, Alfred de Musset U op Uw leger verschijnend, Alfred de Musset U vragend met welk regt Ge zijn zwakke intrigue overnaamt, terwijl Gij al wat zijne voorstelling waarde gaf, ongebruikt terzijde schooft! Die aardige liedjes en die piquante Kalékairi en de dramatische vorm, welke zoo menige onwaarschijnlijkheid deed ten goede houden!

Ik weet niet of er in Carl XV een groot koning gestorven is, maar een man van talent, voor beide, poëzy en muzijk was hij zeker. Gelukkig voor Zweden volgt hem in Oscar een anders maar evenzeer begaafde persoonlijkheid op. Die Bernadottes zijn nog in hun bloeitijd.

Vele groeten van Sophie aan Mevrouw en U en Gideon.

Van harte.

LX
Amsterd., 3 Oct. 1872.

Lieve Vriend!

Charles Lamb was undoubtedly right when he wrote to his friend at Sydney, New South Wales:

1 *Java-Bode*, Augustus 1872.

2 B.H. had in den *Java-Bode* beproefd voor *Barberine* te doen wat Lamb voor sommige stukken van Shakespeare deed: het in novellen-vorm weêr te geven.

‘*When I think how welcome the sight of a letter from the world where you were born must be to you in that strange one in which you have been transplanted*, *I feel some compunctious visitings at my long silence. But*, *indeed*, *it is no easy effort to set about a correspondence at our distance. The weary world of waters between us oppresses the imagination. It is difficult to conceive how a scrawl of mine should ever stretch across it. It is a sort of presumption to expect that one's thoughts should live so far. It is like writing for posterity; and reminds me of one of Mrs. Rowe's superscriptions: “Alcander to Strephon*, *in the Shades.” Cowley's Post Angel is no more than would be expedient in such an intercourse. One drops a packet at Lombard-street and in twenty-four hours a friend in Cumberland gets it as fresh as if it came in ice. It is only like whispering through a long trumpet. But suppose a tube let down from the moon*, *with yourself at one end and* the man *at the other*; *it would be some balk to the spirit of conversation*, *if you knew that the dialogue exchanged with that interesting theosophist would take two or three revolutions of a higher luminary in its passage. Yet for aught I know you may be some parasangs nigher that primitive idea - Plato's man - than we in England here have the honour to reckon ourselves*.’

En Lamb gaat voort zijn stelling te staven door aan te toonen dat noch het nieuws van den dag, noch de natuurlijkste opwelling des gevoels, noch wat men aardigheid gelieft te noemen stof tot zulk een briefwissel kunnen geven. En dat hij in dat opzigt gelijk heeft, ik moet het hem toestemmen, als ik U heden niets anders heb meê te deelen dan dat X. weêr trouwen gaat. Niet met zijn dienstmeid als Weatherell in *Distant Correspondents*, neen met een Jufvrouw N. uit B., die volgens het eene gerucht achtentwintig, volgens het andere vierenveertig jaren telt. Lieve hemel! aan welk een verschillend oordeel stel ik er hem, aan welk eene vergoelijkende

verklaring of onbillijke veroordeeling U bloot. Vier en veertig, de man is goed in de vijftig, zijn jongens zijn buitenshuis, voor het gezellig verkeer is hij zelf niet bijzonder begaafd - ook woont hij, en *c'est tout dire*, in N. Maar acht en twintig, en dan die groote smart niet getroost maar toch wel wat gestild door het staren op de Noorweegsche rotsen, acht en twintig en de mogelijkheid van een nieuw gezin en een tooneel gestoffeerd met spelend kroost! Staat Ge mij toe de schets voort te zetten, hoe hagchelijk het is nieuwtjes niet maar mee te deelen, maar ook den indruk weêr te geven door deze op ons gemaakt? Och! aan het bloote constateeren van een feit zoudt Gij bitter weinig hebben, mijn mare heeft Uwe verbeelding al gaande gemaakt, - als zij ten slotte nu nog eens niet waar bleek?

Uiting des gevoels? Lamb's voorbeeld schijnt gezocht door het ongemeene, uw smaak zal het mijne alledaagsch vinden - toch heb ik den naam geweten van den Lord wiens laatste fluisteren hij mededeelt, toch sta ik in voor wat ik van mijzelven vertel. Het is een acht dagen toen ik de pen ter hand nam om u te schrijven, hebt Gij stof? vroeg Sophie, die den vorigen avond had hooren klagen dat er niets was voorgevallen, Uwe attentie waard. Stof? maar was dan in den nacht de zomer niet weggevlogen, was hij door den winter niet weggejaagd? wij waren niet slechts de stormen van den equinox ter prooi, het was koud, scherp koud, de hagel kletterde tegen de glazen. En aan mijn slinke vlamde het vuur aan den open haard lustig op, het was zoo huiselijk om mij heen, en hartelijk gedacht ik U en de Uwen. En toch kwam het, hoe weemoedig ik wenschen mogt dat Ge bij ons waart, tot geen tafreeltje, - voorgevoelde ik Uwen brief, die mij weldra ter hand komen, die mij ontnuchteren zou? Wie weet, de pen, het dunne papier ging ter zijde - waarom dacht ik, waartoe onder al de weelde van dien oosterschen hemel

den zin gevergd voor zulk genoegen? weleer meê gesmaakt, maar waarvan nu misschien de heugenis is uitgewischt!

'Geen stof?' vroeg Sophie.

'Geen bruikbare' zei ik en nam Grillparzer ter hand, *des Meeres und der Liebe Wellen:* zinnelijke poëzy, zoudt Gij zeggen, Hero en Leander!

En nu ten derde: aardigheden. Gesteld dat ik er ooit slag van had, aardigheden zijn in velerlei opzigten tusschen ons beide.... subjectief geworden. Gij wijdt uw leven der politiek, maar kan wat geestigs of iets geks - Gij ziet ik overschat mijne invallen niet - langer val hebben, waar de bal die maar gekaatst werd, verdacht wordt te zijn geworpen? Of Gij nog heiligen nahoudt, waarlijk ik weet het niet, wel weet ik dat er mij maar weinigen overbleven, op Uw lievelingsgebied schier geen enkele - maar waarom zouden wij in de wereld der begrippen..... pijlen scherpen om leed te doen?

Wees gerust, Gij hebt het mij door Uwen uitval tegen Fransen van de Putte niet gedaan - deed ik het U door mijn goeden raad dien toorn te temperen, het deert mij. Ik dweep niet met den man noch met zijn ministerie, ik wenschte slechts dat Gij niet langer in den waan verkeerdet dat Uwe kracht schuilt 'in de vijandschappen, die Gij opwekt.'

Het gaat U als den grooten man, die aan zijne polemiek toeschrijft, wat hij zijn talent heeft dank te weten.

Maar mondeling viel dat alles beter te zeggen.

Intusschen, trots Uw knorrigen brief en trots het geestig opstel van Lamb heeft noch 'de gestrenge regter' noch de 'duldelooze bediller' plan den briefwissel te staken. Byron zeide tot Engeland, mag ik het tot U zeggen: *With all your faults I love you still!* - Een beetje meer *à titre de revanche* dan Engeland het Byron deed, hoop ik.

'O kritiek, Ge zijt even min eene Muze als de negen an-

dere, en men moet zich schamen ooit met U te hebben aangelegd.' - schrijver der *Litterarische Fantasien*, dat schut ik, wat drommel heeft Moltzer[1] van een kritikus, dan de bril misschien, bijziende is de man zeker. Maar hij ruste in vrede, en Vissering's stuk ook, nadat ik eerst Uw onbekenden bezoeker mijn kompliment heb gemaakt over zijn waar woord. En nu op mijn beurt eene aanklagt tegen U, die niet houdt wat Gij beloofdet, een oordeel over de *Nalatenschap van den Landjonker*, want het gegevene volstaat daartoe niet.

Den 21 Julij doemt de dreigende wolk op, 'sommige versregels schijnen mij toe, het denkbeeld slechts half uit te drukken. Later noem ik U man en paard'. De zondenlijst zou me beter te stade zijn gekomen dan de verwijzing naar de Musset en Beaumarchais. Allen eerbied voor de fraaije definitie van poëzy des eersten, al komen wij ten slotte toch weer tot het 'ik en weet niet wat', maar de laatste. We struikelen dagelijks enz., maar het was onbeschaamd Figaro te laten zeggen: *ce qui ne vaut pas la peine d'être dit*, *on le chante* als hij zich zelven toe heeft geknikt bij de regels:

> L'honneur sans plaisir,
> Vivrait comme un sot
> Et mourrait bientôt.

Maar toegegeven, *the devil can cite Scripture for his purpose* en de proza uitval blijft er niet minder geestig om, al was het geen poëzy

> Notre amour est pour la pâture
> Et tous nos soins
> Sont pour nos foins

als hij in eene opera wilde doen zingen, - doch waar bleef Uwe kritiek? Den 17den Aug. vliegt Ge hooger, maar niet

1 B.H. zal hebben geklaagd over Moltzers aankondiging van Jonckbloets *Litteratuurgeschiedenis* en over Visserings *Thorbecke*, in den *Gids* van Juli 1871.

in het licht, zou ik willen zeggen, en is het mij dus nog minder gegeven, U te volgen. Geel noemt bovenwerp of bovenhangsel iets waarnaar ‘de autheur springt en grijpt, maar dat hij niet naar onder kan krijgen.’ Bleek *Geertes Uitvaart* dat den Landjonker, die den indruk weergaf door de gebeurtenis op hem gemaakt? Zoo ja, ik buig me, maar dan moge er om de maat iets kunstigs in schuilen, doch van ‘schoon kan geen sprake zijn.’ ‘De nietigheid Uwer slotantithese resumeert voortreffelijk maar veroordeelt tevens’ enz. Dit verbijstert me. - De Landjonker vindt in zijn tijd, de dagen van Dertig, geloofsverdeeldheid heerschen. Diep beklagenswaard dewijl beide tot een zelfden God opzien, - wat zou ik op vrij en op ongeloovig standpunt anders kunnen zeggen? Of is het onderwerp geen bezingen meer waard, omdat wij ons om die geschillen niet langer bekreunen? Dan heeft de poëzy het verleden verloren, en blijft haar slechts de toekomst en welke?

Ge ziet, ik heb toelichting, ik, heb inlichting noodig. Leve de dialoog!

Frederik Muller is met zijne vrouw uit St. Petersburg teruggekeerd - Gij weet immers, dat hij Mijnheer en Mevrouw Vissering naar het statistisch congres vergezelde? Met B. en diens ega (stijl Van Vloten), waren zij er de eenige Hollanders. Muller kon niet beoordeelen in hoeverre zijne beide reisgenooten onzen wetenschappelijken roem hebben opgehouden, maar de taalkennis der paartjes maakte er een goed figuur. De arme Mevrouw B. schijnt het slagtoffer der ijdelheid van haren man te zijn geworden. Zij zag tegen de reis op, zij zou eerst weer tevreden zijn, als ze thuis was gekeerd, maar de ijdele man verlangde naar een der ridderordes, die bij dergelijke gelegenheden worden uitgestrooid. Te St. Petersburg tastte de cholera haar aan, te Moskou stortte zij weer in, na eene vermoeijende reis was zij verpligt in Warschau na dertig uren sporens,

naauwelijks aangekomen, een galadiner en galavoorstelling in den schouwburg bij te woonen; te Dresden bezweek zij! IJdelheid der ijdelheden!

Muller is verrukt van de Newa, verrukt van de beminnelijkheid van den Grootvorst, verrukt van de ontvangst, maar de indruk van den maatschappelijken toestand is, ondanks al de pracht der paleizen, een ongunstige. Vooral de burgerij faalde - eene autocratie schijnt slechts hoog en laag te kennen. Ik wilde van hem weten welk een indruk Moskou op hem had gemaakt, - maar na de uitvoerige verslagen die ik in den Zweedschen *Avondbode* over de Moskousche Tentoonstelling las, viel mij zijne mededeeling tegen.

Muller heeft mij verzocht U uit te nooden, een der exemplaren van dat deel van Wagenaar, 't welk Gij in duplo ontvingt, herwaarts te zenden. Hij zou dan in denzelfden band het ontbrekende doen binden en mij ter hand stellen. Het ergert hem dat de vergissing plaats had, maar *qu'y faire*.

In voce X., Muller vindt zijn tweede huwelijk een hulde aan zijn verscheiden vrouw. *Il s'agit de voir les choses*.

Weder doodverwt men U als redacteur van het *Dagblad*, - ditmaal beweert men er bij, dat moeijelijkheden met de Van Dorpen er aanleiding toe gaven. Ik wensch met heel mijn hart, dat noch het eene, noch het andere waar zij.

Heemskerk Bz. is lid van den Raad van State geworden. Als iets mij met ons ministerie verzoenen kan, het zou die benoeming zijn. De man past op die plaats en de plaats past den man.

Wees met de Uwen hartelijk gegroet.

de Uwe.

LXI
Amsterd., 14 Nov. 1872.

Lieve Vriend!

It may be trite to say it, maar wat is reizen een weergaloos genot. Dag aan dag nieuwe indrukken voor geest en gemoed, overvloed van stof tot vergelijking, verzoening vooral met veel wat wij, te lang te huis zittende, ten onzent verkeerd vinden, het goede waaruit het oorsprong nam, voorbijziende. Ik heb die weelde dikwijls gesmaakt, ik heb haar zelden zoo gewaardeerd als ditmaal, was ik wat duf geworden?

De tehuiskomst l.l. Zaterdag-avond uit Parijs was, ondanks alles wat mij wachtte en afgedaan moest worden, aangenaam, - wij waren in de vier weken van ons uitstapje altijd gezond geweest, en keerden opgeruimd weêr. Er lagen brieven in grooten getale, maar onder deze menig blijk van belangstelling, waarvoor *familiarity breeds sometimes contempt*, waar onder die drie van U, 1, 10, 24 September - waarlijk de rollen schijnen gewisseld, Gij zijt de ijverigste geweest, heb er dank voor.

Hoe verheugt het mij dat Gij gegronde hoop moogt voeden eindelijk het doel van Uw veeljarig streven, een eigen blad te hebben, te zullen bereiken, al betreur ik het dat de aanleiding U op zooveel onrust heeft gestaan. Acht het geen kleine zelfoverwinning dat ik de bovenstaande regelen van ganscher harte schrijf, want mijne botheid kan zich nog altijd niet voorstellen, dat een geest als de Uwe er waarlijk behagen in schept journalist te zijn. Op reis heb ik het mijzelven herhaaldelijk afgevraagd, dag aan dag tal van bladen koopende, lezende en wegwerpende: verkwist men zooveel gaven om het leven van een haft te leiden? - ‘Maar de invloed dien

men uitoefent - maar het licht dat men verspreidt?' - Ik wil niet weder een 'domper' voor Uwen geest worden, en daarom: basta en alle succes op Uwe moderne muze tot wij eindelijk eens een Ministerie zullen hebben, in staat U te waardeeren.

Dat zal het zwakke tegenwoordige nooit!

Ik ben drie dubbel voor de moeite der vertaling uit de *Shipping and Comm. List* beloond door de weerspraak in *Amerikaansche Idealen*,[1] die in der tijd zal worden beantwoord. In elk geval is het snippertje vruchtbaar geweest. Dat zou eene recriminatie over *Madame de Gasparin* met hare vervelende *Horizons* (waarom las ik die dingen en wachtte niet liever tot zij *A Constantinople* schreef?) dat zou geen terugkomen op *George Cragin* zijn! Slechts een weerslag op het mooije maantje. Als Sophie eens hartelijk naar een brief van Mevrouw Huet verlangt, als zij mail aan mail vergeefs naar dat nette schrift uitzag, en ik haar troostte met Uwe brieven, en ik haar zeide: Mevrouw schreef *niet*, maar Mijnheer schreef *wel*, zou ik veel succes van mijn troost hebben? Ongeveer evenveel geloof ik als de waarlijk verliefde, maar weinig verstandige minnaar in het Fransche versje, die zijn meisje voorkomt, en toch niet bevredigt:

> La nuit, quand sous un ciel sans voile
> L'heure d'amour vient de sonner,
> Ne regarde pas cette étoile.
> Je ne saurais vous la donner.

'Een brief van Mevrouw Huet!'

Ga daarom gerust voort mij te plagen. Niet alleen, en ouder wordende dreigt eenzijdigheid, bekrompenheid en menig andere leelijkheid, - iedere waarschuwing kan heilzaam werken.

In dat opzigt zijn niet de groote Hôtels in Parijs, Bordeaux

1 *Java-Bode*, 9 September 1872.

en Madrid, maar de kleine herbergen in Frankrijk en Spanje onvergetelijk nuttig. Men wordt er door alleraardigste meisjes bediend. '*J'ai soixante ans bien comptés*, *faut il encore faire la cour?*' was mijn vraag om vlug en vriendelijk geholpen te worden '*Ce n'est jamais trop tard*, *vous vous en trouverez bien*,' - zei het kind met de zwarte oogen - Mevrouw Huet beschuldigt mij dat ik alleen de blaauwe waardeer - wat Sophie gelagchen heeft bij de tooneeltjes, welke ik later voor het nieuwe blad hoop uit te werken.

Als ik ooit Vosmaer spreek, zal hij geen rust hebben voor hij een plaatsbriefje naar Madrid heeft genomen, - wie de Spaansche school wil leeren kennen en genieten make zich op en ga derwaarts. Velasquez, Ribera, Murillo - ik waardeer ze eerst nu. En vooral den laatste om zijn bedeljongens. Och! dat gezeur over realisme en idealisme in de kunst. Murillo's jongens springen nog in de straten van Madrid om U heen, lagchen U nog toe, een koning te rijk als Gij ze een stukje kopergeld geeft, smaken nog het brood en de vruchten als Gij noch ik het ooit deden - maar Spanje heeft geen Murillo meer, om ze zoo geniaal weer te geven in hun gelukkigst oogenblik.

Eene ketterij zonder weerga in Uw laatsten brief mag echter niet onweerlegd blijven. Coppée is minder in Uwe oogen, dewijl zijn grootere gedichten kwalijk in proza zijn weêr te geven, met Musset gelooft Gij dat dit beter zal gaan! Maar vermoedt Ge dan niet, welk een wanhopige poging het is de stof voor een vers geschikt tot een verhaal om te werken? Het moet U heugen welk een onregt Jan ten Brink in der tijd aan Hamerling heeft gedaan door diens *Ahasverus* en den *Koning van Zion* te vertellen, - en hoe groot ook de afstand zij tusschen U en J.t.B., het is geloof ik niemand gegeven onder den indruk van eene schoone schepping in bepaalden vorm hetzelfde genot in een anderen te verschaffen.

Schilderen en graveren zijn twee kunsten, die met verscheiden middelen naar een verwant doel streven, maar poëzy en proza verschillen oneindig meer. Het feit, roept Gij uit, - och feiten vindt Gij in legio, maar het gelukkigst zult Gij slagen, als Gij er een bewerkt dat Gij nooit in bepaalden vorm behandeld zaagt. Episch, dramatisch, lyrisch - eischt niet ieder dier vormen zijne eigenaardige toonen en tinten? En nu gaat Gij oververtellen wat ik op het gebied des gevoels anders en veel volkomener genoten heb.

Ontleed nu niet elk dier sententiën, want de overwegende zijn alles behalve de geregelde van een vonnis - maar *au fond*, geloof ik, zult Ge in de veroordeeling moeten berusten.

Lamb en zijne zuster keerden in hun vertellingen naar Shakespeare eenvoudig tot de kronijken en overleveringen terug, waaruit de groote dichter zijn stof putte.

Maar de stof van *Rolla*, van *Namouna* enz., waar schuilt ze? Waar anders dan in Musset's dichterlijk brein?

Ik heb den *Invalide*[1] in der tijd voorbij laten gaan, maar weder op rust, zal ik het nommer der *Revue* van 't kamertje halen.

Mijn compliment over

Publiciteit.[2]

Het is waar en fraai gezegd.

Uwe wenschen ten opzigte van eenige werken hoop ik spoedig te bevredigen, tot heden ontbrak mij daartoe de tijd. Geloof niet, dat ik U eenige brochure onthoude, om daardoor Uwe ondeugendheden voor te komen, - maar ik kon er niet toe besluiten U met prullen te kwellen, die U alleen belangrijk schijnen, wijl *Distance lends enchantment to the view*.

Wilt Gij René[3] hartelijk dankzeggen voor zijn jongsten

1 *Impressions et souvenirs d'un jeune invalide*, door L. Louis-Lande, *Revue des Deux Mondes* van 15 April 1872.
2 *Java-Bode*, 12 Sept. 1872.
3 R.C. Bakhuizen van den Brink.

aangenamen brief? Ik hoop dien spoedig te beantwoorden. Het doet mij veel genoegen dat hij bij U mag komen inwoonen - het zal voor zijne vorming de beste vruchten dragen. Feith heeft het in zijn *Ode. op de Vrouwen* beter gemeend dan uitgedrukt:

> Voor hem zijn kring versiere of hoone
> Ontgloeit de jongling voor het schoone,
> Wat hem der dwazen roem ontzeg',
> Of beuzelt, slaaf van toon en mode,
> Te vreên dat hem zijn kring vergode,
> Zijn menschen waarde en aanleg weg.

Als Rhijnvis meê naar Batavia is gegaan, en Mevr. Huet het vers opslaat, dan zal zij den ouden man zeker geene hoffelijkheid ontzeggen; zal zij hem in menig opzigt boven Bilderdijk in waardeering der vrouw verkiezen.

Na de beurs.

Uwe *Java-Bodes* tot 9 October kwamen zoo even ter hand. Die vlugtig doorloopende vond ik een overvloed van Varia - die komptabiliteits geschiedenis *n'est pas mon fort*, - maar Eind Goed Alles goed, de *Schouwburgavond*[1] is een artikel Uwer waard.

Er valt van hier weinig nieuws te berigten. Goddank, heb ik de erbarmelijke twisten over de verkiezing van Jolles, Fabius en Van Nierop niet bijgewoond.

Que voulez-vous quil fit contre trois? hoorden wij te Parijs - *en France on est revenu a Corneille*.

Hen alle drie om strijd naar de maan wenschen, als ik den ex-minister, den vice-admiraal en den advocaat zou hebben gedaan.

Wij naderen in de politiek het vriespunt - in kerkelijk leven daarentegen speelt Amsterdam eene hoofdrol. Gelukken de plannen van Dr. Kuyper, dan komt de tegenwoordige

1 Sedert opgenomen in *Litt. Fant. en Krit.* XXV, 166.

Kerkenraad door regterlijk vonnis in bezit der fondsen, kerkgebouwen enz., en de Synode mag toezien. Eer Gij echter uit die opinie eene *Amsterdamsche Kronijk* schrijft, zie de Boekzaal voor November in, - ik geef slechts mijn indruk weêr.

Ik heb Uw zwager Dr. Van Deventer gerust moeten stellen over Uwe toekomst - hij vreesde overijlde terugkeer enz.

Antoine Bienfait had gister ter beurze berigten van Suriname, - Uw broeder en zuster waren zeer wel. Mr. Charles had het druk, niet als Directeur der Surinaamsche Bank, maar als Agent der Nederlandsche Handel-Maatschappij. Madll. Charlotte was gelukkig, daar hunne overburen, een huisgezin met kinderen, wier woning gerepareerd werd, bij hen hunnen intrek hadden genomen. De gezelligheid deed haar goed. Arme sympathische ziel in Surinaamsche ballingschap.

Neemt met U beide, Lieve Vrienden! voor heden deze vlugtige blaadjes voor lief - en wilt Gij vermakelijker lectuur, sla, in het overigens onbeduidende jongste nummer van *Los en Vast*, het laatste artikel op:

De Doppertjes, door Van Gorkom geschreven, naar aanleiding eener jeremiade van Uwen neef Piet Huet, den voormaligen herdershond, als Sophie hem doopte.

Alles goeds aan Gideon, en aan René, dien ik reeds als Uwe aangenamen huisgenoot beschouw. Vele groeten van Sophie.

de Uwe.

LXII
Amsterd., 5 Dec. 1872.

Lieve Vriend!

Les affaires avant tout, - hoe weinig belangrijks ik ook te dien opzigte hebbe mee te deelen, *your business-like letter*

of the 17 *th Oct. was duly received*, - en ik zag dag aan dag, maar iederen keer even te vergeefs, het bezoek van iemand uit Delft te gemoet. Is het een goed teeken? Ik vlei er mij voor U mede, Beets nam waarschijnlijk Uw voorslag aan, maar had nog geen tijd in bijzonderheden mijwaarts te treden. Immers Uw schrijven aan hem is 'mij niet op het dak gestuurd,' en ik heb dus geen aanleiding gehad met Van Kampen te spreken.

Te beter misschien, daar mij Noordendorp geschikter zou voorkomen. Hij is volstrekt niet ingenomen met de tegenwoordige Van Dorpen. Ontveinst hij zich daarom de vele zwarigheden, welke Gij met Uw nieuw blad zult hebben te overwinnen? Toch niet, maar wat zou de mededeeling U baten? Ge zijt reeds met de bestrijding bezig - aan bespiegelingen daarover op dezen afstand zoudt Gij niets hebben.

Ik wacht nu, daar Ge bij de ontvangst dezes wel zult hebben opgehouden, voor den *Java-Bode* te werken en de verschijning van het *Algemeen Dagblad* nog lang niet ophanden is, ik wacht nu practisch het bezoek van Beets af, om te hooren welke boeken hij U toegezonden heeft. Mogten daaraan die, welke Ge in Uw laatsten brief opgaaft, ontbreken, dan beveel ik hem de aanvulling aan.

Ge hebt uit mijnen vorigen gezien, dat wij Uwe wenken ten opzigte van Dijon zijn voorgekomen, - sinds we thuis kwamen, las ik den *Capitaine Fracasse*. Met ongelijken uitslag. Voor Claus Sluter allen lof, voor Th. Gautier - een getemperde. Zeker, het boek leest prettig, de auteur heeft partij getrokken van zijne kennis, of liever, studie des tooneels onder Lodewijk den XIIIden, maar wat zijne personen betreft, geef ik de voorkeur aan de acteurs uit den *Wilh. Meister* boven die *de la troupe d'Hérode*. De herschepping van Sigognac in Fracasse is fraai, Lampourde een allerdelicaatst *bretteur*, maar Zerbine is geen Philine en die bleeke, blonde, beschei-

dene Isabelle, - die van den beginne af naar eene fantaisie zweemt.....

Och kom, Gij hebt Goethe in Uwe jeugd gelezen, - om den naam zaagt Ge naar *Fracasse* om!

En zult het zeker, al hebben Gaethe's *edellui* iets wigtigs, overfatsoenlijks, 't geen ze ondragelijk maakt, nimmer meer naar dien onnatuurlijken Vallombreuse doen, eerst *noir comme le diable* van binnen, en daarna - door een flinken degenstoot *tout à coup changé en ange de lumière*.

Ondanks *the wide*, *wide world* die ons scheidt, zie ik U glimlagchen bij onze vraag: hebt Gij het Dec.-nommer der *Stemmen voor Waarheid en Vrede* gelezen? zie ik U groote oogen opzetten, als ik bij Uwe ontkenning U aanraadt, het te doen.

Er is een onverwachte overeenkomst tusschen den wensch, waartoe Gij beide gekomen zijt, tusschen U en Bronsveld, beide roept Gij uit: Een *man!* - Bronsveld gaat zelfs verder en voegt er bij:

Een *man*, *mannen!*

Of hij begon met het zichzelven te toonen, op elk gebied, zult Gij zeggen *et vous prêchez un converti*, dat dit voor ieder onzer beter zou zijn dan elke ijdele verzuchting. Aan zijn beginsel geloovende, dit in beoefening te brengen - indien elk het deed, zou er geen einde zijn aan het zuchten? Maar dan ook geen plooijen, geen halfheid, desnoods met Bismarck Macht boven Recht gesteld, als zoo iets onzedelijks overtuiging worden kan, - doch dan niet als Bismarck nu, na een wereldstrijd te hebben gewaagd, maar vijf en twintig nieuwe leden van het Heerenhuis benoemd.

Flaauwe transactie!

In het kleine als in het groote, Thorbecke is nog niet koud of wij hebben de volgziekste, de gedweeste Kamer. Kunst was geen regeeringszaak, kunst zal het worden.

Hat der alte Hexenmeister
Sich doch einmal wegbegeben!

Er is geld of er zal geld zijn voor:
een Paleis der Staten Generaal,
voor de Leidsche Academie,
voor 't Museum te Amsterdam.

Maar wanneer? maar hoe? Wanneer, als waarschijnlijk Geertsema met de Censuswet zal zijn gevallen; - maar hoe? Voor een halfslagtige, armzalige herschepping van het Oude Mannenhuis. Leiden levert er het bewijs voor; het gebouw op de Ruïne blijft in het verschiet, maar *f* 20 mille terzijde der oude Academie, ze zijn gestemd. En het Paleis der Staten-Generaal? Is het dan niet toegegeven, dat er een millioen voor mag worden besteed? Zeurt Vissering er in zijn *Oudejaarsavondpraatje* niet over? en zeurt het *Handelsblad* van gisteravond hem niet na?

Een man! mannen!

Wij hadden sedert mijn laatsten het genoegen het echtpaar Bosboom weder eenige dagen ten onzent te zien. Mevrouw was volmaakt wel en zeer aardig, maar zijn toestand boezemt mij voortdurend onrust in. Hij is prikkelbaar tot ziekelijkheid toe, - en de minste aanleiding doet een storm opsteken. Den laatsten avond, toen zij om acht ure zouden vertrekken, kwam Schaepman een bezoek brengen: de hemel weet, hoe in het gesprek het Ghetto te Rome op het tapijt kwam, maar er was beleid noodig om zijn anti-catholijken bliksem af te leiden. Ik moet zeggen, dat Schaepman meer tact toonde, dan soms zijne verzen verraden, door geen vuur te vatten. Ik beklaag Mevr. Bosboom uit heel mijn hart.

Gij hebt U zeker vermaakt met de schermutseling waartoe het boek van Pierson over de Clercq, aan F. Muller en Ch. Boissevain tot aanleiding strekte. Het jongste artikel in de *Gids* van Dec. heeft mij Uwe opmerking over de onhandig-

heid van den laatste herinnerd. Het is bijwijlen of hij den ploerten permissie vraagt, Victor Hugo te mogen bewonderen.

Het is St. Nicolaas-avond! Hoe is door Uw vertrek en dat van Uw broeder en zuster onze kleine kring ingekrompen! Dagen, waarin om dezen tijd van het jaar op *Bellevue* of op *Sorghvliet* of in de Kruisstraat aan ons werd gedacht, waarin wij het aan U beide of aan Gideon deden, waar zijn ze?

De Bosbooms bragten een middag met ons bij A.C. Kruseman door, de menschen waren allerhartelijkst, maar in hun oordeel over Mina Kruseman, de dochter van een gepensioneerden Generaal te Brussel, had ik U aan mijne zijde willen zien. Het meisje schijnt een excentrisch standje, maar toch niet onaardig, al kreeg zij alle handen op het hoofd.

Verbeeld U, uit zucht om onafhankelijk te worden naar New-York gegaan, bezocht zij een theater-directeur en zingt voor dezen op de proef. *I have no place for you*, is het afwijzend antwoord aan Mina Kruseman. Een maand later ontvangt deze in plaats van de blonde Hollandsche, eene visite eener zwarte Spaansche, Donna Stella Oristorio di Frama, die hem door hare stem bevalt, die optreedt en wordt toegejuicht. Den volgenden ochtend biedt de Directeur haar een engagement aan. Zij accepteert.

'Maar onder welken naam zal ik verder zingen, onder dien van Mina Kruseman of van Donna Stella Oristorio di Frama?'

'Donna Stella, *of course*.'

Thans heeft zij plan St. Petersburg en Weenen te bezoeken. Waar is de Mevr. Bosboom van weleer, - die Kruseman de kennismaking niet benijdde? Ik zou er om naar den Haag kunnen gaan, als de Doctor[1] den hond en het meisje niet schier op dezelfde wijze liefhad.

Ondeugende ballingen! vaart wel.

1 Vgl. beneden blz. 260.

LXIII
Amsterd., 26 Dec. 1872.

Lieve Vriend!

Waarom toch dien *nachträglichen* brief besloten met ‘voor heden zonder aanleiding tot meer geschreven?’ Gelooft Ge dan dat ik er niet in berusten zou, als Ge meendet mij eerst later *le secret de la comédie* te moeten mededeelen? Gelooft Ge dat ik er, voor wie tot mij kwamen, minder Uwe partij om zou hebben gekozen?

Wees gerust, ik weet mijne ‘theoriën’ voor mijzelven te houden; als ik U die mededeel, dan doe ik het dewijl Gij niet van de schare zijt.

De sophismen *à propos* van Allard Pierson, in Uw laatsten brief van 2 Nov. hebben mij zeer vermaakt, maar niet overtuigd. Thorbecke's weerzin om hem te benoemen: ‘hij zou op nieuw kunnen zwenken, in den tijd vereischt om hem den door mij geteekenden beroepsbrief te doen geworden,’ blijft er al haar gewigt om behouden. Trots het orthodoxe Betje blijf ik aan een verbond tusschen ligchamelijk en verstandelijk en zedelijk scheelzien gelooven. *Wie sehr auch mir zuwieder*, *ist mir dann die Arroganz doch lieber*.

Er is nog een enormiteit in den brief. Ge vraagt mij: ‘of ik nog aan kritiek geloof?’ Gij, die intusschen van mij antwoord ontvingt op Uwe verzuchting: ‘Ge zijt geene Muze, o kritiek!’ Ik geloof er van ganscher harte aan, mits de daden in overeenkomst zijn met de woorden en helaas! dit was het geval bij Heemskerk Az. niet. Laat hij daarom thans het woord alleen aan Nierstrasz, wiens tafereel van Java's toestand, zoo het waarheid ware, ons geen avond gerust zou

doen insluimeren, U en de Uwen gedachtig? Inderdaad, de conservatieve partij heeft bij ons geen *raison d'être*, hoe weinig, ik geef het U toe, de liberale dan ook haar naam verdiene.

Hebt Gij *Middlemarch* gelezen? Ik geloof niet dat George Eliot trots al haar talent er in slagen zal van Dorothea eene heilige Theresa te maken, ik geloof dat het een misgreep is dit in onze maatschappij te beproeven, maar die voorrede ter zijde gelegd, wat is het dan een heerlijk boek van *dissolving views* eener dorpswereld. Het slot van het vijfde boek doet mij vreezen voor een eind als dat van zoo vele Engelsche romans, de eindelijke erkenning van den wettigen erfgenaam in Ladislaw - doch ik houd haar die banaliteit ten goede om de fraaije fijngevoelde tegenstelling tusschen Dorothea en Celia, tusschen beider huwelijksleven, dat van de eerste, in zijne ziekelijkheid zoo uitvoerig geschetst, dat van de laatste, in zijne gezondheid slechts door de geboorte van een jongske aangeduid - om de waarheid van de verscheiden liefde van Fred en Mary en van Lydgate en Rosamond.

Ik zou er de rijkste aderen eener mijn van studie voor Uw nieuw blad in willen begroeten, wanneer het niet tot mijne manie behoorde telkens mis te tasten in wat ik geloof dat U belang zal inboezemen.

Te meer moet ik vreezen mis te tasten, dewijl ook Dr. Schaepman tot de bewonderaars van het boek behoort. ‘Zooveel zielsstudie naar aanleiding zulker alledaagsche gegevens.’ Verzoent U de eenvoud dier opmerking niet met de groote woorden zijner alexandrijnen? Verrast U dergelijke zin niet bij den schrijver van zoo menig artikel in den *Wachter*, louter door het autoriteits-beginsel geïnspireerd? Het zou ondeugend van mij zijn als ik er mij in verlustigde U van eenzijdigheid, van *parti pris* en van wat al leelijks meer te kunnen - overtuigen.

X. trouwt morgen met Jufvrouw Y., - hij heeft mij een huwelijkscommunicatie gezonden, die natuurlijk noch haar leeftijd, noch haar fortuin vermeldt. Het laatste heeft hen in staat gesteld een dubbel huis te koopen. Zou het hem ook '*befähigen*' zijne huwelijksreis tot Java uit te strekken? Ik gaf er iets om getuige te zijn van Uw beider ontmoeting, hij met zijn 'liberale illusiën,' zegt René, tegenover Uwe, - mag ik zeggen - ontnuchtering?

Wat zoudt Ge genoten hebben in de verzameling autographen der Luzacs. En dat alles is verkocht, maar *le meilleur livre* en *l'écrit le plus intéressant est l'écrit et le livre qui se vend!*

Wij doen nu de groeten aan Uw viertjes, want wij beschouwen René *de la famille*.

T. à V.

LXIV
Amsterd., 16 Jan 1873.

Lieve Vriend!

Als de brief, dien ik, op Allerheiligen, te San Escurial, het primitiefst postbureau ter wereld toevertrouwde, U, zooals ik hoop, geworden is,[1] dan zult Gij U zelven voor Uwe zienersgave hebben toegejuicht. Inderdaad, meer nog dan de zaken, weerhield ons de warmte vroeger op reis te gaan. Wij wenschten te zeer afwisseling, om bij een hoogen thermometer geene afmatting te vreezen. In Uwe regelen heeft mij Uwe tegenstelling van reizen ten Uwent en reizen hier veel belang ingeboezemd, ik gevoel er al de waarheid van, ik

1 Deze brief is niet teruggevonden.

gevoel tevens hoe geruster het voor mij is in het Westen te blijven. De Oostersche rust, welke Gij bij het ontvangen van dezen waarschijnlijk in het gebergte geniet, *ne serait pas mon affaire*. Ik zeg niet voor een dag of twee, drie, want het landschap zou *nieuw* voor mij zijn, en ook dat bontkleurige volkje is het bestudeeren van den *mensch* in den natuurstaat(?) waard; - doch voor langer, dan wensch ik eene wereld om mij heen, met tijdgenooten die ik begrijp en daar ik belang in stel, met bouwvallen wier verleden mij heugt en aantrekt, met nieuwe scheppingen van vernuft of vinding, die mij het hoofd bezighouden, die mij het hart kloppen doen, - 'een weekje logeeren bij goede vrienden,' en ik ben van het jaar Acht, en ik heb mijne eigenaardigheden!.... Neen, geef mij in Madrid *la funda de Paris* of in Burgos *la funda Raffaella*, - ik zal in de laatste de oliesoep laten staan, - ik zal in de eerste 's ochtends vroeg met een zwavelstok en wat denneappelen mijn haardvuur ontsteken, - ik zal in de eerste een drievierde, in de laatste half tevreden zijn, - maar tegenover een logeerkamer zijn beide de zevende hemel!

Er is leed verknocht aan alle liefs! vier weken reizens zijn meer dan vier weken voor arbeid verloren, - voeg er gerust vier andere bij! Niet slechts vereischt het opgehoopte werk meer tijds tot afdoen, dan wanneer men geregeld aan den arbeid gebleven ware, maar de indrukken der reis doen zich nu gelden, men verlangt die heugenis te verfrisschen, dat punt op te klaren enz., de vier weken zijn acht geworden! Waren nu bijlaantjes maar niet zooveel prettiger dan gebaande wegen, - ware snuffelend opstooten niet veel verrassender dan ordelijk voortgaan, - ook ik zou genoeg methode hebben, - heet het zoo niet bij de mannen van het vak? om van half November tot half Januarij te hebben afgedaan, wat nog grootendeels op afdoening wacht! Het

eenige, wat mij misschien verontschuldigt is, dat het uitstapje zoo overrijk is aan verscheidenheid van gedachten, die er door werden gewekt. En daarin is een zoete troost gelegen, al wenschte ik overigens met menig begonnen werk verder te zijn dan ik het nog brengen mogt.

Op Uw publiek - en dat is ook nog een mijner grieven tegen het Oosten, - op Uw publiek heb ik geen oog meer. Wie maakt er de meerderheid van uit, die behagen scheppen in den vorm of die Uwe opstellen kunnen waardeeren? Hier hebben wij niets, dat er in schrilheid van tegenstelling bij haalt: wat de grollen betreft, we zouden kunnen wedijveren, - maar de bladzijden over Byron en Shelley,[1] die drukt Gij immers separaat over voor een duizend-, een honderdeen twintigtal? Ik heb ze er niet minder om genoten, al schreeuwden zij tegen het *Allerlei!*

En tot onze schande zij het er bijgevoegd, hier is de 'Modder van Batavia' populair geworden, terwijl niemand van de studies over de poëten sprak.

Welk een vermakelijk schouwspel heeft in de laatste weken onze Stedelijke Raad opgeleverd; in zijne beraadslagingen over het gebruik van den nieuwen schouwburg. Wat kleingeestigheid in onzen tijd, niet flink afstand te doen van het voorregt, door eenige autoriteiten tot 12 ure van den speeldag over een twintigtal zitplaatsen te laten beschikken!

Het aardigste zal nog aankomen, als die luidjes tusschen de velerlei pachtgenoegens zullen hebben te kiezen, en zij meer dan *maîtres des menus plaisirs*, zij censors der goede zeden zullen moeten zijn, in vaudevilles en balletten. Dat komt er van, als men den moed mist, een bouwvalligen schouwburg af te breken, en der ondernemingslust het oprigten van een nieuwen over te laten, als men nog Stadszaak wil houden, wat geene Stadszaak meer zijn moest.

1 *Litt. Fant. en Krit.* IV.

Gij zult met verbazing Zimmerman onder degenen hebben gezien, die aanvragen doen om den nieuwen schouwburg te mogen bespelen, en dat *with such bed-fellows*. Een der leden betuigde er mij zijne tevredenheid over. ‘Al zet Gij al de anderen op hun kop, er komt geen cent uit, bij hem zijn we ten minste van ons geld zeker!’

Welligt vindt Gij het een der weinige blijken, dat wij nog niet van alle voorvaderlijke wijsheid zijn vervreemd, maar hoe daarover Uw gevoelen zij, en *raillerie à part*, wij leven nog altijd in de eeuw der prijsvragen en der weergalooze beantwoording van die.

Amsterdam heeft als eene echt behoudende stad drie medailles van vijf weggedragen, *que voulez vous de plus?* Het opstel van den jongen Kühn over de quinine moet een meesterstuk zijn. De vraag over de Volkssouvereiniteit, door Buijs geredigeerd, en slechts met eene zilveren medaille afgescheept voor het antwoord van Loder, moet zoo moeijelijk zijn, dat men zich het woord van Geel herinnert. ‘Weet Gij het? ik weet het niet enz.’ Voor mij, ik geloof, dat de herkaauwer zelf, wiens jongste opstel in de *Gids* eindelijk vervelend wordt gevonden, haar zelf niet volledig zou kunnen oplossen. Maar de *histoire secrète* van de Leidsche prijsvraag over het Tooneel is alleraardigst.

M. de Vries deed haar uitschrijven, hij gedacht der dagen, toen hij aan den *Warenar* deed. En hij had het oog op N., een zijner leerlingen.

N. bezocht mij verleden zomer en vroeg inlichtingen, die ik niet geven kon.

N. toog naar Hilman.

Maar men was hem bij Hilman voorgeweest. Hilman, die door den dolsten hartstogt voor ons tooneel geblaakt, er veel verdienstelijker voor verzamelde dan hij er voor dichtte.

Het was de geschiedenis van een man met den burg, die

den koning staat, als Ge weet. Wijbrands is het arme kind van een armen schoolmeester, Wijbrands is student aan het Doopsgezind Seminarium, nog niet tot de Theologie gevorderd, nog maar in de Letteren. Wijbrands was door de Hoop Scheffer, Hoekstra en *tutti quanti doctissimi*, van den zomer te weinig gevorderd bevonden, om van de eene klasse in de andere over te gaan.

Maar zie, - er kwam een voortreffelijk stuk in.

In het briefje stond Wijbrands *en toutes lettres*.

Dat er ook zulk een Hilman in de wereld is!

Ik beken, dat ik in langen tijd niet zoo nieuwsgierig ben geweest naar het antwoord op eene prijsvraag als naar dit. Moge het er mij beter mede gaan dan met Bisschop's *Van Effen* of Ten Brink's *Van Goens*.

Zimmerman is vol illusie, niet in zijn *Retrospect*, maar in zijn opstel over de *Kunst in de Tweede Kamer*.[1] Tien tegen een, dat Geertsema niet den moed heeft met eene flinke aanvrage voor den dag te komen. Wat weerhield hem dit bij zoo gunstige stemming dadelijk te doen? Hadden de mannetjes geen tijd tot de raming of scheen 's Hage, Leiden en Amsterdam op eens wat druk, en liet men daarom alle drie in den steek?

Hoe kon iemand het Nieuwe Jaar zoo pessimistisch ingaan?

Gij eindigt Uwen aardigen brief van 16/23 November met de belofte dat Gij gebeterd zult weerom komen, dat Gij trouw Congressen zult bezoeken, en verhandelingen, neen, preeken gaan hooren enz., enz. Ondanks Uwe verzekering blijft mij ten dien opzigte meer een *wenschelijk* dan een *dadelijk* geloof, doch dat is om te keeren, - eer die dagen komen, en, dat is de hoofdzaak, eer Ge zoo gebeterd zijt, ga het U goed met de nieuwe courant, ga het U en Uwe lieven in ieder opzigt naar wensch. Het jaar zal veel van U eischen, heb er

1 Twee opstellen in de *Gids* van Januari 1873.

kracht en lust toe, dat zal de beste borg zijn om te slagen.
Groet René van ons beiden, en weest het met U drietjes om het zeerst.

de Uwe.

LXV
Amsterd., 20 Feb. 1873.

Lieve Vriend!

De Heeren Pelegrin en Lefèvre, kunstkoopers te Londen, doen hunnen zaakgelastigde zijn togt door Europa met vier schilderijen Tadema's beginnen of besluiten, ik weet het niet regt, - met ook ons te bezoeken. Om het even of wij de eersten of de laatsten zijn, ben ik er hun niet minder dankbaar voor - het is een genot dat ik lang heb gewenscht te smaken.

Tadema kende ik tot nog toe maar ten halve. Zijne *Kinderen van Clovis* werden door mij alleen aanschouwd in de vrij stijve gravure, welke *Arti* er van liet vervaardigen, om tot nietprijs te strekken. En onze tentoonstellingen, werden zij door den meester in liefde gedacht? Mij heugen maar twee stukjes, eene allerliefste jonge Romeinsche, die zich op hare teenen beurt, om den geur der bloemen, die op een tafeltje voor haar staan, te smaken, en Tarquinius, ter in beeld gebragte les, hoe men in dagen van staatkundige verdeeldheid met onrustige luidjes moet omspringen, op een papaverveld de hoogst gewassenen den kop afslaande. Beiden *tableaux de chevalet* lieten zij in blijken van kennis des tijds en der toestanden, beweerden de geleerden, niets te wenschen overig, waren ze om strijd bevallig van voorstelling en behagelijk van

kleur. Het is waar, het eerste onderwerp was alleronbeduidendst, maar een bewonderaar der Hollandsche school mag op dat punt niet moeijelijk zijn, het is waar, het tweede stukje lokte de vraag uit, of iemand die de legende nooit had gehoord, zou kunnen vermoeden waarom die gezanten vorschend naar Tarquinius op zagen; doch de tweede Lessing moet nog worden geboren om de grenzen der schilderkunst in dat opzigt aan te wijzen.

De meester geeft ons thans in vier schilderijen een beteren maatstaf zijner gaven.

Het kleinste het eerst, dewijl onze landslui dit het meest bewonderen. Het heet de *Rustplaats*, die uit een marmeren bank, met marmeren gekromde rugleuning en een paar marmeren trappen welke er toegang toe verleenen, die dus geheel uit marmer, wit marmer bestaat, op die bank - welke drie vierde der breedte van het doek vult, en vijf achtste der hoogte zitten drie beeldjes, aardige beeldjes, maar waarvoor Meisonnier daarom zijn hoed nog niet behoeft af te nemen. Het is geheel *un caprice d'artiste*, een blijk wat die man kan, ook wat hij zou kunnen als hij wilde. Van voren gelijkt het - maar hoe noemt Gij zulk een langwerpig vlak? De bank en de beeldjes zult Gij U door mijn gekrabbel[1] kunnen voorstellen, maar ook de boompjes van welke Gij noch den voet, noch de kruin te zien krijgt, alleen de middenste gedeelten der stammen, eene onbehagelijkheid die slechts in een gril hare verklaring vindt.

Doch de figuurtjes zijn zoo mooi en het marmer is zoo koel!

Hoe Claudius tot Caesar werd uitgeroepen, is het eenige wat de mannen van het vak een historiëel stuk noemen. Sla eenige jaargangen van Max Schasler, *Deutsche Kunstzeitung* op, als Ge weten wilt hoe veel de kritiek onzer dagen eischt,

1 Een schets met de pen voegde P. er bij.

zal eene schilderij dien naam waard zijn, - ik heb de kennis van den Professor in de Aesthetiek, dien Jonckbloet en Zimmerman onzer Academie(!) uit Munchen bezorgd hebben nog niet gemaakt, later deel ik U Dr. Lemcke's gevoelen wel eens mede. Voor ik door hem werd gerustgesteld, vrees ik dat de theoretici het onder *le genre anecdotique* zullen rangschikken.

'*Nach Caligula's Ermördung*,' zegt Dr. Georg Weber (wat wordt die Engelsche doopnaam in het Duitsch leelijk, spreek uit Ge-org met nadruk op de 'ge,') *nach Caligula's Ermördung* - het is toch gelukkig als men de geleerdheid maar zoo voor het grijpen heeft, - '*nach Caligula's Ermördung*,' want ik mag mijn stijl niet meer karikaturiseeren, '*drang eine Schaar Prätorianer in den Palast um zu plündern. Da bemerkten sie wie der Oheim des Kaisers*, *Claudius*, *um sein Leben besorgt*, *sich ängstlich hinter den Vorhängen einer Thüre verbarg. Sie zogen den Zitternden aus seinem Verstecke hervor*, *begrüssten ihn als Imperator*, *und trugen ihn in einer Sänfte in das prätorianische Lager. Hier wurde er von den durch Geschenke gewonnenen Soldaten als Kaiser ausgerufen*, *und nach einigem Sträuben auch von dem Senat anerkannt*.'

Bravissimo, Tadema! - er steekt in U nog een oude vrije Fries. Eerst het lesje hoe het Koningschap wie het weerstreven durft, een kopje kleiner maakt en nu de bittere ironie, hoe het volk in zijne verblinding de blooheid in den keizerlijken zetel beurt, al brengt de Imperator in zijne gemalin de liefelijkheid mede!

Maar dat zijn gedachten van een verstokten gemeenebestgezinde, hoe is de voorstelling uitgevallen?

Voor het graauw even weinig vleijend als het gezag, - een standbeeld van Augustus scheidt de schilderij in twee gelijke deelen, - er boven leest men onder een fresco Ac-

tium, - laat ons beide bezien. Aan de linkerzijde dringt eene schare uit de volksheffe, plunderaars en plunderaressen, een paar krijgslieden, een zeer mooi meisje, dringt alles op het standbeeld toe, maar deinst terug voor een drietal lijken, voor Caligula die aan den voet van het standbeeld verslagen ligt. De regter kant vult de voorstelling aan, of hij die voltooit blijft de vraag. De gordijn der deur tot de schouders toe om het lijf geslagen, worden wij den langen Claudius gewaar; de lange Claudius, ik had liever moeten schrijven het oude wijf, de opgespalkte oogen, de wijd geopende mond zijn meesterlijk van schrik, slaat het hoofd achterover. Dwaze bloodaard! voor hem buigt zich de helm van den hoofdman der krijgslieden, buigt de forsche kerel zich, of eene godheid hem verschenen was. '*Ave Caesar!*' wanen wij te hooren, en houden het hem daarom ten goede, *qu'il nous montre*, zou Voltaire gezegd hebben, *ce qui est aussi dans la nature*, *mais ce qui ne se montre pas*. Een vierkant, reusachtig, zacht rood marmer huisraad, ik wou dat ik wist waarvoor het diende, sluit de schilderij af, een voorwerp dat mij overtuigt welk een weetniet ik in Romeinsche archäologie ben, en welk een meester de kunstenaar is in het schilderen van marmer.

Gij zijt zulk een talent in het trekken van slotsommen, dat ik het aan U overlaat den hoofdindruk weer te geven, door mij van het stuk meegedragen - een photographie van de voorstelling hangt op de andere kamer.

Wanneer de groote waterstroomen
Die U de Middellijn toezend,
AEgypten, na uw vlakte koomen,
Die vlakte die geen reegen kent;
Dan klimt de Nijl op uwe landen
Syn vogt bedekt uw hoogste zanden,
Een nieuwe Sondvloed schijnt bereid,
De Cataracten zijn verdweenen

Die als een middelmuur toescheenen,
Welk' U van Nubien afscheid!

O Gy, die d'eerst dat Land bewoonde,
Wie dat gy ook moogt syn geweest,
Wat dagt gy, als aan u zich toonde
Dat wonder daar uw oog voor vreesd?
Maar om u nog meer te doen schrikken
't Water gaat heen, en vuyle slikken
Bedekken 't land dat diend bezaeyd;
Gij geeft de hoop alreê verlooren
Om ooyt weerom te zien zulk kooren
Als Uw hand eens daar heeft gemaeyd.

Dog zoo haast als de Son syn straalen
Syn sagt' en aangenaame gloed
Op die slijk zal doen nederdaalen,
Spruit daar uit zelfs Uw overvloed:
't Geen klagt veroorzaakt in Uw monden,
Zyn vaste reegens, ook gezonden
Om in Uw dor, onvrugtbaar, zand
De rykste vrugtbaarheid te brengen
Door barre grond met d'asch te mengen
Van 't riet, dat de Abessyn verbrand.

A propos, is er iemand weinig Bilderdijkiaan, dan ben ik die aterling, en toch, laat René, als Gij een dezer coupletten van *Aan het Vaderland* hebt gelezen, het verbeterde uit de *Geuzen* voordragen, en Gij zult bekennen - doch dat slechts in het voorbijgaan, we zijn in Egypte - Tadema heeft met Onno Zwier die sympathie gemeen. Of echter onze eeuw die zich over het algemeen met voorstelling vergenoegt, den aanschouwer zelf in staat achtende er zinnelijk of zedelijk genot uit te trekken, gewonnen heeft bij het verlaten van den weg der vorige, die hare bespiegelingen doorgaans betoogende eindigde, ik zou er aan twijfelen - als Tadema's opvatting

voor ons allen besliste, zooals die van Onno Zwier het in de aangehaalde plaats zeker doet, als Gij er het vierde, het schoonste, couplet bij voegt. Maar we zijn in Egypte, we zijn in Memphis zou ik geschreven hebben, als bij de bezigtiging niet een vriend, die wat wij het Oosten heeten bereisde, mij had ingelicht: 'alles naar de natuur.' Die wereld was mij zoo vreemd dat ik haar onwillekeurig uit een eersten grond van eeuwen deed opduiken, maar neen, die weduwe bij de mummie haars gemaals, lichtte mijn veelzijdig ontwikkelde buurman mij in, behoorde het heden toe, in Caïro viel dat alles nog te zien. Vreemd schouwspel, die zware vierkante zuilen met waterverfbeeldekens zou ik zeggen, spreuken, beweerde mijn vriend, beschilderd, die bonte pracht sierlijk gemaakt door de breede palmbladen die om den reusachtigen Sphinx wuifden, - vreemd schouwspel, die vier of vijf jongens muzijk makende bij dat lijk alsof zij elkander de ooren wilden verscheuren, door het trillen der koperen snaren, door het krijschen van dat naar een harp zweemend instrument, door een Abyssinier binnengebragt en bespeeld. 'De papyrus - het oog in een driehoek, de kist waarin de mummie van de legerstede zal worden gebeurd, niets ontbreekt,' zei mijn vriend. Er ontbreekt, meende ik, iets dat Onno Zwier niet had laten ontbreken, iets, dat Tadema beschuldigt, de hoofdgedachte aan de bijzonderheden te hebben opgeofferd. Op den regter voorgrond des tafereels ligt in voorovergebogen houding, ligt met losgereten haren, eene vrouw, het is waar, doch als Gij hebt opgemerkt, dat zij niets wat om haar heen is ziet, nog sterker, niets wat om haar heen schreeuwt hoort, dan doet gij den schilder alle regt weervaren, wat zijne uitdrukking van weduwlijke rouw betreft, doch wenscht niet te veel, dat op zulk een breed groot doek dien jammer grooter plaats ware ingeruimd, dat hij middel mocht hebben gevonden voor dat leed belangsteiling in te boezemen, door het treffender uit te drukken.

Als Tadema Franschman ware, *à la bonne heure*, ik zou *la veuve d'une journée* met de woorden van den *bonhomme* hebben begroet, maar hij is Fries, hij is landgenoot van wie de smart voorbeeldig heeft geschilderd.

Hoe gelukkig voor hem, dat in het vierde der door hem geschilderde stukken zijn volksaard volkomen aan het licht komt, hij is Fries, die, jong, zin hebben zoowel voor mooije vrouwen als voor keurigen wijn

The Vintage festival
Ancient Rome.

heet de voorstelling.

Starters opvatting van zulk een feest zou het gewaand klassieke zijner eeuw zijn geweest; zonder een zweem van aanspraak op studie van Romeinsche Archaeologie, geloof ik dat Tadema's voorstelling volkomen juist is. Het is eerst het begin der processie. Rome bewaarde in zijne uitspanningen eene deftigheid, van welke de Grieken, zegt men, niet wisten - maar laat de dag, die thans nog die zuilengangen, die tempels verlicht, gedaald zijn, en die priesteressen, die priesters zullen in weelderigheid niets te wenschen over laten. Verrukkend is, de schare zegt het, de wijze waarop de stoffen zijn geschilderd, als het marmer, ditmaal wit, en het brons, en de kleeren; verrukkend vind ik de verscheidenheid van schoone gelaatstrekken, door hem naar het leven gevolgd. Er is statelijkheid en er is schalkte, er is iets verhevens en iets vrolijks in de oogen dier priesteressen, vooral zij die deze aanvoert, de hoofdfiguur met haar goudblonden pracht - ik zie Mevrouw Huet glimlagchen: *toujours la blonde* - is betooverend. Onze sobere meesters beweren, dat het stuk r a m m e l t van het velerlei schoon, van die uitvoerigheid der verschieten, ons tusschen de zuilen op tempelen gegund, van het groote aantal figuren en figuurtjes, *n'est pas si riche qui veut*. In gedachte, dat geef ik toe, laat Tadema te wenschen over,

ook zien zijne oogen de kleuren niet als onze schilders, maar in dit stuk heeft hij der eerste, schijnt het mij, volkomen regt gedaan, en laten de laatste weinig te wenschen over, de indruk is harmonisch in vollen zin des woords. Ik kan mij voorstellen dat men een gelukkigen greep met eene voorstelling doet, wanneer die een historische beteekenis heeft, breng dan de menigte in de schaduw - een alledaagsch maar altijd slagend middel - om de hoofdfiguur te doen spreken - het valt nergens zoo gemakkelijk toe te passen als onder onzen donkeren hemel bij het heerschend doffe van ons gewaad. Maar wanneer gij het volk wilt geven in zuidelijke lucht, ligt en lucht gekleed tusschen gebouwen die zelfs op den middag weinig schaduw kennen, heb dan niet dat *trop de bonnes choses* op de lippen, waarbij men onwillekeurig gedenkt, hoe schraal Gij in den regel onthaalt.

Dat is het gevaarlijke van U te schrijven, Lieve Vriend, men heeft geen tijd voor een stukje en de brief wordt er schier een. Dit was intusschen niet het geval met den brief, dien ik op Allerheiligen uit El Escurial voor U ter post bezorgde en die U blijkbaar niet geworden is, want Gij spreekt in den Uwen van 21 December slechts van mijne letteren van 14 November. Er is daarom weinig aan verloren, al stelde ik er prijs op U een blijk te geven, dat Ge ook daar in den geest met ons waart.

Ik verkeer nog onder den indruk van het kalm verscheiden in de volle kracht des levens van Van Limburg Brouwer, zijn wijsgeerig karakter handhavende tot in zijn laatste beschikkingen toe. Aandoenlijk verzacht de dood in mijn heugenis wat zijn trekken naar den geest te hoekigs hadden, hij staat voor mijn geest louter man des verstands. Hij had evenmin van zijnen vader de Grieksche geestigheid als van zijne moeder het Fransche bevallige geërfd, hij was noch humanist als de

een, noch *voltairienne* als de andere, een Ariër, eer wij wisten wat de Ariërs voor ons zijn geweest. Vóór twintig jaren al overtuigd, dat de moderne theologie slechts een onhoudbaar standpunt trachtte in te nemen, Indoloog, eer onze hoogescholen daarin een professor bezaten, droeg hij met gelatenheid den smaad hem om de vrijgeesterij aangedaan, den spot waarmede dat overoud oostersche werd begroet. Is hij gelukkig geweest? Ik mag geen ja zeggen, sedert ik hem verleden jaar het laatst bezocht en hem vóór mij zijn woning zag uitgaan, en den hond volgen, aan wien hij gehecht was, niet als de dwaze Doctor[1] van Mina Kruseman, zijn eerste - helaas zijne letste genegenheid. Was dat Brouwer, die schrale, wat gebogen gestalte, die kuchte toen het beest vooruitstoof en niet kwam ofschoon hij het riep - fluiten hoorde ik niet! Hij was het, - nog eens, mogt hij gelukkig heeten? Ik durf geen neen zeggen, want op zijne kamer gekomen, het dier lag rustig in den hoek, praatten wij over menschen en dingen, over letterkunde, over Oostersch vooral. 'Ik weet wel dat ik de menigtetegen heb,' zei hij, 'maar over vijf en twintig jaar zal ook zij er belang in stellen.' En als zou hij die vijf en twintig jaar nog beleven, deelde hij mij den gang zijner studiën mede, wat hij weldra dacht te doen, wat al gereed was.

Ik had des ondanks deernis met den ziekelijke, die me zeide, dat hij wist hoezeer hij zich in acht moest nemen, die beloofde dit te zullen in het oog houden. Indien - indien de eenige droom zijns levens - hij was te veel verstandsman dan dat die zeer hartstogtelijk zou zijn geweest - en echter, indien die droom ware verwezenlijkt, hij was er de man naar geweest zijn nichtje in zijne rigting te ontwikkelen, zij zoude geluisterd en hij, wie weet, hij door haar hebben geleerd. Het mogt zoo niet zijn - onze dwaze Dominé Limburg Brouwer vond hem niet geloovig genoeg, N.B. de man had uit de nage-

1 In eene novelle?

laten papieren zijns broeders dat *Leesgezelschap te Diepenbeek* uitgegeven - het voorgenomen huwelijk sprong af. Ik geloof, dat zij er niet bij heeft verloren een ander te trouwen, al is hij zeker niet gelooviger dan Piet het was, doch de laatste ging naar den Haag, beproefde een staatkundige loopbaan en zocht, teleurgesteld, zijn troost bij zijn studiën, het Archief, de Indologie.

Gij hebt nu zeker *Akbar* gelezen, ik ben verlangende naar den indruk, door het boek op U gemaakt. Hoe verheugt het mij dat ik hem naar waarheid schrijven mogt, dat ik het met weerzin opvatte en na de lezing dankbaar nederlegde - het was de gewaarwording van mijn verkeer met Brouwer - hij stiet af op het eerste oogenblik, bij nader overdenken trok hij aan. Is het eene eigenaardige werking van het zuiver verstand op zulk een *mixtum compositum* van hart en hoofd als ik ben? Verklaar het mij.

En nu voor heden geen woord meer dan de groeten van ons beiden aan U drietjes.

Van harte

de Uwe.

LXVI
Amsterd., 20 Maart 1873.

Lieve Vriend!

Ik weet even weinig als Gij wat over het oordeel van Vosmaer te denken, als hij de *Vorstenschool* zoo hoog stelt en zoo luid prijst; Multatuli is voor mij een waar struikelblok. Herhaalde malen beproefde ik zijne werken te lezen, telkens gaf ik het moedeloos op. Het zou onbillijk zijn hem menig gelukkigen greep, hem menig frissche gedachte te ontzeggen, maar ze komen in zooveel gewaagds, zooveel overdrevens te

schaarsch voor. Ben ik overkiesch, is hij wansmakelijk? Ik durf zoo min het laatste onvoorwaardelijk beweeren, als ik geneigd ben het eerste geheel toe te geven, maar zeker ben ik er van dat er in die natuur iets is, dat mij afstuit. Hij kan zich tegenover mij op eene schier grenzenlooze populariteit beroepen. Ik benij hem die niet, slechts wenschte ik dat zij èn voor hem èn voor zijne bewonderaars beter vruchten droeg. De jongelui, die hier met hem dweepen, hebben niets aantrekkelijks voor mij, - ten Uwent, zegt men, wordt hij verslonden, - en nu, wat is Uw oordeel over Uw publiek?

Ongelukkige, leest Gij nog wat Hofdijk over onze letteren zamenflanst? *A d'autres!*

Ik heb U op Uw wensch volgaarne *le Réveillon* en *les Sonnettes* gezonden. Verlangend zie ik naar Uw oordeel over die beide - wat zal ik zeggen - uit. Het eerste is bepaald een prul, waaraan alleen de *veine comique* voor een groot acteur en de mooije oogen en blanke armen van veel jonge actrices *vogue* geven kunnen. Wij zagen het op ons jongst uitstapje te Bordeaux vertoonen. Mogelijk zouden wij te Parijs gelukkiger geweest zijn, maar aan de Garonne mogt het ons niet ten einde toe boeijen. Misschien ook moet men voor dat genre jonger zijn. Met des te meer gespannen verwachting zie ik uit, welke partij Gij er voor Uw blad van trekken zult.

Ofschoon meer *scabreux*, welligt zijn de *Sonnettes* toch aardiger. Heeft Jules Janin er geen kritiek van gegeven in de *Débats?* Ik las er met genoegen een van zijne hand over een offenbachiana van dien aard, al bleek het onloochenbaar uit het opstel dat de censor Bayle *in voce* niet had nageslagen. Het was - maar laat mij U mogen vertellen, hoe het geviel dat wij in die wereld verdwaald geraakten. Te Reims was het ons duidelijk geworden, dat wij in het centralisatiezieke Frankrijk, als wij naar Dijon wilden gaan, niet beter

konden doen dan over Parijs te sporen. Wij kwamen om half zes aan, te zes ure was *Table d'Hôte* in de mooije zaal *du Grand Hôtel*. Er was juist tijds genoeg om ons wat te verfrisschen, en te zien of wij in het *Bureau du Théâtre*, *dans la cour de l'Hôtel* nog een paar plaatsen voor *le Théâtre Français* konden krijgen.

'*Je regrette infiniment*, *Monsieur!*' zei de *Madame*, die van haar diner was opgestaan. '*mais il n'y a plus rien de disponible*.'

'*Et à l'Opéra*, *Madame!*'

'*Pas non plus*.'

'*A l'Odéon?*'

'*Désolée*, *Monsieur*, *de ne pouvoir vous servir*.'

Ik zag de schare de trappen opgaan naar de eetzaal, wier glans de voorvertrekken en leeszaal indrong.

'*Tout ce que j'ai*, *ce sont deux charmants petits fauteuils d'orchestre aux Folies Dramatiques*.'

'*Veuillez me les donner*, *Madame!*'

'*Avec bien du plaisir*, *Monsieur!*'

'*Le prix*, *Madame?*'

'*Vingt quatre francs*, *Monsieur!*'

'*Peste*,' hield ik in, en betaalde. Ik had *Madame's* diner gestoord, *qui sait quel plat s'est refroidi!*

Ik was onregtvaardig als *un butor hollandais*, *les billets valaient leur prix pour un amateur*. Wij kwamen, wij zagen, wij hoorden

Héloïse et Abélard.[1]

In de eivolle zaal was de toejuiching geen einde, want Héloïse zong, al was zij dik voor drie, inderdaad alleraardigst, want de *chanoinesse* betooverde het publiek door het contrast harer waardigheid en harer geaardheid, *amante* zooals zij bleek van een der *troubadours provençaux* - want

1 Van Clairville en Busnach.

de schare schaterde het uit, toen de beide meisjes den professor en de minnezangers schoren, zingende

Prudence, prudence,
Si nous leur coupions leur menton!

Eilieve, schrijf daar eens een feuilleton over, tenzij als *moraliste comme* Jules Janin, die mij *après tout* de overtuiging gaf, dat *Madame* mij niet had beetgenomen. *Tout Paris afflue à prix doubles*.

Wat baat *le retour au Cid et au Horace*, als zulke stukken toch eigenlijk de menigte trekken? Mijn oude Heer te Bordeaux *avait beau me dire*, toen ik van dat *retour* sprak.

'*Mais*, *Monsieur! nous ne l'avons jamais quitté!*'

De genegenheid was dan toch tot het vriespunt gedaald, ondanks zijn

'*On n'a jamais fait mieux*, *on ne le fera jamais!*'

René heeft U waarschijnlijk wel medegedeeld, welke indrukken de lezing van Mina Kruseman op mij maakte, ik voltooi de schets door er bij te voegen, hoe de verslaggevers van de *Amsterdamsche Courant* en het *Handelsblad* geloofden, zich van hunne taak te mogen kwijten. De beide kwajongens schijnen zich over de superioriteit dier vrouw bitter te hebben geërgerd, hoe kon het bij hen opkomen, dat haar eenige overdrijving moest worden ten goede gehouden? Eeuwen lang was men getrouwd naar beginselen, die zij veroordeelde, - viel het te verwachten, dat het vonnis over die huwelijken uit berekening zacht zoude uitvallen? Slechts wie begon met hulde te brengen aan haar buitengemeen talent, aan haar buitengewonen moed, had het regt haar in bedenking te geven, of er tegenover echt bij echt, die het doel des levens voor het paar heette bereikt te hebben in afwezigheid van ongeluk, van physiek en materieel gebrek, niet een enkel huwelijk te schilderen viel dat hooger eischen be-

vredigde? Hare klagt zou even gegrond zijn gebleven, als zij de uitzonderingen had toegestaan - thans sprak te veel uit haar tafereel de vrouw, de passie.

Maar daarna had de hulde moeten volgen. Hulde van middelmatige mannen, van mannetjes, vlei er U maar meê. De verslaggever van de *Amsterdamsche Courant* begon met een kritiek van haar kapsel, van haar kleed, - had zij er dan moeten uitzien als Betsy Perk, een oude jongejuffrouw in een zwart japonnetje? *Mijnheertje* was geknakt door de schets, die zij van onze jongelui gaf, een schets naar het leven van allerlei onbeduidendheid, *there came the tug of war*. Smakeloos schrijvertje, - maar hij gaf haar gewonnen spel door de verzekering dat, als zij minder eischte, zij zeker wel een man, een mannetje als hij zou hebben gevonden - 'zij zag er lief genoeg voor uit.'

Hoe Mina de courant op zij zal hebben geworpen.

En de verslaggever van het *Handelsblad?*

Ik sprak Ch. Boissevain over het opstelletje. Ik ben er niet geweest, ik heb er maar wat van gemaakt, want het stukje van onzen verslaggever was zoo impertinent, 'dat ik het niet plaatsen wilde.'

'Waarom kwaamt Gij zelf niet?'

'Ik had de advertentie niet eens gelezen.'

'De bijdrage van Juf. Kruseman in den *Spectator* was misschien juist om hare excentriciteit toch door U opgemerkt.'

'Ik lees den *Spectator* haast nooit.'

Hij ging verklarend voort: 'Het blad komt Zondags op het bureau. Dien dag heb ik vrij. Den anderen ochtend is het weggekaapt.'

'En Gij zit dien kaper niet na?'

'Neen,' klonk het lagchend.

'Maar wat drommel houdt Ge dan toch voor verslaggevers na? Over de zittingen van den Raad schrijven zij van tijd

tot tijd onzin, over muzijkuitvoeringen betrapte ik hen herhaalde malen op loftuitingen, zangers of zangeressen gewijd, die niet hadden gezongen.'

'Erbarmelijk, maar het is ook een baantje, waar niemand naijverig op zal worden, zoo lang de oude Heer Diederichs voor niets goed geld geven wil.'

'O jammerlijke toestand van het eerste dagblad der hoofdstad in de Negentiende Eeuw, leve de Koningin der Aarde.'

Boissevain wilde het onregt gaarne herstellen, als ik beproeven wilde Mina Kruseman over te halen, nog eens hier te lezen.

Ik heb hem geantwoord, dat ik dit moest overlaten aan Dr. Doorenbos, voor wien de *Amsterdamsche Courant* de nieuwe benaming van vrouwenleeraar uitdacht, en aan Juf. Haighton, de Hroswitha uit den *Spectator*, beide met Juf. Kruseman persoonlijk bekend.

Alweer de *Spectator*, zal hij gedacht hebben - want ook die welgedane man kan de duwen van dat weekblad niet velen. Het is jammer, dat deze bijwijle zoo ruw, en de overige wereld zoo uiterst gevoelig is.

Van Vloten heeft, zegt mijn vriend Franke, in de jongste *Levensbode* wel tegen Ch. Boissevain alweer gebruld, maar hem niet gebeten. Wat dunkt U van de karakteristiek van Van Vloten's stijl?

Sophie heeft dezer dagen een langen brief van Uwe lieve zuster Charlotte, die zich maar niet gelukkig in Paramaribo gevoelen kan. Het klimaat schijnt haar neer te drukken, en zwaarder nog weegt haar het gemis van allen omgang naar den geest. Zes avonden van de zeven, het is waar, gaan zij uit of zien zij menschen, maar om te whisten! 'Het is dan ook wel wijzer dit te doen, dan in zoo kleinen kring over afwezigen te spreken; zonder *médisant*, zonder *mauvaise langue* te worden, loopt men alligt gevaar op- en aan te merken, en

wordt dat overgebragt, dan heeft men misschien gekrenkt eer men het weet!' Och ja, maar toch twaalf uren *whist* per week, dat zijn zeshonderd uren in het jaar: oef.

Wat zijt Gij in dat opzigt gelukkig, die Uwe eigene wereld meebragt, die U daar zeker even weinig moeite geeft om den menschen aangenaam te zijn als Gij het hier deedt. Of het echter wijs is? het is geen vragend verwijt, het is maar een wenk. Mag ik echter mijne meening in dit opzigt geheel zeggen, het verbaast me minder, dat Ge mij nooit over aangeknoopte kennissen spreekt, dan dat Uw blad schier nooit blijken draagt, dat Ge reeds zoo lang te Batavia waart, dat ik vruchteloos naar eenig bewijs zoek, dat Gij onder dien hemel in dat landschap, in die maatschappij, hoe ze ook dan zij, leeft en lijdt en geniet.

Saeur Anne! ne vois tu rien venir?

Neen, niet eens de herhaaldelijk gewenschte bloemen en vruchtenstukjes van Mevr. Huet, evenmin als de studie over Mad. de Sévigné, die reeds begonnen was, eer Gij afreisdet.

'In de pendoppo rookt men en rust men!'

Wij hebben hier even guur en bar weêr, als in Maart tien jaren geleden, toen mijne lieve Tante ziek werd en stierf! Tien jaren, en het heugt mij nog of het gister gebeurd was. Tien jaren! wat is er sedert niet voorgevallen, niet veranderd. Heeft zij er veel bij verloren, van dat alles geen getuige te zijn? Zij vatte het leven met meer belangstelling op dan wij, die eigenlijk maar beschouwen.

Wees van ons beide met U drietjes hartelijk gegroet, - doe het ook René en geloof mij geheel

de Uwe.

P.S. Charles Boissevain schrijft mij zooeven een briefje, dat ik morgen een bezoek zal ontvangen van den jongen Advocaat B., candidaat voor Uw Correspondentie der Weener Tentoonstelling. Noordendorp heeft heden Uw *tweeden* brief

ontvangen, en reeds naar den Haag geschreven over den Parijschen Correspondent van het *Dagblad*.

> [Uit bovenbedoeld schrijven aan den heer Bakhuizen van den Brink en aan het aan hem gerichte, putte Cd. B.H. het volgend overzicht van de lezing van Mejuffr. Kruseman, dat als 'particuliere korrespondentie' in het *Algemeen Dagblad* verscheen, (5 Mei 1873). Het gedeelte dat over de kritiek der bladen handelde en uit bovenstaanden brief was overgenomen, wordt hier weggelaten].

Het geviel in de Keizerskroon, op den Singel over de Munt, in de '*Salle à Manger*', zooals er boven de deur des vertreks stond, toen echter voor de voorlezing van dames met bloemen versierd op de estrade aan het einde en langs de wanden voor de spiegels. Luisteraars en luisteraressen mogen de twee honderd digt bij zijn gekomen. De eerste spreekster had ik volkomen kunnen verstaan, maar de tweede! Het was eene oude Delftsche kennis. Oud? liever dan dat harde woord te bezigen, moest ik mij het bleek gelaat te binnen brengen, waarop onder het spreken een hektisch blosje rees. Oud? de zwarte haren hadden nog geen zweem van grijs, en ongebogen hield de kleine gestalte het hoofd op. En toch, trots mijn zelfverwijt, wil de heugenis geene aangename worden.

Zij las eene novelle voor, die naar het zeggen der dames in mijne buurt reeds moet zijn gedrukt: *de Zustertrits*, - anders gezegd: de Dochteren Roemer Visscher's, - waarvan ik intusschen, door hare zachte voordragt, toonloos orgaan, en het gedruisch van rijtuigen en het geblaf van honden in de Reguliers Dwarsstraat, zoo goed als niets verstond.

Een heerlijk half uurtje, verzeker ik u, om Stuart Mill's *Subjection of Women*, om de wijze op welke hij dat onderwerp behandelde, in gedachten te vergelijken met het ver-

haaltje of verhaal, dat de hoofdschotel van den avond was geweest, dat dus de bijdrage vooraf ging, en gelukkig door beminnelijker gelaat en begaafder stem werd voorgedragen.

De Historie van Vijf Zusters bragt natuurlijk het ongeluk in beeld, ten onzent, in onze dagen, vrouw te zijn geboren: al het dwaze eener opvoeding, die eigenlijk slechts eene afrigting heeten moest om een man te vangen, - het velerlei leed aan zulk een huwelijk verknocht. - de groote, levenslange teleurstelling, als de poging niet slaagt, en de arme pop (die toch ook hoofd, en een hart heeft voor twee) zitten blijft. '*Oh! that the greatest part of the young ladies*, *that she herself had not been overinformed about the subject*,' - hoe zou ik eene voorstelling, die even waar, die meer waar had kunnen zijn, ware ze minder sterk gekleurd geweest, van harte hebben toegejuicht! Verbeeld u, de meest begaafde der vijf, die zoowel verstand als ziel heeft, zeide de schoone pleitster (wij zouden van gemoed spreken; maar daar schijnen de geëmancipeerde vrouwen bang voor, al lijden zij blijkbaar aan overmaat, het woord in stoffelijken zin genomen); het meisje dat bovendien bedeeld is met wat hare zusteren missen, met karakter, - hoe verwerft zij hare onafhankelijkheid? Hoe? door naar de Vereenigde Staten te gaan, er eenigen tijd les te geven, borduurwerk te vervaardigen, boeken te vertalen, geloof ik; en is zij daardoor een sommetje rijk, dan te studeren in de medicijnen; is dat geld op, weêr te werken, en dan weêr aan anatomie, biologie, pathologie, en hoe die dingen meer heeten! Ze zou er niet rijk bij zijn geworden, als er geen wonder ware gebeurd; als zij geen lief meisje had genezen, wier moeder, eene milliardaire, haar een vorstelijk vermogen maakte. En nu de slag op de vuurpijl. Wat heeft die wijze, rijke, lieve Nora, dus onafhankelijk, dus ontwikkeld, beters te doen dan in den Franschen oorlog van 1870 op slagvelden om te doolen, ten einde ge-

kwetsten op te sporen, die straks behulpzaam te zijn, als ze in het lazareth worden gebragt, die te verplegen, enz.! De lectrice had den takt, ons niet de operatie te doen bijwonen, waarbij een jong, knap krijgsman een been (het regter of het linker? ik weet niet welk) derft. Wij zien hem eerst, als Nora dat kunstwerk al lang heeft verrigt, als zij hem laaft bij het wijken der koorts, als hij haren naam weten wil. Kenschetsend in ieder opzigt is het kieschheidsbegrip, dat haar aarzelen doet, dien mede te deelen. Zij is voor hem tot nog toe een hooger wezen geweest, een engel. Als ze 'Nora' zei, ze zou maar eene vrouw worden!

Dwaze! had ik willen uitroepen, wat is uw gansche betoog anders, wat al dat haken naar onafhankelijkheid, zelfstandigheid en Joost weet welke 'heiden' meer, dan het bewijs der behoefte aan liefde, die u blaakt? Gij wilt geen oude vrijster worden: de natuur schiep er de vrouw niet toe. Maar sublimeer nu ook aan den anderen kant uwe idealen niet, tot zij bespottelijk worden. Uwe schetsen van het huwlijk, - zooals gij niet zoudt wenschen te zijn getrouwd, - getuigen van weerzin in al wat geveinsd, wat gemeen is. Maar bewijs me, dat gij ook billijk kunt zijn, door te erkennen, dat er echtelingen gevonden worden, die gelukkig zijn, zoover het ons menschen is gegund; dat vaders niet *per se* onbeduidend of vervelend, moeders behaagziek of ijdeltuitig zijn. Gelooft ge dan waarlijk, dat uwe maatschappij het van de onze zou winnen? Dat 'Nederland herboren zou zijn, als aan het hoofd aller scholen, de hoogere en de lagere, vijftig jaren lang, in plaats van mannen, vrouwen werden geplaatst?'

Hoe gaarne had ik gisteren Mina Kruseman de komedie van Aristophanes: *de Vrouwen*, voorgelezen! De fiere, groote oogen zouden mij wel vreemd hebben aangestaard; zij was als eene tijgerin (de bewegingen van deze toch zijn veel sierlijker dan die der leeuwinnen) opgesprongen; het blaauw

fluweelen kleed met langen sleep had om mij geruischt; zij had de blanke hand aan het stalen kruis gebragt, dat zij naar de laatste mode op de bloote borst droeg; die zware in golfjes van den schedel afdalende bruine haren hadden gezwierd en gelicht van toorn; maar ten slotte zou zij hebben gelagchen, zou zij haars ondanks in de handen hebben geklapt. Zij heeft er geest genoeg toe!

Is de lof, in den laatsten trek bedeeld, maar een dubbelzinnige? Och, wat is het jammer, dat zulke geniale schepselen, zoo mannen als vrouwen, maar niets van Gaethe's *Beschränkung*, van Goethe's *Entsagung* weten willen! Verlangt Mina Kruseman meer? Ik dank haar voor het weergaloos genot eener zoo levendige voordragt, eener zoo aanschouwelijke schildering; dat natuurlijke, gemakkelijke Hollandsch, die losheid van gesprek, die breedte van opvatting. Als zij ooit naar Java komt of terugkeert; als zij te Batavia optreedt en gij bijgeval in de bosschen der binnenlanden mogt zitten. breek twintig postpaarden den hals om haar te hooren!

LXVII
Amsterd., 26 Maart 1873.

Lieve Vriend!

'Sedert mijn laatste van den 20sten dezer had ik het genoegen niet, eenig berigt van U te ontvangen,' zoo zou een brief over zaken beginnen, en waarom zou ik deze dit niet mogen doen, die der belangen van Uw *Dagblad*.

Eerst over een Delftschen Correspondent. Ik had eerst gedacht hem zelf een bezoek te brengen, doch bij nader overleg met Noordendorp vreesde ik, dat dit voor den man eene bezoeking zou zijn. En wat gaf mij daartoe het regt? De keuze mogt een misgreep heeten, doch daarvoor had hij

niet te boeten. *Tout bien considéré*, was het wijzer, dat Noordendorp hem ging opzoeken, - daar deze op twee brieven zonder antwoord uit Delft was gebleven, - tusschen confrères valt gemakkelijk eene schikking te treffen; - en bovendien had Noordendorp de persoonlijke kennis voor.

De laatste besloot er toe, - en is weder een zeer bruikbaar man van zaken gebleken. Hij heeft heden met Beets afgesproken, dat deze U nu niet verder boeken of brochures zenden zal - daarvoor schijnt de man geen tact te hebben. Voor deze mail dat verzuim aan te vullen, gaat niet, maar ik zal Noordendorp gaarne opgeven, wat hij U met de volgende mail te zenden heeft, opdat het U aan geen stof tot artikelen ontbreke.

Morgen zal ik U intusschen toch een exemplaar van Groen's *Brieven van Thorbecke* doen toezenden. Ik heb ze-slechts vlugtig doorloopen, en mag die eerste indrukken dus niet volkomen vertrouwen, maar belangrijk zijn ze voorzeker. Hoe jammer, dat wij over den jongen, den zich ontwikkelenden Thorbecke zoo weinig weten! Ware dit anders, niet de bewondering voor Groen als vertolker van Plato zoude ons duidelijker worden, maar zijn half oordeel over de Koninklijke Boodschap van 11 Dec. 1829, maar zijne partijdige ingenomenheid contra Gijsbert Karel, maar zijne belangstelling in Ancillon niet zoovele raadsels zijn!

Hoe bedroevend is het een man als hij zich tot allerlei mannen van den dag te zien wenden, om zijne betrekking als gewoon Hoogleeraar te verzekeren.

Sympathie voor Van Assen.

Weerzin in Hamaker,

de doctrinair in den dop!

Onbetaalbaar is Tydeman[1] als eekhorentje, even origineel dat *superbe dédain* voor Lipman!

1 Thorbecke over H.W. Tydeman (brief van Februari 1831): ‘Had dit zoo begaafde talent eene gestadige beweging, men zou er veel van mogen wachten; terwijl het nu, met als een eekhorentje op de takken en uiteinden rond te klauteren en te springen, zijne kracht verspilt.’

Thorbecke schrijver van artikelen in het *Journal de la Haye*.

> Chimène, qui l'eût cru? Rodrigue, qui l'eût dit?

Ik zou zeggen, dat mijn Thorbecke met den 28sten brief begint, maar wat vang ik dan met den 35sten aan, waarin hij de *repressie* der afgescheidenen goedkeurt? - Hoe verlangend zie ik naar Uwe studie over het bundeltje uit.

27 Maart 1873.

Het in mijn laatsten aangekondigd bezoek van den jongen B. heeft l.l. Vrijdag plaats gehad. *Vous voyez*, *nous retournons aux affaires*. Schrijver van *Ernst of Kortswijl*, herinnert Gij U uit *Klaasje Zevenster* voorzeker den advocaat Hoogenberg, den nog levenden Mr. Anthony B., zoon van P.A.B., den man van het Syndicaat uit de dagen van Willem I. Waarschijnlijk is de famille U buitendien bekend door hare betrekking tot *le troupeau Wallon*; Mounier logeerde er in zijn jeugd als neef, toen hij uit Antwerpen overkwam. Mr. A.B. heeft vier kinderen, twee dochters en twee zoons, een die belooft de voetstappen zijns vaders te drukken, en een bezadigd, behoudend advocaat te worden en een tweede, insgelijks reeds gepromoveerde, Sebald die zich liever der journalistiek wijden zou.

Tout conservateur comme son nom le garantit, *il n'en a eu pas moins une jeunesse orageuse*, *hélas!! les meilleurs principes n'en exemptent pas nos fils de famille*.

Twee malen betaalde Papa zijn schulden; eer hij het de derde maal deed, wilde de oude Heer voorwaarde stellen,

maar Sebald verzocht daarvan verschoond te blijven, hij zou dan van zijne pen wel leven. En hij doet het, gebrouilleerd met Papa, maar niet met Mama en broer en zuster, *tant bien que mal*, in '70 en '71 verslaggever van het Amsterdamsch Tooneel in het *Noorden*, in '72 en '73 bijdrager op velerlei gebied tot de *Amsterdamsche Courant*, - onder anderen van een opstel *tegen* de Afschaffing der Doodstraf, *dont il m'a fait cadeau*, met deze toelichting evenwel:

'Hoewel de daarin verdedigde theorieën niet de Uwe zullen zijn, beroep ik mij bij Uwe beoordeeling op de uitvoerige en gunstige bestrijdingskritiek door de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* over mijne artikelen geleverd. Het moge U tevens als proef van mijnen stijl dienen.'

Zonder nu of met die brochure of met de talrijke artikelen *Op de Planken* over de Hollandsch-Duitsche en Fransche stukken in de genoemde jaren hier vertoond en toen in *het Noorden* beoordeeld, zeer hoog te loopen, geloof ik, dat Gij er een meer dan middelmatigen Correspondent aan zult hebben, veel in zich vereenigende, wat ik wenschelijk acht, van goeden huize, gestudeerd, in de levende talen thuis, iemand, die geleefd heeft, en nog jong is, die werken moet en werken wil.

Eerst met de volgende mail echter zal ik U kunnen mededeelen, of ik hem definitief voor U engageerde.

Ik heb niet geaarzeld hem, zoo het onverhoopt blijken mogt, dat Gij elkander niet pastet, in elk geval eene eervolle schadeloosstelling en fatsoenlijke behandeling te belooven.

Mijn volgend schrijven meldt U dus het resultaat. Andere liefhebbers hebben er zich ondanks mijn vragen niet opgedaan, - de opening bij te wonen schijnt weinigen uit te lokken, men vreest voor de volte, het niet gereed zijn enz., enz. En toch ben ik met U van gevoelen, dat de eerste te zijn, die er wat van vertelt, meer waarde heeft, dan later gemakkelijk te schrijven bloemlezingen.

Ik heb Noordendorp opgedragen, U uit de *Zeit-und Streitfragen* een nummer te zenden, dat de vroegere groote Tentoonstelling beschouwt in verband met de aanstaande te Weenen. In menig opzigt kan het U van dienst zijn.

Eer ik van de zaken scheide, nog eens, zorg J. Noordendorp als Correspondent voor de Hoofdstad te vermelden in het blad zelf, opdat de Wees hier niet zonder Pleegvader omzwerve.

Jufvr. Mina Kruseman zou hier gister avond ‘op verzoek’ van eenige achtergeblevenen bij hare eerste voordragt, nogmaals hebben gelezen, maar daar Cremer te zelfder ure het *Blinkende Haantje* zou voordragen, stelde zij het tot aanst. Maandag uit. Dit was zeer verstandig, het publiek geeft toch bepaald water en melk de voorkeur. Maar wat niet wijs van Oristorio di Frama mag heeten, is, dat zij intusschen hare schepen moedwillig verbrandde. Er is een prultijdschriftje verschenen onder redactie van een Onbekende, de *Kunstbode* genoemd, - waarom was zij zoo dwaas er eene klagt in te plaatsen dat de kunst ten onzent wordt veronachtzaamd, versmaad, verguisd? Wat er waars in is, is niet nieuw, water nieuw in is, is niet waar. Het spreekt van zelf, dat zij weerspraak vond, hoe spijt het mij, dat die haar uitlokte tot het schrijven van een erger artikel in het *Vaderland* van l.l. Maandag.

Man hat seine Noth, *mit diesen excentrischen Leuten*. Dat er allerlei verschil is tusschen de twee kleine staten Belgie en Holland, dat dit misschien in geen opzigt meer aan het licht komt, dan in het onderscheiden standpunt, welke deze en gene regeering jegens de kunsten innemen en bewaren, ze schijnt er geen oog voor te hebben. Dat dit aan te toonen zou zijn, zonder te grieven, dat dit geestig in het licht zou te stellen zijn, ze schijnt het niet te vermoeden, zij doet het rouwelijck, en verbaast er zich misschien nog over dat men

dit niet toejuicht. Van Vloten, Feringa, Multatuli, waar zijn die luidjes dan toch opgevoed, dat zij zich zoo onmanierlijk gedragen! In geen land ter wereld is het eene aanbeveling, en geen zaak, die er door wordt gediend. Profaan, personeel! wees het gerust als de goede smaak, als waarachtige gees tigheid er U toe nopen; - maar grof zijn, wat is gemakkelijker! Het Rijks Museum heeft in het zevende of achtste der huizen die het aan de eene zijde belenden, eèn koopman in Olie en Petroleum tot buurman, maar zeg daarom toch niet 'dat wij onze schilderijen bewaren boven een petroleumkelder.' *Felix Meritis* heeft velerlei bekrompens, maar dewijl een der Muzijk Directeuren slechts met het eene oor meer hoort, hebt Ge toch niet te laten drukken, dat een doove □ er de muzijk bestuurt, met W. de Vos Jz. achter het □ van de Noot. De ware muzijkdirecteur is *après tout* de man, die de moeder der Gracchen, die Cornelia op muzijk zetten moest. Multatuli heeft talent, maar al praat Ge tot morgen, ik val niet achterover van bewondering voor een Genie, waarvan Gij lieden meer de gebreken dan de gaven weet na te volgen. Het is verdrietig, maar in plaats van vooruit, brengt die overdrijving ons achteruit - we blijven sukkelen. Gelukkig, wie plezier heeft in de studie zelve, en die het dus noch om die standjes noch om de schare te doen is.

Heden trouwen twee mooije meisjes met twee minder mooije jongens, - de dochter Cato, van Uwen goeden vriend H. Sr., met den zoon van Docter S. uit Z., - eene lieve brunette, die een bijna roodhuid tot man krijgt, docter als zijn Vader, evenzeer te Z. Het andere paar is: Dr. Jan K., Docent te A., en Mej. v.d.G., dochter van den Doopsgezinden Predikant alhier. Ik geloof, dat Dr. Jan een beste man zal zijn, *mais il abuse de la permission d'être blond*, - Catootje daarentegen is eene blondine om te schilderen. Verliefd zijn ze alle vier om het zeerst. De Villa in den Hout was Zondag in eene warande van bloemen

herschapen, Krelage had zijne kassen uitgeput om K.'s woning op te tooijen, en dank zij het heldere zonlicht had de man succes van zijn werk.

De ouders waren zeer gelukkig. Wij reden later *Sorghvliet* langs, alles leeg, alles woest, alles bar!

Akbar is U volgens de opgave van Beets geworden - in *de Wachter* No. 2 en 3 verscheen eene recensie van F.C. Heijnen, waarschijnlijk professor van een der seminariën. Gunstig is zij niet, ondanks al de zachtheid der inkleeding trof den man de *tendenz* diep.

De zwaarste bedenking schijnt mij toe dat Brouwer den *Padre* onbeduidender geteekend heeft, dan deze uit de verslagen der Missie blijkt. Kluchtig daarentegen is de lange, lange preek, welke Heijnen gaarne door den Jezuit had zien houden. Het boek zou dan volslagen ongenietbaar geweest zijn. De nieuwe romans van Cremer, van Keller, van Mevr. v. Calcar, kunt Gij, als ik, gerust ongelezen laten.

Ik zal gaarne aan Noordendorp eenige Fransche boekskes voor U opgeven, maar ik vrees dat het U gaan zal als mij, die zoo weinig koorn onder het kaf vinde. De *Revue des Deux Mondes* legt tegenwoordig een droevig getuigenis van middelmatigheid af. En maken de Engelsche tijdschriften het veel beter?

Old Kensington in *the Cornhill Magazine* is fijn van teekening, maar voor het gros uwer lezers niet geschikt.

Foei, hoe kan ik op zoo heerlijk een lentedag zoo zitten knorren? We worden eindelijk voor ons lang wachten door zachten dampkring, helderen hemel, liefelijken zonneschijn beloond; hier naast geuren jonquilles, narcissen, hyacinthen, hier naast bloeijen tulpen: het zal ook op het gebied van den geest wel eindelijk dag, voorjaar, weelde, worden! *Warte nur*.

Vele groeten ook van Sophie aan U allen

de Uwe.

LXVIII
Amsterd., 10 April 1873.

Lieve Vriend!

Verleden week, 3 dezer, schreef ik U niet, eerst des avonds na vertrek der mail kwam de zaak met Mr. B. in orde. Uwe uitdrukking de *f* 1000 te bekwamer tijd te zullen remitteeren, was een steen des aanstoots, was een struikelblok voor dien journalist, als ze voor zevenachtste der overigen zoude zijn geweest. B. was eindelijk gelukkig genoeg, de zaak met behulp van zijn zwager P. te regelen. Gij hebt nu een flinken, conservatieven korrespondent, - hartelijk hoop ik dat de relatie tusschen U beiden eene duurzame zal zijn, - Ge kunt er beide slechts bij winnen.

Ten Brinks uitval tegen U leert mij Uw publiek, waarvan in mijne vraag sprake was, niet kennen. Noordendorps beschouwing over Couranten brengt mij verder. Wie ook wenschen mogt, dat Gij wanhooptet, niet ik, maar mag ik U daarom verhelen, dat ik tot nog toe de vruchten betreur, die Gij U in den tijd van Ruardi beloofdet? Gij staat persoonlijk te hoog om U de aanvallen van ten Brink, Hofdijk en *tutti quanti* aan te trekken, maar dat Gij gelukkiger, gezegender invloed uitoefendet, toen Ge in de dagen van de *Gids* of minder bitter waart, of die bitterheid beter bedwongt, ik tart U het te loochenen.

Wat moet ik middelmatigheden als ten Brink en Hofdijk niet ten goede houden, wanneer Gij, verblind door partij - wat weet ik, vul het zelf aan, - dus *Akbar* met een paar pennestreken afscheept. Het boek, beweert Gij, is beneden *het Leesgezelschap van Diepenbeek*. Inderdaad? Ik heb het

nooit mooi gevonden, mij boezemde het *would be* aardige slechts weerzin in. Intusschen, ik was maar leek. Doch legde het een gunstig getuigenis van den Dominé in U af, dat Gij U in die vaak beproefde, vaak valsch gebleken thesis, dat orthodoxie en sensualisme één zijn, zoo zeer verlustigdet? Schiept Gij in Esperanza behagen? verveelden U die proponenten niet? Dertig jaren later schrijft de zoon een werk, evenzeer tendenz-schrift als dat des vaders, maar hoe veel ruimer is de gezigtskring geworden, hoeveel billijker de waardeering, 'kinderachtig' - 'oppervlakkig' - ik buig mij voor de studie dier stelsels, welke uit Uwe beoordeeling zal blijken.

Ik gun U, ondanks al de schoonheden van detail, *Middlemarch*, mits Ge mij *Romola* laat behouden.

Gaarne zie ik Uw cursus tegemoet, al geloof ik niet, dat Gij de figuur van Dorothea zult kunnen redden, noch goedmaken, dat wij in Bulstrode's kwelduivel verzocht worden het gebied der *Sensation novels* in te gaan.

Atchin! ik verdedig die annexatie politiek niet, maar voorzien heb ik haar door mijn vriendschap met den hoofdopzigter der Deli-Maatschappij op Sumatra, van het oogenblik der overdragt van de Guineesche Kust aan Engeland en onze vrije beschikking over het zustereiland, ten Uwent. Atchin, ik verdedig geene annexatie-politiek, maar wanneer wij, volgens de begrippen des nieuweren tijds, onze koloniën, Java vooral, alleen kunnen behouden, wanneer wij die den vreemde openstellen, wanneer wij allerlei krachten derwaarts lokken, dan schijnt mij de regeering voor hare taak opgewassen, die een nieuw veld ontsluit, werwaarts Hollandsch kapitaal zich bij voorkeur verplaatsen zal. Atchin, - alreeds is de Nederlandsche Handel-Maatschappij voor een aanzienlijk bedrag geinteresseerd bij de Deli Tabakcultuur mijner vrienden Janssen en Nienhuijs, - men spreekt hier van groote steenkoolvelden

in de buurt van die stad? of dorp of huttenboel? Veth zal het ons binnen eenige dagen wel vertellen, zijn vaardige pen heeft al een vlugschrift onder dien titel aangekondigd. Atchin! - *raillerie à part*, hoe wenschte ik dat het U, als redacteur van het Nieuwe Blad, gelukken mogt, die gelegenheid bij de haren te grijpen, aller hoofd en hart te winnen, door de eerste mededeelingen. Het geld besteed om van dezen of genen deelnemer van den togt berigten te ontvangen, die van alle anderen vóór, - zou ik op woeker uitgezet gelooven. *Versez*, *actionnaires! versez!*

Wij hebben Dingsdagavond van Klaus Groth een slecht voorgedragen taai opstel gehoord over de kleine oorzaken, over de aanleiding liever nog, waardoor het Hoogduitsch de spreek- en schrijftaal is geworden van millioenen menschen, die zich vroeger in plat-duitsch uitdrukten. De man, een vriend, een geestverwant van Heije, heeft op drie en vijftigjarigen leeftijd een uitstapje naar Oxford gemaakt; huiswaarts keerend noodigde Kneppelhout hem uit, zijn weg over Holland te nemen. Klikspaan heeft hem zeker op een zijner herhaalde togten naar het Noorden - in Kiel leeren kennen. Klaus Groth logeerde eenige dagen op den Hemelschen Berg, Kneppelhout organiseerde voor hem eene lezing in Leiden - de jongelui haalden hem af in een wagen met zes paarden bespannen, welk succès hij op het Rapenburg had, weet ik niet.

Hier logeerde onze Ditmarscher bij B. - Heije bereidde zijne ontvangst hier voor, door eenige artikelen in het *Nieuws van den Dag*, bloemzoete opstelletjes, die zijner zaak geen goed deden. Al vangt men meer vliegen met stroop dan met azijn, Klikspaan had hem moeten leeren, dat ‘zóóveel lieflijkheên’ weinigen aantrekken.

Uitgenoodigd deel der Commissie ter Organizeering der Lezing hier uit te maken, verontschuldigde ik mij, dewijl ik

geen plat-duitsch versta en dus ook Groth's *Quickborn* niet gelezen had.

Bien m'en prit, want de lange verhandeling verveelde mij eergister zoo, dat ik hedenavond te huis blijve - dan zal de tweede voordragt plaats vinden. Om tot het plat-duitsch der Ditmarschen te komen, hoorden wij van de Ariërs, van Indie als van de wieg der beschaving, van Darwin en van natuurkeuze op het gebied der taal. De man had geen stem, *das böse Aprilwetter trug die Schuld*, de man had voordragt noch manieren, hij dronk tersluik karnemelk met bruine suiker, zei Prof. van Geuns.

Hij droeg na de pauze zes van zijne kleine gedichtjes voor. De twee van deze, die ik begreep, waren navolgingen, het eene van

> Liebe wird siegen und finden den Weg.

het andere van *John Anderson*, *my Jo*, *John*, van Burns.

Lees nu het verslag van dien avond in het *Handelsblad* van eergister en verbaas er U teregt over, dat men zijn haard verlaat, om zulk gezeur aan te hooren en den volgenden avond een goed boek terzijde legt, om een krant in te zien. Oef!

Te moeten aanhooren, dat zulk een *keckische* boonestaak met een halve maan over zijn voorhoofd, met zijn pieperige stem, bijwijle dalend tot onhoorbaarwordens toe, het aardige liedje, den schoonen regel van Goethe:

> Röslein, Röslein, Röslein roth
> Röslein auf der Heiden

(vermoordt).[1]

En drie en vijftig jaar!

Och *Handelsblad*, och *Nieuws van den Dag!*

> Sta mij, sta mij gunstig toe,
> Dat ik al Uwe mooije dingen

1 Dit woord of iets dergelijks was in de pen gebleven.

Moge ontspringen
'k Ben ze hartlijk, hartlijk moê.

Het artikel van Pierson in het *Vaderland* heeft niet veel om het lijf. Zedelijkheid in de Kunst, - ik dacht dat was met Goethe's woord afgedaan. Realistisch of Idealistisch, wees een van beide, maar als kunstenaar, en men zal U beurtelings voor beide aanzien. Intusschen zal ik zorgen dat Noordendorp U iets van Belot zende. want in dat opzigt hebt Gij, ik zeg niet, *le goût haut*, maar stellig *du haut goût*.

Honigh zou wel een opstel voor U willen schrijven over de *Nibelungen* en Terwey over *Noorweegsche litteratuur*, maar wat kan ik den jongelui als honorarium belooven?

'Van het begin tot het einde een brief over zaken, over *money*.'

Is het mijn schuld, dat de Koningin der Aarde aan het aardsche slijk is verkleefd?

Vele groeten aan U drietjes.

Van harte

de Uwe.

LXIX
Amsterd., 24 April 1873.

Lieve Vriend!

Quel homme d'affaires wordt Gij, blijkens Uw laatsten brief van 13 Maart. Zaken van den beginne tot het einde, *à peine* aan het slot een woord, hoe het de Uwen gaat.

Ik volg niet zoo doorluchtig, maar voor een Redacteur, voor een Uitgever zoo loffelijk een voorbeeld.

Voor alles accuseere ik U de goede receptie van Uwe *traite*.

*f*300 p. 13 Mei, op P.J.L. Huet, voor welk bedrag ik Uwe rekening na ingang zal crediteeren.

Fi donc, van dien stijl, want Gij vraagt, hoe Uwe rekening verder staat, Gij weet het reeds uit een mijner vorigen. Afdoen en aanvragen tegelijk wat men nog schuldig is, het gat mij gelegenheid, U de beide deugden, door Hooft geprezen, toe te kennen:

'Namelijk, de naaste eer aan 't betalen, is belijden, wat, ende wien men schuldigh is.'

Weet Gij, waar het staat? Ik wed neen, en voeg er daarom bij. In de Opdragt van *Henrick de Groote* 'aan mijnen Heere Diedrick Bas.' Laat Gideon het eens opzoeken.

Ik vernam hier, dat de *Conrad*[1] den 21sten Maart ten Uwent is aangekomen, dus twee dagen voor Gij vreesdet. Tien of elf zijn echter kort genoeg om de drukkerij in gang te brengen, maar Ge zijt even goed, als de nood dringt, van drijfkracht bedeeld, als Ge het mij gelooft.

Noordendorp heeft met de laatste mails, zooveel in ons was, getracht het verzuim van Beets te herstellen - moge het niet in die mate zijn, dat Gij verzucht:

> They are as sick, that surfeit on too much,
> As they that starve on nothing.

In elk geval Ge zult nu kunnen kiezen, waarmede Gij Uw publiek wilt bezig houden.

Op de aanbeveling van J. Heemskerk Bz. gewordt U met deze letteren door Noordendorp de briefwisseling van *Friedrich Wilhelm der Vierte* met Bunsen of omgekeerd, - ik weet slechts dat eerste Paaschdag het Lid van den Raad van State

> Who plucked out of that nettle danger
> The fair flower safety,

mij het boek bij Paulez aanbeval. En hoe hoog Gij met Az.

1 Boot die de persen voor de drukkerij van het *Dagblad* aan boord had.

moogt loopen, *en fait de goût litteraire la seconde lettre vaut bien la première de toutes*.

Hij heeft mij ook over een nieuw boek van W. Hepworth Dixon gesproken. *History of two Queens*, *Catharine of Arragon and Anne Boleyn*, maar daar het *f* 19.50 kost, verneem ik liever eerst of Gij aan de afwisseling behoefte gevoelt.

Zoo het al in de *Tauchnitz* verschijnt, zal het echter nog lang duren.

Apropos van den regtschapene.

Dezer dagen bezocht mij Dr. J. van Vloten. Hij had in de *Amsterdamsche Courant* gelezen, dat Uw blad zich bijzonder onderscheiden zou door de berichten over Atchin. Het was U, volgens die eerzame oude Jufvrouw, gelukt bij die expeditie een correspondent te engageeren of te vinden. Van Vloten vroeg mij, of ik ook wist welk officier dit zijn mogt? Och neen, ik was niet (in) het geheim. Moge Huet gelukkiger zijn dan een van zijne Engelsche confrères, het was in den tijd van den Krim-Oorlog - de redacteur deelde den eenen dag een allerbelangrijksten brief van zijnen officier mede, dien na den slag bij de Alma moest hij zijn dood berigten!

Tragisch, niet waar?

Het kan met den Uwen nooit dus afloopen, - hij is slechts gedroomd. ‘Jan!’ zeide zeker iemand, die nooit de *Amsterdamsche* leest, tot haren redacteur A.J. de Bull, ‘Jan! je moest toch in je blad eens meedeelen dat de nieuwe courant van Huet een leger-correspondent voor Atchin heeft,’ - de vonk vatte den volgenden avond vuur - de uitvinder was, Gij gist het, J. Noordendorp.

Atchin! - zal het dan bij elk ministerie van welke kleur ook, zal het dan bij de minste krijgsonderneming op Java blijken, dat wij wel de millioenen van de Kolonie verlangen, maar niets over hebben voor de middelen, door welke alleen wij meesters van den toestand kunnen blijven? Wat vieren

wij toch feesten ter gedachtenis, wat rigten wij gedenkteekenen op, wat geven wij *In Memoriams* uit, Jan Salies, die nooit klaar zijn, die ons voortdurend op het verledene te goed doen, en van allen geest van dat verleden zijn vervreemd? De dagen onzer zeetriomfen zijn voorbij, maar in de Oost niet eene marine te hebben, die de kleine kustroovers tuchtigen en uitdelgen kan; *ça ne fait pas pitié*, *mais c'est revoltant*, *vous dis-je*.

Schrijf mij toch voor het vervolg eens vooral of de Tauchnitz Edities naar costy worden gezonden, zoodra zij verschijnen. Ware dit niet het geval, ik zou U de beide deeltjes van *Old Kensington* van Miss Thackeray hebben gezonden. Welk eene individualiteit van opvatting, welk eene ameniteit van teekening! Lach mij uit, zoo Gij wilt, maar ik zou in staat zijn om der wille van Miss Thackeray Miss Evans ontrouw te worden. Is de eerste jonger, frisscher? Werd zij door den omgang met haren vader dus ontwikkeld, dat zij al de levendigheid der Franschen aan de degelijkheid der Engelschen paart? Dolly verdient de voorkeur en toch, wie vergeeft het Robert niet, dat hij zich door Rhoda vervoeren laat, als onze mannelijke ijdelheid veroorlooft dat men schepsels als Robert voor heeren der schepping uitgeeft.

Helaas, zoo zijn er!

Arme Mina Kruseman, die het nu te bont maakt door in Oldenzaal een revolver mee te brengen. Of zijn wij te burgerlijk, te bekrompen voor alle excentriciteit? Ik heb soms berouw haar niet te hebben opgezocht en dan weer juich ik er mijzelven over toe, want dergelijke naturen zijn niet te bedwingen; *sauf* die wilde loten af te snijden en ter zijde te werpen, valt er aan geen genieten heurer vruchten te denken - en wie dat zoo egoïstisch beoogt, make geen bezoek.

Mevrouw Bosboom heeft mij uit *In Memoriam* haren ‘Alva in Nederland’ gezonden. Geen oogenblik zou ik aarzelen haar

te zeggen, wij kennen elkander lang genoeg, dat het opstel mij het effect maakt van een keurige, fraai opgedischte visch. De kop, de inleiding, iets wat ieder weet, dient men niet, maar laat men liggen, een ornament voor den schotel. De staart, hola! mijn beeld valt niet vol te houden, want een staart is schraal, de vinnen worden dunner, het einde is naauw bekleed, en in haar stukje begint het declamatorische, het gezwollene, met het geloovig einde; is er eenig dogma van eenige leer waarbij de kern in den staart schuilt? Gij, die zeker Krusemans uitgave van de Geschiedenis aller Godsdiensten hebt gelezen, zult dit wel weten; wat ik doe, is dat de middelmootjes van de visch, het fragment van een gesprek tusschen Alva en Margaretha voortreffelijk mogen heeten, *un plat digne d'un gourmet littéraire!* Helaas! toch zal ik dit oordeel slechts voor ons houden, Bosboom is weer een dier aanvallen van melancholie, van inertie ten prooi, die te dikwijls voorkomen, om niet ernstig ongerust te maken.

Hoe verschillend is, ik zeg niet de lotsbedeeling, maar de levensopvatting der talenten, der geniën, zoo Gij wilt! Wie verschenen Zondag aan tafel bij Paulez? wie anders dan Mhr. en Mevr. Israels met twee kindertjes. ‘Wij verhuizen’, zei Papa ‘en komen daarom hier dineeren’ - het goede huis door hem bewoond op de Koninginne Gracht zou door den eigenaar worden betrokken, maar zij hadden twee deuren verder een even goed gehuurd. Aletta kwam met een lach op de lippen naar Sofie, de wichtjes bleven op eerbiedigen afstand!

Arme Bosboom! die geen kritiek duldt als er sprake is van de werken zijner kunstgenooten, als er over de letterkundige geschriften zijner vrouw wordt gepraat, maar zich zelven onbarmhartig *à faire* neemt, maar onmeedoogend naar de spons grijpt en de schilderij weer uitwischt, als zijn artisten

geweten met den arbeid geen vrede heeft, wat goed doet het hem, dat ik met deernis zijner gedenk?

'Hij heeft zijn deel weg,' maar Bosboom? *Du hast gehoft*, *dein Last ist abgetragen?*

Sire schijnt den weerspoed van Atchin goedsmoeds te dragen, - troost hem de bereidwilligheid waarmee het volk gereed is groote offers te brengen, om de geleden neêrlaag te wreken? Het schijnt dat de onzen, als indertijd de Oostenrijkers, als de Franschen, in persoonlijken moed niets te wenschen overlaten, dat als bij deze alleen het materiaal gebrekkig was. Zeker, het is iets anders voor Pruissen en nogmaals Pruissen onder te doen, als voor de Atchineezen, maar Willem de III heeft, geloof ik, meer begrip van mannenmoed dan van meesterlijk beleid, als von Moltke vertegenwoordigt. En echter is in onze dagen de zege meer aan het laatste dan aan den eerste gewaarborgd.

Noordendorp heeft U op mijn verzoek een paar romannetjes gezonden van den autheur, door Pierson in het *Vaderland* gewraakt. Ik lees dat blad slechts te hooi en te gras en weet daardoor niet, of hij deze studie heeft voortgezet, dan of hij eensklaps de Montalembert *à faire* heeft genomen. Waar ik niet aan twijfel is, dat de laatste hem een bovenwerp bleef. De Lamennais, de Lacordaire, de Montalembert, het zijn geen mannen, die hij onder de knie krijgen kan.

Mina Kruseman's boek, dat bij Nijhoff ter perse is, zal

Een huwelijk in Indie

heeten. Zij is er op gesteld, het aan de Koningin op te dragen. *Dernière illusion qui s'enfuit* - het kan haar in America van dienst zijn. En als nu *la ci-devant Reine Rouge* eens niet met de emancipatie der vrouwen was gediend? De doove De Vos adjudant van Z.M., is alle dagen, *avec les grandes aiguillettes*, op het Paleis van dienst, - de oude man annonceert wie

bovenkomt, stel U eens voor, dat Mina een particuliere audiëntie verlangde!

Mi-na Kru-se-man!

We zijn beide wel, al houdt de Noordewind aan, al heeft het van nacht hard gevroren. Met de hartelijkste groeten aan U drietjes als altijd

de Uwe.

LXX
Amsterd., 8 Mei 1873.

Lieve Vriend!

'Die verwenschte knokkelkoorts!' riep Sophie uit, bij de lezing van den laatsten prettigen brief van Mevr. Huet, om der willen van haren aanval gestaakt, 'die verwenschte knokkelkoorts, dat land van altijd rozen en altijd zonneschijn heeft dan ook zijn plagen!' Maar het lief duurt er lang en het leed duurt er kort, beweerde ik, eenige dagen en de ziekte is voorbij. - Stel daar eens onze kwelduivels tegenover, maand in maand uit, stijgen zij uit het moeras op...

'Och! kom, wij beide zijn in het geheel niet koortsig!'

A home-thrust, - wat bleef over dan ons te vereenigen in den wensch, dat de lieve lijderes, lang voor wij den brief ontvingen, geheel mogt zijn hersteld, misschien reeds de pen weer had opgevat, - uitstel is immers geen afstel?

Gij hadt het druk. Gij zult het sedert nog drukker hebben gehad, de late verschijning van Uw blad zal U ten minste het voordeel hebben bezorgd over Atchin een oordeel te vellen, op kennis van zaken gegrond. Wat wil v. Daalen[1] in dat

1 Die als redacteur van den *Java-Bode* was opgetreden.

opzigt toch? welke is over het geheel zijne rigting? Orde schijnt er onder zijn bestuur bij de Van Dorpen niet te heerschen, - schoon Noordendorp de uitgevers voor maanden verwittigde, dat de meeste abonnés hier geen exemplaar van het werk der nieuwe Redactie verlangden, duurt de toezending voort. Op de Pijpenmarkt ligt een stapel geweigerde *Bodes*. Van tijd tot tijd loop ik in *Doctrina* eens op, maar onder de vele speciale Correspondenten van den *Java-Bode* heb ik er nog geen aangetroffen, die mij belang inboezemde.

Fransen van de Putte is ten minste genoeg negentiende eeuwsch gebleken, om der Maatschapij *Java* al de voorregten toe te staan, welke *Nederland* had verworven. Onze Oost kan bij die verschillende gemeenschapsmiddelen slechts winnen, - al stellen wij tweetjes ons bezoek naar Insulinde uit, tot de Russische spoorweg naar Azie meer dan een project zal zijn. In goeden ernst, Gij ziet voorbij, dat de aankomende grijsaard van weleer allengs een oud man is geworden, die thans minder dan in de dagen zijner kracht de altijd verwenschte hitte braveeren kan. Er zou kans zijn, dat wij U eens kwamen opzoeken, als ik weet niet hoe vele onwaarschijnlijkheden werkelijk waar bleken. Indien namelijk het Journalisme moede, - schatrijk, - Gij U, in politiek opzigt bekeerd, ergens in de Vereenigde Staten vestigdet, des winters aan de boorden van den Mississippi, des zomers aan die van den Hudson. Verbeeld U eens welk een figuur wij beide zouden maken, onder al de *beaux* en de *belles* van Saratoga, - *en bal*.

Het *Vaderland*, dat zich tot nog toe maar te goed mogt doen op redacteurs met gelatiniseerde namen, - Maas Geesteranus was immers de eerste? thans regeert de tweede, Borgesius, de derde zal wel Stipriaan Luiscius heeten, - het

aderland heeft in zijn Nr. van l.l. Vrijdag en Maandag een talent aan het licht gebragt. Jan Jansen is naar verdienste

gestraft. Herinnert Gij U nog den middag, waarop onze buurtjes bij ons te gast waren? Hij heeft loon naar werken, er zullen zijn die zeggen, hij heeft zijn loon weg - en zijn millioen. *Pauvre France*, *qui n'a plus de maeurs!* Zijn Uwe buren de Duitschers, *in voce* de klagten van Laster over het Spoorwegbeheer - wij eerzame Hollanders, in onze effectenzwendelarij er veel beter aan toe?

'Piet leefde door zijn wil,' zei onlangs van Limburg Brouwer zijne nicht, Mevrouw de Wed. Cramerus, geb. Hooglandt, wier moeder eene Jufvr. Wiselius was; ik vond het woord kenschetsend waar. Had hij weinig gemoed of was het zijne dikwijls teleurgesteld, dikwijls gekrenkt? Er is in zijn laatste beschikkingen eene hartelijkheid,. die ik hem niet zou hebben toegekend. Zijne kennissen krijgen een portret, zijne vrienden mogen een werk uit zijn bibliotheek kiezen, - slechts de indologische heeft hij aan de Koninklijke Boekerij te 's Hage vermaakt. Onder de Redacteurs van de *Gids*, die ik heb gekend, is hij een der zelfstandigste persoonlijkheden.

Strekt eene antithese vaak tot geleidelijken overgang? Allard Pierson schrijft in *In Memoriam*, in het *Vaderland*, in de *Gids. Libre à lui*, zeg ik met U, mits de beeldenaar van zijn werk maar een vorstelijk aangezigt vertoonde! Het beste zijner laatste opstellen, schijnt mij *J.G. Hamann*.[1] En toch, hoe veel laat het te wenschen over, blijkbaar als alle zijne laatste stukjes *au courant de la plume geschreven*. Wie weinig van den tijd weet, leert dezen uit het opstel niet kennen. Was Pierson het met Hettner niet eens als deze ons Hamann *sittlich verkommen*, *plebejisch bis zum Cynismus* schetst, zijn eenige kans, hem minder gemeen te doen worden, school in eene voorstelling van de maatschappij dier dagen.

Over bl. 303, mysticisme en mystieken, zou te praten zijn, al is de rommelzoo zijner groote mannen mij wat bont.

1 In de *Gids*, Mei 1873, evenals de twee volgende artikelen.

De Generaal Knoop is toch met een helm geboren, - ik meen niet in moed, maar in geluk. Daar vischt hij uit den zondvloed onzer onbeduidende dingen van den dag dat grauwe beestje van Perelaer op,[1] schrijft het uit, voegt er wat gemeenplaatsen aan toe, en wordt bewonderd alsof hij nog nooit iets zoo flaauws had gedaan.

Het valt zeker aan den Generaalsrang toe te schrijven, immers Kolonel Jansen is lang zoo gelukkig niet met zijn *Watermijnen*.

Grocimenie! welk een stijl met zijn 'koude rilling' of er ook warme waren, en met zijn: 'Het is niet tegen te spreken' en 'Het kan zijn nut hebben' en 'Het is wel mogelijk', schim van Geel! waar zijt Ge?

Onovertrefbaar is de climax bl. 392.

'In handen van zulke vastberaden mannen zijn de torpedo's zeer kwaadaardige vernielingswerktuigen.' (*Geeft* het ook goedaardige? zou een mof vragen.)

'Zij verlammen de stoomkracht'
(onschilderbaar!)
'Ondermijnen de stoutheid'
(vliegt die dan de lucht in?)
'Kweeken behoedzaamheid'
(och, die goelijkerts!)
'baren zorg'
(prettige occupatie!)
'doen tijd winnen'.

Vondel zegt het ook, maar anders:

Wie tijt wint, is nogh van zijn ooghmerk niet verdwaeld.

en krachtig slot: 'zijn zoowel verdedigend als aanvallend te gebruiken!'

Het tijdschrift zal er nog niet spoedig op verbeteren. Veth

1 *De Bonische expeditie*.

schrijft over Atchin, Quack mediteert een wetenschappelijk werk, Buijs gaat examineeren, Fruin, Muller, Sillem maken zich klaar naar buiten te gaan, Zimmerman heeft het druk met andere dingen en Boissevain amuseert in het *Handelsblad*.

Honigh stelt zijn huwelijk nog een of twee jaar uit, *j'applaudis à son bon sens*. Hij heeft in Wageningen slechts *f*1200 inkomen en ofschoon zijne lesuren vermeerderd zijn door de oprigting eener Landbouwkundige (!) school, is de stad te arm om zijn tractement te verhoogen. Hij zal buitendien in het eerst weinig tijd hebben, daar hij bij zijne benoeming de verpligting op zich nam, binnen twee jaar in het bezit te zullen zijn eener Acte voor het Hoogduitsch. Al zijne uitspanning zal dus mogen bestaan in de studie der *Nibelungen; 'obgleich'* zooals Prof. Kühne plagt te zeggen, '*der gramme Hagen nie zu Jemands Bildung beitrug*.' - *A la bonne beure*, als hij maar goed studeert, verwerft hij zich ten slotte wel den Doctorstitel, zonder welken hij nooit kans op eene Directeursplaats aan eene Hoogere Burgerschool heeft. En dat is toch in zijn vak *le bâton de maréchal!*

Prof. Lemcke is hier aangekomen, al te hoffelijk is de man niet gerecipieerd. Hij heeft zijne intree-rede gehouden, zonder dat de Burgemeester of de Curatoren van de Academie de plegtigheid bijwoonden. *Et puis* is hij al de *petites misères de la vie humaine* ten prooi, hij heeft slechts een klein huis kunnen huren, veel te bekrompen voor zijne boeken en zijn kunstkasten. Ook heeft het lang geduurd voor de gezegende Rhijn Spoorweg Maatschappij hem die wilde afleveren 'hij moest eerst zijn identiteit bewijzen' enz. enz.

Aesthetiek! wat wordt het U ten onzent zuur gemaakt. Een twintigtal leerlingen onder Uw gehoor, die geen Duitsch verstaan, en een kring van collega's die nog van Uwe eerste beginselen geen begrip hebben, aan eene Academie, die geen Hoogere Bouwkunst doceert!

Uw nichtje Netje P. is heden gehuwd. *Ne broyons plus du noir* en wenschen wij haar alle heil.

Hebt Gij *Los en Vast* gelezen?

> Ce n'est qu'une étoile, qui file, qui file, file et disparait.

Charmant trio, *portez Vous bien et nous aussi!*

LXXI
Amsterd., 29 Mei 1873.

Lieve Vriend!

Wij hebben in twee à drie weken niet van elkander gehoord, hoe is dit gekomen? Gij hadt het te druk met het in orde brengen van Uw bureau, en ik? - Waarom het verheeld? onder den eersten indruk van 1-8 van het A.D.v.N.I. schreef ik liever niet. De afstand tusschen ons heeft mij geleerd dat het wijs mag heeten niet te schrijven over wat zes weken later eerst ontvangen, geenerlei invloed dan een onaangenamen meer uitoefenen kan. U zal het genoeg hebben geërgerd, dat de eerste bladen[1] er niet beter uitzagen, dat hun gehalte, maar daarvan geen woord meer, als ik mijne teleurstelling heb luchtgegeven, dat Ge, na een vijfjarig verblijf op Java, in Uw eigen blad geen programma mededeeldet, het resultaat van aanschouwing en onderzoek, van studie en in Gods naam, een beetje phantasie!

Ik zou het punt niet hebben aangestipt, als het ontbreken van zulk een opstel niet zelfs Noordendorp had getroffen. De

1 De eerste nummers van het *Algemeen Dagblad* waren, wegens te late ontscheping der snelpersen, in klein formaat op handpersen gedrukt.

regtschapene [slaakte de] verzuchting, de eerste zeven nommers niet aan het *Handelsblad* te leenen, - tot zijne vreugde, had dit, opzettelijk of toevallig? alleen No. 8 ontvangen, - en maakte er nog een gebruik van, dat mij geërgerd heeft. Maar ook Gij kondt in Uwe wereld den kleenen van Daalen niet over het hoofd zien.

Het is mij te aangenamer U thans met No. 11 over voorkomen en inhoud beide, hartelijk geluk te kunnen wenschen. Uw opstel over het drietal proeven *Populaire Theologie*[1] geeft blijk van oorspronkelijke beschouwingswijze, al blijven wij ons aanbevolen houden iets meer van U over Strauss te hooren, als Gij kennis zult hebben genomen van de stukjes naar aanleiding van zijn boek door Rauwenhoff en Réville tegen hem geschreven. Ik geloof gaarne, dat Strauss het in kennis van beide blijft winnen, maar noch door zijn *Voltaire*, noch door *Der Glauben* is zijn stijl, of zelfs zijn karakter in mijne schatting gestegen. Strauss, de schrijver over de nagedachtenis zijner moeder, van zoo menig onbevangen, van geest of gemoed getuigend opstel, de hoveling geworden van Prinses Alice van Hessen, de vereerder van Bismarck - de mof in één woord, dien Renan niet in hem vermoedde!

Welk een onbehagelijk schouwspel leveren in den laatsten tijd Spanje, Frankrijk en, appelen die medezwemmen, ook wij door parlementaire geschillen op. *Le moyen d'en sortir?* Gij zoudt den beiden volken als ons het heroïke middel van een dictator, een autocraat wenschen te zien toepassen, maar de hemel is niet met U, de stof ontbreekt overal. Het is of van boven gezegd wordt, Gij hebt daar beneden aan één zulk een schepsel genoeg, - en hoe moet dat zich nog plooijen en schikken naar allerlei koninklijke en keizerlijke bekrompenheid.

Waar hebt Ge toch Uwe vacantiemaand doorgebragt? In Uwe brieven rept Gij er met geen woord van. Zij kan daarom

1 *Litt. Fant. en Krit.* XVI, 46.

zeer genoegelijk zijn geweest! De onze blijft nog in het verschiet, wij hebben alles behalve zomer. Loopt de wind al eens een paar dagen Zuid, des ochtends en des avonds blijft het koud en den derden waait het ten gevolge van een onweder weêr uit het Noorden. De Pinksterdagen zullen ons daarom te huis zien, - bij onverwacht gunstigen keer loopen er altijd treinen naar Arnhem of 's Hage.

Daar werd ik afgeroepen door den dominé van Egmond aan Zee en een Alkmaarschen boekverkooper, zij wenschten eene bijdrage voor een boekje, ten voordeele van een Gesticht voor ouden van dagen uit te geven, - Mevr. Bosboom, Hasebroek, Hofdijk hadden stukjes toegezegd, - ook Ds. Ten Kate. (‘Die kan U wel een heelen bundel geven’).

Hebt Gij misschien lust, doe mij een stukje geworden, - ik heb den man moeten weigeren, toen ik begonnen was hem te zeggen, dat ik niet in alle soepen van pieterselie hield. Het speet mij wel, want die arme, magere, verstandige maar niet vroolijke predikant was zoo heusch en zoo hupsch, en ging zoo bescheiden heen, - welk een lot, zijn leven door te brengen in eene gemeente, waarvoor men moet bedelen.

Wat drommel baatte hem al mijn wijsheid, dat er geen hagchelijker toestand is dan die van dorpelingen, welke van den wijnbouw of van de vischvangst leven? ‘Een enkel goed jaar baat niet. want dan stelt men zich schadeloos voor het gebrek, dat men in twee vorige leed.’

‘Alles waar, Mijnheer!’ zei de man en legde de handen, die van geen handschoenen wisten, op de glimmende kniestukken van den vaalzwarten pantalon, ‘alles waar, maar ze zijn er eenmaal.’

Heugt U het dorp nog, dat wij doorwandelden, welks strand wij bezochten op onzen terugtogt van Alkmaar, of liever van Bergen, dien langen weg door het zware zand, waar het beste paard van den alias Van den Bergh uit de *Leeuwerik* ik

weet niet welke poot verstramde, het doet er ook weinig toe, het dier had ze alle vier noodig,

‘Aan dat strand hadden wij een gebouwtje, dat een badhuis heette, het is dezen winter afgebrand, wij zien geen kans het weer op te bouwen. 't Is jammer, omdat wij in het dorp maar jeneverkroegjes hebben die niemand tot logeeren zullen uitlokken.’

‘'t Strand is er anders mooi.’

‘En het zeewater, zeggen de mannen van het vak, voor vele ziekten zelfs beter dan te Scheveningen.’

Een zucht van dien bleeken man, wien ik niet vragen dorst, of hij met kinderen gezegend was.

Een opstelletje, mijn Vriend! een opstelletje voor het boekske. Trots alle pieterselie, De la Vigne heeft gelijk.

> Il n'est pas de bon mot, qui vaille un bon office.

Ware mij het talent van Veth bedeeld, ik zoude als deze over Java, dewijl ik het niet heb gezien, evenmin als deze *Insulinde*, een groot, een mooi dik boek schrijven, - zie het prospectus, waarmede men zich tourist droomt, - maar van zulke gaven heb ik geen begrip - en teeken dus voor eerst nog bij F. Bohn niet in.

Als iemand ter wereld blijde is, dat Gij niet langer in Nederland zijt, Nicolaas Beets mag het heeten, - Höveker heeft het kopy-regt zijner *Stichtelijke Uren* gekocht, en eene nieuwe uitgave is ter perse. Het mogt aangaan, ware hij nu maar bescheiden genoeg er niet een Achtste Deel bij te willen voegen, - nieuwe *Stichtelijke!* Van Kampen vroeg mij of ik er ter completeering niet op wilde inteekenen. Ik heb hem geantwoord, dat ik het genoegen der voortzetting van die lectuur tot in een volgend leven zou uitstellen.

Vieux Sigambre! het zal U ergeren, die volgens het slot Uwer regelen naar aanleiding van Van Limburg Brouwer's

Akbar, op het punt zijt tot Oude en Nieuwe Testament als de bronnen aller waarheid, zedelijkheid en schoonheid terug te keeren.[1] 'Zoo eindigen al die ongeloovigen!' heb ik reeds hooren zeggen. Ik ga zoo ver niet, maar verbaas mij wel over het gemis aan historischen zin, waarvan dat stafbreken over de indologie getuigt.

Heeft dan die studie, van Sir William Jones af, ooit iets anders bedoeld dan aan te toonen, hoe reeds bij de wieg van het menschdom die waarheden doorschemerden, waarin het levenslang, onder verscheiden, telkens afwisselende vormen, kracht zou vinden het leed te dragen, het goede te doen - iets hoogers, zich idealen toe te wijden?

Er is in den laatsten tijd weinig nieuws verschenen, waar over te praten valt, het jongste nommer van *Los en Vast* zou doodgeboren zijn als Feringa in zijne laatste aflevering niet weder tegen Van Gorkom te velde trok. De geschillen blijven er niet minder vervelend om.

Schaepman zou Multatuli *à faire* nemen, maar er komt zoo min iets van als van het bezoek dat hij beloofde, - de *Tijd* neemt zijn tijd in beslag voor artikelen, waarvan niemand notitie neemt dan A.C.G. van Duijl in zijn twistgeschrijf, en de *Haarlemsche Courant* in hare verslagen. Wij verkwisten onze weinige talenten of wij er overrijk aan waren!

'Die Noordenwind,' zult Gij van dit gepruttel zeggen, - maar ik wil wedden, dat Gij, trots Uwen helderen hemel en zijn palmen, en zijn galmen, *de rigueur* in een gedicht over de Oost, hetzelfde doet, als Gij U niet met vrouw en kind, aan welke wij beide onze groeten verzoeken, met aangenamer onderwerpen bezig houdt.

Biecht eens op!

de Uwe.

1 Vgl. het slot van het artikel over *Akbar,* in *Litt. Fant. en Krit.* XVI, 45.

LXXII
Amsterd., 19 Junij 1873.

Lieve Vriend!

Er zijn drie weken verloopen, sedert ik het laatst het genoegen had U te schrijven - wat zoudt Gij er aan hebben zoo ik de serie van bezigheden en kleine ongesteldheden, die nu gelukkig voorbij zijn, ter verontschuldiging opsomde? Ge zoudt er een gezigt bij zetten, als ik bij dergelijke jeremiades van X plagt te doen: 'had hij maar liever voortgezwegen!'

Dat er intusschen, zoo niet voor Uwen geest, toch voor Uw ligchaam gezorgd is, hebben, hoop ik de twee stellen bretels bewezen, waarvan de eene aan de *Java*, de andere aan de *Tromp* werden toevertrouwd. Beide schepen moeten wel goed aankomen, zij hebben onze toekomst in Atchin aan boord!

Maar legde ik het van deze zijde af, Gij hieldt U van daar te beter. Eerst kreeg Sophie de welkome letteren van Mevr. van 25 April en later kwam Uw brief van 7 Mei. Spoedig zal de franje gereed zijn, waarover in het April-schrijven sprake is, en de *f* 500 op de Ned. Ind. Handelsbank werden geïncasseerd, om daarover later volgens Uwe instructiën te beschikken.

Willem V. heeft verleden Vrijdag-avond met zijn broeder Bernard bij ons theegedronken, en ons geheel in Uw leven en zijn ingewijd. Hij kan prettig praten. Eene teekening van Uw huis houden wij van hem te goed, evenals de photographiën van Javaansche Oudheden. Ik zal voor deze gaarne mijn best doen, waar ik kans zie. Heb dank voor den goeden wil Uwer photographiën, die ons ter verlevendiging der heugenis zeer welkom waren, - maar, laat mij het opregt mogen

zeggen, toch niet uitlokken, om naar Java te komen, ten einde er mij te doen conterfeiten, zij het ook door het licht. Zij overtuigen mij alweêr, dat de photographist, als de photographie een aangenamen indruk zal maken, kunstenaar zijn moet en dat blijken de Heeren die U beide acclimatiseerden of Javaniseerden (wat kiest Gij?) niet.

Gideon! ga niet voor die mannen zitten! (poseeren, zeggen zij in hun afschuwelijk *jargon!*)

Regtschapen Noordendorp gelooft, dat Ge geen tijd zult vinden om de eerste tien nummers Uwer courant te doen overdrukken, en misschien ook maar het beste doet dit in den steek te laten. Na de inlichtingen van den Heer V. over het personeel (?) Uwer medearbeiders zal ik mijne eischen van den inhoud wat lager stemmen, - volgens zijne verzekering verlang ik een feuilleton, dat niet zou worden gelezen!

Quelle tempête dans un verre d'eau hebt Gij door Uw artikel over Mina Kruseman[1] ter bureele van het *Algemeen Handelsblad* verwekt. Wie zou het dwaze contra-artikeltje gesteld hebben? Het aardigste is, dat Huet wordt verzocht zijn eigen stukken door Huet te doen redigeeren. En van wat het meeste *portée* had in mijne opmerkingen, de verwijzing naar Aristophanes, nam zoo min de een als de andere redacteur notitie. Echter dragen beide brillen!

We zijn Zondag met Prof. Lemcke en zijne vrouw naar den Haag geweest, - ofschoon de ochtend weinig goeds beloofde, hadden wij een heerlijken dag. De man legde alleen een officieel bezoek af bij Mr. van Vollenhoven, referendaris, belast met het onderwijs, - wij deden het samen bij Vosmaer en bij Van Tienhoven (de laatste op zijn villa *Erica* aan den Scheveningschen weg). Vosmaer die vóór Lemcke gepolst werd, of hij lust had den hoogleeraarstoel in de Aesthe-

1 Het artikel dat B.H. had geput uit de twee brieven van P., zie boven.

tica te bekleeden, maar bedankte, was zeer hupsch jegens zijnen plaatsvervanger.

Toch, het is zijn schuld niet en even weinig de mijne, toch is het geene sympathische natuur, hij weet veel, hij ziet scherp, - maar zijn gevoel schijnt mij het resultaat van gedachte, er is niets levendigs, niets opwellends in. Van Tienhoven was als altijd weder innemend door voorkomendheid - ik ken weinig zoo rijk bedeelde naturen als de zijne. Onze beide luidjes waren uit over den Haag, er is dan ook geen stad in ons Vaderland, die telken jare toeneemt als dat oude Ooijevaarsnest. Als ik er mij 1830 voor den geest breng, welk eene herschepping.

Gij zoudt zeggen, dat komt van wat uit den rug der Javaantjes werd geklopt, - en zeker, het nieuwe kwartier vloeit over van suikerlords en tabaksprinsen en ambtenaars en officieren die Insulinde hun fortuin dank weten. Maar ook Arnhem trekt deze tot zich, maar ook daar wordt gebouwd, doch het Haagsche bosch is meer *à portée* voor iedere ochtend- en avondwandeling dan Oosterbeek of Rozendaal, en Scheveningen, de zee is eene bekoorlijkheid, die Gelderland benijden mag. Ge hadt onze goede Duitschers *am Meere* moeten zien, was alles *im Walde reizend*, aan het strand *war das Wasser groszartig*, als zij iets betreurd hebben, het zal geweest zijn dat zij er niet zoo *mir nichts dir nichts* in mogten springen.

'Zuster Anna! zuster Anna! ziet Gij niets komen?' heb ik in het begin dezer maand gevraagd, onze tijdschriften doorsnuffelend, - en ik kon, helaas! niet eens antwoorden: ik zie twee ridders enz. *La source semble tarie partout*, want er wordt vertaald uit het Duitsch in het Engelsch en uit het Engelsch in het Fransch, in *revue* bij *revue*, maar van iets oorspronkelijks, iets frisch, is schier geen sprake. Hier plundert *Harper* voor America alle Britsche tijdschriften, en hoe vervelend zijn de *Deux Mondes*.

Wordt de wereld oud, of word ik het alleen? Ik zou toegeven, dat het laatste slechts het geval was, als ik mij U voor kon stellen, uit dagbladen en tijdschriften ten overdruk zooveel knippende, dat Gij verlegen waart, wat uit den overvloed te kiezen, maar kan ik mij Uw gezigt droomen, verbaasdheid over den rijkdom teekent het niet.

Meer dan ooit is het knijpen hier aan de orde van den dag. De eerste vermaardheid in dat vak, die hier den ganschen winter in het Amstel Hotel heeft geknepen, Dr. Metzger, is vóór het zomersaizoen weer naar Bonn getogen en knijpt in het hotel Ermenkeil oud en jong. Dezer dagen gaan Mrh. en Mevr. A.C. Kruseman van Haarlem voor een maand derwaarts, hij zal Mevrouws voet knijpen en de beurs van Mijnheer. Hier heeft nu (intusschen een tweede) vermaardheid, Dr. Nonhebel, vrij spel, tweede vermaardheid, zeg ik, maar bid U deswegen den man niet te gering te schatten, hij knijpt B in den linkerschouder en A. in het regterbeen en noch B. noch A. zijn luidjes om dat den eersten den besten toe te staan. Slechts beweert de wereld, dat M. meer kennis heeft van de spieren dan N. - misschien ook is hij nog forscher gebouwd dan deze, want het baantje eischt kerelskracht. Als zij regt aan het werk zijn, dan gudsen ze er van, - welk een weelde moet het zijn, dat te genieten.

Quack en Pierson schitteren in de jongste *Rotterdammer* en *Vaderland* door hunne afwezigheid, of ontgingen ze mij? Breng ze mij dan in een Uwer volgende nummers eens onder het oog. René laat noch in den Haag, noch hier iets van zich hooren. Studeert hij te diep in Stuart Mill?

Vele groeten van ons beidjes aan U drietjes en ook aan den studeerende.

Van harte

de Uwe.

LXXIII
Amsterd., 10 Julij 1873.

Lieve Vriend!

Leve Petz en Co., - al zijn het maar moffen, - leve Petz en Co., zij hebben Gideon ten minste regt gedaan. Het minst geslaagde portretje, het bijna kniestuk verdient nog lof in vergelijking van wat K. van Mevr. Huet en van U voor gelijkenissen uit dorst geven, er is opmerkzaamheid, er is aandacht in dat *presqu'en face*, ik zou schier zeggen, Gi verbeidt wat hem verbazen zal. Het bustetje daarentegen is meesterlijk. Zoo kan die blondheid opzien, als ze belangstelde, als ze zeide: ‘plaag me nu niet, maar licht mij in!’ zoo blijve ze den blik naar boven wenden bij zooveel, dat beneden niet wordt verklaard.

Ik heb U hartelijk dank te zeggen voor de vele photographische afbeeldingen van Java's Oudheden, dezer dagen door tusschenkomst des Heeren V. van Uwentwege ontvangen. Er zijn zeer fraaije, zeer interessante bij, maar de meeste brengen mijne Westersche eenzijdigheid droevig aan het licht. Als mij magt over Alma Tadema gegeven ware, ik zond hem tot U, hij zou in die gedenkteekenen eene nieuwe mijn kunnen ontginnen, hij zou geboomte en gebouwen eigenaardig met die primitieve persoontjes mogen stoffeeren. Maar vraagt Ge mij of ik er door uitgelokt worde tot de reis? dan moet ik openhartig antwoorden: neen, die afgodsbeelden zijn me te leelijk, te gedrochtelijk, al wist wijlen Millies die hoog te waardeeren.

In goeden ernst, als ik ooit gewenscht heb, Java te zien, het was om zijne natuur, om tamarindes en waringins en palmen, maar noch zijn bouwkunst noch zijn dichtkunst trok-

ken mij aan. Ik vrees dus, dat ik een slecht correspondent zal blijken voor het Bataafsch Genootschap, om orders op die photographiën te verzamelen; - bestaat het geheel des werks uit zulke ‘lekkernijen (Die wij U niet benijen’) of zijn er onder de honderden ook landschappen, waarin geene *scarecrows* voorkomen?

Gij hebt het in voce Claus Groth wat bont gemaakt, met mijn brief *mir nichts dir nichts* te doen drukken. Ik zag al een bezoek van Prof. Van Geuns over de karnemelk, al eene uitdaging van Cosman met Van Duyl en Boissevain tot secondes te gemoet, maar - geen van beide zijn gekomen. *Transeat cum ceteris*.

Welk een zomer-*Gids!* Het moge in het buitenland ook schraaltjes worden, maar zoo dun als bij ons! Doch wat hebt Gij er aan, dat ik knorre? Wij beleven buitendien zoo heerlijk een Juli, dat men naauwelijks een zuur gezigt zetten kan. Warmte zonder hitte, - schier alle dagen hier en ginds een onweersbui, die de zoelte een omzien voor frischheid wijken doet, rozen als Holland er schaars te plukken geeft.

Goede Hemel! als ik uit mijn rol val, als mij een prijsbui aanwaait, hoe worde ik ervoor gestraft. Tevreden met den wuivenden iep voor onze deur met het aardig stadsgezigtje op de sluis - met een allerelegantste *polonaise* aan de overzijde, komt van den anderen kant, de stijfheid zelve, de steek M., Professor, die noch doceeren noch drinken kan. Dat hebben Uwe oude gedenkteekenen ten minste voor, bij deze doemen zulke jammerlijkheden niet op. Integendeel, de beide Javaantjes op plaat 43, ook geen mooije jongens - die bij dat afbrokkelende gevaarte - wat mag het eigenlijk voorstellen? zonder te zien uitzien, - zij doen ten minste mijmeren, - en ik tart alle Lutheranen ter wereld, dat ook M. daartoe verlokke.

De laatste mail bragt, ik zeg niet maar twee, ik zegtwee

nrs. *Algemeen Dagblad* die, in welke de *Dochter Heths*[1] zoo aardig aanbevolen wordt. Het beminnelijk beeldje komt geestig uit op dien donkeren achtergrond van rondkoppige regtzinnigheid. Maar er zijn onder de onyx, enkele, ik beken zeldzame, steenen, die vergunnen een groote vrouwenbuste schitterend, blank, op een veelkleurig rijk fond te doen uitkomen. *Mad. de Sévigné et le siècte de Louis XIV* - als Gij Uw publiek zoo iets niet waard acht, heb dan deernis met het onze.

Ik ben zeer nieuwsgierig naar de volgende nommers Uwer courant, naar de eerste proeven van den arbeid van B. Als het waar is, wat het gerucht zegt, dat hij de schrijver is der artikelen over de Weener Tentoonstelling in de *Utrechtsche Courant*, dan zal ik over mijne aanbeveling geen berouw hebben. Ik weet dit echter alleen van hooren zeggen, van hem zelven vernam ik, sedert hij mij zijne aankomst in Weenen berigtte, letterlijk geen woord. Slechts vernam ik van hem het een en ander door een bezoek van Mr. P. Deze deelde mij mede, dat hij van U de tweede *f*300 had ontvangen.

Hij was met mij eens, dat de Weener Tentoonstelling voor B. maar de aanleiding moest zijn tot eene duurzame relatie met het *Algem. Dagblad v.N.I.* - conservatiefjes met elkaar, was ik ondeugend genoeg er bij te voegen. Zooveel intusschen is zeker, dat als B. er slag van heeft, zijne relatiën op cijns te stellen, hij voor U een zeer willig correspondent worden kan. Allengs zult Gij dezulken toch meer en meer noodig hebben, want alleen een Courant te schrijven - oef! Is er een opzigt in 't welk Gij er bij wint, uit het Westen naar het Oosten te zijn gegaan, het is dat [der] politiek, lieve hemel! welk een schouwspel biedt Europa aan voor wie 1830 heeft beleefd, er in de verwachtingen waartoe de Julij-omwenteling regt scheen te geven, deelde! Spanje jammerlijk, - Italië

1 Naar aanleiding van *the Daughter of Heth* van William Black. Het artikel was van Mevr. Huet en geteekend ‘Onyx.’

niet in staat van al wat een gunstig lot het bedeelde, partij te trekken - het Duitsche Keizerrijk, liever, de Duitsche Keizer den man, die het hem maakte, moede, - Engeland bij den dag levende, - Frankrijk reactionnair en clericaal, - de beschaving aan de voeten van Nasreddin[1] vergetende dat het voorgeslacht vroeg '*peut-on être Persan?*' - bah!

Hoe gelukkig ben ik, die mijn hand slechts heb uit te strekken om dat alles te vergeten.

Je ne lis plus, *je relis* - wie had ooit gedacht, dat ik zoo oud zou worden, om het van ganscher harte te beamen? *C'est qu'il ne faut jurer de rien*.

Sophie hoopt eerstdaags de brieven van Mevr. Huet te beantwoorden. De hartelijkste groeten van ons beiden aan U drietjes.

De Uwe.

P.S. Leeft René nog?

LXXIV
Amsterd., 17 Julij 1873.

Lieve Vriend!

Gij begont Uwen laatsten den 29sten Mei, Gij zettet dien den 31sten voort, Gij besloot den 3den Junij, - ik zal die goede gewoonte van vroeger ook weêr moeten aannemen, - anders komt er geen brief tegen den maildag gereed. Neem daarom deze weinige regelen voor heden voor lief - gelukkig heeft Sophie er eenige zijdjes voor Mevrouw bij te voegen.

Als een man van zaken wordt het eerste zijdje Uwer letteren door cijfers beslagen; *tâchons d'imiter un aussi bel exemple*.

1 De Sjah van Perzie deed toen een reis door Europa.

Ge zijt voor *f* 250 op de N.I.H.B. gecrediteerd, de U komende *f* 45,50 besteed ik volgens Uwe voorschriften.

Gideon zal *Frans Hals* ontvangen met een antwoord op zijn lieven brief.

De stoombootongelukken doen (niet alleen wat Nederlandsche betreft, *soyons juste*) voor die der zeilschepen niet onder. Dat van de *Tromp* ergert mij zeer, om de fraaije bretelles. Niet alleen had Adr. Schakel er meê op, dewijl zij het nieuwste waren wat hem uit Engeland gewierd, - Engeland, voor welks fabricaat hij instaat - waar op het vergulsel der haken prijkt: *Eureka! Eureka!* Stel U den fellah voor, niet den Achmed van About, maar den werkelijken, die ze uit de brieventasch te voorschijn haalt, die niet weet wat dat vermaarde Grieksche woord beduidt, die het onnuttig, overbodig voorwerp ter zijde werpt!

De gedachte is ondragelijker dan die dat de waarde niet niet werd geassureerd.

Van Belots boeken zult Gij verder verschoond blijven - schoon ik geglimlacht heb bij Uw beweeren, dat Gij niet zoudt kunnen spreken over lectuur, die Gij afkeurdet. Hoe heb ik met U? daar viel mijn blik op het portretje dat Gij Uwen letteren bijvoegdet, de photographist is niet geheel schuld aan de stemming, dacht ik: 'Superieur hoog!' zei zeker iemand. - Noordendorp vroeg mij gister raad over de toezending van A. de Cesena, *La Courtisane Vierge*. Om Gods wil niet, zei ik, fortuin maken op Cuba kweekt misschien zulke monsters als dien ouden leelijkert, *mais la societé javanaise ne connait pas pareille dépravation*. Noordendorp keek mij door de glazen zijner bril schalk aan; laat mij ernstig zijn, honderdmaal pedant standje, honderdmaal rederijker - hij heeft hart voor Uwe zaak en verstand van de zijne. Verder behoeft er tusschen U beiden van geen vertrouwelijkheid sprake te zijn - Ge zijt bovendien door afstand voor zijn vloed van

redenen bewaard. Uwe wenschen over Cremer, Keller, Mevr. van Calcar en Hepworth Dixon is zijn practische zin reeds voorgekomen. Hij vroeg mij heden wat ik dacht over *De graven onzer Vorsten*, van Ruitenschild, niet de hofredenaar, maar de Oestgeestsche predikant, - *haut goût Orange*, zeide ik - Loudon Gouverneur-Generaal, zenden.

Sta mij toe, ondeugend met de woorden van den *Navorscher* van Uwe courant te zeggen: al gaande wint hij krachten. Sympathie wint het van antipathie, *in voce* Thorbeckes brieven, dacht ik, het opstel van Tellegen lezend over deze in den *Spectator* verschenen, maar het is slechts No. 1 - en Gij hebt er op Uw standpunt al afscheid van genomen.[1]

Ik wenschte om Groen's wille dat zijne uitgaven van Brieven (van particuliere altoos) van meer scherpzinnigheid en meer edelmoedigheid getuigden. In de verzameling van die van Da Costa bemerkte hij niet hoe deze hem vooruit was - en bij de laatste had hij zijn 'ouden Vriend' voor zich moeten zien, het voorhoofd fronsend, dewijl de toelichting ontbrak, die regtvaardigheid zou hebben gewaarborgd.

Ik gun U gaarne gebruik van mijne correspondentie voor de *Kunst- en Letterbode*[2] te maken, zorg slechts het al te personeele - misschien het piquantste, door te strijken. Het zou noodeloos aanstoot geven. Om intusschen iets belangrijks meê te deelen, moet er iets belangrijks voorvallen, en dat is heden, trots den bekend geworden uitslag onzer verkiezingen voor den Raad, het geval niet. Israël heeft hemel en aarde bewogen om Jitta te doen herkiezen, men zegt, meer dan *f* 1000 is aan billetten en artikelen besteed; ter elfder ure sloot Rome zich bij Israël aan, en met 1700 stemmen werd de Directeur der Kanaal-Maatschappij mede in den Raad ge-

1 Artikelen: *Twee oude vrienden* in het *Algemeen Dagblad* van April 1873.
2 Rubriek van het *Algemeen Dagblad*.

bragt, die hem en al de medeleden der Directie gaarne in de modder zou zien stikken.

Uw vertaler van *les Sonnettes* moet Gij eens op de vingers tikken - uit de Oost mogen geen gallicismen worden overgebragt.

Ik zend U heden, als een curiositeit, een boekske van Sacher Masoch. Hebt Gij in de *Revues* van '72 en '73 zijne novellen *Don Juan*, *Frinko Balaban* en *Marcella* gelezen? Talent ontbreekt hem zeker niet, maar de brochure[1] is, bij al hare verdienste velerlei misbruiken der pers aan het licht te brengen, onbeschaamd zonder voorbeeld. Zeker zult Gij haar met belangstelling lezen en verwonderen zou het mij, zoo het stukje U niet tot een artikel inspireerde.

Frech ist es, *frech ohne Beispiel*, zei Lemcke, volgens wien 's mans tooneelstukken niet veel om het lijf hebben. Toch wil ik ze eens lezen.

Met de hartelijkste groeten aan U drietjes.

de Uwe.

LXXV
Amsterd., 31 Julij 1873.

Lieve Vriend!

Uw brief *à bâtons rompus* van 3 Junij en vorige dagen, is door een nog vlugtiger schrijven van den 8sten gevolgd.

Correspondentiën schijnen evenals alle dingen ter wereld vlagen te hebben. U belet de drukte, - mij, wat weet ik het? dan dat er niets voorvalt der vermelding waardig. Hadden wij niet zulk een heerlijken zomer, *all would be barren*

1 *Ueber den Werth der Kritik*.

from Dan to Bersheba. Noordendorp heeft voor de *Amsterdamsche Courant* [aan] Uw verzoek voldaan; wat het *Handelsblad* betreft, hij heeft bij die redactie niet als bij J. de Bull vriendschappelijken invloed, en sedert Ge mijn *diatriben* tegen Van Duijl en Boissevain hebt geplaatst, *je suis suspect et très suspect*.

Buitendien, Noordendorp merkt het op, *et vous aurez reconnu votre sang bien plutôt*, de Heeren nemen uit Uw *Dagblad* over, zonder vermelding der bron. *Vornehmes Ignorieren*. Als zich dit tot het 'allerlei' bepaalde, *je dirais passe*, - het bewijst alleen, dat Nederland niet hooger staat dan Java, maar als het dingen geldt, die Gij eer wist dan Uwe *confrères* - dan vinde ik het gemeen.

O Sacher Masoch! ijdel moogt Ge wezen, maar door die ijdelheid scherpziende geworden, hebt Gij de Koningin der Aarde in al hare heerlijkheid aan het licht gebragt.

De laatste mail bragt geen brief van U, maar eenige nummers van Uw blad, waaronder de aardigste over Van Vloten's *Eerste Huwelijk van Bilderdijk*.[1] Behoef ik U te zeggen dat dergelijke beschouwingen meer mijne sympathie hebben dan de approprieering van de brieven van Thorbecke.[2] *Mais M. Josse est orfèvre*, zal ik dan nooit de eischen van een dagblad leeren begrijpen?

Gij hadt toen in het bezit moeten zijn van een brief van Mr. Sebald, die sints eenigen tijd hier terug is, maar mij nog niets van zich deed hooren. Gij begrijpt hoe ongeduldig ik naar de aankomst der mail uitzie. Het zou mij spijten als het beestje was tegengevallen, voor alles om U, en ook om den jongen man zelf.

We zijn nu allebei even ver, noch de conservatieve noch de liberale partij heeft de meerderheid, gene kan zoomin

1 *Litt. Fant. en Krit.* IV.
2 *Algemeen Dagblad*, Mei 1873: *Twee oude vrienden*.

regeeren als deze. We zijn er voor ons Stedelijk Bestuur niet beter aan toe, - wat is zoo beschamend welsprekend als de opkomst van maar een achtste der kiesgeregtigden bij de jongste herstemming voor den Raad? Zal er bij eene vrije keuze meer belangstelling zijn? Ik vrees, - wij hebben het met allerlei persoontjes beproefd, door de meer algemeene veelzijdigheid der volksontwikkeling zijn wij misschien in talent er niet door gedaald, maar karakter schijnt voor goed afscheid van dit geslacht te hebben genomen.

Het verheugt mij, dat wij ten minste onze neerlaag voor Atchin dieper, droeviger hebben gevoeld, dan het uit het feestelijk inhalen der geslagenen ten Uwent het geval blijkt te zijn geweest. De geheele enquête is iets jammerlijks. Dat Frankrijk er toe besloot, sedert het in het verlies van de Elzas en Lotharingen moest berusten(?) laat zich begrijpen, maar het had ten minste den tact het proces van Bazaine uit te stellen, tot de vreemdeling het land had geruimd. Wij heetten een tweeden aanval te beramen en wisten onze schande niet te verhelen tot wij haar hebben uitgewischt.

Wij hebben Zondag acht dagen met Professor Lemcke en zijne vrouw een heerlijk uitstapje in het Gooi gemaakt. Baarn, Soestdijk, Eemnes. Het St. Janslot gaf het loover nieuw leven, de boekweit bloeide, Groeneveld was verrukkelijk waar het geboomte zich in het water weerspiegelde. Het was inderdaad eene vergoeding voor een week sloven in zaken, die mij thans niet veroorloven, langer dan een heiligen dag van huis te gaan.

Sophie is met de luidjes gister acht dagen naar Boekenrode geweest om hen de curiositeit te doen zien. De plaats heeft meer indruk gemaakt dan de plegtigheid: *die Leute sangen falsch*, en Beets hield eene lange rede over zijne betrekking tot Haarlem en Heemstede - Heilo bleef, geloof ik, op den achtergrond. Maar wat hadden onze Duitschers daaraan, die zoomin zijn *Najaarsmijmering* als zijne *Herinnering*

kennen, wat, durf ik zeggen, de schare, die zijne beste gedichten zeker het minst waardeert?

Eeuwige pruttelaar!

Wees Gij het niet, kom zonder zuurzien Gideon te hulp in het ontcijferen van mijn brief, en geloof mij na de hartelijkste groeten aan U allen

Uwen E.J.P.

P.S. Noordendorp riep mijn raad in of hij U zoude toezenden:

Journalism in the United States from 1690-1872, by Frederick Hudson,

een boek van *f* 15 à *f* 20.

Ik antwoordde hem, dat ik het zeker zenden zou als Ge 1500 abonnés hadt, en dus royaal mogt zijn, maar dat ik het nu eerst aan Uw oordeel zou onderwerpen. Interessant schijnt het boek wel en getuigt van studie.

LXXVI
Aan G. Busken Huet.
Amsterd., 31 Julij 1873.

Beste Gideon!

Gij hebt ons met Uw aardig briefje van den 3en Junij en Uw fraai portret *en buste* veel genoegen gedaan.

Het laatste staat bij ons op de piano, in een medaillon gevat, dat op een ezel hangt, beide mooi verguld, en heeft vrij wat bekijks. Jongetje! wat zoudt Gij ijdel worden, als Gij hoordet hoe de menschen er mee op hebben. Maar vraag eens aan Moesje of het geen verpligting oplegt, zoo onder een dertigtal groote menschen, in allerlei lijstjes, de attentie tot zich

te trekken? Oom Charles verwondert er zich niet over dat je zoo digt bij hem bent, en Tante Charlotte knikt je zelfs vriendelijk toe - en met François Coppée zou het misschien ook wel gaan, want ik verbeeld me dat Gij al fransch praat. Maar Mijnheer Thackeray is er ook bij en de oude heer Grillparzer en die barre Noor met zijn dubbelen beerennaam.[1] Wat valt er nog veel te leeren voor Gij het gesprek met die luidjes kunt gaande houden.

Maar ge zijt, blijkens Uw verlangen naar de etsen van Unger naar Frans Hals, op den goeden weg. Ik had U die voor Uw verjaardag als eene gedachtenis van mijne zuster en mij toegedacht, mij dunkt, wij moesten dat zoo laten. Gij kunt dan voor dat geld, reeds door Uw Vader gezonden, voor een ander boek of wat Ge verlangt, beschikken.

De platen gaan dezer dagen aan boord in een zelfde kistje met de franjes. We willen hopen dat nu, na de ramp met de *Tromp*, onze Nederlandsche stoombooten voor een geruimen tijd van ongelukken zullen verschoond blijven - volgens de kansrekening liep ons reeds meer dan te veel tegen.

Maar het blijkt dat dit, hoezeer wel een aardige tijdpasseering, - altijd beter dan die uit de *Camera* - nog lang geen wiskunst is, en daarom, mogen winden en golven het kistje gunstig zijn!

Willem Zimmerman, de oudste uit de vele jonge lui uit dat huis, heeft zich voor zeven weken met een lam pistool een kogel in de linker hand geschoten. Eerst nu geneest de wonde. Wat leert men daaruit, niet schieten, of het niet doen met een lam pistool?

Dat komt er van dat Gij zoo ver weg zijt gegaan. Ik begin te preeken in plaats van te plagen, maar om het laatste te kunnen doen, moest ik dadelijk kunnen zien hoe Gij de gekheid opneemt.

1 Björnstjerne Björnson.

En daarom, basta van bespiegelingen en lessen. Wees hartelijk van ons beiden gegroet en schrijf eens spoedig wat ik U zenden zal.

Uw oude plaaggeest.

LXXVII
Amsterd., 7 Aug. 1873.

Lieve Vriend!

De laatste mail bragt drie nummers van het *A.D.v.N.I.* 63, 64, 65, doch geen brief. Het laatste blad bevatte echter den eersteling van Mr. Sebald, een goed opstel, dat voortreffelijk had kunnen worden, als 'de geoefende journalist' zich zelven hooger eischen stelde, als hij er prijs op stelde niet maar 'van goeden huize,' ook van grooten geest te zijn. Intusschen, *tel quel*, las ik in Uwe inleiding een vrijbrief de tweede *f*500 uit te betalen, en deed dit volgens ingesloten quitantie gister. De Heer P. beveelt U den verloren zoon aan, misschien gelukt het U hem uit zijne onverschilligheid op te heffen. 'Prikkel hem zelf,' hoor ik U zeggen, maar hij geeft er mij geen gelegenheid toe. Sedert hij terug is gekomen, heeft hij mij nog niet bezocht - al beloofde hij dit zoowel aan B. als aan P., zijn beide zwagers. De laatste zeide mij gister, dat hij gehoord had, dat Sebald weêr naar Weenen was.

'Gehoord, Mijnheer!'

'Och ja, geregeld zien doen wij elkander niet, wij kunnen den ouden heer in zijn gramschap niet desavoueeren.'

Volgens Mr. Anthonie moest een B. zijne onafhankelijkheid niet zoeken op het gebied der journalistiek; met zijne betrekkingen, zijne gaven, waren er carrières genoeg open van

aangenamer aard. - *Mais ça depend du goût*, zegt Sebald:

> Liberté chérie,
> Seul bien de la vie.

Als zich bij dat origineele maar meer energie voegde, zou niet ik den steen op Sebald werpen.

Door vroeger verzuim van inzending bevreesd geworden, andermaal te laat te zullen komen, gewordt U ingesloten couvert, over de Prins van Oranje verzonden:

franje voor Mevrouw, en de etsen van Unger naar Frans Hals voor Gideon.

Sophie heeft Mevr. vroeger den prijs der franje opgegeven - het plaatwerk is een cadeau voor Gi.

Sophie blijft volhouden, dat het zonde van de franje zou zijn geweest, die door te knippen. *Et ce que femme veut*....

Gister hebben wij onzen lieven vriend Rive begraven - in bijna zeventigjarigen leeftijd, na schier een jaar borstlijdens, pleumonie of pleuritis, verscheiden, tot droefheid van zijn lief gezin, tot droefheid van velen, die hem als arts voor trouwe zorgen dank wisten. Was de plegtigheid aandoenlijk? Wat de kerkelijke betreft, zeker niet, de beaarding (de uitvaart wordt hier later gehouden) geschiedde op het R.C. kerkhof *de Liefde*. Gebed en gebaren zijn daarom zeer bekort, - en zij het dat de gemeente hier niet rijk genoeg is om het personeel der kerk keurig uit te dossen, zij het dat ook in lijkplegtigheden *familiarity breeds contempt*, noch de beide priesters die de kerkedienst prevelden, noch de koorjongens, noch het kruis, het lijk voorgedragen, maakten indruk. Het kerkje was overigens net genoeg, maar die wierookvaten, waarin slechts een paar lepeltjes uit een trommeltje werden geschept, maar die dunne kaarsjes in een paar lantaarnen, het moest een ceremonieel verbeelden, het had er geen zweem van. Treffend daarentegen waren de drie kransen, door de

weduwe en hare beide meisjes den lieven man en vader gewijd - frissche takken laurierloover, waardoor witte, bleek roode, bleek gele rozen waren gevlochten, een krans aan het hoofdeneind der kist, een aan iedere zijde. Zij stonden schoon bij die vale wa, schoon bij die lijkbidders, wier costuum verouderd is, schoon bij die kerk, welke zichzelve heeft overleefd. En wat aandoenlijk mogt heeten, het was de schare, die na het vertrek der geestelijkheid op het open graf bleef staren, terwijl Van Geuns eenige hartelijke woorden aan den verscheiden vriend wijdde. Het was de schare, die de vijf zoonen van den begravene blijk gaf hoe allerlei leeftijd, allerlei stand daar getuigenis aflegde van zijnen ijver en zijne kennis, van zijn voortreffelijk hart vooral, dat bij ernstige ongesteldheid meewarig was als dat eens kinds, terwijl in het hoofd de wijsheid school van een grijze.

Onze letterkunde blijft weinig nieuws opleveren. Quack heeft zijn *Port Royal*[1] voltooid; maar zal het beloofde wetenschappelijke werk[2] nu volgen? Misschien is het beter, dat het in de pen blijft steken - goede hemel! waarom zich te vermoeijen voor een publiek dat afleveringen als de jongste van *Los en Vast* voor lief neemt? Slotemaker versus l'Ange Huet, welk een gemoedelijk gemurmel.

Galilei was, blijkens de laatste aan het licht gekomen bescheiden, geen man van moed, doch hij had dien briefschrijver wel een oorvijg durven geven. Wat verbeeldt van Gorkom zich dat hij Hase de les kan lezen in autobiographie! aanmatigend is zijne gansche verschijning, al zet hij er geen pen voor op het papier!

Als Ds. Modderman, die tot nog toe met Ds. Kuyper gezellig verkeerde, maar hem nu zijn vriendschap heeft opgezegd, geen duchtiger bewijzen tegen de eerlijkheid van den

1 In den *Gids*.
2 De *Socialisten*.

schrijver van *Confidentie* heeft bij te brengen, dan het laatste opstel in *Los en Vast* bevat, dan kan hij de uitspraak des onbevangen regters gerust afwachten. Voortaan telt de *Standaard* mee op staatkundig gebied en bij de halfheid onzer liberalen, bij de aanmatiging der Roomschen is het mij lief.

De Lemckes gaan morgen voor vier weken naar Katwijk; - het is aardig te zien en te hooren hoe die menschen met de zee dweepen. En wie heeft er de woning voor hen gehuurd? Wie anders dan Dr. Jan Van Vloten, dien zij nog niet persoonlijk kennen, dien ze bij geruchte met uitzondering van wat ik hen vertelde, nog slechts van zijne onhebbelijke zijde kennen, van wien Lemcke *in voce* zijner *Geschichte der Aesthetik* eigenlijk nog niets dan onaangenaams ervoer. Ik hoop, dat de ontmoeting goed zal afloopen, ik heb er goede verwachting van, mits het onder een glas wijn geschiede. Want bier is *so ungenerous* - en toch, tot mijn smart moet ik het bekennen, *beide Aesthetiker trinken Bier*, *Bayerisches Bier!* oef!

Ik heb Lemcke reeds gewaarschuwd dat hij de Voordragten, die hij dezen winter houden wil, niet onder den invloed van dat vocht overpeinze en ordene.

Denemarken levert in G. Brandes een oorspronkelijke criticus van de litteratuur der 19de eeuw, - zal ik U Strodtman's vertaling (in het Duitsch) zenden? Of hebt Ge nog stof genoeg, en is deze misschien minder voor Uw publiek geschikt? Heeft F no. 17[1] veel genoegen gesmaakt in de lectuur van Keller's *Gederailleerd?*

Met de hartelijkste groeten van ons beiden aan U drietjes en René

de Uwe.

1 Pseudoniem van een medewerkster van het *Algemeen Dagblad*.

LXXVIII
Amsterd., 18 Sept. 1873.

Quelle mouche vous a piqué, zou ik schrijven, Lieve Vriend! als ik niet vertrouwde, dat een der volgende mails dit wel zal ophelderen, als ik niet iets beters te doen had door U nevensgaande bijdrage voor Uw *Dagblad* aan te bieden.

De Scandinavische Journalen verkondigden dit voorjaar den lof eener nieuwe vertelling van B. Björnson, - zoodra ik het boekske uit Koppenhagen had ontvangen, gaf ik het aan Terwey ter vertaling. De novelle[1] scheen mij zeer geschikt voor Uw blad. Ge zoudt er stellig de primeur van geven. Ik had Terwey indertijd medegedeeld, dat Gij voor oorspronkelijke bijdragen *f* 10 per kolom zoudt willen geven, den schrijvers eene uitgave hier te lande vrijlatend.

Hij had er vrede mede, dat ik voor eene vertaling de bepaling van het honorarium aan U wenschte te houden, - te meer, daar hij het stukje eerlang bij J.D. Brouwer alhier wenscht uit te geven.

Wat Gij heden ontvangt is de eerste helft van het verhaaltje, de tweede, circa even groot, hoop ik U over veertien dagen te zenden. Ik wenschte, dat ik het U ook de fraaije houtsneden kon doen, waarmede Fredemond het oorspronkelijke heeft versierd. Maar voor Uw blad zoudt Ge daaraan toch niets hebben!

Honigh had mij een opstel voor U beloofd, doch hij moet studeeren voor eene acte voor het Hoogduitsch, doch hij is pas getrouwd, - Zuster Anna ziet dus nog niets komen.

Ondanks Uw zwijgen zou ik geschreven hebben, wanneer er iets bijzonders ware voorgevallen, wanneer vooral ik het

1 *De Bruidsmarsch*.

niet zeer druk had met zaken en nog heb. Neem daarom dan ook voor heden deze weinige regelen voor lief, bij welke ik echter nog voegen moet, dat Noordendorp met smachtend verlangen naar een brief van U uitziet.

Sophie verzoekt hare hartelijke groeten aan Mevrouw en Gideon, waarbij ik de mijne voeg.

Als altijd
de Uwe.

P.S. Terwey heeft zijn best gedaan het naïve van voorstelling en uitdrukking van B. Björnson regt te doen, - maar zal er U niet te minder dankbaar voor zijn, als Ge wilt verbeteren en aanvullen, waar hij te wenschen overliet.

Wees zoo goed, René te zeggen, dat ik hem met de volgende mail hoop te schrijven. Zijne beide Belgische zusjes waren dezer dagen hier en zeer wel.

LXXIX
Amsterd., 2 Oct. 1873.

Lieve Vriend!

Hierbij gewordt U vervolg en slot der vertaling van Björnstjerne Björnson door Terwey. Gij ziet het, mijn jonge kennis heeft de goede eigenschappen, dat hij voortzet en voltooit.

Ik bleef sedert zonder Uwe brieven.

Ontvang er niet minder zoo mijne beste als mijne hartelijke groeten om voor Mevrouw Huet en Gideon en geloof mij

de Uwe.

LXXX
Amsterd., 30 Oct. 1873.

Lieve Vriend!

Den 8sten Junij een vlugtig briefje, sedert tittel noch jota tot 14 Sept. toe. - Kon ik vermoeden, dat Gij het zoo druk hadt? Als de *Dagbladen* elkander niet geregeld waren opgevolgd, ik zou mij ongerust hebben gemaakt over Uwe gezondheid. Er moest dus eene andere reden zijn, wat had ik misdreven, verzuimd, wat wist ik het?

Och! die Oost!

Maar verwijten genoeg, die maar zoo vele blijken van belangstelling zijn. Het verheugde mij Uw handschrift weer te zien, *and now let bygone be bygone*.

Een vraag naar Uwe opmerking over Rive. Gelooft Gij inderdaad, dat het altijd zoo blijven zal, dat de beste vrouwen, de beste mannen geene geschiedenis zullen hebben?

Er is vooruitgang in wat *l'histoire bataille* betreft, zelfs Bismarck heeft haar niet in eere kunnen herstellen - bewonderend neemt de wereld voor Moltke den hoed af en gaat voorbij. Maar voor andere, voor hoogere belangen der menschheid? Pessimist als ik ben, kan ik niet ontkennen, dat zij zich allengs meer doen gelden. Waarom zou het daarbij blijven? Op stoffelijk gebied gaat de menigte vooruit, waarom zou dit ook, na ons, lang na ons, op geestelijk, op zedelijk gebied, op dat van kunsten en letteren niet het geval zijn?

Idealist!

'Troostrijke, maar "n i e t" saaije gedachte!'

Gij beklaagt U over Noordendorp - maar de regtschapene, zooals Mevrouw Huet hem plag te noemen, en zooals Betsy

Perk U, na het opnemen harer reclame, - zonder toelichting? - voortaan zeker heeten zal, heeft geen schuld.

Hij meende de klus kwijt te zijn, daar hij in Uwe bladen niet of naauwelijks melding vond gemaakt van wat hij U zond. Gij schijnt U thans te beijveren voornamelijk de hoofdartikelen te schrijven, die voorbijgaan als alle staatkundig getwist. Hij raadpleegde mij herhaaldelijk, maar ik was niet gelukkiger dan hij in de keuze van wat ik de kennisneming van Uw publiek waardig achtte.

Eindelijk, toen Gij niet eens de moeite naamt te schrijven, 'ik heb geen tijd,' verzocht ik hem er mij buiten te laten. Thans, nu ik ook de jongste nummers zie, nu *Sacher Masoch* en *Paul de Kock*[1] mij overtuigen, dat de oude ader nog niet is opgedroogd, heb ik hem verzocht, al is het boek duur, U *Alcestis* te zenden, den roman in Engeland verschenen, waarover Ch. Boissevain in het *Handelsblad* sprak, die allerprettigst leest, en in het Dresden der vorige eeuw eene muzijkale wereld ontsluit, die bij het heerschen der toonkunst in onze dagen sympathie verwerven moet. De beide deeltjes zijn allergeschiktst voor Uw feuilleton ter afwisseling, laat mij opregt mogen zijn, ter vervanging van de vruchtelooze pogingen Körner te doen herleven of Molière in het Hollandsch te laten genieten. Tenzij *Uw* publiek, tooneelziek als het schijnt te wezen, en te weinig beschaafd om tot de oorspronkelijke bron te gaan, in die overschenkingen behagen scheppe. Brr!

> Ik kende een (B.H.) voor dezen
> Zoudt Gij misschien dezelfde wezen?

Variant der *Ada van Holland* van zekeren N.B., die in Alkmaar bij de steenlegging verteld heeft, dat zijne vermaagschapping aan de Foreesten hem tot spreker bij die gelegenheid had doen verkiezen! O, verloochening van genie voor geboorte! alsof de gedachtenis van Aleid van Foreest der

1 *Litt. Fant. en Krit.* IX, 138 en 122.

schare niet lief ware geworden dewijl Nicolaas Beets haar bezong!

Wat ik U bidden mag, laat er Q.N.[1] niet weder als bij Betsy Perk inloopen, door van vertrouwelijke uitboezemingen in Uw *Kunst- en Letterbode* gebruik te maken. *En petit Comité* is zoo iets geoorloofd, maar niet voor het publiek. En toch, ik kan niet aan U schrijven als ik voorzigtig zijn moet.

Daar hebt Ge de viering van het vijf en twintig jarig bestaan onzer Grondwet, - ik zou haar tegen U, die met alle parlementaire regeering den draak steekt, willen verdedigen, al ware het alleen dewijl wij er de openbaarheid onzer financiën en de afschaffing der heerschappij van zekere standen aan verpligt zijn. Echter doe ik er niet aan mede, ik had gewild dat diegenen welke haar vijandig zijn, ons hadden verweten, dien dag niet openlijk te gedenken. Dan ware er gelegenheid geweest te doen uitkomen wat wij er aan verschuldigd zijn, maar ook de schare en zelfs de liberalen te verwijten, wat wij er door hare en hunne laauwheid nog niet aan verschuldigd zijn:

eene flinke kamer,
een flink Ministerie,
en de voltooijing van wetten en instellingen, waarvoor de Grondwet geen struikelblok is, waarvan het ontbreken slechts aan onze traagheid is te wijten.

Arme, talentvolle, moedeloos op het dwaalspoor geraakte John Lemoinne,[2] die als *Henri Cinq Roi de France* wordt, even bedrogen zal uitkomen, als Prévost-Paradol toen hij

1 B.H. plaatste soms in het *Algemeen Dagblad* uittreksels uit P.'s brieven met de initialen Q.N. De brief over de lezing te Amsterdam (boven blz. 268) schijnt een protest te hebben uitgelokt.

2 John Lemoinne bepleitte op dat oogenblik in het *Journal des Débats* de zaak van den Graaf van Chambord.

Napoleon III en liberaliteit van bestuur *compatibles*, achtte.

Ik wil mijn oordeel over Loudon gaarne opschorten, maar dat hij geen man is voor zijn taak berekend, schijnt de ongenoegzame toerusting voor den oorlog met Atchin voldingend te bewijzen. Vergelijk daar Engeland contra Theodorus eens mede!

Sophie verzoekt mij, Mevrouw Huet voorloopig dank te zeggen voor hare welkome letteren. De ‘deftige verzending’ is alleen geschied, dewijl *such tricks* onzen postdirecteur een gruwel zijn, en hij er plezier in zou hebben gehad, de schuldigen er te laten inloopen. Bovendien wie waarborgt dat Sophie *aurait eu la main heureuse* in het doorknippen der einden, voor stoel of canapé? Ge zijt toch een gelukskind, die terwijl er schatten met den *Tromp* verloren gingen, Uwe bretels behield. Trek het van het bedrag der inkomende regten op de franje af *et ce sera oublié*.

De corset-veeren zullen van tijd tot tijd met die uitstekende Fransche mails volgen. Arme Franschen, of zij ook nog in meer dan dat opzigt uitstaken!

Gideon heeft me met zijn briefje veel genoegen gedaan, maar zijn wij ‘deftig’, mijn vriendje is het ook. Sapperloot, welk eene bedachtzaamheid, niet dadelijk het beschikbare geld uit te geven.

> Een mooije kant, een breede kant,
> Maar 't zou mij al te kostbaar loopen:
> Neen, met verstand,
> Neen, met verstand,
> 'k Geef al mijn geld niet uit mijn hand! (*bis*).

Gi, ge ziet, dat ik nog de oude plaaggeest ben!

Als Gij weder gebrek aan kopy voor Uw feuilleton hebt, grijp naar de novellen van Paul Heyse. Al zijn ze twintig jaren oud, *l'Arrabiata* en *Unheilbar* bv., zij zullen langer leven dan zijne jongste *Kinder der Welt*.

Ik heb aan René geschreven, tot hard knorren had ik geen reden. Mevrouw Huet! is dit de eenige stof om een briefwisseling met vrienden in de Oost gaande te houden? Dan heeft Uw gemaal daarom zeker... - maar geen woord meer. Veel liever besluit ik met mijne hartelijke groeten, waarbij Sophie de hare voegt, *sans aucune arrière-pensée*. Veel liefs aan Gideon, alle heil aan René. Vooralsnog
de Uwe.

LXXXI
Amsterd., 4 Dec. 1873.

Lieve Vriend!

Ons leven gaat zijn stillen geregelden gang, wij hebben nog geen winter en trots den allengs lageren trap, waartoe de publieke vermakelijkheden dalen - de bekroonde *Graaf Rennenberg* en de geloof ik ook bekroonde, zij het niet door Teyler, dan toch door de Belgen, *Bittere Pil* - ook nog uitspanningen van edeler aard. Niels Gade is veertien dagen *the lion of Holland* geweest, de Maatschappij van Toonkunst, Felix, wat niet al, hebben zijn stukken uitgevoerd, hebben hem gefêteerd, - met regt? Ik mag geen uitspraak doen, ik die niets van muzijk weet; - slechts ben ik mijzelven verpligt te getuigen, dat noch de ploertige burgerman, noch zijne compositiën mij aandeden, zooals de beeldtenissen van Mozart en van Mendelssohn, zooals de opera's van den een, en de oratoriums van den ander het mij doen. Maar de muzijkus, die nog altijd zijne Cornelia op muzijk heeft te brengen[1], huldigde Gade, maar onze jongelui dweepen met de verleidelijke zangen zijner Elfen en Sirenen, ik ben zeker te

1 Verhulst.

oud om in de Armida uit zijn *Kreuz-Fahrer* de Armida van Tasso te herkennen:

> Usa ogni arte la donna

is iets anders, dan wat de Deen betooverendst vindt!

Wij smaakten genoegens, ik wil niet zeggen van edeler gehalte, maar toch meer *à la portée de nos connaissances*, of ik zou niet zoo tevreden begonnen zijn.

Maandag avond droeg Prof. C. Lemcke zijn tweede rede voor over den gang der beschaving in Duitschland, sedert 1750. Veertien dagen vroeger had hij zich verpligt geloofd zijn standpunt aan te geven:

het moderne Duitsche, dat Ge volkomen begrijpen zult, als ik U Voltaires regel wijze:

> Le temps de l'Allemagne est à la fin venu;

de Germaansche geest heeft lang met den Romaanschen gestreden, eindelijk verwierf de eerste zich den staf, sints eeuwen door den laatsten gezwaaid.

Niet, geloof ik, om dien voor goed te blijven houden, - daartoe is hij te zeer historicus, is hij zich te zeer het *à tour de rôle* der flambouwdraagster bewust.

Als een waar Duitsch geleerde begon hij toen eenige eeuwen vóór de Christelijke jaartelling, Ariërs enz., het getuigde van zijn talent dat wij den *vol d'oiseau* konden bijhouden, dat het in het aardig zaaltje van 't Odeon bij de tweede lezing voller was dan bij de eerste.

De man is veelzijdig begaafd en toch van beminnelijke bescheidenheid, - eene ware acquisitie in de betrekkelijke eenzaamheid, die ik blijf waardeeren, in 't welk zoo weinig verschijnselen van den dag ons verlokken....

Wat hadt Gij toch naar de Oost te gaan, om den wille van een *Dagblad*, dat U hoe langer hoe meer absorbeert?

Maar de *Fantasien*[1] zijn immers onderweg?

Lemcke heeft onze gulden eeuw regt gedaan, Lemcke lichtte eenige zijden onzer historie, germaansch-politisch, verrassend en veelzijdig toe. In het tweede deel zijner lezing trad Klopstock op en hij was gelukkig in zijn greep dezen dien avond in het licht te plaatsen, dat van zijne vele gaven uitging, - de schaduwen zouden in de volgende door Lessing, Wieland etc. van zelv' wel uitkomen.

Dat bragt de Maandag, en den volgenden avond zaten wij in het *Grand Théâtre Van Lier* met een geheel ander publiek om ons heen, schier geen Duitscher, louter Holland - en Israël. Inderdaad heeft de Plutocratie der Joden bij die onzer landgenooten, eene belangstelling in wetenschap en kunst voor, over wier afwezigheid de laatste zich schamen moest. Alsof zij van schaamte wisten, die *richards* welke zich misschien stoffelijk van hunnen rijkdom te goed doen, maar naar den geest zoo onverschillig blijken, dat de Harderwijksche boer van hen zeggen zou: ‘je hebt geen verstand!’

Wij zagen de jonge vrouw weer die ons verleden jaar te Parijs in het *Théâtre Français* verrukte, voor wie wij te Lyon *queue* maakten: Madlle Agar, die daar Camille en Chimène gaf, die hier als Phèdre op zou treden.

Steke men den draak zooveel men wil met het gewaande klassicisme van het Fransche treurspel, er schuilt in die schijnbaar versleten vormen nog meer kracht dan de spotternij haar toekent. Twee eeuwen zijn verloopen, en die stukken wekken nog belang, nog bewondering, als maar een enkele der hoofdfiguren weder wordt bezield, - wij dulden tien middelmatigheden om der wille eener enkele grootheid, in vroegeren glans herleefd. - In vroegeren glans? Niet geheel, voorwaar, wat moet het een genot zijn geweest, - waar-

1 Cd. B.H. moet hebben aangekondigd dat hij voornemens was te Batavia een nieuwe reeks *Fantasien* uit te geven.

van wij ons naauwelijks eene voorstelling kunnen vormen, - als Théramène niet maar declameerde, als Hippolyte ons niet maar voet voor voet de verzen toetelde, als AEnone dragelijk, als Thésée menschelijk werd voorgesteld? Gij vermoedt vast, dat die bijfiguren ook ditmaal te wenschen overlieten, maar de Phèdre! Er waren onder onze buren luidjes, wien dra vier Phèdres heugden, - Madlle Duchesnois, per traditie, Madlle Georges uit hunne eerste jeugd, - de onvergelijkelijke Rachel, toch het grootste als Hermione, - maar al wenschten die vrienden als Geel, dat wij door Phèdre's lot mochten worden bewogen, niet omdat zij een mensch, niet omdat zij misschien eene fatsoenlijke vrouw, maar vooral, maar bovenal dewijl ze eene Vorstin is, Madlle. Agar, in hunne oogen bijwijlen *trop bourgeoise*, - de heeren, die dus oordeelden waren conservatieven, *la boutonnière ornée de rubans!* - Madlle. Agar had oogenblikken waarin ook zij geloofden, dat ze met meer regt dan een hunner zeggen mogt:

> Noble et brillant auteur d'une triste famille,
> Soleil, je te viens voir pour la dernière fois.

Welk eene heerschappij over de stem, en daardoor op het harte, welk eene muzijk, welk een vloed van melodie in die verzen, welk eene bewonderenswaardige hulde aan Racine gebragt, aan den hevigsten, maar daarom niet heiligsten aller hartstogten. Het was geen ‘festijn in een gaarkeuken,’ zooals Balzac, zooals Flaubert aanrigten. Welk eene schaamte, welk een schrik in het:

> C'est toi qui l'as nommé.

Welk eene erkenning van den hartstogt, als zij van Hippolyte's moeder getuigt:

> Quoique Scythe et barbare elle a pourtant aimé!

Welk eene belijdenis en regtvaardiging tevens in het:

....je ne suis point de ces femmes hardies
Qui goûtant dans le crime une tranquille paix,
Ont su se faire un front qui ne rougit jamais.

Maar Gij hebt lang reeds deze blaadjes ter zijde gelegd, en Racine opgeslagen, - *que le bain vous rafraichisse!*

Wij waren ontvangen door *les Jeux de l'Amour et du Hasard*, een der aardigste spelen van Marivaux's vernuft. Laat toch uwe jongelui, die *Julius Dadelpracht* en allerlei Duitsche vodden spelen, een van die stukjes opvoeren, *les Fausses confidences* etc. *Le raffinement de Marivaux ne les gâtera pas*, het heeft in onzen tijd niets besmettelijks meer, - gezwegen dat Sainte-Beuve te regt de aanklagt drie vierde van haar gewigt heeft doen verliezen.

Mina Kruseman is weergekomen om fiasco te maken, de verslaggevers zijn ditmaal in de afkeuring van het drama, *de Echtscheiding*, beleefd, maar billijk geweest. En welk een vergrijp tegen allen tact, allen goeden toon, is die *Moderne Judith*, van welke *Viola* en *de Zusters* alleen verdienden te worden gedrukt. Zou het inderdaad een *talent arrêté* zijn? Ik vrees het, - de grenzenlooze bewondering van Multatuli belooft niets goeds.

Op het oogenblik gewordt mij haar boek:

Een Huwelijk in Indie,

een volgende onderhoudt er U misschien over, en over den indruk van Constantijns nieuwe novelle die ik nog geen tijd had te lezen. Veth's *Odilde*[1] doorliep ik; het stuk deed mij pijnlijk aan: is hij dan nog niet tevreden, Da Costa in der tijd als professor te hebben geweerd - moet zijne piëteit, zijn zwakheid jegens den bewonderden meester dan nu nog worden vervolgd!

1 Artikel over Bilderdijks eerste huwelijk in den *Gids* van December 1873.

Gaarne zal ik trachten, eenige informatiën in te winnen over de fransche autheurs, naar welke Gij vraagt, maar vergeet niet, dat voor mij de dagen zijn gekomen *que je ne lis plus*, *je relis*.

C. van Nievelt, Uw vriend van de *Adamspiek*, heeft een bundeltje *Phantaisiën* doen drukken en herdrukken, Noordendorp zal het U zonder twijfel zenden, evenals Sacher Masoch, die echt voorzigtig versneden wordt, al is de wijn maar *à peu près* Hongaarsch.

Ingesloten een brief van Ceetje,[1] die belang in U drietjes blijft stellen.

Met de hartelijkste groeten voor Mevrouw en Gideon, van Sophie (die de *Nieuwe Magdalena*[2] met zeven achtste van ons publiek voor hare rekening heeft.)

de Uwe.

LXXXII
Amsterd., 8 Jan. 1874.

Lieve Vriend!

Ik gevoel mij gelukkig ten minste ten deele Gideon's wensch te kunnen vervullen. De kleine kas liet nog circa *f*30 ter beschikking over, - het mooiste der beide werken, de *Casseler Galerie* (*f*28) lag dus binnen ons bereik, - maar toen ik het exemplaar bij Buffa bestelde, klonk het..... 'Niet meer te krijgen.' Seemann heeft de platen van deze en de

1 De Bloemdaalsche dienstbode.
2 Vertaling Wilkie-Collins' *New Magdalen*, die als feuilleton in *Algemeen Dagblad* verscheen.

Braunschweiger Galerie (*f*18) aan Sijthoff overgedaan, en die brengt ze nu slechts onder den titel van

Les aeuvres d'Unger

weer aan de markt!

De eerste dier afleveringen Sijthoff's inziende, bemerkte ik dat dit muisje een staartje zou hebben, - 10 afleveringen à *f*16 elk (de eerste serie uitmakende) zou *f* 160 zijn. *Par trop fort*.

Ik was voor eenige dagen reeds gereed U het troostelooze nieuws mede te deelen, toen Buffa's nog een fraai ingebonden exemplaar voor mij vonden à *f* 28. Ik heb het dadelijk genomen, al zou Gi de platen liever ongebonden hebben ontvangen. De band is ten Uwent, mogt hij niet bevallen, even goed te veranderen als hier, - en mogelijkerwijze vindt hij genad.

Wij schrijven '74, moge het voor U en de Uwen een gelukkig jaar zijn, - moge het getal abonnés zoodanig toenemen, dat Ge weldra een deel van het werk aan anderen kunt opdragen. Of Ge mij verzekeren kondt dat ik er mij met meer gronds mee vleijen mag, dan ik vrees te mogen koesteren. Die gedurige veranderingen van den vorm, dat inkrimpen van den leesbaren tekst, voorspellen niets goeds. Misschien, - hoe gaarne zou ik daar zeker van zijn, behaagt menig opstel, dat mij minder aantrekt, Uw publiek bijzonder. *S'il en est ainsi*, *tant mieux*.

Gelukkig hebben de laatste bladen *Toelichting*,[1] het bewijs gebragt, dat Uw talent hetzelfde blijft. Ik had de beide vorige opstellen over de Atchinsche expeditie met genoegen, voor zooverre ik een oordeel hebben mag, met instemming gelezen. De laatste, verklarende, slaan den spijker op den kop, wij hebben veel goed te maken en kunnen dit niet gaauw genoeg doen. Al blijf ik het betreuren, dat een zamenloop van allerlei omstandigheden, en daarbij Uwe eigen verkiezing

1 In het *Algemeen Dagblad:* verdediging van de vroegere artikelen van Cd. B.H. over Atjeh, die in de *Nationale Vertoogen* zijn opgenomen.

niet het minst, U naar Indie hebben gebragt, Gij kent mij genoeg om te begrijpen, dat ik er mij niet aan erger, dat Gij de partij van Mr. Loudon neemt, indien Ge gelooft, dat hij gelijk heeft. Integendeel, slechts wenschte ik om Uwent wille dat Uw terrein grooter ware - dat de verdedigde vooral meer energie bezat, dan men hem hier toeschrijft.

Sympathie voor Uwe schatting van het voorgevallene, verwachtte ik hier niet, en laat zich dan ook nog wachten - tenzij wij de *Opregte* uitzonderen, die de artikelen ten minste niet doodzweeg. Publieke geest, wanneer zullen wij zich dezen ten onzent zien openbaren, dan in paroxysmen van geloofshaat, die wederzijds tusschen liberaal en orthodox feller wordt. Hoe zou ik mij in den uitslag der stemming te Gouda, waarbij Heemskerk en Goltstein de nederlaag leden, verheugen, indien er geene herstemming uitgeschreven ware tusschen Van der Loeff en Kuyper.

Andere Elisa van anderen Elias heeft hij toch niets van de *noblesse*, die Groen altijd onderscheidde, die hem nog bijblijft, al overleeft hij zichzelven thans door aanhalingen uit zijn eigen schriften.

Het standbeeld van Thorbecke in den Haag geplaatst, ten gevolge van de meerderheid eener enkele stem in den Gemeenteraad! ‘De natie die maar door één man kan worden gered, verdient zweepslagen,’ zei .....[1] - en had gelijk.

Noordendorp heeft mij medegedeeld, dat Ge directeur van een Leesgezelschap zijt geworden en daarom geene boeken meer verlangt. Ik zal dientengevolge ook het aangevangen onderzoek naar een paar Fransche romanschrijvers maar staken. Stuurde ik die boekskens *il y aurait peut-être double emploi*.

Terwey is gelukkig een geboren wijsgeer - en draagt dus geduldig het zwaarste kruis, dat zelfs een vertaler treffen kan, uitstel van oordeel over zijn werk. Hij verdient beter

1 Onleesbaar.

lot, al is hij met het zijne niet te onvreden. Hoofdonderwijzer, met ik weet niet welke acten, blijft hij zich op Oostenburg eene lagere school getroosten, zich met zijne circa *f*1700 en vrije woning vergenoegende. Honigh - aan het middelbare - te Wageningen heeft maar *f*1300 en is bovendien getrouwd, - een paar kostleerlingen wonen bij hem in en maken zijn toestand houdbaar.

Mag onze arme poëzy zich intusschen veel van hem belooven? Hij hoopt in Julij de vereischte acte voor het Hoogduitsch te verwerven. Stahr's *Weimar und Jena* geeft schetsjes van even armelijke toestanden uit het leven van Wieland en Schiller, zelfs Gaethe's inkomen mogt geen naam hebben, maar dat alles geviel, zou Bilderdijk hebben gezegd, in dat *Schlaraffenland*, en, zoude een waar conservatief er bij voegen, *avant que la Revolution française s'avisât de mettre à portee toutes les jouissances à portee de tout le monde*.

Als wij een humorist rijk waren, hij zou ons de geschiedenis geven van het paaltje, dat onder den boog die van den Vijgendam naar de trappen van de Beurs leidde - toen het Rokin nog een beurs had - plag te staan. Het handhaafde er zich twee eeuwen, het werd onlangs op last van het Dagelijksch Bestuur uit den grond geligt, ter zijde geworpen, weggeruimd. De weduwe Troger die een der beide huizen bewoont, welke door den boog worden verbonden, doleerde. *Vos serviteurs*, *Seigneur*, *furent attachés à ces pierres* - zij aan dat paaltje. Wisten zij het Huis des Heeren stichting dank, haar had dat paaltje rust gewaarborgd. Voetgangers mogten er langs komen, door den boog kon geen slepersknol, kon geen handkar - de open weg dreigde die des verderfs te worden. Amsterdam's Burgemeester, Amsterdam's Schepenen en Raad, die koningen naauwelijks hunne evenknieën achtten (zie Van Lennep's Doertoghe): Amsterdam die werelden de wet gaf, - verbeeld U de in marmer uitgehouwen maagd voor

het stadhuis - was er niet minder om, dat zij de klagte der weduwe over het paaltje aanhoorde, - al lag het wel niet aan haren wil, dat zij in de laatste vijftig jaren nooit den regel meer in practijk mogt brengen:

> On respecte un moulin, on vole une province.

Genoeg, er was discussie, zie de couranten voor heden, gister-avond verschenen, discussie over dat paaltje, Burgemeester en Wethouders hadden den stads-advocaat geraadpleegd, volgens wiens gevoelen zij het paaltje mogten wegruimen en daarmede genoeg, meent Ge.

Och, neen, karakteristiek voor onze vergaderingen, karakteristiek voor onze verslagmannen worden wij ingewijd in al de praat-, al de plooizucht van onzen Raad.

Het paaltje was nu eenmaal weggeruimd, en schoon ons bestuur, getuige één voor honderd de kwestie der gasthuizen, voor niets minder bang is dan op genomen besluiten terug te komen, het was het best de weduwe nu maar met de Lenore van Burger te laten jammeren:

> Ach, Mutter, Mutter, weg ist weg,
> Verlohren ist verlohren.

Viel er, negentiende-eeuwsch, middel-, modderziek, niet iets op te vinden? *Sans doute*, ten einde der weduwe haar dutje te gunnen, kon men immers der gemeente verbieden, anders dan te voet onder den boog door te gaan? *Odi profanum vulgus et arceo* - vandaar, smerig groentewijf met Uwen kruiwagen, hardvochtige kwelduivel van varkens, bij den strot uit de kar getrokken.

Of er viel immers op dat overdekte terrein van dertig of veertig voeten lengte, bij geloof ik schier dezelfde breedte, eene proef te nemen eener nieuwe wijze van bestrating, London in het klein, hout, graniet of asphalt, die allerinteressantste resultaten kon opleveren, mits men die weduwe

verzocht hare gewaarwordingen bij elk van deze te noteeren.
Helaas!

wat werd er al een tijd

(Vondel zong ‘kibbelen’).

met babbelen versleten,

om nog tot geen besluit te komen, want toen men ten langen leste over het voorstel van B. en W. (ter afwijzing) geloof ik, stemde, staakten de stemmen.

O ironie van het lot, zooveel wijsheid, zooveel zorgs in het behartigen onzer belangen beschamende.

Ontvang dezen met wie U lief zijn, in even volkomen welstand als wij genieten, groet René voor mij, en geloof mij na vele complimenten van Sophie
de Uwe.

LXXXIII
Amsterd. 29 Jan. 1874.

Lieve Vriend!

Ils ne mouraient pas tous, *mais tous étaient frappés* - voor de honderdste maal deed het mij uitroepen: *que diable allait-il faire dans cette galère?* - Of Uw brief van den 11den Dec. het minste blijk had gedragen, dat Ge gelukkig waart!

Maar Ge hebt *acte de bon citoyen* gedaan in het ontsluijeren der rampzaligheden van de eerste Atchin-expeditie. Ik hoop, dat het nageslacht het U zal dank weten, bij de tijdgenooten merk ik er niet veel van.

En de tweede? Wij ontvingen dezer dagen berigt van de inneming van de kráton of de kratón, wat moet men zeggen? 's Gravenhage, Dordrecht, Rotterdam waren uitgelaten

van vreugde, - Amsterdam bleef bedaard, ‘ieder blijve in zijn rol.’ Er wapperden vlaggen voor de onaanzienlijke huizen en huisjes, uit welke de Gemeente elken avond haar voedsel voor den geest ontvangt, voor de spichtige zaaltjes van de *Amsterdamsche Courant* op den Nieuwendijk, voor het steegje van het *Handelsblad* op den Nieuwe Zijds Voorburgwal - of de *Tijd* en het *Nieuws van den Dag* en de *Standaard* mêededen? ik weet het niet. In onze buurt vlagde op de Leliegracht niet eens de onvermoeid aan alle beweging deelnemende Wijdoogen, vlagde alleen de hoekhuisbewooner, Werlemann in witte goederen, zou de man sarongs en schortjes verkoopen? Op de Heerengracht Mr. C.A. Crommelin - het jonge Lid van den Raad en Jacob de Vos Willems zn., wie weet hoe vele jaren beschermer der schilderkunst; op de Keizersgracht wapperde de driekleur en oranje wimpel alleen voor het huis van Joh. C. Zimmerman. *Il va sans dire*, dat Nieuwendijk en Kalverstraat vlagden, de koffijhuishouders, de restaurateurs, de kroegjes het drukst. Het bezadigd Amsterdam vroeg of inneming het ware woord was, voor het trekken in een kraton die verlaten bleek, of - maar Gij kent er, die het onmogelijk zou zijn, zelfs in den roes der overwinning te vergeten, dat wij eene halve eeuw lang te kort schoten in de schepping eener koloniale marine, in staat den zeeroof uit te roeijen en voor te komen, dat wij er nog de hand niet toe aan het werk slaan onder al het gezeur over prestige, *et ce qui s'en suit*.

Ingesloten gewordt U het bewijs der verzending van Unger's etsen voor Gideon. Van Gend & Loos zijn redelijker in hunne berekening dan de gevierde firma de Vries en Co.

Vive la memoire d'E.L. Luzac, *la Comédie humaine est amusante!* getuige de Amsterdamsche schouwburg. *A la barbe de Thorbecke* stond onze stadsregeering geld toe voor zijne herbouwing - toen hij gereed heette, hadden wij den gedenkwaardigen strijd of hij bespeeld zou worden bij vergun-

ning of bij verpachting. Victor Driessens deed beter bod, dan de vereeniging van schrijvers en dichters, die reeds een tijdschrift uitgaf, *het Nederlandsch Tooneel* getiteld - 'blijk van onmagt,' zult Gij zeggen, die de beide jaargangen hebt geslikt, 'blijk van. onmagt in theorie,' ''t geen in de praktijk niets beters beloofde'.... Echt Amsterdamsch, was het gebouw niet in tijds gereed, - *tant mieux*, - men won er de kans door, Driessens .....[1] Wij gingen vrij van het Vlaamsch Element, vrij van de kans, *Trijntje Kornelis* zoo naïf te zien opvoeren als het ooit in Holland was vertoond. De Hollandsche letterkunde ontwaakte, loofde de Leidsche Maatschappij nog ooit vergeefs een prijs uit? Daar wedijverden N. - de gunsteling van M, de Vries - en de Doopgezinde miskende student Wijbrands, begunstigd door eenige dwarsdrijvers, op het Mennonieten-Seminarium en het bestuur gebeten, en door J. Hilman. Hij slaagde, Noordendorp moet U zijn boek hebben gezonden, dat ten minste van studie getuigt. In de Arke Noachs gingen de dieren paar aan paar, in de Nieuwere Letterkunde, Mina Kruseman en Hroswitha *en tête*, zijn de huwelijken *à trois* mode, - ook voor het tooneel bleef het niet bij twee. J.H. Rössing gedacht de stichting en de feestelijke opening van het nu vergroote, herschapen gebouw.

'We zijn met den nieuwen levensloop in Duitschland nog slechts in gedeeltelijke gemeenschap,' schreef Thorbecke in 1837 - vorderden wij in de sedert verloopen 27 jaren veel? Laat de proeve eener *Geschichte des Holländischen Theaters* van Ferd. von Helwalld het antwoord geven, - een vreemdeling trachtte aan te vullen wat wij, al hadden wij het even goed kunnen leveren, lieten wachten! Thans zijn we die geschriften rijk, thans zal de zaal worden ingewijd en waarmee? Met een aardig stukje van den officier Beijerman, goed

1 Eenige woorden waren niet te ontcijferen.

van dialoog, zegt men, maar zonder handeling, met een slot, dat niet bevredigt. dewijl het niet verklaart! Het mogt aangaan *pour faire asseoir son monde* - maar de inwijding zelve zal geschieden door een poëem van W.N. Peypers, *homme à tout faire*, voor allerlei gelegenheden.

Hoe kon het anders voor een publiek dat zich avond aan avond verdringt om
de Kinderroofster te genieten,
Laurierboom en Bedelstaf toe te juichen,
la Fille de Mad. Angot onvertaald en vertaald te applaudisseeren,
uit *Jack Sheppard* zedelijkheid te leeren, of humaniteit uit
de Wreker of de Onverzoenlijken, om met den
IJzervreter of den *Doorbrenger* te besluiten.

Ik had de titels waar voor het afschrijven [uit] de annonces van een paar dagen.

Gij ontvangt er een schema in voor een opstelletje in Uw *Dagblad*, maar ook niet meer dan een schema, - want ik heb mijn vrede te lief om al die insecten, ten gevolge van mijne mededeelingen. om mij heen te hooren gonzen. Kleed het dus anders in, het zal winnen bij de opvatting van Uw vernuft.

Van Vloten is eerst gister de *Dagbladen* komen halen, waarin Gij hem *à faire* neemt.[1] Wilt Ge mijn oordeel weten? Het volksvonnis drukt het uit: 'Er is geen paar, of het lijkt mekaer,' en niemand zou het voor Mevrouw Bilderdijk opnemen, als Bilderdijk zich niet voor een heilig boutje uitgegeven had.

Ja wel boutje!

Het gaat ons beide goed. We zien verlangend naar berigt van Gideon, Mevr. en U uit. Met onze hartelijkste groeten

de Uwe.

1 Naar aanleiding van Bilderdijks eerste huwelijk. Vgl. *Litt. Fant. en Krit.* XXV, 225.

LXXXIV
Amsterd., 19 Febr. 1874.

Lieve Vriend!

Wij hadden gister door Mevr. Penning Nieuwland de weet van het overlijden Uws broeders,[1] - ik kan mij voorstellen hoe het ijdel blijken der verwachtingen, die Gij voor hem en de zijnen koesterdet, U zal hebben getroffen! Die arme weduwe! - die arme kinderen! Welk een onderscheid in lotsbedeeling! Uw Haagsche oom, die het, alleen in de wereld, tot in de tachtig brengt, en deze man en vader, in de kracht des levens weggerukt. Hier niemand, die van harte treurt, daar weduwe en weezen die schreijen. Wat zegt men dan, dat het werkelijke leven eentoonig, eenzelvig is? Helaas, dat de verscheidenheid zoo dikwijls maar door leed wordt teweeggebracht, dat te vaak maar

> de smart is poëtisch, is schoon....

En

> 'slechts' doornen versieren,
> gevlochten ter kroon!

Heb dank voor Uwe *Litterarische Fantasien*,[2] mij sints mijn laatsten door Noordendorp geworden, evenals de exemplaren Uwer *Reisbibliotheek*. Ik heb menig opstel in de eerste met genoegen herlezen, de oude kennissen uit den *Java-Bode* waren zeer welkom. Voor wie het nieuwe zijn, zullen zij het dubbel blijken. Noordendorp had naauwelijks in het blad voor

1 De heer J. Busken Huet, overleden op een suikeronderneming in West-Java.
2 *Nieuwe Litter. Fant.*, Batavia, 1874, thans deel III-IV der reeks *Litt. Fant. en Krit.*

den Boekhandel de advertentie geplaatst, of het regende aanvragen ‘in commissie.’ De regtschapene was met zijne honderd exemplaren wijsselijk spaarzaam, en het zou mij niet verwonderen, dat hij zelf die spoedig zal hebben geplaatst. Eene tweede en derde bezending moge dan voor het ‘bezienpubliek’ dienen, - en weer wat gist in ons duf beslag brengen, want wat verscheen er op het gebied der kritiek sedert Uw vertrek, dat tegenover deze bundeltjes eenige houding heeft? Och, verzeker mij eens spoedig, dat het met Uw blad naar wensch gaat, dat Gij in dezen of genen kring eene toekomst ziet, als Ge verdient, opdat ik eindelijk, eindelijk vrede leere hebben met Uw vertrek!

Mijne pogingen, U voor Uwen vriend den heer Geselschap de verlangde Engelsche kinderboekjes te zenden, zijn nog met geen gelukkigen uitslag bekroond. Kirberger, de man die zich het meest voor Engelsche litteratuur beijvert, had er velerlei, - doch niet die welke Gij wenschtet, - of zeer smakelooze, eigenlijk alleen bonte prentjes, of zeer piëtistische, onder Uwen hemel niet gevraagd. Noordendorp geloofde in Rotterdam beter te zullen slagen, - het resultaat van zijn correspondentie was ‘*as poorly*.’ We blijven diligent, - hoe mij dit onderzoek op nieuw heeft overtuigd, welk eene illusie het is ten onzent, op welk gebied ook, zich reeds met wereld-litteratuur te vleijen. - Enkele geschriften dringen uit het buitenland tot ons door, eenige populaire auteurs, maar een blik op het geheel is slechts gegund, binnen dien zeer beperkten kring, gewoonlijk door wat geheel heet, omschreven.

Gijlieden studeert Dante, - en wordt de Florentijn U allengs zoo niet een type van, dan toch een strijder voor burgerlijke vrijheid, voor de eenheid zijns volks?[1] Het zou

1 Vgl. in *Litt. Fant. en Krit.*, III, het artikel over Potgieter's *Florence* toen juist verschenen in deel I der *Nieuwe Litt. Fant.*

mij verbazen als de lezing van den *Inferno* en het *Purgatorio* er niet toe leidde, - met *il Paradiso* gaat het de wolken in, maar zoover brengt Uw kringetje het wel niet.

Hacke's vertolking van dat derde gedeelte laat zich nog altijd wachten, - het was voltooid, het was schier afgedrukt, toen hij stierf, maar nu wenscht de famille er zijn portret bij te geven en daarmede hadden Kruseman en Tienhoven allerlei tegenspoed. Unger gevoelde zich opgewekt zijn beeldtenis naar eene photographie te beproeven, de ets bevredigde de verwachting niet, - een tweede poging slaagde er even weinig in. Daarop ging men over tot eene gravure naar eene vergroote afschaduwing door het licht, - ten langen leste zal men wel met het betrekkelijk beste voor lief moeten nemen.

Hebt Gij Schaepman's vertaling van eenige zangen van de *Commedia* in *de Wachter* des verleden jaars gelezen en met Hacke's overzetting vergeleken? In *de Wachter* van dit jaar, niet langer dien van Schaepman en Nuyens, maar van eene Catholijke *clique* voor welke Mr. Joan Bohl ijvert, verschijnt eene derde vertolking van iemand, volgens Bohl in de Catholijke Theologie doorkneed! De droes, als of wij daaraan behoefte hadden, als of deze of gene scholast in dat opzigt (*genre* Multapatior), in vervelenden stijl, Ozanam verbeteren, wat zegge ik, bij dien halen kan?

Onze winter is zeer veraangenaamd door Prof. Lemcke's voorlezingen over de Duitsche cultuur (geef mij een goed woord, niet voor wat het inderdaad bij onze buren uitdrukt, maar voor wat zij er onder verstaan). Het is een waar genot, zulk eene veelzijdige ontwikkeling eens met andere oogen als zijne eigene ga te slaan, - het leven des geestes in opzigten die ons tot nog toe niet aantrokken te genieten. Het gaat die kinderlooze echtelieden hier tot nog toe zeer goed - ofschoon de beproevingen voor den buitenlandschen geleerde niet uit-

blijven. De Academie van Beeldende Kunsten, bekrompen als hare inrigting ten onzent bleef, geeft hem eigenlijk geen werkkring zijner waard. En de voorlezingen? ach, Gij weet zelf bij ervaring hoe veeleischend het publiek, hoe grillig zijn luim is. Lemcke heeft tegen twee stroomen te worstelen, mijne uitdrukking is hyperbolisch, hij heeft twee booze invloeden te weerstaan, die van een deel der Duitsche coterie, welke door een paar dwaze dilettanten aangevoerd, nu dit, dan dat verlangen, die van eene Hollandsche, welke als Hroswitha en eenige andere heel of half geëmancipeerde schooldames, met Dr. Doorenbos dweepen, en zich verbeelden dat Lemcke het licht van dezen overstralen wil.

Apropos van Doorenbos, ik houd van den man ondanks, misschien om zijne paradoxen, maar *n'abuse-t-il pas de la permission d'être laid*, als hij tot de dwaasheden, tot de walgelijkheid toe van een deel des *Huwelijks in Indie* in bescherming neemt? Nieuwe ideën! - *allez-donc; Delphine* van Mad. de Staël heeft eene andere *pertée en faveur du divorce*, George Sand in hare vroegere verhalen, ging de gebreken der maatschappij genialer te keer. Arme, eerzame Betje Wolff, die door hem gerecruteerd wordt om ook meê op te trekken, - en dan nog niet eens in hare volle wapenrusting verschijnen mag, Saartje Burgerhart aan deze, Christine de Vrij aan de andere zijde.

Ondeugd, als Ge waart en als Ge blijft, begint Gij Uwe pleitrede contra Onno Zwier[1] en breekt haar niet maar af, als de mail het eischt, neen, verzendt eene volgende zonder haar te voltooijen! Van Vloten, die thans geregeld Uw *Dagblad* komt leenen, is gelukkig naar Brussel gegaan, het Willemsfeest tot aanleiding nemende, - ik weet niet, hoe ik

1 De studie over de Van Harens (*Litt. Fant. en Krit.* VI) verscheen bij brokken in het *Algemeen Dagblad voor N.I.*

het met zijn ongeduld stellen zou, als ik hem telkens op zijn Zuster Anna! enz., moest toeroepen:

Ik zie nog niets komen!

Over Bilderdijk is tusschen U en hem de strijd nog niet ten einde, - het gaat wonderlijk in de wereld, eerst vielt Gij Bilderdijk in den *Spectator* aan, - thans heeft dat weekblad geen medearbeider die niet op dat aanbeeld beukt, - en Gij neemt het voor den echtgenoot als voor den vader, Gij neemt het misschien ook voor den dichter op!

Vosmaer heeft l.l. Maandag hier in de *Maatschappij voor Fraaije Kunsten* gelezen, gelezen over Brunswijk, over zijn bibliotheek, over twee mannen in deze, eene vergelijking, zegt de schare, van Lessing en Bilderdijk,[1] een tegenstelling, vertrouwe ik, naar aanleiding van het toevallig verschijnen dier beide mannen in hetzelfde boekvertrek, een dun draadje voorzeker ter zamenhechting, maar toch een draadje. Ik geloof, dat het publiek geeindigd is, met het voor Bilderdijk op te nemen, - *le parti pris* van den *Spectator*, alle zucht voor het ideale zinneloosheid te heeten, vindt geen sympathie.

Het spijt mij van Vosmaer, eigenlijk behoort hij toch niet tot die grove gebindtens.

Politiek leven - doen wij niet, en Atchin *se traine en longueur*, schort het aan mijne oogen of schittert nergens eenig vonkje van licht? Zelfs de feesten van 12 Mei dreigen in rook te vervliegen, zooals het op dit oogenblik waarschijnlijk de illuminatie te 's Hage doet, het is 's Konings verjaardag.

Eerstdaags krijgt Ge een epistel van Mevr. Bosboom, zij is gelukkig met het exempl. Uwer *Litterarische Fantasien*. Of zij echter wel niet een woord, een beoordeeling van den *Wonderdokter* had verwacht?

1 Sedert opgenomen in *Vogels van diverse pluimage*, 3e deel.

Vele groeten van Sophie aan U drietjes.
Van harte
Uw aller E.J.P.
Leeft René nog?

LXXXV
Amsterd., 16 April 1874.

Lieve Vriend!

'*Qui se fait attendre*, *se fait désirer*,' zeg nu niet ondeugend dat dit met mijne brieven het geval is, ik bedoelde het van Uwe opstellen over de schuld van O.Z. van Haren, over zijn bij uitzondering, volgens U, vruchtbaar berouw. De laatst ontvangen hoofdstukjes 17 en 18 over *Pietje en Agnietje* en over *Agon* zijn aardig om te lezen, maar het belangwekkendste, de zielkundige verklaring, blijft uit. Het is waar, de lijst van Uw *Dagblad* moge ingekrompen zijn, Ge hebt nog te veel te doen, niet zooals Beets zong, voor een menschelijk hart, neen, zelfs voor Uw vlugge veder.

Attendons et espérons!

Met de laatste mail ontving Sofie een allerliefsten brief van Mevr. Huet, maar voor mij heeft het muisje een staartje. Er wordt in die letteren gevraagd, wat ik van Uwe plannen voor Gideon zeg, wat me toeschijnt van een verblijf te Lausanne, waarop Ge reeds in een Uwer vroegeren zinspeeldet enz.

Ik wil openhartig mijn gevoelen zeggen, als ik maar vooruit eene bedinging mag maken. En die is? - Dat Gij er naar luisterend, geen oogenblik vergeet, dat het de meening is van een oud-vrijer, wiens gedachten men over onderwerpen van dien aard eigenlijk niet vragen moest.

Gideon moet naar Europa, dat lijdt geen twijfel, maar waartoe en hoe? Om zijne opvoeding te voltooijen, ten einde Nederlander of wereldburger te worden?

In het eerste geval vrees ik, dat eene ontwikkeling te Lausanne, die dan later toch door eene studie te Leyden dient te worden aangevuld. hem iets halfslachtigs zal geven, - waarvoor geboorte en omgang, vrees ik, reeds de kiemen hebben gelegd. Historieschrijver in een algemeener taal dan de onze, het is een schoone gedachte, maar valt op zijn leeftijd reeds zoo beshssend een roeping te onderscheiden, dat zijne vorming er door moet worden bepaald? Op dit oogenblik moogt Gij in Indie U nog niet genoeg invloed hebben verworven, om daarvan ten zijnen bate partij te trekken, maar het moet toch in Uw streven liggen, dien over eenige jaren Uw deel te zien - dan verbeelde ik mij, dan zult Gij regt hebben hem de vruchten van Uwen arbeid te doen plukken.

Maar dit alles is misschien te veel van mijn standpunt gezien, Ge wenscht Uwen eenigen zoon gelegenheid te geven, zich vrij te bewegen, de wereld is er groot genoeg voor, mits men maar zijn tooneel wete te kiezen - *passe donc*, *si vous le voulez*, *pour Lausanne*.

Is het nu echter wel de oud-vrijer, die bepaald de overkomst van Mevrouw afraadt? Hoe hard het U vallen moge, Gij beiden zijt bereid voor Uw kind het zware offer te brengen, maar wordt het wel gevergd, vooral, zal het hem baten? Ik heb te goeden dunk van de opvoeding door U gegeven, te goeden dunk van Gideon zelf om er eenig bezwaar in te zien, dat hij de reis alleen doe. En dit toegegeven, geloof ik, dat de ontwikkeling te Lausanne alleen beter voor hem zijn zal dan dagelijks uit de school komende zijn leed te klagen. Iedere penning heeft hare keerzijde, en mijn beste jonge vriend zal eene wijle moeten boeten voor al de geneugten zijner jeugd boven die aan duizenden gegund, hij zal zich stooten, hij zal

het zich moeten doen, en het zal hem ten zegen zijn, - maar dat doe hij alleen. - Een jongen van die jaren mag niet langer aan moeders voorschoot loopen - hij leere zich voegen zonder te worden beklaagd. Brrr!

Lang genoeg, niet te lang, hoop ik, voor bedenkingen welke ik niet verzwijgen mogt, - neem ze in liefde op.

> Geh fleiszig um mit deinen Kindern! habe
> Sie Tag und Nacht um dich, und liebe sie
> Und lasz dich lieben einzig-schöne Jahre;
> Denn nur der engen Traum der Kindheit sind
> Sie dein! nicht länger! Mit der Jugend schon
> Durchschleicht sie Vieles bald - was du nicht bist,
> Und lockt sie Mancherlei - was du nicht hast,
> Erfahren sie von einer alten Welt,
> Die ihren Geist erfüllt; die Zukunft schwebt
> Nun ihnen vor. So geht die Gegenwart
> Verlohren. Mit dem Wandertäschchen dann
> Voll Nöthigkeiten zieht der Knabe fort.
> Du siehst ihm weinend nach, bis er verschwindet,
> Und nimmer wird er wieder dein! Er kehrt
> Zurück, er liebt, er wählt der Jungfrau'n eine,
> Er lebt! Sie leben, Andre leben auf
> Aus ihm, - du hast nun einen Mann an ihm,
> Hast einen Menschen - aber mehr kein Kind!

Leopold Schefer moge hard schijnen, hij is waar - hij is gezond.

John Stuart Mill's *Autobiography* - Gij klaagt over Noordendorp, dat hij U het boek niet zendt, de regtschapene doet het over U, die zijne brieven niet beantwoordt, over Ernst & Cie, die noch de *Dagbladen* in genoegzamen getale ter post be zorgen, noch hem de exemplaren der *Litterarische Fantasien* geworden doen, - *ainsi va le monde*.

John Stuart Mill's *Autobiography*, ik zou haar René hebben gezonden, als ik iets van hem hoorde.

Eindelijk tot het boek zelf, waaraan allerlei auteurs de gelegenheid hebben ontleend, iets te zeggen over een der oorspronkelijkste, eigenaardigste mannen onzer eeuw. A. Laugel in de *Revue des Deux Mondes*, mijn goede vriend Schaepman in *de Wachter*, ze hebben zijne weinig vroolijke stemming, zijn doorgaand leed daaraan toegeschreven, dat hij ten gevolge zijner opvoeding, 'zijner organisatie', zou Schneevoogt hebben gezegd, voor religieuse indrukken ontoegankelijk bleek. Het is mogelijk, dat zij juist zien, maar dat er des ondanks in dien logischen denker toch een dweeper school, zijne afgoderij van Mrs. Taylor bewijst het. Ge zijt ingenomen met dat Mausoleum te Avignon, - ik wenschte dat het boek doorslaander bewijs gaf van de intellectueele meerderheid dier vrouw.

De arme John was door zijn vader de ongeschiktste mensch ter wereld geworden voor alle verkeer met menschen. Hoe ligt moest het eene verstandige, deugdzame, bevallige vrouw, - Ge ziet, ik ding niet op hare voortreffelijkheden af, - dan vallen, dien schuchteren somberen jonkman te betooveren. Laugel gaat verre genoeg hare zege toe te schrijven aan de abnegatie waarmede zij hem, waarmede zij zich zelve als Mrs. Taylor bedwong, Schaepman waagt er zich als priester niet aan die snaar te tokkelen. Hoe vrij hij zich, als Hoogleeraar in de Kerkgeschiedenis aan het Seminarie te Rijsenburg, ondanks zijne wijding tot priester geloove en gedrage, doet hij wijs er zich van te onthouden. Ik kan mij voorstellen, dat de stof U aanlacht, dat Gij haar, ondanks de dorheid der biographie, zult behandelen. Voor mij, lach er om zoo Gij wilt, scherts naar lust over *dissolving views*, voor mij ik zou er geen moed toe hebben, tenzij een gunstig lot me een tweetal photographiën van het echtpaar geworden deed, een derde van het dochtertje van Mr. Taylor zou mede welkom zijn. Zooals het boek daar voor mij ligt, blijft de beeldtenis te veel van een omtrek, te veel van maar flaauwe lijnen houden,

dan dat ik er mij aan zou durven wagen die doodverf kleur te geven. Ik bepaal er mij toe die *Entsagung*, die verloochening van het voorbijgaande te huldigen!

Het tweede deel van W. De Clercq's *Dagboek* zal U geworden zijn. Het heeft boven het eerste voor, dat het door de opgave der onderwerpen over welke hij improviseerde, eenig denkbeeld geeft van den omvang zijner, zij het ook oppervlakkige, kennis. Gij herinnert U Geels satire over het weinige dat een dichter in den regel van zijn onderwerp, ik zeg niet behoeft, maar verlangt te weten. Bakhuizen zou beweerd hebben dat het met den essayisten onzer dagen niet beter gesteld is. Maar de tijd van De Clercq is in het boek niet aanschouwelijk geworden - Claude Crommelin herleeft er zoo min in als Mej. Toussaint er uit verschijnt. Het beste figuur slaat, hoe wonderlijk het luide, Prof. S. Muller in zijn gevoelen over De Clercq's overgang tot de Gereformeerde Kerk.

Trots Ds. Kuyper, en trots al de *tempêtes dans un verre d'eau* van de modernen, *Los en Vast* etc., wat zijn we verre van dien tijd, toen zulke gebeurtenissen niet maar *à l'ordre du jour* waren, toen zij alle gemoederen bezig hielden.

De echtgenooten Bosboom-Toussaint zijn hier gelogeerd bij de Tienhovens, morgen-avond hopen wij hen bij ons te zien met Mr. en Mevr. Hasebroek. De eerste komt den Heer Oyens introduceeren, - liberaal lid eener vrome famille, - die in Griekenland heeft gereisd. Om zijnentwille zullen ook Mr. en Mevr. Lemcke opdagen, - *unser Professor in der AEsthetik* kent den Beijerschen Prins met wien, niet in wiens gevolg Oyens heeft gereisd, uit Munchen zeer goed.

Louis Meijer's mooije schilderij

Naoogen,

eene vrouw met een kind ter hand, die op een uithoek onzer kust, in de verre verte een schip op de open zee tracht na te blikken, is uit de verzameling Van Reede van Outshoorn

eergister door eenige Duitsche vrienden voor 11 mille gekocht. lk verheug er mij over dat het schoone stuk niet in den vreemde gaat. Het is louter het effect van het volle zonlicht op de zee, maar dat zoo weergaloos natuurlijk en toch zoo artistisch, - dat men er de pen bij uit de hand legt.

Vele groeten van Sophie aan Mevrouw, U en Gideon, waarbij ik de mijne voege, ook voor René, *le taciturne*.

De caeur
Votre dévoué.

P.S. Hebt Gij de *Lettres à une Inconnue*[1] genoten?

LXXXVI
Amsterd., 18 Junij 1874.

Lieve Vriend!

Gij zult aan het spoedig overnemen van Uw artikel den Kapt. Van Daalen betreffende,[2] in het *Handelsblad* en *tutti quanti* gezien hebben, welk een belang dat op zich zelf beklagenswaard incident heeft gewekt. En tevens hoe de broeders van den gilde er op uit zijn als met adelaarsklaauw te plunderen, zoodra zij maar iets gewaar worden dat naar een rijpe boomgaardvrucht zweemt.

De Oorspronkelijkheid is een mooi versje van Bilderdijk.

Pour revenir à nos moutons, het ziet er dan ook inderdaad met onze dagbladen droevig uit. Het is waar, in de gansche wereld gebeurt niet veel en wat er nog gebeurt is vervelend zonder voorbeeld. Stel eens eene lezenswaardige bladzijde over dat rampzalig getwist in Frankrijk, wat het Septennaat beduidt?

1 Van Prosper Mérimée.
2 Mail-overzigt van het *Algem. Dagblad,* 6 Mei 1874.

of over het jammerlijk gehaspel in Duitschland over de betrekking tusschen Kerk en Staat? Het zijn beide levensvragen, maar hoe krimpen zij in door geharrewar, hoe weinig beseft het eigenlijke volk ter wederzij dat zijne toekomst van de beantwoording afhangt.

Are the views larger at yours? present company, *in case the* Algemeen Dagblad, *always excepted. I don't know it*, *but doubt it very much*. In onze pruikensocieteit *Doctrina et Amicitia* zie ik bij wijle en bij lange tusschenpoozen, *Java-Bode* en *Indiër* eens in, maar worde er niet voor beloond. Verdient het *Bataviaasch Handelsblad* beter te worden geprezen? geen schepsel naar het schijnt, die het hier te lande nahoudt. Het heeft hier in den jongsten tijd een redacteur gezocht, en dezen eindelijk in den Heer v.A. gevonden.(?)

Ik heb met Noordendorp, dien Uw lof, dat zijne boekenkeuze U behaagt, gelukkig maakt, afgesproken, dat hij U de vlugschriften, voor eenige jaren van dien heer verschenen, per deze mail zenden zou. Hij gaf die uit, toen hij van Leeuwarden herwaarts gekomen, blijkbaar een spoedige vermaardheid ambieerde, en ten allen tijde en over alles sprak. Het kan U misschien nuttig zijn het een en ander van hem te weten; wat ik over hem hoorde, wil ik U gaarne mededeelen, mits Ge er maar in geen kronijk, of welken vorm Gij kiezen mogt, in Uw blad gebruik van maakt.

Hij schitterde een korten tijd in *Burgerpligt*, maar zijne aanmatiging was grooter dan zijne gaven, - de oppervlakkige kennis bleek spoedig uitgekraamd, en de eene candidatuur voor, de andere na mislukte. Hij gaf meer bewijs van tact dan ik hem toeschreef, door te verklaren dat hij nog te kort te Amsterdam was geweest, om het, in welke betrekking ook, waardig te vertegenwoordigen. Hij legde zich ijverig op zaken toe, niets minder dan een bankiershuis - hij huurde een buiten te Doorn, hij hield rijtuig. *Mais n'est pas banquier*,

qui veut, hij, die niet gelukkig was geweest in de manufacturenzaak, hem door zijn vader in Friesland nagelaten, vergreep zich natuurlijk in de keuze zijner relatiën.

De huisvader verliet met zijn gezin *sans plus* het tooneel, waarop hij slechts had verbaasd, eenige weken vertoevens in het Rondeel en toen een bovenhuisje in de Pieter Cornelisz Hooftstraat. De jongens zouden hunne studie staken, de meisjes eene betrekking zoeken, - daar komt het Redacteurschap van het *Bataviaasch Handelsblad* te vaceeren, *et c'est lui qui remporte le grand prix*, *toute la famille part avec lui*.

Het *Nieuws van den Dag* schijnt het eenige onzer journalen, dat vooruitgaat en het verdient. Het beijvert zich zijne verslagen zoo gaauw en zoo goed mogelijk te geven. Of daardoor de toekomst van Uw vriend van 'het stevig gebindte' verzekerd is? Ik betwijfel het - op de wijze van het *Handelsblad* beijvert zich de actiehouder Funke, beijveren zich de overige geldschieters aandeelen in te koopen *et alors un beau jour*, *gare à Paillasse*.

Heden over een jaar, *and it will be: Waterloo*, *or 't is sixty years since;* zal er zoo dichterlijk een greep uit de geschiedenis van eenig volk uit Europa te doen zijn, als Walter Scott[1] met zoo gelukkig gevolg wagen mogt? Denk er eens over om in tijds gereed te zijn.

Wij zullen er de stof kwalijk toe kunnen leveren, al hebben wij in de verleden maand gejubeld, dat het een aard had.[2] Kenschetsend voor den tijd, *la musique en fit tous les frais*, de tijd der gedachte is voorbij, die der gewaarwordingen gekomen, verbaas er U nog over dat men algemeen over gebrek aan karakter klaagt!

Van Uwe kennissen heb ik U weinig nieuws te berigten. -

1 *Waverley*, *or 't is sixty years since,* de titel van Sir Walter's eersten historischen roman.
2 Het jubilé van Koning Willem III.

Mevrouw Bosboom houdt zich goed, *Majoor Frans* getuigt er van, maar de toestand van Bosboom blijft te wenschen overlaten. Ik heb nog geene gelegenheid gehad van Boissevain ‘de kunst van bewonderen te leeren,’ - ik had er anders dadelijk de proef van genomen met de novelle in de *Gids* van Drilman (J.A. Sillem).[1] Onvolleerde in die gave, boezemen ze mij maar weinig belang in.

Wij hadden eenige weinige dagen zomerwarmte, maar onweders hebben ons opnieuw aan den Noordenwind prijs gegeven. Junij en 55 graad Fahrenheit, ook waar het niet waait. Dat trooste U als Ge hijgt en puft, - 't geen wel zou zijn uit te houden, zeide mij dezer dagen de Heer Albers, Associé van B.S., van Java teruggekeerd, als het gezellig verkeer te Batavia maar niet zoo veel te wenschen overliet.

Doch ik eindig mijn gepruttel, want ging ik voort, wie weet of Uwe nalatigheid in het schrijven, ondanks de verzachtende omstandigheid der hitte, die Gij doorstaat, niet hare beurt kreeg?

Vele groeten van Sophie aan U drietjes, de mijne aan Mevrouw en Gideon! Ook aan René, die schijnt in te dommelen.

Van harte de Uwe.

LXXXVII
Amsterd., 24 Sept. 1874.

Lieve Vriend!

Premières Poésies et Poésies Philosophiques van Lydia of Laura of Louise Ackermann, *troisième édition*, zij geworden U met deze letteren.

Of Gij er ondanks dat Derde Druk veel aan hebben zult?

1 *De Kroostwijk's* in den *Gids* van Mei 1874.

Al de *Premières Poésies*, tot de laatste paraphrase van Goethe's meesterstukje toe, wegen voor mij *Der König von Thule* niet op.

De wijsgeerige gedichten heeten hooger vlugt te nemen, - maar winnen wij iets bij die bespiegelingen? miskent de kunst hare roeping niet, als zij zich in het onoplosbare verdiept? Daargelaten hoeveel ijdelheid, hoeveel aanmatiging er in die klagten schuilt. *Pour le 'Prométhée'*, *passe*, al heeft hij tolken gevonden, die zich korter en daardoor kerniger uitdrukten; *mais pour le 'Pascal'*, wie had niet liever met hem gedoold, dan met haar geweten - als zij weet!

Of is de gansche menschheid, droevig als bijwijle haar lot moge zijn, duister als hare toekomst blijft, niet in tegenspraak met dat dwaze:

> Ah! c'est un cri sacré que tout cri d'agonie;

moest alles dus op aarde voortleven?

> II proteste, il accuse au moment d'expirer:

gegrond of niet gegrond?

> Et bien! ce cri d'angoisse et d'horreur infinie,
> Je l'ai jeté, je puis sombrer!

orgueil incommensurable!

Gij zult een aandachtig toehoorder in mij vinden, als Ge haar pleitbezorger wordt, - maar mij in haar eene beeldende kunstenares te doen begroeten, *je vous en défie!*

Van Uwe opstellen over Fransche letterkundigen[1] las ik slechts een paar over Bernardin de Saint-Pierre, - daar de couranten, door ons ontvangen, niet verder dan tot 1 Augustus gaan. Waarschijnlijk brengt een volgende mail ook die van 1-12 Augustus mede.

De artikelen van Tollens over Bilderdijk herinner ik mij

1 De reeks *Oude Romans*, later opgenomen in *Litt. Fant. en Krit.* deel XIX en XX.

niet; zoodra ik er den tijd voor vinden kan, ga ik ze in de Stads-Bibliotheek opsnuffelen. Dat Gij met Uw stukje over hem[1] niet opschiet, verbaast mij naauwelijks. Tollens is zoo zeer de man van zijn tijd geweest, dat hij 'zijn loon wegheeft.' Welke zijner vaderlandsche gedichten vindt Gij zoo schoon? - of meent Ge dit enkel in vergelijking met wat de jongste tijd heeft opgeleverd? Kruseman nam voor zijn *In Memoriam* reeds tot de proza zijn toevlugt; en in 1874 werd de hoofdrol wijsselijk aan de muzijk bedeeld.

Van Haren overtreft in zijn *Geuzen* wat er schoonst is in de *Overwintering op Nova Zembla;* de vaderlandsche romances zijn reminiscentiën van het beste zijner boekjes: de *Romancen en Balladen uit den Vreemde*.

In één ding was hij meester: in het huiselijke, dat hij echter in bekrompenheid ontaarden deed. Er was iets hartelijks in de verkleefdheid van ons Volk aan zijn Vorst, bij de ondankbaarheid door de Belgen aan den dag gelegd; maar het is de schuld van Tollens dat wij eindigden, met er ons zelven om te bewonderen.

Gij hebt geen greintje sympathie met dergelijke dwaasheid, en het zou mij dus zeer verwonderen, zoo Gij licht genoeg vinden kondt, om de schaduw niet al te zwart te doen schijnen.

Beets droeg hem zijn *Ada van Holland* op, toen Beets omzwenkte.

'Noch Geel noch *Gids* namen ditmaal,' zegt hij in de uitgave zijner *Dichtwerken Compleet*, fraaije titel, in 1873 1840 gedenkende, 'notitie van mijn werk. Tollens, aan wien het was opgedragen, en daardoor misschien niet volkomen onpartijdig, was nogal tevreden.' Het is aardig gezegd; maar *Gids* noch Geel benijdden 'der liefde en den trots van de Nederlandsche natie' de opdragt.

Beets over Tollens herinner ik mij niet, te hebben gelezen;

1 Later opgenomen in *Litt. Fant. en Krit*. VI, 91.

ik heb genoeg aan Beets over Bogaers en Beets over Jacob van Lennep (in de Academie). Het beste is nog Beets over Staring, al zijn de punten van overeenstemming tusschen beiden schaarsch.

O Mannetjen in de Maan!

Noordendorp zal de zaak van de *Alcestis* wel voor U in orde brengen, maar de exemplaren der *Nieuwe Fantasien* hebt Gij door Uw contract met Funke hier onverkoopbaar gemaakt. Uw vroegere afkeer van Funke had U behoedzamer moeten doen zijn. Thans zou hij regt hebben zich te beklagen, als Noordendorp die twee- of driehonderd exemplaren veilde. Laat in het vervolg onderhandelingen van dien aard gerust aan den 'regtschapene' over.

Waar blijven de jongeren? vraagt Gij, de Bosch Kemper en Groen van Prinsterer[1] gedenkende. Waar blijven de jongeren? zeg ik U maand aan maand na, de tijdschriften inziende. Het middelbaar onderwijs brengt van tijd tot tijd een docent aan het licht, die in de letterkunde liefhebbert; maar het is er naar! De *Gids* en de *Spectator* sukkelen beide aan bloedarmoede.

De eenvoudige opstellen van J.E. Hacke, den tweeden zoon van Dr. J.C. Hacke, zijn door waarheid en frischheid het opmerkelijkste, wat er in den laatsten tijd verscheen.

Wij hebben de opstijging van den *Météore*, in het Paleis voor? vermakelijkheden, met genoegen bijgewoond. Godard *eut la politesse des rois:* hij liet zich niet wachten. Het weder was heerlijk, en de hemelvaart waarlijk schoon, al stak het groen en bruin leelijk af bij het blaauw van de lucht, en al was de vorm van de mand slechts in het verre verschiet te dulden.

De laatstvorige Zondag zag ons, met vriend Fischer van

1 Cd. B.H. zal in zijn brief naar aanleiding van de Bosch Kempers *Geschiedenis van Nederland* (toen pas verschenen) de litterarische werkzaamheid van Groen van Prinsterer (die op dat oogenblik nog onder de levenden was) besproken hebben.

Genua, - die U hartelijk laat groeten, - aan den Helder. Wij waren gekomen om de nieuwe boot *Voorwaarts* te bezigtigen. Al werd onze verwachting, wat de eetzaal aanging, overtroffen, de hutten lieten in ruimte te wenschen over: vijf en veertig nachten in zoo naauw eene ruimte, wij huiverden. Intusschen vast beloond door zoo velerlei verrassends als de heusche hofmeesters ons ten beste gaven, liep het ons bovendien nog mede: de *Conrad* kwam des ochtends, juist toen wij uit den trein stapten, binnen. 's Middags wemelde de *Burgt* (het logement aan den Helder) van in het Vaderland weergekeerde passagiers. Welk eene wereld van gewaarwordingen in die drukte! Wij beklaagden er ons, in de gelegenheid gesteld, die gâ te slaan, geen oogenblik over, dat wij slechts *une idée d'un diner* kregen: na de soep viel de schare op het brood en de boter en de kaas aan, voor het dessert bestemd. Toen wij 's avonds huiswaarts keerden, wilde niemand die mij een Javaantje de hand zag geven, gelooven dat wij geene vrienden hadden afgehaald. En toch weet Gij wel, dat de liefsten niet mede waren gekomen!

Verleden Zondag hebben wij beidjes in de Schapenduinen en in het bosch van B. gewandeld: wij waren het gansche jaar nog niet boven Haarlem geweest. Droomt Ge niet bijwijle van Caprera? Wij stonden, een zijweg ingeslagen, vóór Mevrouw B., eer wij het wisten. De goêlijke schommel wees ons heuschelijk den weg, het bosch in. Ik dacht aan Veldheer; aan: ‘Jufvrouw! Jufvrouw!’ Of was het *die* B. niet?

Over Bloemendaal huiswaarts keerend was Sorghvliet - ledig. De famille K. heeft de voorkeur aan Gelderland gegeven; en waaraan het bij Haver schortte weet ik niet, maar hij vond geen huurder.

Als Lydia of Laura of Louise Ackermann het onderwerp bezong, *quel cri elle pousserait!*

Het was alleraardigst wandelen boven Haarlem, daar de

stroom der Zondagsche toeristen thans het Gooi kiest. Door den Oosterspoorweg is mijn Gooi veranderd, tot onherkenbaar wordens toe.

Als Ge misschien herhaalde malen te vergeefs naar een brief van mij hebt uitgezien, *à qui la faute?* ik wist niet wat er aan haperde. Ik neem nu van tijd tot tijd eene pauze voor gegeven aan.

Sophie verzoekt hare hartelijke groeten aan Mevrouw en Gideon. Mag ik er de mijne bijvoegen, en een handdruk voor René?

de Uwe.

P.S. Zondag acht dagen 's avonds tehuis komende, vond ik een telegram uit Venetie, waarin Eduard Douwes Dekker mij berigtte, dat ‘Moeder na korte ziekte was overleden.’ *Depuis*, *pas un mot*.

Ik had der Vrouw zoo gaarne gegund, eenig genoegen aan hare kinderen te beleven.

Vosmaer's bewondering voor Multatuli schijnt mij alle grenzen te overschrijden. Het is jammer: niet voor beiden, maar voor den eerste, die zich overigens in velerlei opzigt onderscheidt.

(Deze brief was de laatste dien Cd. B.H. van Potgieter ontving. In zijn *Persoonlijke Herinneringen* aan Potgieter schrijft hij (*Litt. Fant. en Krit.* XIII 91): ‘in het najaar van 1874 kon ik voor het eerst uit Batavia over mijne mogelijke aanstaande terugkomst schrijven: en Potgieter moet dit bericht ontvangen hebben bijna terzelfder tijd, dat in December de ziekte hem aangreep, die zijn dood ten gevolge had.’)

Aanhangsel.

[In de eerste maanden van 1870 plaatste Cd. B.H. in den *Java-Bode* een zeker aantal *Indische Brieven*, gericht aan gefingeerde personen in Nederland. Potgieter kwam op het denkbeeld, als bijdrage voor den *Java-Bode*, antwoorden op die *Brieven* in te zenden, in de pen gegeven aan een der door Cd. B.H. verzonnen personen. Die stukken werden niet geplaatst (vgl. boven blz. 33 en 37), het uitbreken van den Fransch-Duitsohen oorlog zal daartoe het zijne wel hebben bijgedragen, evenals het al te subtiele der fictie. Thans zouden de *Brieven* in hun geheel alleen zijn te publiceeren tegelijk met die van Cd. B.H., daar zij zonder deze nagenoeg onverstaanbaar zijn. De eerste, quasi gesohreven door den heer C., ‘letterkundige te 's Hage’, maakt een uitzondering, en is, als persoonlijke herinnering aan Potgieters omgang te Bloemendaal, een aanvulling der korrespondentie.]

's Hage, 14 Junij 1870.

Ik weet niet, of het U ooit gegaan is, zooals het mij ging op den eersten Pinksterdag. Voor mijn schrijftafel gezeten, had ik de pen ter hand genomen en dacht flink te werken. Eene wijle schreef ik vlug voort. Daar werd de twijfel aan de waarde van het geschrevene wakker. Ik las de bladzijde over. Zij voldeed mij niet. Onwillekeurig zwierf mijn blik het venster uit, zwierf de weiden rond, waarop het rund vredig

graasde en het veulen dartel sprong, zwierf de groepen donkeren lommer in, de achtergrond van mijn verschiet. Gij vernaamt immers, dat ik nog maar aan een uithoek wone van ons Haagje? Uwe scherpzinnigheid beslisse of het mij dien ochtend ten zegen was of ten vloek. De tegenstelling van dat tooneel en van wat ik ten papiere had gebragt, viel niet ten mijnen voordeele uit. Welligt ware het anders geweest, als ik in een straat had zitten schrijven. Mijn werk geleek op een haartje naar het voorkomen, dat deze allengs krijgen. Om der wille van lucht en licht, voor wat winkel plagt te heeten, voor wat thans magazijn of salon wordt genoemd, herschept men de huizen, maar alleen voor de ruimte gelijkvloers. Beurtelings nabootsing van marmer of van mahonyhout - *fancy*-eiken- of *fancy*-satijn - steeds te alledaagsch, - bij wijle zelfs zwart met goud afgezet, worden deur en vensterposten op de bontste wijze toegetakeld, worden deze tot de minst mogelijke evenredigheden ingekrompen, mits zij maar gelegenheid geven, reusachtige spiegelglazen aan te brengen, achter welke men niet langer uitstalt, waarachter men tropheën bouwt van wat men te koop biedt, *Ça impose*, - *c'est piquant*, *chic*, - tot Gij Uwe oogen opheft, en boven al dat klatergoud, binnen zes weken verweerende, de oude geveltjes gewaar wordt, stemmig maar hecht, hollandsch huiselijk als de verdwenen benedenbouw geweest is. Hoe vele woorden had ik noodig, om U eene gedachte te doen vermoeden, die zich eensklaps meester van mij maakte. Geene seconde had ze mij gekweld of ik greep in mijn sigarenkistjen. Wolkje bij wolkje ging op, en ik zat de sierlijke kringen na te staren, tot ik zoo driftig raakte, dat de damp om mij heen me lastig werd.

Open trok ik een der beide deurramen: wat was het anders als mijne beschouwing vernieuwen? starende in den vollen vloed van het zonnelicht, aangewuifd door den adem des noordens, was buiten alles zoo helder, alles zoo frisch. Rondzien

mogt ik waar en werwaarts ik wilde, nergens iets van dat springerige of stelterige, dat me in mijn gedachtengang had geërgerd, nergens iets van dat alle effect om effect voorbij jagende van mijn stijl. Het schouwspel voor me, wat was het dan natuur, slechts eenvoudige natuur; maar die weldadiger indruk maakte, maar die zuiveren kunstzin meer bevredigde, meer genot waarborgde, dan alle toestel van talent, alle sophistiek!

Er werd aan mijne deur getikt.

Het is U honderdmalen gebeurd; ik zal mij wel wachten, er bij te voegen: doch niet in eene stemming als toen de mijne was, - al zijt Ge, tien jaren ouder dan ik, dergelijken twijfel thans te boven, Ge moet er aan te prooi zijn geweest. Smaak wordt door studie verkregen, en welke ware studie is geen strijd? Ge kunt U dus al het aangename eener onverwachte afleiding voorstellen. Mijne hospita bragt een brief binnen. Een brief van eene mij onbekende hand, een brief uit Groningen. Vindt Gij het grillig, dat ik dien niet fluks opende, al prikkelde het mijne nieuwsgierigheid, te weten van wien hij zijn mogt? Wie ken ik er? Wien kent er mij? vroeg ik mij zelven. Ons vaderland heeft gewesten welke, sedert de almanakken in den vergetelhoek geraakten, voor de letterkunde braak liggen; Zeeland en Groningen maken het in dit opzigt het ergst. - ‘Zeeland zal in Augustus het Taalcongres binnen Middelburg vergaderd zien.’ vult Ge spotziek aan. - ‘Och kom,’ hoor ik Uw aardig jongske invallen, ‘dat meent Ge niet,’ en zeg het hem na; wat ik bedoelde is de Tentoonstelling van Oudheden in dezelfde hoofdstad voor dezelfde maand aangekondigd. - Die kan belangrijker zijn dan men zich voorstelt, op de eilandgroep moet veel bewaard zijn gebleven, wat elders door levendiger gemeenschap verstrooid raakte. Er was een tijd, waarin de worstelende leeuwen tot onze volksontwikkeling bijdroegen: de dagen der Watergeuzen,

de eeuw onzer heerschappij op den oceaan. Hoe verblijde ik mij op het vooruitzigt bij de gelegenheid na tal van jaren - voor de dertig, die ik beleefde altoos, - dat welvarend Walcheren te zullen wêerzien, van aangezigt tot aangezigt die mooije vrouwen te zullen aanstaren, van welke Adolf Dillens zoo betooverende beeldjes op het doek bragt. Maar 'de Groninger brief' roept Ge, '*la pièce*, *la pièce*.' Alsof Ge er eene enkele zinsnede Uwer inleiding om wegliet, als Uw gehoor weleer naar den kansel opzag, en elk gezigt der schare U zulk eene bede tolkte. Hij kan van Jonckbloet niet zijn, dacht ik, die is buiten het Haagje overal een visch op het drooge, - hij zal van Hecker niet wezen, er valt geen Hippocreen meer te ontzwavelen, wat zou Tellegen mij te vertellen hebben, aan de wetenschap doe ik niet. Wat ziet Gij er mij zuur om aan? De schuld ligt aan de natuur, die mij in geene enkele rigting een pionnier's aanleg bedeelde.

Wie er lust toe gevoelt, streve naar de eer, in het vak zijner kennis de duisternis van *the far West* te doen opklaren; ik ruil voor geen *block-house* ter wereld mijn gemeubileerde apartementen. Hovenier zijn, dat lijkt me; voor ontginner deug ik niet. Maar de brief? Ik opende dien, - ik las de naamteekening; hij was van O.[1], dien ik maar eens, dien ik ten Uwent ontmoette. Gij waart nog op *Bellevue*, het huis, het hofje, dien naam in ieder opzigt waard, *Bellevue* dat U niet uit het geheugen is gegaan, al ruildet Gij het sedert voor grooter woning en ruimer gaarde, op *Sorghvliet*, al hebt Gij sints, rustelooze! van wereld gewisseld. Ge schreeft in die dagen *Kronijk en Kritiek* in de *Gids*, en het Jonge Holland, dat met het vierde eener eeuw was vergrijsd, herleefde door en in U. Ge hadt mij, den aankomeling, ten Uwent

1 *Java-Bode*, 25 Januarij 1870. *Aan Mr. O., advokaat te Groningen*. 3 Februarij 1870. *Aan den heer C., letterkundige te 's Hage*. (Noot van Potgieter.)

genoodigd, wie was gelukkiger dan ik? Helaas! dezelfde Zondag, voor mijn bezoek uitgekozen, bragt ook O., als onverwachte gast. Helaas! herhaal ik. want wel heugt het mij, hoe onwelkom me zijne eerste verschijning was. Gij en Uwe lieve vrouw zoudt genadig zijn, verbeeldde ik mij, voor de dwaasheden mijne jeugd, maar hoe de *göttliche Narrheit* bot te vieren in het gezelschap eens mans, digter bij de vijftig dan bij de veertig, met een man, die er stroef uitzag, met een man, die pleitte. Gij wist toen niet, Gij weet misschien thans nog even min, welk een weerzin mij dat beroep inboezemt. Schort het aan de definitie, door Mephistopheles van de *Jurisprudenz* gegeven? Ligt het aan meer dan eene ondervinding: bij al het onverbiddelijke *du doctrinaire*, al het speurzieke *du contentieux?* Een mijner vooroordeelen, - beweert Ge, en ik beken het; met O. ging de dag prettiger om, dan ik mij voorstellen dorst! Ongetwijfeld viel dat het meest aan U beiden dank te wijten. Toch herinner ik mij, hoe welsprekend het hoofd hem maakte, hoe warm die welsprekendheid door zijn harte werd, toen wij, na den disch, in de schemering koffie dronken op de kleine bovenkamer, voor welke de wuivende lommer ons bij beurte het landschap of den hemel onderschepte of bloot gaf. Een mooije najaarsdag ging ter kimme met dien koelen wind, door Beets in een zijner schoonste gedichten gehuldigd, maar wekte bij geen onzer de sombere gedachten, in welke de dichter zich verlustigt. Wij doolden niet in de Spanjaardslaan om, ons verschiet was het groote grasperk, door de hofstede *het Klooster* begrensd, verlevendigd op den geelen weg, die het huis te Kleef voor de verbeelding herbouwde, als de klok van Haarlem ons in de St. Janskerk ter Vesper riep. Of, treffender schouwspel nog dan dit, we staarden op naar die ruime hemelbaan aan welke de starren te voorschijn traden, waarover de vorstinne van den nacht haar zilveren glans verspreidde, toen

de wolkjes weken, schitterende van den glans, die de statelijke uit zilveren horen plengde. Er was harmonie tusschen de weelde van dat landschap, misschien door deze vlugtige regels voor Uwen geest herroepen, en de welluidende stem, die ik nog meen te hooren.

O. sprak over de regten, over de roeping van het schoone, en greep zijne beelden, 'zijne bewijzen' zeide hij, voor de eindelijke zege zoo gelukkig uit tooneel en toestand om hem heen, dat het mij te moede was, als had de praktijk ons in dien man een poëet ontfutseld.

O.'s brief - het eerste wat ik van hem na zes of zeven jaren hoorde - bevestigde dien indruk volkomen. Ik mogt hem hebben vergeten, hij had het mij niet. De kennis was van zijne zijde aangehouden, - en hoe? Mijne werken(!) hadden hem mij gedurig herinnerd. En hij wijdde aan deze eene halve bladzijde, die mij bewees, dat hij die had gelezen; want citroen temperde den honing; - hij prees met warmte, was hij schier niet nog warmer als de beurt aan het laken kwam? Intusschen, waartoe dit alles? vroeg al vast mijn ongeduld. Was het een damesbrief geweest, voor alles ware door mij naar het post scriptum omgezien; maar een advocaat denkt, al stellende, te juist om tot aanvulsels zijn toevlugt te nemen. Ook wist ik immers, dat er nevens zijne naamteekening tittel noch jota te lezen viel? Verder dus den epistel doorgeloopen. Hij was lang genoeg beleefd geweest door over mij te spreken, om het eindelijk over hem zelven te mogen doen. *Et il y vint*. Hij dacht over veertien dagen te Scheveningen te komen, met vrouw en kinderen, zijn jongste had behoefte aan zeebaden, aan zeelucht vooral. Aangenaam zou het hem zijn, den slechts van zijne zijde, hij bekende het, afgebroken omgang vertrouwelijker dan vroeger voort te zetten. Ook gevoelde hij behoefte over U te spreken, van U te hooren. Ge hadt zijner en mijner in Uwen *Bode* gedacht, 'het meest

om Uwent wille,' voegde hij er bij. Bovendien, vooral kon ik hem - hij gaf zich niet voor belangeloozer uit dan hij was - van dienst zijn in 't gedwongen *otium*. Provinciaal geworden, wenschte hij in den Haag een wegwijzer, minder op politiek gebied dan op litterair.

'Cornac van dien olifant,' schertst Ge.

Op mijne beurt roep ik U toe: kluizenaar van het Kramat! zoudt Gij er niet bij hebben gewonnen zoo Ge meermalen in Uw leven verpligt waart geweest het te zijn? - Als leeraar der Walsche gemeente maaktet Gij altijd het gevierde middenpunt des gezelschaps uit. Van de voorregten, U in zekere gezinnen er om toegekend, gaaft Gij den brui. Vertrouwde, gunsteling te wezen van wie Gij schoonst om U zaagt, was een weelde zonder weêrga! - Als criticus legde Uwe hand den boog geen ommezien ter zijde; gespannen bleef de pees, de pijlen snorden. Trouwe hoeder van het vaandel U toevertrouwd, troft Gij, wie er tartende een schendige hand naar uitstrekte; Gij hoordet het geknars en het gejuich, maar hoordet beide slechts van verre: Ge stondt alleen! - Is er ter wereld niet veel bewonderenswaardig, dat niet benijdbaar mag heeten, even zeer als veel, waarin weinig vleijends steekt en dat echter vormt?

Indien Gij meermalen cornac waart geweest, meermalen louter de middelman tusschen de vermaardheid van den dag en de vergoding van deze door het publiek, Ge kondt deernis leeren hebben met wat U thans bitter maakt. IJdelheid der ijdelheden, hadt Ge misschien uitgeroepen, wanneer Gij den grooten man zoo klein hadt gezien, en het publiek zoo volslagen dupe, maar de gedachte, hoe in datgene, waarnaar de bewonderde in zijne beste oogenblikken streefde, en wat al bewonderaars in hun helderste in hem vierden, iets goeds of iets groots school, 't geen beiden vooruit brengen moest, zou U met den eenen als met den anderen hebben verzoend.

Hoe ver ben ik van O. afgedwaald, hoe digt U op het lijf gedrongen! ‘Waarnemen en opmerken gaat bij mij boven partij kiezen,’ schrijft Ge in Uwen brief; kluizenaar van het Kramat! leert Gij het allengs doen onder de voorwaarde die het slagen waarborgt: slaat Gij inderdaad ga? Dat Ge cornac hadt moeten zijn der mannen van het weekblad,[1] waaraan Gij U ergert! Ge zoudt hun de verdienste hebben toegekend van tijd tot tijd wat gist te brengen in ons duf beslag, sedert zij, die zich dit vroeger ten taak stelden, een deeg kneden, zwaar en droog tot onverteerbaar wordens toe; al was het U niet ontgaan, dat de leerlingen verzuimden hun meester den slag af te zien, voor iedere grofheid een vrijbrief te vinden, in den geest, waarvan zij vonkelde. Werd Uwe persoonlijkheid, zooals ze in Uw schrijven aan den dag komt, mij tot olifant beschoren, ik zou glimlagchen in mijn vuistje over Uw knorrig schudden met de snuit naar aanleiding van een drukfout, een misgreep in een letter, - maar er niet minder Uwe geestige boutade over Holland versus Java en Java versus Holland van ganscher harte om aanbevelen. Boutade? niets meer en niets minder, mijn waarde! - dewijl Uw hartstogt het hoofdonderscheid tusschen de beide maatschappijen voorbij zag, daar de eene er op uit is, genoeg te winnen om rustig te kunnen leven, daar de andere leeft om de grootst mogelijke winst gaauwst mogelijk binnen te brengen. Wat ik in Uwe school moge hebben geleerd, *dorer la pillule* stond niet in Uw boekske, Gij weet dus, hoe opregt het gemeend is, als ik er bij voeg, dat die brief mij overigens meer genoegen deed, dan ik ooit in maar een boutade smaakte. Er tintelt niet enkel geest, er spreekt ook gemoed uit Uw woord over den trots die U vervult, als Gij ten Uwent van geweste tot geweste, met verbazing en verrukking aanschouwt, wat ons volk in de dagen zijner jongelingschap dorst besluiten en

1 De *Nederlandsche Spectator*.

bestaan, - als Gij in gedachte uit hunne logge en lompe schepen de koene borsten landen ziet om een eilandrijk te veroveren, bij 't welk de grond, waarop zij werden geboren in vergelijking wegschemert als een stip. ‘Een verblijf in Indie is een krachtig nieskruid tot opwekking van vaderlandsliefde,’ geheel Uwer de uitdrukking, waarom zou ik haar waardiger wenschen? onder iederen vorm zullen de blijken van duurzaamheid des indruks even welkom als weldadig zijn.

EINDE VAN HET DERDE EN LAATSTE DEEL.